

ספר

שמך ששון

דרושים נפלאים ויקרים על התורה מהרב בעל מגן אברהם

[נוסח הוצאה הקודמת, פאדגורזע תרס"א לפ"ק]

ועתה לאחר מאה שנה נדפס מחדש על פי שני
הדפוסים הראשונים עם תיקונים מראי מקומות
הערות ומפתחות כמבואר באורך בהקדמה

* * *

ליקוטי זית רענן

ליקוטים מספר זית רענן

על הילקוט לרבינו המגן אברהם, הנדפס בספר בפני עצמו, עם
לשון הילקוט, וכן מספר מגן אברהם על כל פרשיות התורה,
יותר משמונים דיבורים, וכעת במהדורא תנינא יותר מתשעים,
עם מראי מקומות הערות, ונספח

תשס"א לפ"ק

הוצאה חדשה עם תיקונים והוספות תשפ"ה

(c)
כל הזכויות שמורות

יעקב ירוחם וורעשנער
שד. רמב"ן 6
בני ברק
03/5703242
wreshner@neto.net.il

נדפס בארץ ישראל

הסכמות [מקוצרים] להוצאה ראשונה דעסויא בשנת תס"ד

דברי חכמים בנח"ש נשמעים. להמדפיסים בלי רשות יהי ראש הבכאי"ם.

הסכמת הרב ה"ה

מהו"ר **שמעי' אב"ד ור"מ דק"ק ברלין** יצ"ו.

אברהם הוא אברהם ה' יהי' אב המון לחכמים. אור תורתו זורח כאור שבעת הימים. הפיץ מעיינותיו והעמיד תלמידים חשובים מהוגנים. מהן מלכי רבנן ומרבעותי' דאריוות' ניכר שהוא ראש לתלמידי חכמים. ועליו יעידו שני עדים נאמנים שהוא אחד ממחברי שני מגינים הוא המנוח המפו' מהר"ר **אברהם אבלי** מקאליש במהר"ר חיים. שטרח ויגע והעלה חיבורו בכמה שנים מה שלא העלה כמה רבני ארץ יושבי תחכמונים. הוא החיבור האחד על א"ת. והראה בקיאתו ושכלו הזך שהעמיד כל דין על מכונו. וחידודו קודם לליבונו. ועוד הוסיף נופך וחיבר פי' על הילקוט נקרא בשם **זית רענן** בקושיות תירוצים וטעמים עריבים לשומעיהן. אשרי שזוכה לקנות בכספיהן. וגדולים צדיקים במיתתן יותר מבחייהן, שלא זכה בחייו להביא ספרים אלו לבית הדפוס. עד שקמו אחריו שני נדיבי עם אלקי אברהם. והזילו כספם וזהבם. מכת מצדיקי הרבים ככוכבים. ה"ה האלוף [וכו']

כ"ד היום יום א' בר"ח טבת חנוכה תס"ד לפ"ק.

שמעי' בלא"א הר"ר אברהם יששכר בער זצלה"ה

חונה ק"ק ברלין והמדינה יצ"ו.

הסכמת הרב ה"ה

מוהר"ר ארי' יהודא ליב אב"ד ור"מ
דק"ק גלוגא רבתי.

כבר יצא בעולם טבעו ומניטין הוא התופס משוט באניות בלב ים מנהיג הספינה וקברניטין חכו כיון הטוב וקונדיטין בחיבורו מגן אברהם אשר איזן ותיקן בעל המחבר אי חסיד אי עניו המנוח המפורסם הגאון מוהר"ר **אברהם אבלי** ז"ל מקאליש שם הראה חריפתו ובקיאתו חילא לאורייתא תקיפי רמי דיקלא וזקפה לקבל אלף חרב שולף וסייפא. המפורסם בשמו הטוב מסייפא לסייפא. ועתה התעוררו התנדבו נדיבי עמינו וכו' לזכות את הרבים להביא אל הדפוס את החיבור של המחבר הנ"ל **זית רענן** על ספר ילקוט השמעוני אשר שם עיונו ורעיונו. נוראות הפלא כאשר ראיתי מגילה עפה בקונטרס מיוחד דברים נחמדים משיבים נפש פרי מגדים. חבורו הנ"ל פריו למאכל עלהו לתרופה. מנופה ביי"ג יפה מכל טעות ושגיאות וקמשונים אשר הי' בילקוט הראשונים אמרתי ברוך המקום שחלק מחכמתו ליריאי לברך עליהם ברכת הטוב והמטים לאחריני ועצמה ירבה לאין אונים להנהו קנינים הנ"ל אשר הזילו כספם וזהבם להוציא לאורה דברים שהי' עד הלום מופלאים ומכוסים את דבר הקשה תורה החדשה וחביבה כיון דאתי ממדרש. **שמן ששון** ודין רפש דמתגלי' לי' לבוצינא קדשא [וכו'] אני אני המדבר לכבוד התורה יום הששי כ"ט כסליו לסדר הנמצא כזה איש אשר רוח אלהים בו. בשנת **יובל הזאת איש אל אחוזתו** ישובו [תסד] לפ"ק.

נאום ארי' יהודא ליב בא"א מוהר"ר משה זצ"ל
חונה בק"ק בלוגא רבתי חותם פה ק"ק ברלין לע"ע.

הסכמת מרי' דאתרי' הרב ה"ה

מוהר"ר וואולף בעל המחבר עיר בנימין אב"ד

ור"מ פה קהלתינו ק"ק דעסויא ואגפיל.

מודעת זאת בכל הארץ כי במתאי שמאי. ובמילתא כי האי המקום מכבד את האדם להיות חתים אריש מגילתא אך כי זחלתי ואירא לצאת מגבולי לבא על הספר להיות רא"ש שר המסכ"ם כי אין עדות הקט"ן מועלת לומר זה כתב ידו של רב"י שמועה זו נאה כי נימא מסייעא להאי תנא וכי עד השתא לא ידיענן דשפיר קאמר מר והא תנא לן ריש"א והוקבע ראש לכל הברכות במג"ן אברה"ם אשר חיבר גאונים האי פסקא דילן המפורסם בישראל אור הגולה מוהר"ר **אברהם** ז"ל אשר בודאי כל הלמד מתוך הספר לא במהרה משכח זכרונו לרצון לפני התמי"ד אף בשבתות וימים טובים נהיר עיינין בחיבורו הגדול. וכלום חסר מן הספר. ואף אם יאמרו כי צריכים אנו לדברי אגדה ה' בירך את אברהם בכל סיפא כאן וזיינין כאן. ואנחנו צריכים לכבודו ואין אני כתלמיד ורבי צריך לו. אף נקיטנא בשיפולי דגלימא דרבנן אשר קדמוני אמרתי לחוות דעתי גם אני. וביותר צריך לזרז במקום שיש חסרון כיס ולהחזיק טובה לגומלי חסדים הלא המה [וכו'] כי חמדה גנוזה ומרגליות טובה שהיתה בצוארו של אברהם אבינו הגאון ה"ל הית' שפיני טמוני כ"ל ולא זכיננו לאורו אור חדש על ציון המצויינים בהלכה כי בא השמש אתא שמשא ושקעה שלא בעונתה בעו"ה. עד כי העיר ממזרח צדק ויאמר אלהים יהיה אור דא אברהם נהיר שמשא מהאי גיס"א ומהאי גיס"א. להיות אמרות טהורות דכתיבין וקריין בשמותם **זית רענן ושמן ששון** להיות משחת קדש זה לנו לדורותינו ע"כ יצאתי במשעול החרמ"ם גדר מזה ומזה על מסיגי גבול כה אמינא. אנא רב קטינא דארעא וכלא חשיבנא. היום יום שנאמר כי טוב שני פעמים לסדר כי פי המדבר אליכם וזה **חותמי** [תסד] לפ"ק:

הצער באלפי **בנימין זאב וואלף** זצ"ל בלא"א מ"ו הרב ה"ה מוהר"ר

שמואל דרשן מלובלין זלה"ה

**הסכמה ודברי המביא לדפוס [מקוצר]
הוצאת פאדגורזע תרס"א לפ"ק**

הסכמת הרב הגאון הגדול המפורסים לתהלה
שלשלת היוחסין מוכתר בנימוסין עטרת הרבנים
כש"ת מו"ה **מאיר כ"ץ ראפפורט** שליט"א
ראב"ד דפ"ק קראקא יצ"ו.

ב"ה

הרבני המופלג החסיד מו"ה צבי הירש רייכמאן נ"י מלימאנוב מתעסק
בקדשים להעלות על מזבח הדפוס הספר היקר **שמן ששון** ממורינו
ומאורינו אשר בית ישראל נשען עליו רבינו בעל **מגן אברהם** זי"ע. ואך
למותר להלל ולפאר יקרת המחברת. ודי בהזכיר שם מחברו עליו. באתי אך
לבקש מאחב"י מכבדי התורה. כי יעשו חסד עם המו"ל הנ"ל. לקוח מאתו
ספרי קדש אלה בכסף מלא למען יראה שכר טוב בעמלו, וזכות רבינו
המחבר זצוקלל"ה יגן על כל התומכים ומסייעים.

הכ"ד הכו"ח פה קראקא יום ה' ד' דעשי"ת תרס"א לפ"ק
מאיר כ"ץ ראפפורט מלפנים אב"ד לוקאווא

הקדמת והתנצלות המביא לבית הדפוס

הנני נותן לפניכם היום ברכה ספר שמן ששון על תורה מהגאון הקדוש רשכב"ה בעהמ"ח מגן אברהם זצלה"ה אשר נדפס זה קרוב לשני מאות שנים יחד עם ס' זית רענן וכעת נדפס הזית רענן על הילקוט מחדש בלי הספר שמן ששון ע"כ אינו בנמצא בכל העולם ורבים חושקים להתענג בזיו אמרותיו אמרות ה' טהורות וחסידים ואנשי מעשה שחרו את פני להוציאו לאור מחדש. ע"כ הבאתי לבית הדפוס ושמתי עיני להדפיסו על נייר טוב ויפה ובדפוס משובח, אותיות נאות והגה"ה מדויקת והסרתי הטעותים אשר נפלו בדפוס הראשון בדעסויא. לא לקחתי הסכמה על הדפסת הספר הזה. כי מי האיש אשר לא ידע ולא שמע את שם המחבר הגאון המפורסם בעל המגן אברהם זצ"ל אשר האיר פני תבל בחבורו היקר [וכו']

מקובל איש מפי איש כי הספר הלז הנהו מסוגל בבית לכל הענינים

[וכו']

דברי המביא לבית הדפוס

צבי הירש רייכמאנן מלימאנוב.

תוכן

הקדמה	1
-------	---

שמן ששון

בראשית

א	לחבר סוף התורה עם תחילתה
ב	ביאור המדרש [פרשה א' ד'] בזכות מעשר נברא העולם
ג	ביאור התרגום [א א] ירושלמי בחכמתא ברא ד'
ד	בספר נובלות חכמה
ה	ביאור בפסוק [ג יב] היא נתנה לי מן העץ "ואוכל"
ו	בקללות דחיה
ז	בחטא דאדם הראשון
ח	למה פירש אדם מחיה דוקא ק"ל שנה
ט	ביאור בפסוק [ג כב] הן האדם וכו'
י	בקרבן קין והבל
יא	ביאור הרקנטי שקין אמר להבל פרשת ציצית
יב	ביאור המדרש [כב יג] בשעה שפגע אדה"ר בקין וכו'
יג	ביאור המדרש [כב ז] שעל המקדש היו מריבין
יד	ביאור המאמר [ברש"י א א] אמר ר' יצחק לא היה וכו'
טו	ביאור המדרש: שמא יאמרו אומה של בוזזים אתם
טז	ויכוח הקב"ה עם קין

נח

א	הסמיכות לפסוקים דסוף פרשת בראשית
ב	במדרש פרשה לא אות ב
ג	במדרש פרשה לא אות ג

ד	במדרש פרשה לא אות ד	לג
ה	במדרש תנחומא בראשית אות ז	לד
ו	במדרש פרשה לד אות ט	לה
ז	במדרש משפטים פ"ל אות יג ובגמ' חולין קלט:	לו

לך לך

א	הסמיכות להפסוקים דסוף פרשת נח	מג
ב	בפסוק ויעבר אברם וכו' [יב ו] וברש"י שם	מח
ג	בילקוט פרשת וירא	נ
ד	בפסוק ותאמר שרי חמסי וכו' [טז ה] וברש"י שם	נא
ה	במדרש פרשה מד אות יד	נב
ו	בפסוק הנה נא ידעתי וכו' [יב יד]	נג

וירא

א	ותצחק שרה בקרבה וכו' [יח יב] ביאור הפסוקים ועוד	נה
ב	ויאמר ד' זעקת סדום וכו' [יח כ] ביאור הפסוקים	נו
ג	וד' פקד את שרה [כא א] ביאור המדרש שברכה בחלב	נט
ד	צחוק עשה לי וכו' [כא ו] ביאור המשך הפסוקים והגמ' ר"ה ד' לב: נט	
ה	וד' פקד [כא א] ביאור הסמיכות לפסוקים דלעיל	סא
ו	וימל אברהם וכו' ותאמר מי וכו' [כא ד ו] המשך הפסוקים	סד
	ביאור דברי התוספתא פ"ו דסוטה באורך	סד
ח	וד' פקד את שרה וכו' [כא א] ביאור המשך הפסוקים	עד
ט	בפרשת העקידה [כב]	עו
י	ויקרא שם המקום ד' יראה [כב יד] ביאור במדרש	פ

חיי שרה

- א ביאור במדרש ריש הפרשה עא
- ב בב"ק ד' צג. המוסר דין על חבריו עג
- ג ביאור במדרש [נ"ט ב'] עוז והדר לבושה עה
- ד ביאור במדרש [נ"ט א'] ר"מ אזל לממל עח

ליקוטי זית רענן צה

הוספות קעט

נספחים קפט

מפתח קצה

הקדמה

הקדמה

י'שמח ה'קורא ו'יהנה ה'כותב, וצדקה יהיה לאוסף. כוונת אלו הדברים, על שלשה נאמרים, אתה הקורא תשמח בספר זה, המחבר הכותב יהנה בשמים מזה, ולי המאסף צדקה וזכות יהיה מזה. כי מי לא ישמח בדברי פוסק הדורות רבינו ה"מגן אברהם", אשר בקיאותו וחריפותו ויושר הבנתו נודעים למהלך באורח חיים, ולרבינו הנהנה כעת מאור החיים, ניתוסף הנאה כאשר מעיינים בדבריו דברי אלקים חיים, ונחשב כאילו הוא גם אצלינו אשר עלי אדמות חיים, ועל כן אנא המאסף ומסדר הדברים, ומביא לעוסקים בתורה דבריו הקצרים, תיתי לי, ולבוראי דברי תודה נאמרים.

א

מתולדות רבינו המגן אברהם

דברינו כאן יסובבו על המחבר ספר זה, ולא על הספר מגן אברהם, כי אין זה מקומו, וזיל קרי ביה רב, הלא הוא בארון ספרים שלך, והרי שלך לפניך, אך המחבר ספר זה, אשר גם חיבר ספרים אלו: **שמן ששון וזית רענן ועוד ספרים**, כשם שספרו מגן אברהם הוא מהמפורסמים כן האיש מן הצנועים ומן האינם ידועים, על כן אספתי איזה דברים לתולדות האיש האשכולות הזה. וכעת בתשפ"ה הוספתי עליהם עוד מספר החשוב 'תולדות יהודי קאליש' [בעמוד רצה: מסורת צאצאיו: סמוך לפטירתו הביע רבנו צערו על שלא זכה בחייו מחמת עניותו וחולשתו לעלות לארץ ישראל. אולם הוא בטוח שלאחר פטירתו של כל אדם מישראל נשאר הגוף בגולה והנשמה עולה תיכף וקובעת לה מקום בא"י]. תולדות גדולי הוראה, ובישורון חלק

הקדמה

מז בסופו מאמר ארוך להגאון הרב אשר חיים איפרגן שליט"א, [ושם וממנו בישורון מספר מט כללים ארוכים בספר מגן אברהם]. כל מה שהובא מ'ישורון' הוא מהרב הנ"ל.

רבנו אברהם אבלי הלוי גומבינר [מהעיר גומבין] בן הקדוש הג"ר חיים הלוי הי"ד ובן רבקה מזרע המהרש"ל, וי"א גם היא נהרגה עקה"ש. נפטר והוא בן מ"ו. ב'צפונות' חלק י"ד עמוד עג כ' מחתן המ"א שנתגלה בחלום שהמ"א עלה לשמים בצום גדליה שנת תמ"ג, ונקבר בקאליש. ולפי"ז נולד בשנת שצ"ז [וכ"כ להלן, ובתולדות המפרשים ריש ש"ס עוז והדר אינו מדויק וכן עוד דברים]. אחרי 'המלחמה' נאבד ציונו, ושוב צוין על פי השערה. ונ' שכדאי לעיין בו ביום במ"א סי' קנו כי שם מצוות מה"ת מפורשות, ויקח לעצמו לקיים מצוה או איזה הנהגה שעדיין אינו נוהג בו, כי הוא מעשי"ת, ותענית צום גדליה שהוא יום תשובה, ויסייע הילולת המחבר הקדוש בלימוד בספרו, והחוט המשולש לא במהרה ינתק [ועי' מש"כ בהוספות אות יד]. [ובתולדות יהודי קאליש: מקום חייו: קברו היה ידוע ומקודש מאד, ורבים הלכו להשתטח עליו בתפילה ותחנונים בעת צרה. ופשוט שחשוב להתפלל על קברו ביום הנ"ל שאת"ל שאין השערה נכונה על מקום קברו, מ"מ קבור הוא בבית הקברות ההוא. אך קשה להגיע לשם במוצאי ראש השנה. ובקב הישר פרק עו כ' לענין קבר אבותיו, דאם אי אפשר ללכת על קברם, ילך לבית הקברות אחר דסדנא דארעא חד הוא [קידושין כז:], וא"כ הוא הדין לענינינו, דמאי שנא].

רבינו החיד"א בשם הגדולים כותב עליו כדברים האלו: מהר"ר אברהם אבלי מקאליש חיבר מגן אברהם על או"ת, ודבריו בקוצר ועומק ישר ובקיאות, וכתבו רבני אשכנז שיש בו ט"ס מההעתקות. וספר **זית רענן** על הילקוט תנ"ך, ופירוש קצת תוספתא מזניקין. וחיבר **שמן ששון** על התורה מדרושים נחמדים וחריפים, אך לא נדפס כי אם על קצת ספר

הקדמה

בראשית. והרב אליהו זוטא כותב עליו בריש הל' שבת: אלוף נעורי. וחתנו הרב לחם פנים עכ"ל.

ובהגהת מנחם ציון שם: והיה בקי בנסתר דהרי כתבי האר"י רגל על לשונו בכל מקום, וספר הכוונות שגורה על פיו תמיד, ובסי' ר"ס הביא גם ספר מגיד משרים ע"ש [ויש להוסיף כי בספר דידן שמן ששון, רגיל על לשונו דברי הרמ"ע מפאנו בספר עשרה מאמרות], ומרוב ענותנותו כתב בסי' רפ"ה אין לי עסק בנסתרות ע"ש. והביא לשון הפמ"ג בספר נועם מגדים: כל כונתו של המג"א רק לשם שמים לאמר הלכה ברורה, וכשראה שיש מבוכה בדבר השמיטו.

ובספר תולדות הפוסקים [ווארשא תרפ"ט] כ' [והנוגע רק לחיבור מגן אברהם השמטתי וכן"ל] הר"ר אברהם אבלי ב"ר חיים הלוי גומבינר על שם עיר מולדתו גומבינר בפולין הפרוסית [ועי' בסמוך], ושם נהרג אביו על קידוש השם ביום הזעם וכו'. נולד שם בשנת שצ"ז ומת בעיר קאליש בערך שנת תמ"ג בחדש תשרי טרם הגיע לשנת חמשים.

הוא נתקבל לראש ישיבה ולדיין בבית דינו של הר"ר ישראל ב"ר נתן שפירא [בן המגלה עמוקות] בעיר קאליש במדינת פולין [מאה ק"מ דרום מזרחית מהעיר פוזן] ושם הרביץ תורה בישיבה. במזרח ובמערב היה גדול שמו בחריפותו ובקיאותו בש"ס ופוסקים. הוא היה בקי בכל חדרי התורה והיה יודע ש"ס משניות בעל פה כאשר יעידון עליו ועל חיבוריו הגדולים אשר הסכימו על הדפסת ספרו בדיהנפורט, עם כי עסק בתורה מתוך צער ויסורים של אהבה וכו'. וחתנו היה הרב משה יקותיאל קויפמאן אב"ד דקוטנא בעל ספר לחם הפנים. טרם מלאו לו שלשים שנה חבר ספר מגן אברהם הנ"ל, ובנו הרב ר' חיים הוציאו לאור שנים רבות אחר מות אביו [בשנת תנ"ב]. עוד חיבר קובץ חידושי דינים על שאר ג' חלקי שו"ע, חיבור על אה"ע עם שמות אנשים ונשים וכו' חידושים על זבחים ומנחות ושלטו בו זרים וגם חיבר קינה [הובא בנספחים], וגם שיר על התורה. **בספר תולדות**

הקדמה

אדם מביא שהרב ר' זעלמעלה [אחי הגר"ח מוואלאזין] היה רגיל לומר גדול הוא בעיני כבוד האחרון [המג"א] כאחד מן הראשונים, עכ"ד.

ובספר רבנן קדישי [ירושלים תשנ"ט] מביא לשון הסכמת רבי שמואל אב"ד פראנקפורט על המ"א: הנה המחבר ההוא מכירו הייתי היטב, כי כל ימיו כל עסקיו היה בתורת ד' יום ולילה, ולמד לשם שמים ולא לשם יוהרא להתפאר במעשה ידיו, וכוונתו לא היה לומר קבלו דעתי ולקבוע הלכה כדעתו וסברתו, רק בדרך משא ומתן והמעייין יבחר עכ"ל ולשון רבי יצחק אב"ד דק"ק ליסא: וד' נתן לו לשון לימודים לא כאחד מדורות האחרונים רק כאשר מן הגאונים הראשונים, אשר ערכו נידונים, וכו' אין זה כי אם רוח ד' נוססה בו חכמת ד' בלבו ויראת ד' בקרבו, ירא אלקים מנעריו, וכו' על כן זכה לחכמה יתירה ונטל עטרה מפי הגבורה בחכמה מפוארה בקי בכל חדרי התורה ומשניות מכל ש"ס בעל פה הוא שונה, ואין זה אלא גילוי שכינה כמוש"כ האלקי האר"י וכו'. וכל זה אני אומר בעדות נאמנה וכו' עכ"ל.

ומאנציקלפדיה לגדולי ישראל [ירושלים תש"ו] יש להוסיף: שנולד בגומבין הסמוכה לקאליש אשר בפולין הרוסית ולא [כנ"ל] בפולין הפרוסית. עוד הביא הפתגם הנודע מבעל נועם אלימלך ז"ל: כל המחברים עד המגן אברהם ועד בכלל היו בעלי רוח הקדש בעלי גילוי אליהו. עוד כ' שפגש רבינו את הש"ך ומפגישה זו נתפרסם בעירו [שייב קושיתו].

ומצאתי בפאר ישראל בסוף הגדת גבורת ישראל בשם הר"ר שמעלקי ז"ל: לימוד מגן אברהם מביא הארות נפלאות בלב כל חכם לב עכ"ד [ויתכן דה"ה לימוד כל ספריו]. וע"ע להלן קטע "ספר מג"א על התוספתא" לשון נכד רבינו.

הקדמה

עוד מצאתי בביאור הגר"א סי' תרצ ס"ק לח: ובעל מגן אברהם לא ראה את ספר המהרי"ל, רק מה שהביא בכנסת הגדולה כידוע עכ"ל, וכ"כ בשדי חמד ח"ו כללי הפוסקים סי' טו אות כ. ובזה מובן מה שכתבו דלפעמים הלך רגלי, מצד עניותו, אף חולשתו, מקאליש לעיר פוזן לראות איזה ספר [והוא מהלך ד' ימים הלך וחזור, וללכת רגלי היה שכיח, אבל לא לגדול כמותו].

הפמ"ג כ' על המ"א כל ימיו חוליין בטהרה ובצמצום ועכשיו הוא רשכבה"ג. וראיתי לרב חשוב הק' הא כולנו טמאי מתים. ובאמת דיבר בזה המ"א בסי' תרג ע"ש. אך נ' דהכוונה מלשון 'חולי', תדע שלא כ' 'אכל', שכידוע שהיה חולה מילדותו ומוטל במטה, ומ"מ נעשה רשכבה"ג. ושור'ר כן בשו"ע הוצאת פרידמן ח"א באגרות הפמ"ג אגרת ה סוף ד"ה הנה שתיים, בהגה. עוד ביטורון כרך כג עמוד רעה, נדפסו הגהות בעל דקדוקי סופרים על השם הגדולים, ששמע שהיה נסתר ומכר דייסא בפוזן, ופעם בא לשם הבית הלל, [חבירו של הש"ך תלמידי הר"ר העשיל ז"ל בעל חנוכת התורה], ואמר דרשה, וראה שהמ"א 'עקם שפתו' ואחר הדרשה, שאלו אם הבין הדרשה, ואמרו לו שהוא מוחזק לעם הארץ, ואמר שגזור עליו שיבא אצלו, ובא וסתר כל הפלפול, וביקש ממנו שלא יפרסם זה, וע"ש עוד.

בארחות רבנו [ח"ג עמוד קטז, הוצאה ראשונה] הגר"ח"ק ז"ל בשם החז"א: שהמ"א ז"ל הוא גדול המפרשים מכל מפרשי הד' חלקי השו"ע כגון הט"ז הח"מ [החלקת מחוקק] הב"ש [הבית שמואל] וכו' עכ"ל. נ' דלא נתכוון להש"ך אשר כ' השם הגדולים ערך שפתי כהן שהיה לו שם למצוא תיכף ומיד הבקאות שרועה, ובספרו מעגל טוב כ' שכ' בהשבעת הקולמוס, וה'תקפו כהן' עשה בחדש אחד 'והוא פלא', ושנותיו מ"א שנה, וכשחיבר ש"ך על יו"ד היה בן כ"ה וכו', אך נ' שהחז"א נתכוון לתוכן הספרים ולא לגדלות וקדושת המחבר, כי איך ידע זה, אך גם זה צ"ע נגד הש"ך ובפרט בחו"מ].

סוף דבר רבינו המ"א היה גאון עולם בסברא אבל גם בחריפות ובקיאות, נסתר, חולה ובעל יסורים, יתום, וקדוש, וכל ספריו נגנבו ממנו

הקדמה

[הכתב יד], והחזירו רק קצתם, ולא נהנה מעולם הזה באצבע הקטנה כמו רבנו הקדוש [כתובות ד' קד. וע"ש בתד"ה לא], ומסתמא בעל רוח הקדש גדול אך זה הצליח להסתיר, ובודאי מסוגלים דבריו להרבה ענינים.

ב

ספר שמן ששון

ז"ל החיד"א בערך שמן ששון: חיבר הגאון הרב מגן אברהם דרשות על התורה בחריפות ובקיאיות נפלא ונאבד, אפס קצת פרשיות שנדפסו בתחלת ספרו זית רענן פירוש הילקוט [נשאר] עכ"ל.

א] דרכו בספר זה

לאשר טבע הדברים הם כמו שאמר החכם מכל אדם בספר משלי: "כל דרכי איש זך בעיניו ותוכן רוחות ד'", וכמו שפירש אדונינו הגר"א וז"ל הם זכים וישרים בעיניו ואף שעושה עול, הוא מראה פנים שהולך בדרך הישר, אך ותוכן רוחות ד' הוא יודע אם לא היתה ברוחו רמיה, כלומר אם לא היה ברצון הראשון שום פניה כלל, ואם הוא זך וישר עכ"ל [ע"ש עוד] ולענינינו המכוון כי אם נראה אלו הדרושים, בלי שנדע מי הוא שחברם, היינו מתרעמים קצת על פלפול הדברים ומה גם בתורה שבכתב, ואף גם זאת עכשיו שנדע שמרבינו יצאו הדברים, אף שתרעומות כבר אין כאן, אבל תמהון לבב לפעמים יש כאן. אבל הוא מצד רצון הראשון שיש בנו, ששכחנו ירידת הדורות, עד דורינו דור אחרון, שהרי אנחנו כל לימודינו ב"פשט", אבל נודע שיש בתורה פ'ר'ד'ס', היינו פשט רמז דרוש סוד, ולא עוד אלא מעלין בקודש, והפשט הוא מדרגה התחתונה, והסוד היא העליונה, ונקרא פנימית ודרך האמת, והדרוש קרוב אליה, וכבר הפליגו חכמים [זהר במדבר ד' קנב] להזהיר לפשוטי הדורות כמונו, מלומר אין לתורה אלא פשט ח"ו,

הקדמה

ויהיה ספר תורת אלקים רק כספר בן אדם ח"ו, כי לא כן הוא, על כן ידוע לנו כשנפתח ספר שהוא ע"פ סוד ואנחנו לא נדע מה נעשה בזה, נתלה הדבר בעומק המושג ובקוצר המשיג, כידוע לכל, אבל הדרוש שהוא בדברים המובנים לנו על פי הנגלה, בזה המכשלה קרובה, שנאמר מה זה ועל מה זה, אך דרוש הוא, ואין לנו רשות לומר כן, כי הוא דרך אחד מארבעה אלו. אך יש לנו רשות להעיר גם לחלוק על פרטי הדברים, כי גם על דרוש יש לחלוק, אבל על עצם הדרך, אין לנו לחלוק לומר, אין זה הפשט האמיתי, שבאמת כן הוא, אך זה על דרך הדרוש, כשם שלא היינו אומרים כן על ספר שהוא על דרך הסוד. שורות אלו הקצרים הם נחוצים כי רבינו אשר כל בית ישראל נשען עליו בהלכה למעשה ממש, ואשר יושר שכלו ידועה לנו, אם לא נשקיף על דרושיו בעינא פקחא, היינו בהשקפה האמתית, עלול שיגרע לנו ערכו, אך האמת הוא ההיפוך ממש, כי צריך שיתוסיף לנו ערכו, דהרי לא רק עסק בפשט התורה כמו בספרו הנורא מגן אברהם וזית רענן, וכמובא ב'ליקוטי זית רענן' ועוד, אלא בחייו הקצרים, שלא הגיע לשנות העצה, עוד עסק גם בדרוש, וחיבר כמו שיש לשער ספר גדול על כל התנ"ך [ע"י להלן] דרושים נפלאים, אלא שנאבדו [היינו שנגנבו] ולא נשתייר אלא שירי שירים, על כחמש פרשיות, ולא הגיע אפי' לחלק עשירי ממה שכתב רבינו, ואם כתב כן על כל הנ"ך הרבה פחות מזה.

אך אמר יאמר העבד ידעתי גם ידעתי כי התורה נדרשת בפר'ד'ס', אבל אהבתי את הפשט ואת דרכו ולא אצא ממנו לדרך אחר. אף אנו נאמר לו אם כן שאין לך שום חפץ לדרך הדרוש לרבות דרושי רבינו, אין לך אשם כי כבר כתב האר"י החי מובא דבריו בספר שבט מוסר פ"א דיש לך אדם שחשקו רק בפשט, וזה תיקונו. ואעתיק מקצת דבריו לאשר הם נחוצים כמו שכתב וז"ל: והנני מוסר לך דבר אשר תרדוף אחריו ויהיה חיים לנפשך וכו' יש בני אדם שכל חפצם ועסקם בפשטי התורה ויש שעסקם בדרוש ויש ברמז ויש ג"כ בגימטריאות ויש בדרך האמת הכל כפי שנתגלגל בפעם כיון שהשלים פעם אחרת בשאר ענינים אין צורך לו שבכל גלגול יעסוק בכולם

הקדמה

ע"ש שהאריך בזה, וילמוד רק בחלק 'ליקוטי זית רענן', אך מי שגם לדרוש יתן חלק מלימודו, לזה האדם מיועד ספר זה.

סוף דבר: רבינו דרך בשמן ששון בדרך הדרוש, וכפי שקראם "דרושיו".

דברים אחדים הנראים מחיבור זה: בפרשת נח אות ב' כ' "וכעת אין בידי גמרא לעיין שם", כעין זה כותב בזית רענן פרשת נשא [רמז תרצט] שהביא מהרמב"ם והראב"ד הל' צרעת: "ולעת עתה אינם בידי", הנה חוסר הספרים בימים ההם ידוע, ולא נמנע רבינו מלכתוב על פי מה שהיו דברי תורה מחודדים בפיו, כנודע מכמה גדולים, אך ציין הדבר דאולי לא דקדק בכל הפרטים, כפי שהיה מדקדק אם היה הספר לפניו. המוציא לאור בסוף הספר הביא מפרשת לך לך שכתב "ובפרשת בהעלותך הארכתי", שיש ללמוד מזה שכתב דרושיו, היינו ספר שמן ששון על כל התורה. גם בזית רענן פרשת ויקרא כ' "ועי' מה שכתבתי בדרושים, וכאן לא באתי אלא לכתוב בפשט הענין ולא דרש". ולכאורה יש ללמוד ממש"כ בזית רענן בראשית [והובא בליקוטים] "ובזה מיושב פסוק רני עקרה ולא ילדה כמו שכתבתי באריכות בדרושי", שכתב ספר זה גם על נ"ך. לא מצאתי שום ציון לדבריו במגן אברהם לא בשמן ששון ולא בזית רענן, גם בפרשת בחקתי בענין הזכירות לא ציין לדבריו במ"א סי' ס'. ובמ"א שם ס"ק ב' אף שהביא דברי הילקוט לא הביא דברי עצמו בזית רענן, וכנראה הוא ממדת ענותנותו. בפרשת חיי שרה אות ב' כתב "ואחר העיון", הרי שלא כתב דרושיו דרך שיטפא ולפום ריהטא.

ב] הוצאות הספר

הספר נדפס בראשונה בשנת תס"ד בדעסוא עשרים ואחד שנים אחר פטירת המג"א, ואח"כ בונציא בשנת תק"ג, יחד עם הזית רענן, ושוב

הקדמה



דף השער מההוצאה הראשונה שמן ששון וזית רענן דעסויא שנת תס"ד

הקדמה

ספר

זית רענן

פירוש על הילקוט

הוא חיבור נפלא ונאות: לאיש אב הסין לו תבואה: אב בתבואה אב ביראת: הוא המפורסם בחורו לשבת וגם הנח
אחריו ברכה בכל מקום כמות הלכה: הוא הסוכר הראשון על א"ת בעל סג' אברהם רבינו יודו ויודו כמנני
פלאים ונחם: ויש פ"ה להגיד בסדרש ודגרה להוציא לאור תעלומים: בפירוש מספיק נעים ויש: בסליל מנחה: ובו
יסמא נפש המעינים תרופה: על כל דבר קשה שלפי הנראה כמעשה הקשה: יאמר עליה כי הוא זה שירשע
הם קדושת: ומהירש לז'למין: על ל"ת שגור אשר ויצו זו ברכית השם ודיעין: ואם נמשך אשר:
שדוא כמ"ר אשר ואלא לי ולזה פתיונים: על הילקוט בפירושם הקדושים: בפירוש ברית
אברהם: וכל חכם האדם: צא תאמר לו: שלא שם חלקט כהם וגורלו: כי זה הסוכר לא
אסף אסופי מפרש"י על המצא: ומס'ם היה בענין למסור טורל קריא: רק בכל
מקום שברית אברהם פירוש השמש: יד עליו העיני: שבי'ע ישבעיה
וכריך המאמר יתרו: והדגה לעמד על העיקר: פעולת הסוכר
בבלי יקר: למה ידוש ויבקר: בהקדמת המנחה יסמא טעם
בעיקר: גם לקריאת שם זה הספר זית רענן: עם
אזה דרשות טובות הנקראים בשם שמון ששון
את הכל יסמא ברוח: כתר לי ועד
כי תל וזי שני מאתן מאתן:
נרשם מקום בק"ק
דעכויה

הערת שורש: בראות הגביר המפורסם הרופא המוכרם כמיר יצחק פואה: נילי את יקר המנחה גדולה השפה
חזה הסיון המציאות כי איננו נמצא לכן הביאו אל הרופא בחרר שלימות הן בגיור לכן חובר: חן
באותיות גדולות וסוגת סוכה שניאור: שפלו בראשונים הכל נעשה
ישת בשפלו אשר תחונה עיני הראוי:



ביוניציאה

בענת זית'ם יהיו לך בכל גטול לפי .

דף השער מהוצאה שניה שמן ששון וזית רענן וויניציאה שנת תק"ג



דף השער מההדפסה האחרונה של השמן ששון שנת תרס"א

הקדמה

בפאדגורזע בשנת תרס"א, השמן ששון לבד, כיון שאיזה שנים מקודם נדפס הילקוט עם פירוש [המקוצר] זית רענן לבד, כמוש"כ זה המביא לדפוס [מובא לעיל], ובימינו נדפס בצילום מדפוס זה. אלו שני האחרונים היו לפני בשעת עבודתי, ודפוס ראשון מצאתי רק אחר גמר עבודתי, בלונדון [בבריטיש ליברארי], ושוב הגהנו כל ספר שמן ששון על פיו.

ולאשר מהדפוס השלישי גם כבר עברו מאה שנים, ואינו לפי צורך ורגילות דורינו, וגם אינו בנמצא רק בצירוף שאר ספרים, אמרתי טוב להוציאו מחדש בתיקונים רבים כדלהלן. וגודל הענין והזכות להדפיס דברים מדורות הראשונים אשר אם אנו כבני אדם הם כמלאכים וכו', יראה במאמר לאדמו"ר מסדיגורה ז"ל שכתבו לחשיבות הענין אפילו בערב ראש השנה [תרכ"ד], ונדפס בספרו 'אביר יעקב' ובכמה וכמה ספרים מובאים באוצר החכמה, ומחמת העמקות והאריכות לא העתקתיו. ובפרט דברי רבינו המגן אברהם אשר הוא פוסק הדורות, והיו לומדים דבריו דבר יום ביומו, ואחר שחיבר הכהן הגדול מאחיו החפץ חיים זצ"ל ספרו הברור והנצרך המשנה ברורה, נתמעט לימוד המגן אברהם מאד. ומובא לשון הח"ח [בהקדמה להמ"ב בהוצאת עוז והדר הערה צד] וכי לא די בזה שאומרים עלי שאני סגרתי את ספר ה'מגן אברהם' עוד יאמרו וכו'. [ובזמנינו לא נתמה אם נשמע מבחור צעיר: מה יש חדש במגן אברהם הלא כמעט הכל כבר כתב המשנה ברורה, ודי למבין, אך הפמ"ג ריש יורה דעה ב'כללים בהוראת איסור והיתר' אות ט כ' 'צריך לדעת הפוסקים המפורסמים ע"ש לענין אחר, וכל שכן זה]. אבל באמת שהרבה יש במ"א שלא מובא במ"ב, שלא הביא רק הפסק שיצא מהמ"א, ולא איך הגיע המ"א לזה. ושמעתי פעם 'שיעור' יפה על המ"א סי' תקנב ס"ק יא, ולא הובא במ"ב כלל כי אין נפקא מיניה לדינא ע"ש. והמ"ב נזהר אפילו שלא לדחות את הבאר היטב, כידוע שהקפיד שלא להוציא לאור המ"ב רק עם הבה"ט והשע"ת. שפעם למדו הרבה את הבה"ט, וכן אאמו"ר ז"ל למד איתי בילדותי בשו"ע קטן שהיה בו רק הבה"ט [נמצא שכבר הבה"ט סגר את המ"א. ובאמת לא סגר המ"ב את המ"א, רק 'שאומרים' כך].

הקדמה

וגם שני ספרים אלו, השמן ששון והזית רענן השלם אינם מצוים, ע"כ בודאי דבר טוב להוציא ספר זה מדבריו, למען ידובבו שפתיו בקבר, חוץ ממה שדבריו הם קילורים לעינים מצד עצמם.

וזה עבודתינו: העתקנו דפוס פאדגורזע לאשר אותיותיו הם יותר גדולים ונח לקריאה, א] ובכל ספק או טעות השונו לדפוס ונציא, ואח"כ דעסוי, שהרבה טעיות לא נמצאו שם וניתקנו ללא הערה ב] וכן טעיות דמוכה שהיו גם שם נתקנו ללא הערה ג] אך טעיות שאינם ברורים הערנו עליו ד] גם פתחנו הראשי תיבות המרובים ה] והשלמנו המלים המקוטעים הרבים ו] הבאנו מראה מקומות ו] הערנו כמה הערות ז] גם שמנו בו אותיות להראות שהוא ענין חדש, וגם להקל על המעיין שהרי רבינו כותב ו"עי' מש"כ בפרשה פלונית" ובזה לא יצטרך לחפש בכל אותו פרשה ח] גם עשינו תוכן ומפתח על פי אותיות אלו ט] הוספנו פסיק ונקודה, גם הדגשנו הפסוקים ועוד, אשר מקיל מאד הלימוד, ומותר או חובה לומר: "פנים חדשות באו לכאן".

ג] טעם לשם שמן ששון וזית רענן

בטעם שם חיבור זה כתב בהקדמת המגיה [בדפוס דעסויא ונציא, ובפאדגורזע הושמט] וז"ל וזה לכם הטעמים לקריאת חיבורים אלו בשם זית רענן ושמן ששון. הראשון מה הזית הזה עד שהוא באילנו מגרגרין מורידין חובטין, מעלין אותו לגת, וטוחנין מקישין בחבלין ואח"כ נותן שמן, כך החיבור הזה עד שהוא באילנו אילן העומד במקום טהור, לא היה מעשה ידי אומן בהיר, עד ששכרו מעמיקים, ללקט הזתים והשקמים, והמעתיק הראשון מגרגרו ומגלגלו בראש הזי"ת וכות"ב ונותן, והשני היה מורט וחובט, כפרצודא דתותא קלא כיון דנבט נבט, ופחות מג' נעשה כלבוד, עד

הקדמה

שיבא הכות"ב השלישי, דטרח ולא נח עדי ששי, טוחנו בבית הבד וטוחן בקור"א, עד שיבא ממנו שמן לאור"ה. ושניות מדברי סופר"ים מנא מנא תקל ופורסין, סתימות המחבר אברהם אבלי בן הקדוש מהר"ר חיים סג"ל מקאליש, עולה במספרו כמספר זי"ת רענ"ן שמ"ן ששו"ן, עם שני שמות הכוללים, וכשם שהשמן צף על כל משקין ועולה, כן שמנו החבור שמ"ן ששו"ן בטעמו למעלה, ונזכה לבנין העיר יופי כלולה, וארמונה על תלה עכ"ל.

לכאורה נראין הדברים כי שם זה לא מרבינו המגן אברהם יצא. אך יש כותבים כי המ"א צוה לכתוב על מצבתו שחיבר 'זית רענן'. ולפי"ז עכ"פ שם זה מהמ"א יצא. אך כעת בתשפ"ה ראיתי בישורון חלק מז עמוד אלף ד הערה כג, שבזמן המ"א לא כתבו כלום על המצבה, א"כ זה טעות. ופירשו שמות אלו, להראות כי הכתב יד לא היה ראוי לדפוס עד שהגיהו אותו הגה אחר הגה, כשמן הזה היוצא רק אחר כמה מלאכות, גם להראות מעלתו כשמן הזה המאיר לארץ ולדירים עליה, וגם לרמז שם המחברו ואביו ז"ל, כי "אברהם אבלי בן הקדוש מהר"ר חיים סג"ל מקאליש" הוא גימטריא אלף תתל"ה כמספר שני החיבורים עם עוד שנים. 'שמן ששון' נזכר בתהלים מה ח ובישעיה סא ג, ו'זית רענן' בירמיה יא טז.

ג

'ליקוטי זית רענן'

ליקוטים מספר זית רענן ומספר מגן אברהם

ספר זית רענן כתב רבינו על כל הילקוט שמעוני עד גמירנא, והוא על דרך הפשט וכמוש"כ רבינו בזית רענן פרשת ויקרא [כנ"ל] וז"ל "ועי' מה

הקדמה

שכתבתי בדרושים, וכאן לא באתי אלא לכתוב בפשט הענין ולא דרש". והוא ספר גדול בדפוס ונציא באותיות קטנים ועמודים גדולים קרוב למאתים עמודים ואילו ספר שמן ששון אינו שם רק עשרים עמודים. והנה הנדפס בזמנינו למטה על הילקוט הוא רק חלק קטן ממנו, ומקוטע. ומצאתי בתולדות הפוסקים ערך מגן אברהם כתב למטה בהגה זו"ל ואני המחבר [של ספר הנ"ל] בהגיה את ספר הילקוט שמעוני בעת ההדפסה בדפוס ר"י גאלדמאן בווארשא בעמדי על משמרתי משמרת ההגה שם, קצרתי את הפירוש הארוך שלו, והבאתי רק את דבריו הנחוצים לדעתם [לדעתי?] לבאר את הפשט הפשוט של הילקוט עכ"ל, וכוונתו לטובה, אך על ידי כן נשכחו דברי רבינו הארוכים המלאים חידושים, ולא נמצא כלל וגם הצילום מדפוס ונציא כבר אזל מן השוק, והוא קשה הקריאה וגם אין הדפים מתאימים להילקוט הנ"ל.

וחשבתי להוציאו לאור מחדש, ולאחר שהתחלתי קצת לעבור עליו, שמעתי שכבר נמצא בשלבי הוצאה חדשה [ובאמת יצא לאור בשנת תשס"ו ב'מכון ירושלים' עם כל הילקוט בששה כרכים] על כן הנחתיו, כי לא אעבוד עבודה גדולה לריק, ועל כן לא לקחתי רק ליקוטים ממנו להשלים ספר שמן ששון [שכבר גמרתיו], שאינו אלא על חמש פרשיות בראשית עד חיי שרה, והוספתי עשרה דיבורים מספרו מגן אברהם על או"ח, **ועל ידי כך יש על כל פרשיות התורה מתורת רבינו עוד שמונים דיבורים. וכעת בתשפ"ה בהוספות עוד שלש עשרה דיבורים.** בחרתי דברים שהם מענינים גם למי שאינו לומד הילקוט, או יש בהם חידוש, והעתקתי דברי הילקוט שעליו סובבין דברי רבינו.

נספחים

הנה פירוש מגן אברהם נדפס בש"ס וילנא על התוספתא, אך מצאתי בהוצאה ראשונה משנת תצ"ב באמסטרדאם הערה אחת מפירושו שלא

הקדמה

נדפסה, [ושייכת לפרשת כי תצא] גם **תשובה אחת** להמגן אברהם [בסוף הספר לחם הפנים לחתנו שנדפס יחד עם ס' הנ"ל] וקינה אחת שהיתה נאמרת בתשעה באב בעירו קאליש ואלו כל אחד 'אידי דזוטר מירכיס' [ב"ב ד' יד:], ע"כ הדפסתי כאן.

[וז"ל נכדו הר"ר אברהם הכהן [בן בתו] בן הרב בעל לחם הפנים ז"ל בהקדמתו לספר הנ"ל: וטעם עצו ופריו לטובו בחיבורו הנעים זית רענן על הילקוט שמעוני יפה פרי תואר ונחמד למראות העינים ועלהו לתרופה להתיר פה של אלמים אלומים מעלמים דברי הראשונים אשר לבם רחב כפתחו של אולם וסמכו על רוחב ועוצם בינתם והעלה אותם על תכונתם. ועוד ידו בכתבו קודש נטויה להטיב בחיבורו על זבחים ומנחות, וידי זרים שלטו בו, בדרך הלואה ואי אפשרי להוציא אותם כעת מידיהם להוציאם לאור הדפוס לזכות בו הרבים אשר צמאו לשתות מביאורו של אברהם. זאת ועוד אחרת חיבר על אה"ע וכו'. ומצאתי את שאהבה נפשי חיבור נאה על התוספתא מסדר נזיקין שחיבר אה"ז ספרא ותנא תוספאה מעט הכמות ורב האכיות, וכו' וכפי הנראה בוודאי חיבר על כל התוספתות מהש"ס אבל ידי זרים שלטו בו כאשר עשו עם הפירוש מגן אברהם על האורח חיים כמו שכתב דודי החסיד בהקדמה על מגן אברהם בא"ח תעיינו שם, שגם שם ידי זרים שלטו בו, ועל ידי חרמות ושמחות מגאוני ארץ מד' ארצות, נתנו מקום לדבריהם והחזירו ליורשים ה"ה דודי החסיד הנ"ל וכו' גם אני נכדי הניחו לי אבותי רק התוספתא מסדר נזיקין שהיו מונח תחת ידם ולא שלטו בו ידי זרים וכו' יום ב' ט"ו שבט הצב"ל אברהם כהן המחבר מאכלת אברהם ב"הרב הגדול המחבר חקי חיים ולחם הפנים נכד מגן אברהם וזית רענן].

ואסיים בשבחה להקב"ה שזכיתי לברר מקחו של צדיק גאון וקדוש זה, ובתפלה שיעמוד לי ולמשפחתי ולכל ישראל זכותו לזכות בזה ובבא, ולראות בקרוב התגלות מלכות שמים ומלכות בית דוד ובנין בית המקדש, וכפירוש המפרשים [עי' באהל תורה על המדרש הובא] ברש"י ריש לך לך, שמדת אברהם היא חסד של יצחק עבודה ושל יעקב היא תורה, יכול חותמין

הקדמה

בכולם, היינו חתימת הדורות, ת"ל והיה ברכה, בכ חותמין, של חסד,
[שמדה זו נתרבה מאד כמו שרואים], שאומרים ברוך אתה ד' "מגן
אברהם"

מנחם אב תש"ס לפ"ק, ציריך שווייץ.
יעקב ירוחם באאמו"ר הר"ר יהושע יחזקאל ז"ל וורעשנער.

מהדורא תנינא שלהי תמוז תשפ"ה לפ"ק, בני ברק ארץ הקודש.

לעילוי נשמות הורינו

**הר"ר יהושע יחזקאל בן
הרב יעקב יהודה וורעשנער ז"ל
אב"ד סמטער ובאד המבורג**

גלב"ע ט"ז ניסן תשנ"ה לפ"ק

ומרת רייזל בת ר' יהושע רובינפעלד ז"ל

גלב"ע ט' באב תשמ"ה לפ"ק

ור' יחזקאל בן ר' ישראל רנד ז"ל

גלב"ע יב אדר ב תש"ס לפ"ק

ומרת סימא חיה בת ר' יוסף הלוי הלר ז"ל

גלב"ע ט"ז אדר תשנ"ז לפ"ק

תהא נפשותיהם צרורות בצרור החיים

שמך ששון

יפיפית מבני אדם הוצק חן בשפתותיך, על כן משחך אלהים אלהיך
שמך ששון מחברייך, ותורך נוראות ימינך.

- פרשת בראשית -

[א] לחבר התורה להיות אחד, דמסיימה "לעיני כל ישראל" ומתחלת "בראשית".

איתא בתיקוני זוהר [תיקון ד] דורש ממלת בראשית, שהעולם נברא בשביל שלשה אבות, והמה מרומזים בתלת גוונים דעין^א, וא"כ יפה אמר ל"עיני" כל ישראל בראשית, כלומר מגווני העין מרומז שהעולם נברא בשביל ג' אבות.

[ב] במדרש^ב בזכות מעשר נברא עולם, שנקרא ראשית הא דאת אמר ראשית דגנך^ב. ומקשה בספר מהרר"י הלא ראשית דגנך קאי על תרומה^ג. וי"ל דגם מעשר קרוי ראשית כדאיתא פ' דתרומה^ד. אך קשה מנ"ל דאמעשר קאי דלמא אתרומה קאי. אך^ה קשה למה דוקא בזכות מצוה זו. שמעתי בשם רבי משה דרשן מפוזנא דכתיב בוידוי מעשר^ו "לא עברתי ממצותיך ולא שכחתי", דאיתא ברבה פרשת עקב^ז שאם אין מעשרים כראוי העכברים

[א] דהיינו רוב העין הוא לבן ואח"כ עיגול חום או כחול ואח"כ בתוך תוכו שחור -ב-

[א] פ"א אות ד ע"ש בשינוי לשון ב דברים יח ד ג) וכן הק' ברש"ש ובפ"י מהרז"ו **ד** צ"ב ואולי צ"ל מ' תרומות, פ"ז מ"ג ה) בנדפס: אך ולכ' נדצ"ל: אף. שו"ר הלשון בדפוס ראשון: אך ק' מנלן דאמעשר קאי דילמא אתרומה קאי, עוד קשה למה דוקא בזכות מצוה זו ו) דברים כו יג.

אוכלין, ואיתא בהוריות^א האוכל ממה שעכבר אוכל משכח תלמודו, א"כ אמר "לא עברתי ממצותיך" שנתתי מעשר כראוי, "ולא שכחתי", עד כאן. ומקרא מלא^ב "אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי", א"כ שפיר אמר בזכות "מעשר" נברא העולם, אבל תרומה חטה אחת פוטרת הכרי, א"כ אף אם אינו נותן תרומה אין עכבר אוכל אלא חטה אחת. רש"י פירש^ג "ולכל יד החזקה" ששבר הלוחות "לעיני כל ישראל", וידוע^ד אם לא נשתברו הלוחות לא נשתכחה תורה מישראל, א"כ אף בלא זכות המעשר היה נברא עולם, ואחר שנשתברו הוצרך לזכות מעשר, וא"כ אמר "ולכל יד החזקה" שנשתברו הלוחות, "בראשית" בזכות מעשר.

ג] (תרגום) ירושלמי^א: בחוכמתא ברא ה'. וזה צריך ביאור מנין זה. נראה דאיתא במדרש^ב "והארץ היתה תהו ובהו" על שעתידיה להתקלל מתחת ידי אדם. ומקשה בתיקוני זוהר וכי אית בה דעת ולמה קללה הקב"ה, ותירץ אין דכתיב^ג ה' בחכמה יסד ארץ, וא"כ אמר בחוכמתא ברא ה' ית שמיא וית ארעא, ולכן "והארץ היתה תהו ובהו". אך קשה באמת למה כשחטא אדם נפקדה גם על עונה ונתקללה. דאיתא בר"ה^ד "עץ פרי עושה פרי" כל מעשי בראשית בקומתן נבראו ולדעתן נבראו בצביונן נבראו שנאמר^ה "ויכלו השמים והארץ וכל צבאם", אל תקרי

(ז) פ"ג ג (ח) יג: ט) ירמיה לג כה וקאי על התורה ועי' נדרים לב. מחלוקת בזה די"א דקאי על המילה י) דהעכברים אוכלים הכמות שהיה לו להפריש. אך צ"ב דאי הכוונה שאוכל רק חטה אחת וא"כ לא נשאר כלום ממה שאכל, א"כ גם במעשר אם אוכל כ"כ חטים שהיה לו לעשר לא נשאר משירי אכילתו יא) סוף דברים יב) כן הוא בעירובין נד.

- ג -

א) על "בראשית" ב) פ"ב אות ב ג) משלי ג יט ד) ד' יא. ה) להלן יא ו) להלן ב א ז) שם ד"ה לקומתן ח) ב"ר יד ז ט) ק' דהא קודם המבול היה רק בן ק' בן עונשין עי' רש"י להלן ו לב, ולפירוש מהרז"ו דבכ' שנה נגמר גידול האדם א"ש, אבל לטעם רבינו ק' י) ד"עץ פרי" הכוונה, שיהא לעץ טעם פרי וכפרש"י

צבאם אלא צביונם. והתוס' נדחקו לפרש מנ"ל לדעתך ובקומתן. אבל בי"ר מביא שהקב"ה בראן בצביונן פירוש לרצונן, שזה נתרצה להיות שור וזה חמור וכן כולם, אך פנ יאמרו שלא היה להם דעת, כדין הקטן שאין מעשיו כלום לכן בראם בדעתם ובקומתן. וזה שאמר המדרש^א אדם וחוה כבני כ' שנה נבראו, דקשה למה ענש הקב"ה לאדם וחוה והלא ביום שנבראו חטאו וא"כ היו קטנים, לכן אמר כבני כ' שנה היו שהם בני עונשין^ב. ואך אדם סבר מדאצטריך למכתב גבי אילנות "עץ פרי", ללמוד שנבראו בקומתן, מכלל דשאר כל הבריות לא נבראו בקומתן, א"כ היה סבור שהוא אינו בר עונשין, ולפיכך חטא, אבל אלו לא שינתה הארץ והיתה מוציאה טעם עץ כטעם הפרי, א"כ הוי ידענן דכל מעשה בראשית בקומתן נבראו, וא"כ לא היה חטא אדם לפיכך נפקדה גם היא על עונה^ג.

ואפשר זה שאמר הכתוב^ד "אחור וקדם צרתני ותשת עלי כפכה", דאיתא ברבה ריש פרשת תזריע אין כפכה אלא יסורים^ה, כמה דאת אמר^ו "כפכה מעלי הרחק", דלמ"ד^ז מלא כל העולם כלו נברא ליכא למימר דאדם סבר שלא נברא בקומתו ואינו בר עונשין, דהא מן מזרח למערב ומן השמים לארץ היה, וא"כ מכח שאחור וקדם צרתני לפיכך ותשת עלי כפכה כלומר יסורים, דמעתה אין לי תירץ:

פסוק י', וא"כ לא היינו דורשין "עץ פרי", שהכוונה שנגמר העץ בקומתו וראוי להוציא פירות, וא"כ לא היה טועה אדם הראשון לומר, מדאצטריך קרא לומר באילנות שנבראו בקומתן, מכלל שהוא לא נברא בקומתו ולא היה חוטא, אבל כיון שהאילנות חטאו ולא יצא העץ בטעם פרי, וכפרש"י פסוק י"א א"כ דרשינן "עץ פרי" דהכוונה, שנבראו בקומתן, שראוי להוציא פרי, ע"כ טעה אה"ר מדאצטריך וכו' וכנ"ל, ע"כ כשחטא אה"ר, נפקדה גם היא על עוונה, שבעוונה גרמה לחטא אה"ר [וא"ש קו' המפרשים, למה לא נפקדה מקודם, דרק על ידי שחטאה גרם לאסון גדול להביא מיתה לעולם נפקדה לקלל אותה] (יא) תהלים קלט ה (יב) אינו מבואר שם לשון זה, אבל י"ל שכן כוונת המדרש ע"ש יג) איוב יג כא יד) במדרש שם.

ד] כתוב בספר נובלות החכמה בשם תורת העולה [ח"ג פ"כ] שבכל מעשה בראשית כתיב שם אלקים אך אח"כ כתיב^א "ביום עשות ד' אלהים ארץ ושמים". והענין דבכל יום ברא קצת כנזכר בכתוב, וביום הז' קשר כל חלקי עולם ביחד שאחד צריך לחבירו שעליונים ותחתונים צריכין זה לזה ע"ש באורך. ונ"ל דזה שאמר הכתוב^ב "ויום השביעי שבת לה' אלהיך כי ששת ימים עשה ה' את השמים" וגומר, ובתשובת הרשב"א^ג מקשה למה לא כתיב "בששת" ימים עשה. ופירשתי^ד שהקב"ה ברא ששת אלפים שנה שקשרן יחד, וא"כ קשה דקי"ל הקושר בשבת חייב, ואיך קשר הקב"ה בשבת, אך דאיתא ברש"י^ה כל קשר שאינו לז' ימים פטור, וכ"כ באו"ח בס' שי"ז, וא"כ הכי פירושו "שבת לה' אלהיך", פירש שהקב"ה משמר שבת, וקשה הלא קשר כל העולם בשבת, לזה אמר "כי ששת ימים" וא"כ אינו רק לששה ימים ואינו של קיימא^ו.

וזה שאמר המדרש^ז "וישב הים לאיתנו"^ח לתנאי ראשון. ומקשים והלא התנאי הראשון לא ה' שישב רק שיקרע, ולדידי ניהא דביום שביעי של פסח נקרע הים, וא"כ בשלמא הקריעה שפיר דמי דהיתה פקוח נפש ודחי יום טוב, אך היאך שב לאיתנו דהוי כמו קושר, דכיון שעברו הים היו יכולין לברוח לכל צד, לזה אמר ששב לתנאי ראשון, פירוש שיתקרע כל אימת שירצה הקב"ה, כמו שמצינו גבי ר' פנחס בן יאיר^ט, וא"כ לא הוי קשר של

- ד -

א) להלן ב ד **ב)** שמות כ י ג **ג)** ס' תכג ד **ד)** בנדפס כתוב: ופי', ונ' דר"ל "ופירשתי" דהרשב"א שם לא כ"כ **ה)** שבת קיב. ד"ה קיטרא ו **ו)** כי יומו של הקב"ה הוא אלף שנה כדכתיב [תהלים צ' ד'] כי אלף שנה בעיניך כיום אתמול, ואם כן ו' אלפי שנה הם ו' ימים ואין הקשר לז' ימים **ז)** ב"ר ה ה **ח)** שמות יד כז ט **ט)** חולין ז. שנקרע הנהר כשרצה רפב"י לעבור ועוד הפעם בשביל מי שליוה אותו **י)** דהקשר עומד לעולם ליקרע על ידי הקב"ה וצדיקים **יא)** פסחים כח: **יב)** עד שלא ניתנה בתורת אינו מצווה ועושה

קיימא'. [ואף שפסח מצרים לא הי' נוהג אלא יום אחד" מכל מקום היו שומרים אותו שבעה ימים כמו ששמרו כל התורה"]:

ה) בענין חטא אדה"ר, קשה במה שאמר "היא נתנה לי מן העץ ואוכל", למה לי' למימר ואוכל, ועל דא תברתיה" למה אכל. נראה דאיתא² דבראש השנה נברא אדם, וביום טוב הותר לעשות לצורך אוכל נפש אך אסור לקצור ולתלוש כמו שכתבו תוס' ריש ביצה' בשם ירושלמי דנפקא לי' מדכתיב "אך אשר יעשה לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם" וסמך ליה "ושמרתם את המצות" דהיינו מלישה ואילך, אבל קצירה וטחינה אסור, ואם כן היאך תלשה חוה, וא"כ חוה חטאת שתלשה באיסור ולא אדם, אך דקי"ל מה שנתלש ביו"ט אסור משום מוקצה, ואדם סבר דאינו אסור אלא בטלטול, וכתב במאמר צבאות ה' סימן ט"ו שלא רצו הזרועות להתפשט ולא הידים להפתח, רק היא נתנה לתוך פיו ע"ש, וזה שאמר הכתוב "היא נתנה לי מן העץ ואוכל", כלומר שלא נגעתי בפרי. אי נמי י"ל דעשה זה³ כדי שלא יתחייבו שניהם, כדאמרין בכתובות פרק ג'⁴ זר שאכל תרומה חייב מיתה ותשלומין, דמדאגביה קניא ומתחייב בנפשו לא הוי עד שבלעו, אם לא שתחב חבירו לתוך פיו שאז באים שניהם כאחד. אך כתב בספר עשרה מאמרות מאמר אם כל חי סי' כ"ה חלק א', "לא יבזז לגנב כי יגנוב", "ונמצא ישלם שבעתים" שבתא נתמעטו המאורות וישלם

- ה -

א) בנדפס: וע"ד תבר', ונ' דהכוונה כמו שכתבנו, והוא לשון הגמ' ע"ז ב: שו"ר בדפוס ראשון: וע"ד תברא, והיא היא **ב)** בפסיקתא הובא בר"ר ר"ה ד' טז. **ג)** ד' ג. ד"ה גזרה **ד)** שהניח לה לתחוב לו האוכל, כדי שלא יתחייב מיתה ותשלומין, דחייב שניהם באין כאחד ואמרנן קם ליה בדרכה מיניה **ה)** ד' ל: **ו)** משלי ו' ל לא [ע"ש] **ז)** ישעיה ל' כו **ח)** כתובות שם **ט)** שם ד"ה לא **י)** במדרש פרשה כב אות יא **יא)** שם אות ז' שחלקו העולם, קין לקח הקרקע והבל המטלטליו, וקין אמר להבל פרח באויר, כיון שהקרקע שלו הוא **יב)** שלא רצה ליהנות לאחיו מהארץ **יג)** כתובות ד' ל: **יד)** ד' עה. טו ד' ל

שבעתים, "והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהי שבעתים"^י, וא"כ קשה למה באמת נקנסה מיתה עליו ושילם ג"כ המאורות.

וצ"ל כדאיתא בגמרא^י סוף סוף כיון דלעס קנייה מתחייב בנפשיה לא הוי עד דבלע, וכתבו התוס'^י אע"ג דאינו ראוי שוב לאכילה והוי זה נהנה וזה לא חסר וא"כ הוי כמו הדר בחצר חבירו שלא מדעתו דזה נהנה וזה לא חסר, מ"מ חייב כיון דאפסיד כל שהוא. וזה שאמר קין "אתמול גרשת את אבא ועכשיו אתה מגרשני"^י, נ"ל דאיתא^י דקין אמר להבל פרח^י, דהוי זה נהנה וזה לא חסר, והקב"ה אמר לו "נע ונד תהי בארץ", מדה כנגד מדה^י, לזה אמר "אתמול גרשת את אבא", א"כ מוכח זה נהנה וזה לא חסר חייב, ועכשיו אתה מגרשני, הלא כדין עשיתי שאמרתי להבל פרח.

א"נ י"ל דאמרינן^י חידוש הוא שחדשה תורה בקנס אע"ג דמיקטיל משלם, ואמרינן בב"ב^י אמר הקב"ה לחירם בך נסתכלתי וקנסתי מיתה על אדה"ר. ובמדרש מקשה ויגזור מיתה על הרשעים ולא על הצדיקים ומשני שלא יהיו הרשעים עושים תשובה של רמיה, וזה שאמר הגמרא בשבת נה: אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה מפני מה קנסת מיתה על אדם הראשון, פירוש דע"כ לא היה מן הדין, דא"כ למה מת ושילם, אצ"ל משום חירם היה קנס, וא"כ למה קנסת מיתה על אדה"ר ה' לך להמתין עד זמן חירם, ואז היה לך לגזור מיתה, אמר להם: מצוה קלה צויתיו ועבר על ציוויי, בכתובות^י אמר רבא דוקא חייבי כריתות פטורים מתשלומין אבל חייבי מיתות בידי שמים חייבים בתשלומין, ואמרינן במסכת שבועות^י חמורות חייבי כריתות ומיתות ב"ד, קלות מיתה בידי שמים, וא"כ כך אמר הקב"ה, מצוה קלה צויתיו וכו' שאתם טועים, וסבירי לכו דהיה מחייבי כריתות וא"כ קשה לכם היאך מת

(טו) ד' ל: (טז) ע' ד' לט. (יז) ד' כה. ד"ה כרת (יח) ד' ב. ד"ה אשת (יט) פרשה פה
 אות ד (כ) בעשרה מאמרות מאמר חקור הדין ח"ג פ"ט (כא) במכילתא שמות יב יז
 הובא ברש"י שם

ומשלם, אלא מוכח דהוא משום קנס, זה אינו דלא היה רק מצוה קלה דהיינו מיתה בידי שמים ולכן מת ומשלם.

"אמרו לו והלא אף משה ואהרן שקיימו כל התורה כולה ומתו", בלא זה הוה אמינא דאדם נתחייב כרת והוא וזרעיו נכרתים, אבל עכשיו שאמרת שלא היה רק מיתה בידי שמים שהוא לבדו מת, כמו שכתבו תוס' פרק ב' דשבת¹ וריש יבמות², א"כ למה מתו משה ואהרן, אמר להו: מקרה אחד לצדיק ולרשע, פירוש דבימי משה היה חירם בעולם, כדאיתא ברבא פרשת וישב³, א"כ הוצרכתי באותו פעם.

נחזור לעניינינו דאיתא בי"מ⁴ והלא לא היה יצה"ר בעולם היאך חטא אדם, ומשני דמצוה שלא לשמה גרים לו, מפני ששמש מטתו בפחזותו ביום ע"ש על פי דרכו. אף אנו נאמר דאמרינן⁵ "ושמרתם את המצות" אל תקרא המצות אלא המצוות, אם בא מצוה לידך אל תחמיצהו אלא עשה אותה מיד, ור' יהודה ס"ל דלא דרשינן סמוכים אלא היכא דמופנה⁶, א"כ אדם סבירא ליה דמבעי ליה "ושמרתם את המצות" ללמוד שאין מחמיצים המצוה ולכן שימש מיד, וא"כ סבירא ליה דאינו מופנה ולא דרשינן סמוכים, וא"כ ס"ל דכל אוכל נפש אפי' קצירה וטחינה מותר ביו"ט⁷, ולכן חטא, אך כיון דאין יו"ט מכין לשבת קשה מה אכל בשבת⁸, דקודם החטא מלאכי השרת היו צולין לו בשר ומסנגין לו יין⁹, אך אחר החטא מה אכל בשבת, אלא צ"ל כמו שכתבו התוס'¹⁰ בישול לא חשיב הכנה אלא כמו ביצה ע"ש:

כב) יבמות ד' ד. **כג)** שהרי האיסור ילפינן מדכתיב אל אשר יאכל לכל נפש וכו' וסמך ליה ושמרתם וכו' היינו מלישה ואילך דוקא מותר, וכדהובא לעיל ריש אות זה **כד)** דאדם הראשון נברא בראש השנה שהוא יום טוב **כה)** סנהדרין ד' נט: **כו)** בביצה ד' ב: ד"ה והיה **כז)** עי' ב"ר פרשה י"ט אות ה **כח)** בראשית ב טז ויצו אלקים על האדם לאמר מכל עץ הגן וכו' **כט)** סנהדרין נו: **ל)** שבת קמו. ד"ה כשבא **לא)** והיינו דקאמרה "ואוכל", שאכלה כבר [וגם השיאני, ר"ל גילוי עריות].

גם במה שאמרה חוה "הנחש השיאני" ואוכל. קשה ג"כ למה אמרה ואוכל. י"ל דאיתא במדרש^כ דכיון שאכלה חוה אמרה אני אמות וישא אחרת, לפיכך פיתה לאדם לאכול. בילקוט סוף בראשית מקשה אדם נצטוה על עץ הדעת ולא חוה, אמר ליה כתיב "לאמר"^{כז}, ולא יבריו, וחוה נבראת מצלעותיו. ובגמרא^{כח} "לאמר" זה גילוי עריות, רש"י פירש בשבת^ל בשעה שבא נחש על חוה, דריש "השיאני" לשון נשואין, א"כ קשה ביותר, כיון ששאלה הקב"ה מה זאת עשית אכלת, והיא השיבה הנחש השאני שבא עלי גם כן.

ולדידי אתי שפיר, שהקב"ה שאל מה זאת עשית, פירוש למה האכלת לאדם, ומה שאתה יראת שתמות, הלא את לא נצטוות, ד"לאמר" קאי אגילוי עריות, והשיבה: הנחש "השיאני", לשון נשואין ואוכל, וא"כ ממה נפשך אני חייב מיתה, דאם לאמר קאי אגילוי עריות אני ג"כ מצווה, דכל ז' מצות לא נתיחדו לאדם לבדו אלא לכל בני נח, ואם "לאמר" לאבריו, א"כ נצטויתי על אכילה^{לא}:



**ו] ובפרקי ר' אליעזר^א איתא שבתוך עשר קללות שאשה נתקללה
שאשה פסולה לעדות.**

- ו -

(א) פרק יד **(ב)** ד' ט: **(ג)** שם ד' נז: **(ד)** דכל מה דמכשיר רבא אינו אלא משום דקרוב פסול לעדות, וא"כ אין עדותו רק לגבי השני שרבעו, וע"כ הוא כשר לגבי השני, אבל בגוי דקרוב כשר, בזה מודה רבא לרב יוסף, דהוה ליה רשע ורשע פסול לעדות, וע"כ היתה פסולה לעדות, במה שאמרה הנחש השיאני וכו'. אך יל"ע דלפי"ז משמע דגוי רשע פסול לעדות, ומנלן זה דרך "התורה אמרה" אל תשית רשע עד, אבל בגוי מנלן, וא"כ שוב תתכשר לעדות. שו"ר במנ"ח סוף מצוה ע"ה

כ' דדין רשע דפסול לעדות אינו בגוי, ואולי דפסולו מצד רשע דתיאבון דהוא מצד חשש משקר וזה נוהג גם בגוי כמוש"כ המנ"ח שם. עוד יל"ע למה שכתב החינוך סוף מצוה כ"ו דגוי נהרג על פי עצמו, א"כ אדרבה גוי האומר פלוני רבעני נהרגים שניהם, והיה להקב"ה להכשיר עדות חוה. והנה לכ' משמע דרבינו מפרש דברי פרדר"א דרק בדיבורה עכשיו היתה פסולה לעדות, ולא לדורות, דהרי אין זה טעם שתפסל לעולם לכל עדות שבעולם. אך מפדר"א לא משמע הכי דהרי דומיא דשאר קללות קתני שהם לעולם, גם בילקוט פ' וירא על הפסוק ותכחש שרה איתא "מכאן שהנשים פסולות לעדות", וכ' רבינו בזית רענן עי' לעיל פ' בראשית דמקללה דחוה נפסלה, הרי דמפרש הדבר כפשוטו דהוא לדורות, וע"כ צ"ל דהוא רק טעם הדבר דלמה נפסלה לדורות, שהוא לעונש על מה שנפסלה גם עכשיו מעיקר הדין דה"ל כאומר פלוני רבעני, [על ידי הנחש], ונענשה על שנתפתתה לנחש, ועי"ז נפסלה לעדות, ועל כן נפסלה לעולם, משא"כ אדם לא עבר עבירה חוץ מהאכילה, ולא נפסל במה שאמר שהאשה נתנה לו, ע"כ לא נפסל לא עכשיו ולא לעולם. ומדברי פדר"א אלו מובן הדבר למה אשה פסולה לעדות ב"נ, ומאי שנא מקרוב, וע"כ דהוא מצד קללה דחוה, וצ"ל דהוא דין מדיני בני נח מפי הקבלה, וזה הוא הטעם. ויש ליישב בזה מה דק' בע"ז ד' ג. דאמרינן תבא אשת פוטיפרע ותעיד ביוסף שלא עבר עבירה ע"ש, וק' הא אשה פסולה גם בב"נ, ואיך תעיד. ולהנ"ל א"ש דהרי לעת"ל קאירינן, והרי בשעת ימות המשיח יבוטלו קללות דאדם הראשון [ועי' רמב"ן ריש בחוקות] וא"כ שוב תתכשר אשה לעדות. והערת רבינו מדברי הילקוט שמצד חשש משקר נפסלו כמו בשרה, י"ל דבכל קללות דאדם וחוה אין נ"מ בין ישראל לעמים, אבל לענין פסול עדות, דהוא דין מדיני התורה שאשה פסולה לעדות, בזה אמרי' ניתנה תורה ונתחדשה הלכה [כשבת קלה.], והרי כל היסוד דנפסלה אינו אלא משום שבדיניהם קרוב כשר לעדות וכמוש"כ רבינו, ומזה יצא להם פסול אשה לעולם, דנענשה, על שנפסלה לעדותה בחוה, אבל בדין ישראל שקרוב פסול, א"כ היה חוה נאמנת לומר שהנחש רבעה, "דהתורה אמרה" קרוב פסול לעדות וכו', וא"כ לפי דיני ישראל אין טעם לפסול נשים מעדות, וע"כ הוצרכנו לטעם אחר שהם חשודין לשקר, ק"ו משרה הצדיקת. וכ"ת א"כ קללה דחוה למה לי, תיפוק ליה מצד חשש משקר. י"ל דכיון דעדות דב"נ קיל דנידון בעד אחד וגם ע"פ קרוב, ה"נ לא היה לן לפסול אשה שאינו רק חששא בעלמא דמשקרת, ע"כ לא נפסלה רק בתורת עונש, ולפי"ז לא דמיא פסול אשה דגוי ודישראל, וגם לעת"ל יוכשרו נשי ב"נ ולא נשי ישראל. ונ' דמ"מ בישראל פסול הגוף הוא וכדאמרי' בשבועות ד' ל. אנשים ולא נשים [וכ"כ רש"י ב"ק פח.], ודברי הילקוט אינם אלא כטעמא דקרא, וכ"כ ברש"ש מכות ד' ו. דנמצא א' מהעדים אשה אין אומרים נמצא א' מהן קרוב או פסול עדות כולן בטלה, דאשה אינה עד כלל. ויתכן ליישב בזה קו'

והטעם נ"ל דאמרינן בסנהדרין^ב פלוני רבעני לרצוני רשע הוא התורה אמרה "אל תשת רשע עד", רבא אמר אדם קרוב אצל עצמו ואין אדם משים עצמו רשע. ואמרינן פרק ד' מיתות^ב בן נח נהרג ע"פ קרוב, וא"כ בדין היתה חוה פסולה לעדות שהרי אמרה "השיאני"^ד:

ז] בפרקי ר' אליעזר^א "ומפרי עץ אשר בתוך הגן" לשון נקיות זו

האשה.

אפשר שאסור לו הקב"ה תשמיש ביום, כמו שכתבנו לעיל^ב, ואם כן ידע דפירוש "ושמרתם את המצות" לימד שאסור לתלוש לצורך אוכל נפש^ג. בבחיי כתוב שעץ החיים ועץ הדעת היו להם שורש אחד ולמעלה נתפרדו, ובסוף פרק ב' דב"ב^ב אמרינן דאילן מקצתו בארץ ומקצתו בח"ל כו' טבל

התוס' ב"ק ד' פח. ד"ה ויהא, שהק' איך ס"ד להכשיר עבדים לעדות, הא ילפי' ג"ש לה לה מאשה דפסולה, דכתיב אנשים ולא נשים [ע"ש], דהרי כ' הרמב"ם הל' ע"ז פ"ב ה"ג דאע"ג דאשה אין לה איסור השחתת זקן דאין לה זקן, מ"מ עבד דיש לו זקן אסור בו, והיינו דכה"ג לא ילפינן ג"ש דלה לה וכמוש"כ הכ"ם שם, א"כ ה"נ כיון דהטעם והסיבה דנפסלה אשה אינה אלא משום שטבעה נוטה לא לדייק, ומשקרת, א"כ עבד דיש לו טבע איש, ס"ד דיכשר, ולא נפסל אלא משום דאינו "אחיו" ע"ש בב"ק, ואע"ג דאשה נפסלה משום פסול הגוף וכנ"ל, הרי גם אשה שיש לה זקן לא תעבור [וע"ש במל"מ ואכמ"ל בזה] וא"כ ה"נ אף דלא חילקה תורה, ופסלה אשה לגמרי, מ"מ כיון דעיקר הסיבה הוא טבע אשה, אמרי' דאין למילף בזה מג"ש דלה לה. ועי' ג"כ בחינוך מצוה לז שאין האשה בדין עדות "שהעדות צריך כיוון וישוב בדעת הרבה", ול"ל טעם זה, וע"כ דבאמת טעמא בעי דהא השוה הכתוב אשה לכל דינים שבתורה כדאמרי' בב"ק ד' טו. ועוד, מקראי, א"כ מ"ש הכא, וע"כ דיש בזה טעם מיוחד, והוא הוא דברי הילקוט הנ"ל בשרה. [ויש לפלפל לפי"ז בענין פסול אשה לדון, עי' תד"ה אשר שם, ודו"ק].

- ז -

א) פרק כא ב) אות ה ד"ה נחזור ג) דהרי אין לפרש הפסוק ושמרתם וכו' דאין להחמיץ המצוה, שהרי באמת אסור לו לשמש תיכף, וע"כ ושמרתם וכו', ר"ל דרק מלישה ואילך מותר ביו"ט, וע"כ תלש באיסור [ועי' אות ה]

וחולין מעורבים זה בזה שיונקין זה מזה, וזה שאמרה הנחש "אף כי אמר אלהים לא תאכלו מכל עץ הגן", וא"כ כיון שעץ החיים מותר לאכול ממנו א"כ הוא הדין שעץ הדעת שרי דהא יונקים זה מזה, ולמ"ד^ה דחטה היתה אתי שפיר, כדאמרי' בבבא בתרא דחטה אין לה יניקה^ה, א"נ משום דהוי מועל בהקדש כמ"ש בשל"ה וכתבו התוס' במעילה^א.

ח] טעם למה פירש אדם מאשתו ק"ל שנים דוקא.

נ"ל דאיתא ביבמות^ב שהה עם אשתו עשר שנים ולא ילדה יוציא ויתן כתובה, ולא שנו אלא בדורות ראשונים ששנותיהם מרובים אבל בדורות האחרונים ששנותיהם מועטים שני שנים ומחצה וכו' אחד אמר שלשה שנים כנגד ג' פקידות, פירוש שבראש השנה זמן הפקידה, ומסיק ולא היא דמאן תנא לי' מתני' רבי, ובימי דוד אמצע שני דכתיב "ימי שנותינו בהם שבעים שנה" עד כאן, וא"כ יש לומר איפכא כיון דחיינו ע' שנה, יש לבטל עשר שנים חלק שביעית משנותיו, וא"כ אדם הראשון שחי תתק"ל שנים רשאי להמתין שביעית משנותיו, דחיינו קל"ג שנה פחות חדש ומחצה, לכן לאחר ק"ל שנה חזר אליה, כי אף שלא תפקד עד פקידה שלישית לא יהי' יותר מן קל"ג שנה:



(ד' כז: ה) סנהדרין ד' ע: ו) א"כ לא ינק מחבירו ז) כנראה שחסר כאן.

ט] "ויאמר אלהים הן האדם היה כאחד ממנו" גומ' "ועתה", אין
ועתה אלא תשובה מלמד שפתח לו הקב"ה פתח של תשובה. "פן ישלח
ידו" וגומר "ויגרש את האדם וגו' לשמור את דרך עץ חיים. והאדם
ידע את חוה אשתו".

וקשה סמיכות גם המשך הפסוקים.

נ"ל דאיתא במדרש גדולה דרך ארץ שקדמה לתורה כ"ו דורות, שנאמר
"לשמור את דרך" זו דרך ארץ, "עץ החיים" זו תורה. בהגהות מיימון פ"ג
מהלכות תלמוד תורה כתוב: ובריש כיצד מברכין אמרינן "ואספת דגנך"
נהוג בהן דרך ארץ, ואמר' יפה תורה "עם" דרך ארץ, ופיר' דרך ארץ
עיקר כדאמרינן פרק החולץ' יחלוקו יורשי הבעל "עם" יורשי האב, ש"מ
יורשי האב עיקר. וקשה דהא כתיב "ראה חיים עם האשה אשר אהבת"
ואשה אינה עיקר מהחיים. וי"ל דדרשינן פרק קמא דקדושין' דחיים היינו
אומנות ואשה עיקר מאומנות. והא דאמרינן' מיתה ויום הכיפורים מכפרים
"עם" תשובה, ואמרינן יום הכיפורים לא בעי תשובה, תשובה בעי י"ה,
אלמא תשובה אינה עיקר, וי"ל דהכי קאמר "עם" התשובה, שעשה כבר
בעינן יום הכפורים, דאין בא לומר שצריך שניהם. א"נ להכי קאמר "עם"
התשובה דהיא עיקר לגבי מיתה. ועי"ל דאפי' לרבי דמהני י"כ מכרת, מ"מ
כפרה גמורה לא הוי אלא בתשובה, דאם לא כן למה נחרב בית המקדש
בעוונות, כיון דיום הכפורים מכפר חוץ מג' דברים. ורבינו אלחנן אומר
דאדרבא תורה עיקר וכו', ע"ש הא דכתיב אשה עיקר מאומנת, כדאמרינן'
במה אשה עזרתו לאדם א"ל מביא חטים חטים כוסס פשתן פשתן לובש וכו',
וא"כ היינו בעבודת האדמה, דאף שנגמר אינו מוכן לאכול וללבוש אלא על
ידי אשה. בספר י"מ כתב דאדם הראשון היה מקבל עליו דין מיתה לרצונו

(א) ויק"ר פרשה ט אות ג [בשינוי לשון] (ב) ברכות ד' לה: (ג) אבות פ"ה מ"ב (ד)
יבמות ד' לח: (ה) ד' לו: (ו) יומא ד' פה: (ז) יבמות ד' סג. (ח) יומא פה

לכפר על עצמו, וכ"כ בשל"ה, והקב"ה בא ללמדו שמיתה אינה מכפרת בלא תשובה כדתנן^ט מיתה מכפרת "עם" התשובה, אלמא תשובה עיקר, אך פן יאמר אדם הלא כתיב "ראה חיים עם האשה", ואשה אינה עיקר מהחיים, לכן "וישלחו ה' מגן עדן לעבוד את האדמה אשר לוקח משם", דבגן עדן הכל נגמר דוגמת לעתיד יהי פסת בר בארץ גלוסקאות וכלי מילת ואין צריך לסיועת אשה, אבל חוץ לגן עדן יראה שאשה עיקר, "לשמור את דרך" זו דרך ארץ "ועץ החיים" זו תורה, אלמא דרך ארץ עדיף מדאקדמי קרא, וא"כ הא דתנן יפה תורה "עם" ד"א, ד"א עיקר והוא הדין מיתה ויום הכיפורים מכפרים "עם" התשובה, תשובה עיקר וזה שאמר הכתוב "ויגרש" מלמד שהראה לו חורבן בית המקדש^י, דקשה הלא י"כ מכפר, וא"כ למה נחרב, אלא צ"ל דתשובה עיקר והם לא עשו תשובה, לפיכך נחרב אף שעברו עליהם י"כ, "ועתה", כיון שראה אדם שאשה עיקר, "והאדם ידע" וגומר, וא"כ אמר "ועתה" כיון שאני מלמדו להועיל שתשובה עיקר, א"כ "פן ישלח ידו ואכל וחי לעולם", בלא זה היה מקבל על עצמו מיתה מרצונו שיהיה לו כפרה, אבל עתה ירצה לחיות, לכן "וישלחו ה' מגן עדן" וגו', דאף שתשובה עיקר, מ"מ צריך ג"כ מיתה לעון כזה, כדאיתא בחלוקי כפרה:

י] בענין קין והבל לפי פשוטו של מקרא כתיב "ואל קין ואל מנחתו לא שעה", ולא מצינו למה, הלא לא חטא עדיין, והמדרשים^י נדחקו בזה שהביא מן הגרוע.

ולי נראה לפרש דאיתא במדרש^י שאותו יום עצרת וקרבן עצרת היא שני לחם ושני כבשים, הכבשים הם שלמים, וחלביהם קרב, ושתי לחם נאכלים לכהנים. ובמנחות דף מו: מביא משנה משקלים^י כל כהן שאינו שוקל חוטא,

(ט) ב"ר פרשה כא אות ח י) ע"י יומא ד' פו. ואולי דהיה בזה חומר דחילול השם

- י -

(א) ב"ר כב ה ב) ב"ר פרשה כב אות ד' וע"י בפירוש מהרז"ו שם ג) פ"א מ"ד

אלא שהכהנים דורשים מקרא זה לעצמן "וכל מנחת כהן כליל תהיה לא תאכל", הואיל ועומר ושתי לחם שלנו היאך נאכלים, ופריך אטו תודה ולחמה מי לא מנדבי כהנים ואכלי, ומשני לחמי תודה לא אקרי "מנחה", שתי לחם אקרי "מנחה" שנאמר "מנחה חדשה לה". ובמאמר חיקור דין ח"ד פי"ט כתב לפיכך קין נתעורר תחלה לכהונה, שאלו נתרצה לו בשביל עצמו היה מתחנך ג"כ בשביל אחרים, וכתוב ביה "הלא אם תטיב שאת", שכן אמרה תורה יבוא זכאי ויכפר על החייב, עכ"ל, ורש"י פי' במנחות וריב"ז לא דריש "וכל מנחת כהן כליל תהיה לא תאכל" אלא גבי מנחה שכהן מביא בפני עצמו,

וא"כ הכל אתי שפיר, שאמר: "ויהי מקץ ימים", היינו עצרת, "ויבא קין מפרי האדמה מנחה לה", שלא רצה לאכול הלחם רק לה', דס"ל לפי שהוא כהן מנחתו כליל. אך קשה הלא תודה ולחמה מנדבי כהנים ואכלי, לזה אמר "מנחה לה", ותודה אינה נקראת "מנחה" אבל שתי לחם היא "מנחה", לפיכך לה' דוקא. "והבל הביא גם הוא מבכורות צאנו ומחלביהן", כדין זבחי שלמי צבור שחלבהן קרב והבשר נאכל, לכן "וישע ה' אל הבל ואל מנחתו", שירד אש מן השמים וליחכה קרבנו, "ואל קין ואל מנחתו לא שעה", כי הדין ששתי לחם נאכלין, אע"פ שכהן הקריבם מ"מ עכשיו הוא קרבן צבור. "ויחר לקין מאד ויאמר ה' אל קין למה חרה לך וגו' הלא אם תטיב שאת", פי' שאתה מכפר על אחרים כמו שכתב הוא א"כ דין הוא להיות נאכל ולא לשרף. וצ"ל דס"ל דלחם אינו מעכב כבשים לפיכך נתקבל קרבן הבל.

אי נמי י"ל דטעה קין, דאיתא בזוהר פרשת תצוה שמביאין שתי לחם של חמץ בעצרת אבל כל המנחות באות מצה, והטעם כדי להכניע היצה"ר בעצרת לאתוקדיה על מזבחא. ובספר יונת אלם הניחו בקושיא דהא קי"ל ששתי לחם נאכלין לכהנים ואין למזבח כלום ע"ש ולא כתב התירוצ.

(ד) ויקרא כ"ג ט"ז (ה) המחייב כהנים לשקול

ואפשר דמיירי בשתי לחם הבאות בפני עצמן שהם לשריפה כדאי' במנחות דף מו: וע"ש דף ע"ד ע"ב בפ' רש"י אבל לשון על מזבחא אינו מיושב, שאינן נשרפין ע"ג המזבח אלא בבית הדשן, א"כ י"ל שקין סבר שישרפו שתי הלחם לבער היצה"ר, לזה אמר לו הקב"ה "הלא אם תטיב שאת", פירוש במעשים טובים יש לך להכניע היצר, "ואם לא תטיב לפתח חטאת רובץ":

אי נמי י"ל שקין סבר שהבל פגל קרבנו דאיתא במנחות דף טו. השוחט את הכבשים לאכול לחם למחר הלחם מפוגל, והכבשים אינן מפוגלי, ופריך בגמרא ומה המפגל אינו מתפגל הבא לפגל ולא פיגל אינו דין שלא יתפגל, וכתבו התוס' ובריש מכות אמרינן ומה המחלל אינו מתחלל הבא לחלל ולא חילל כגון עדים זוממין אינו דין שלא יתחלל, ולזה אמר לו הקב"ה "למה חרה לך", שאתה ס"ל שקרבנך נתחלל ומכאן זה יהיה קרבנו של הבל ג"כ מחולל מכאן ק"ו כדאמרינן לעיל, "הלא אם תטיב שאת", בזוהר "שאת" זה אִשָּׁת, שגזל תאומתו של הבל, והיא היתה אח"כ, אתה חלל, מק"ו המחלל מתחלל, אלא ע"כ המחלל אינו מתחלל, א"כ המפגל ג"כ אינו מתפגל:

ובזה יתורץ מאן דאמר' באבן הרגו להבל, דבמכות' פריך רבינא א"כ בטלת תורת עדים זוממין ומה הסוקל אינו נסקל הבא לסקול ולא סקל אינו דין שלא יסקל, ופר"ת מה הסוקל אינו כו' אדם ההורג את חבירו באבן, דרוצח לעולם בסייף, הבא לסקל עדים זוממים. בלא זה לא רצה קין להורגו באבן, דהוה אמינא דסוקל נסקל דאל"כ בטלת תורת עדים זוממין מק"ו, אלא דסוקל נסקל, ודין ד' מיתות מי שנתחייב סקילה או נופל מן הגג או חיה דורסתו, אבל עכשיו שלימדו הקב"ה שאין זה ק"ו גבי פיגול וחילול, א"כ הסוקל אינו נסקל רק רוצח לעולם בסייף, ובאותו הפעם לא היה חרב

(ו) נדצ"ל אח"כ חללה, א"כ אתה חלל (ז) ב"ר כב ח ח (ח) ד' ב.

בעולם עד שבא תובל קין "חורש נחשת וברזל". וזה שכתב הי"ח בשם הזהיר שהשליכו הקב"ה לקין לארץ תחתיות ושם נתירא מפני להט "חרב" המתהפכת.

אי נמי דאמרינן^ט מי שנתחייב הרג או נמסר למלכות או לסטים באים עליו, ובאותו הפעם לא היה אדם בעולם, וזה שכתב התנחומא כיון שהרגו אמר אנה אברח מפני אבי ואמי. וזה שאמר המדרש^י נתכנסו בהמה וחיה ולתבוע דמו של הבל, אמר הקב"ה לכן אני אומר כל הורג קין יהרג, בהרג יהרג, דהם ס"ל שהרגו באבן נתחייב סקילה, וא"כ חיה דורסתו, והשיב הקב"ה בהרג יהרג דרוצח בסייף:

וחד אמר בא נחש הקדמוני לתבוע דמו של הבל, אמר לו הקב"ה לכן אני אומר כל הרג קין להרג יהי, קשה למה כינהו בשם קדמוני, ועוד נחש מה בעי הכא, ועוד מאי "לכן" אני אומר.

ונראה דהבל הקריב מבכורות צאנו לקרבן עצרת כדאמרינן לעיל בו ביום שנבראו הוציאו תולדות, וא"כ שלא כדין עשה במה שהקריב מבכורות, דקי"ל דבר שבחובה אינה בא אלא מן החולין כדאיתא ריש חגיגה^ז. אמרינן בתמורה [דף כה.] אמר על הבכור עם יציאת רובא להוי עולה, בכור הוי או עולה הוי, אמר לי' מאי תבעי לי' דברי רב ודברי תלמיד דברי מי שומעים, פירוש פשיטא דהוי בכור שהקב"ה צוה שיהי' בכור. ואמרינן בסנהדרין^י אין טוענין למסית, מנא לן מנחש הקדמוני שהיה לו לטעון הרבה טענות, דהיינו דברי רב ודברי תלמיד כולי, ומפני מה לא טען הקב"ה לפי שלא טען הוא. והקשו תוס' א"כ כל מסית יפטור עצמו בטענה זו וי"ל דוקא הנחש שלא נצטוה שלא להסית יש לה טענה זו, אבל אחרים כבר היה להם ללמוד מנחש, א"כ יפה אמר בא נחש "הקדמוני" לתבוע דמו של הבל, לפי שהוא

(ט) כתובות ד' ל. (י) שלא יהרגוהו הם (יא) ב"ר כב יב (יב) ד' ז: (יג) ד' כט.

קדמוני, א"כ יש להם טענה דברי רב ודברי תלמיד, אלא ע"כ אין זו טענה, א"כ אי אפשר שאמר הבל על הבכור עם יציאת רובא להוי שלמים, וא"כ עשה כדן, וקין הרגו שלא כדן. השיבו הקב"ה לכן אני אומר כל הרג קין, כלומר טענת דברי הרב ודברי התלמיד טענה מעלייתא, אך לא יכולתי לטעון עבורך, שאתה מסית, אבל עכשיו בעד קין אני אומר, כלומר אני טוען עבורו שאינו מסית:

יא] ויאמר קין אל הבל אחיו, פרשה ציצית, כן הוא ברקנט. הנה למאן דאמר^א בניסן נברא העולם וס"ל בפסח היה, כמו שכתב הילקוט^ב בשם פרק ר' אליעזר, ואמרינן סוף פרק קמא דפרה, חטאת הצבור וכו' כשרים מיום שלשים והלאה וכו', הפסח כשר מיום ח' והלאה. והנה קין ס"ל דאין רשאים להקריב קודם יום ל". ובחיי פירש' "ושמרתם את החקה הזאת למועדה מימים ימימה" קאי אחקת הפסח, כלומר שתשמור השנה להקריב הפסח כהלכתו שאם עדיין הגדיים וטלאים קטנים אז יתעבר שנה, ואע"ג דבסנהדרין פ"ק^ג אמרינן שאין מעברים לא מפני הגדיים וטלאים, מ"מ עושים אותו סעד לשנה, ובמס' עירובין^ד אמרינן "ושמרת את החקה הזאת למועדה מימים ימימה", מימים ולא כל ימים פרט לשבתות וי"ט, וחד אמר בחקת הפסח הכתוב מדבר, ואיתא במדרש שלח לך^ה בכל יום יש לו תפילין בראשו ובזרועו, והוא סימן שלא יחטא, בשבת אין לו אות, אמר לו הקב"ה "ועשו להם ציצית", א"כ יפה אמר "ויאמר קין אל אחיו" פרשת ציצית.

- יא -

(א) ר"ה ד' י: (ב) רמז ל"ה ג) גם קרבן פסח [אולי דס"ל דדין ק"צ עליו דבא בכנופיא כימא ד' נא.] (ד) שמות יג י (ה) סנהדרין ד' יא. (ו) ד' צו. (ז) בילקוט רמז ש"נ

דמכח ציצית מוכח ששבת לאו זמן תפילין, וא"כ ושמרת למה לי שאין מניחין תפילין בשבת וי"ט, דזה נלמד מכח ציצית, אלא צ"ל ושמרת קאי אחת הפסח כפירוש הבחיי שצריך לעבר מפני גדיים וטלאים, וא"כ אסור להקריב בעודן קטנים, והבל עשה שלא כדין^ט, ולכן הרגו^ט:

יב) במדרש^א "בשעה שפגע אדם הראשון בקין אמר לו מה נעשה בדיןך א"ל עשיתי תשובה ונתפשרתי אמר לו כך הוא גדול כח של תשובה, מיד פתח ואמר מזמור שיר ליום השבת", וזה תמוה.
נ"ל דאיתא בפרק חלק^ב שית אלפי שני הוי עלמא וחד חרב שנאמר^ג "מזמור שיר ליום השבת", ורב קטינא אמר תרי חריב שנאמר^ד "יחינו מיומים". ובפרק ר' אליעזר והוא בילקוט לא עבדו ישראל במצרים אלא שעה אחת מיומו של הקב"ה, דהיינו פ"ג שנה ושליש, וכן הוא "בזרע בירך" [סוף פרשת בראשית], והיינו חלק י"ב מאלף שנה^ה, וא"כ יום בלא לילה הוא אלף שנה, ויום ולילה הוי אלפים שנה, וזה דעת רב קטינא דאמר תרי חריב דבעינן יום ולילה, והעולם הזה דומה ללילה^ו בלא יום, ולכן הוי שית אלפי שנה, אבל שבת הוי לילה ויום, ולכן קדמה תורה אלפים שנה לעולם דוגמת שבת שהוא שני אלפים, וזהו הטעם המאן דאמר בערובין^ז המהלך במדבר

(ח) דעדיין לא עבר על הקרבן ל' יום [ויל"ע דהרי בקומתן נבראו] (ט) ק' דאינון מז' מצוות ב"נ, ואינו חייב מיתה על זה

- יב -

(א) פרשה כב אות יג (ב) סנהדרין ד' צז. (ג) תהלים צב א ד' הושע ו ב ה' שהוא יומו של הקב"ה שנא' אלף שנים בעיניך כיום אתמול [תהלים צ' ד'] (ו) פסחים ב: (ז) הוא במס' שבת ד' סט

ואינו יודע אימת שבת מונה יום א' ומשמר אח"כ ששה ימים כמו אדם הראשון ששמר שבת ואח"כ ימי החול.

בי"מ [בעשרה מאמרות מאמר חקור דין ח"ד פ"ג] כתוב שאדם הראשון ידע ביום חטאו שיחיה אלף שנה ולכן גזר על עצמו תענית תתק"ל שנה כמנין ימי חייו, ששייר לדוד ע' שנה. אך אדה"ר סבר כרב קטינא תרי חריב דיום הוי אלפים שנה, ומה שלא יהי"ר רק אלף שנה^ט משום דתשובה עושה מחצה, אך כשבא^י ואמר עשיתי תשובה ונתפשרתי, א"כ תשובה עושה כולה, א"כ למה אני חי רק אלף שנה, אלא צ"ל דיום שלם עם הלילה הוי רק אלף שנה, לכן אמר "מזמור שיר ליום השבת" דלא יהיה רק חד חריב:

ואפשר דזש"א^א בשם הזוהר יאות הוא אלו הניח אדם לדוד מאה שנה. דאיתא בא"ח סי' רס"א דג' מילין ורביעי הוי תוספת שבת וג' רביעי מיל הוי בין השמשות, א"כ הוי ד' מילין, ושיעור מיל הוי רביעית שעה וחלק עשרים מן השעה^ב, א"כ ד' מילין הוי שעה וחומש, וא"כ הוי ממש ק' שנה, דפ"ג שנה ושליש הוי שעה, ועוד חומש מן השעה הוי ט"ז ושני שלישים, סך הכל מאה שנה, וזה ה' לאדם ליתן לדוד דוגמת שבת^ג. ומצאתי כתוב בגלי' רזיא בשם הזוהר, ק' שנה קודם דישתלם אלף שתיתתא ידליק הקב"ה בוצינא לשבת כבר נש דמדליק בוצינא לשבת, והוא הדבר אשר דברנו^ד ונכון הוא:



ח צ"ל יחיה **ט**) דכתיב [ב יז] ביום אכלך ממנו מות תמות, ויומו של הקב"ה אלפים שנה, ע"כ דתשובה הועיל לכפר רק חציו **י**) דיום ולילה אינן רק אלף שנה [וע"ע חשבון כיו"ב בפני יהושע גיטין ד' פח]. **יא**) דזה שאמרו **יב**) דהיינו י"ח רגעים **יג**) צ"ע למה יתן רק כשיעור מה ששבת יותר מיום שבימי החול **יד**) דאדם מדליק הנר שעה וחומש קודם הלילה, וזה אצל הקב"ה ק' שנה.

יג] במדרש^א "ויהי בהיותם בשדה" על מקום בית המקדש היו מדיינין. נ"ל דלא היו רוצין לשחוט שחוטי חוץ^ב:

יד] אמר רבי יצחק לא היה צריך להתחיל התורה אלא מהחדש הזה לכם שהוא מצוה ראשונה שנצטוו בה ישראל, ומה טעם פתח בבראשית משום "כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים", שאם יאמרו אומות העולם לישראל לסטים אתם שכבשתם ארץ ז' עממים וכו', עיין ברש"י^א, וזה תמוה.

נ"ל דאיתא בספר עשרה מאמרות, "בראשית" נוטריקון בא' בתשרי נברא עולם, ואע"ג דבכ"ה באלול נברא עולם שיום הששי היה ראש השנה, אתיא כהא דתנינך^ב שטרי חובות המאחרין כשרים וכו', ריש פ"ד דסנהדרין^ג אמרינן אחד דיני ממונות וא' דיני נפשות בדרישה וחקירה ופריך והתנן שטרי חוב המאחרין כשרים, ואי ס"ד דבעינן דרישה וחקירה אמאי כשרים, ומשני דבר תורה אחד דיני ממונות ואחד דיני נפשות בדרישה וחקירה, ומפני מה אמרו דיני ממונות לא בעי דרישה וחקירה שלא תנעל דלת כו', ועוד תירץ כאן בדיני קנסות כאן בהודאות והלואות, א"נ כאן בדין מרומה כאן בדין שאינו מרומה. ובגמ'^ד אמרינן "עמד וימדד ארץ ראה ויתר גוים", מה ראה ז' מצות שקבלו עליהם בני נח ולא קיימום, עמד והתיר, ובמדרש תזריע^ה חד אמר דמן התיר דכתיב^ו "לא תחיה כל נשמה", וחד אמר ממונם התיר דכתיב^ז "ואכלת את כל העמים".

א) פרשה כב אות ז ב) לכ' ר"ל שהקריבו כל אחד במקום אחר, וחששו שהקריבו בחוץ, וע"כ כל אחד רצה שבמקום שהקריב יבנה המקדש, וצ"ע דברמב"ם הל' בית הבחירה פ"ב ה"ב כ' דקין והבל הקריבו במקום המקדש, א"כ אין כאן מחלוקת

- יד -

א) בראשית א א ב) שביעית פ"י מ"ה ג) ד' לב. ד) ע"ז נ: ה) הוא בשמיני פרשה יג אות ב ו) דברים כ יז ז) צ"ל ואכלת את שלל אויבך, שם יד ח) בראשית ב טו כדאי' בסנהדרין ד' נו:

וא"כ הכי פירושו, "לא היה צריך להתחיל אלא מהחדש הזה לכם" שהיא מצוה הראשונה, אע"ג דילפינן ז' מצות בני נח מבראשית מפסוק "ויצו"י מ"מ מה 'לנו' למצות בני נח. וצ"ל ומפני שכתוב "לא תחי' כל נשמה", ויקשה לנו היאך רשאים להורגן, ולכן כתב לנו מצות ב"נ, לידע שצוה להם הקב"ה ז' מצוות, ולא קיימום, לכן התיר דמן. א"כ קשה "מה טעם פתח בבראשית", פירוש במלת בראשית אלא^ט הוי למכתב בתחלה, בלא זה הוה אמינא דאתא להורות א' בתשרי נברא עולם, ואע"ג דנברא בכ"ה באלול, שטרי חוב המאוחרין כשרים, אבל השתא דאמרת שכתב משום דיני נפשות דלא יקשה לך למה התיר דמן, ובדיני נפשות מאוחרין פסולין, ומשני "כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים", פירוש שבא להתיר ממונם כאידך מאן דאמר, וא"כ הוי דיני ממונות המאוחרין כשרים, וזה שאמר הכתוב "כח מעשיו"י "ידין אמת ומשפט", פירוש דהוי ממונא ולא קנסא רק אמת ומשפט, ובדיני ממונות מאוחרים כשרים, "נאמנים כל פיקודיו"י^י "העשויים באמת וישר", דכתבו התוספת^{יב} דין אמת לאמתו לאפוקי דבדין מרומה בעי דרישה וחקירה, ומאוחרין פסולין:

טו] במדרש שמא יאמרו אומות העולם אומה של בזוים אתם שכבשתם ארץ ז' עממים והם אומרים הלא אתם בוזזה היא בידכם, הלא "כפתורים היוצאים מכפתור השמידום וישבו תחתם" אלא העולם ומלואו של הקב"ה, ברצונו נתנה להם וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו.

^ט בדפוסים: לא והגהתי: אלא וק"ל י' וכו' ובפסוק שלאחריו כתיב: מעשה ידי אמת ומשפט נאמנים כל פקודיו יא' ובסמוך: סמוכים לעד לעולם "עשויים וכו' יב' מגילה ד' טו: ד"ה זהו

ומקשה הרא"ם^א הלא אמרי אינשי "בחר גנבא גנוב וטעמא טעים"^ב, וא"כ מה^ג שהשיבה להם ואתם הלא בזוזה היא בידכם. והנה ברמב"ם^ד כתב מפני מה אני אומר קדושה ראשונה לא קדשה לעתיד לבא, וקדושה שניה קדשה לעתיד לבא, שקדושה הראשונה היה בכבוש ואתיא כבוש ומבטל לכבוש, פירוש כשכבשוהו הגוים בטל כיבוש ישראל, אבל בקדושה שניה היה בחזקה קנוהו ולא אתי כבוש ומבטל לחזקה. ומקשה הכסף משנה הלא בקדושה הראשונה עשו ג"כ חזקה בקרקע וכי עדיף חזקה בלא כיבוש מחזקה וכבוש. ובתוס' י"ט סוף עדיות^ה תירץ דבחזקה בעינן דעת הנותן ובקדושה הראשונה לא היה דעת הנותן שכבשוהו בע"כ אבל בבית שני היה דעת הנותן, כרש מלך פרס צוה שיעלו. וא"ת בקדושה ראשונה היה ג"כ דעת הקב"ה והוי דעת הנותן היה שגוים יטלוהו^ו, וא"כ יש לחוש שיאמרו אומות העולם אומה בזוזה אתם שכבשתם ארץ ז' עממים ולא הי' דעת הנותן. והם אומרים ואתם הלא בזוזה בידכם, בשלמא אם הי' לכם חזקה, לא אתי כבוש ומבטל חזקה, אבל אתם היה ג"כ לכם בכבוש ואתי כבוש ומבטל כבוש, וא"ת^ז שהיה לכם דעת הנותן שהעולם ומלואו של הקב"ה, והוא נתנה לכם, דא"כ ברצונו נטלה מכם ונתנה לנו, והוי ממש כדברי תו"ט:

טז] ויכוח הקב"ה עם קין. איתא בכתובות דף לג: בתוס' ד"ה דלמא

ונקה מגלות, תימה לר"י היכי שייך גלות אם מת אחר שחבשוהו ב' או ג' ימים, הא אמרינן במי שאחזו שחט בו שנים או רוב שנים אינו גולה חיישינן שמא הרוח בלבלתו ואע"ג דגבי מיתה אין חילוק גבי גלות יש חילוק. וי"ל כו' דוקא כששחט בו שנים או רוב ב' חיישינן שמא הרוח בלבלתו דבקל

(א) בראשית א א ד"ה אומרים, בשינוי ע"ש **(ב)** ברכות ה: **(ג)** נדצ"ל: מה תשובה וכו' **(ד)** הל' בית הבחירה פ"ו הט"ז ע"ש **(ה)** פ"ח סוף מ"ו ו' עכ"ד התו"ט **(ז)** בדפוסים: וא"כ, והגהתי: וא"ת.

הרוח מבלבלו אבל בשאר חבלות אין הרוח מבלבלו, דיכולין לשמור יפה מבלבל הרוח לכרוך על המכה שום דבר עכ"ל. והנה שם אמרי' ג"כ שמא הוא קירב את מיתתו ע"י פרכוס, וכ"כ ביבמות דף כ"א דמירי בלא פרכוס. בגמרא בסנהדרין^ב אמרינן אמר רב יהודה בריה דרב חייא מלמד שעשה קין בהבל אחיו פצעים פצעים חבורת חבורת שלא היה יודע מהיכן נפשו יוצאת, עד שהגיע לצוארו, ואמר רב יהודה בריה דרב חייא משום שפתחה ארץ את פיה וקבלתו לדמו של הבל שוב לא פתחה. ובתוספות^ג כל דמי' נבלעין בארץ, אלא שרישומן ניכר, ושל הבל אין רישומו ניכר ע"כ. וקשה מנ"ל הא דלא היה רישומו ניכר.

ונ"ל דאמר הקב"ה לקין "אי הבל אחיך" והשיב "לא ידעתי השומר אחי אנכי", אנכי לא הרגתיהו לגמרי שמא הרוח בלבלתו או ע"י פרכוס, מאי אמרת היה לי לשמרו כמ"ש תוספות, ולזה אמר "השומר אחי אנכי", וכי מחויב אני לשומרו, שהרי הקב"ה דן לקין בגלות כדין שוגג שלא היה ללמוד ממי, ובגלות פטור כמו שכתבו תוספות. ולזה אמר הקב"ה "קול דמי אחיך צועקים" וגו' בחולין דף ל"א^ד מפרש"י לענין פרכוס דאי היה בתחלת שחיטה, מחמת כח וחיות הבהמה זינקה למרחק, ואי הוה באמצע שחיטה לא היה בה כח כ"כ לזנק הדם למרחק עכ"ל, וא"כ הכא נמי אפשר להכיר אם פרכוס בעוד חיותו בו או לאח"כ. אך הארץ בלעה הדם שלא היה רשומו ניכר, לכן אמר הקב"ה "קול דמי אחיך צועקים אלי מהאדמה", שאני יודע היכן הדם ניתז, וא"כ אתה חייב גלות, לאחר שחיטה פרכוס, וזה שאמר המדרש משל לשנים שאחד שאל לחבירו מי הרג לזה אמר ליה אנא בעי לגבך ואת בעי לגבי כו', וכי סלקא דעתן ח"ו שהקב"ה הרגו, ולפ"ז א"ש

(א) צ"ל קכ: תד"ה חיישינן (ב) ד' לז: (ג) שם ד"ה מיום (ד) צ"ל לח. [שו"ר כן בדפוס ראשון] ד"ה ואמר שמואל

שאמרינן שמא הרוח בלבלתו, וא"כ הקב"ה הרגו, וזה שאמר הכתוב "קול דמי אחיך צועקים אלי", משל לשנים כו':

נשלם פרשת בראשית.

★ ★ ★

- פרשת נח -

א [מה כתיב למעלה מהענין. וירא ה' כי רבה רעת האדם וגו'] [בארץ וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום].. קשה מאי "בארץ" ומה "כל היום", ומאי "רק רע".

נ"ל דאיתא בסנהדרין פרק ד"א מ"מ נברא אדם יחידי להגיד גדולתו של הקב"ה שאדם טובע כמה מטבעות בחותם אחד וכולן דומין זה לזה והקב"ה טבע כל אדם בחותמו של אדם הראשון ואין א' דומה לחבירו. ומפני מה^ב אין פרצופיהן דומין זה לזה וכו' בג' דברים אדם משתנה מחבירו בקול ובמראהו משום ערוה. פירש רש"י שלא יתחלף לאשה בבעלה לא ביום מפני המראה, ובלילה מפני הקול. וק' מאי פריך מפני מה אין פרצופיהם כו', דהא קאמר לעיל מיניה להגיד גדולתו וכו'. לכן צ"ל דהיה לו לברוא שנים או שלשה כאחד ויהיו פרצופיהם דומים, ויהיה הנס יותר גדול שטובע בכמה חותמות וכולן דומין זה לזה, ומשני דאי אפשר להיות דומין מפני הערוה, ולכן היה צריך לברוא אדם יחיד ולא להיות דומין. דור המבול היו מנאפין והקב"ה צר צורה כדמות הנואף כדאיתא ג"כ במדרש^ג היתה רואה בחור בשוק ומעמדת

א ד' לו. בשינוי לשון **ב** שם ד' לח. **ג** פרשה כו אות ז **ד** סוף רמז מב **ה** ד"ה דבעיא מכסא **ו** סנהדרין ד' קח.

בחור כיוצא בו, וא"כ היו שווין במראה. לזה אמר "וירא ה'" וגו' "וכל" גו' "רק רע כל היום", דביום היה מזנין שהיו שווין במראה, אבל בלילה לא היו יכולין דלא היה שווין בקול, "וינחם ה' כי עשה את האדם בארץ", פירוש כביכול נתחרט שעשה אדם אחד, דהיה לו לברוא הרבה בני אדם ולהיות פרצופיהן דומים זה לזה והיה הנס גדול, וא"ת מפני ערוה, הלא עתה גרע יותר דאם היה פרצופיהן דומין, לא היתה אשה סומכת על המראה רק על הקול, אבל עכשיו יש מהן שאינן דומין א"כ סומכים על המראה:

אי נמי י"ל דאמרינן בילקוט דורו של נח היו מכשפין ולא רצה לגלות להם ששמו נח, ואמר להם ששמו נחמן אם תעשו תשובה, מנחם אתכם. דאיתא בסנהדרין דף מ"ד ע"ב פרש"י שאין המכשפים שולטים אא"כ עומד על ארץ. ובגמרא ברבה קלקלו שנאמר "וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ" וברבה נידונו שנאמר "נבקעו כל מעיינות תהום רבה וארובת השמים נפתחו", דק' באמת למה נבקעו מעיינות תהום רבה הלא די היה בארובות השמים, אלא דאיתא בסנהדרין דף ס"ז ע"ב פ"י רש"י כל מיני כשוף כשבאים על מים חיים נימוחו, לזה אמר "ברבה קלקלו" וכו' כי רבה רעת האדם "בארץ", דהיינו כשוף ששולט דוקא בארץ, וא"כ פן יעשו כשוף שלא יזיק להם המים, ולכן ברבה נדונו נבקעו כל מעיינות כדי שיהי' נימוח הכשוף.

אך קשה במדרש הנ"ל למה לא הגיד להם את שמו. דאיתא בסנהדרין דף קח: אמר ר"ל תשובה נצחת השיבו עורב לנח, א"ל רבך שנאני ואתה שנאתני, רבך שנאני מן הטהורים שבעה ומן הטמאים שנים, ואתה שנאתני שאתה מניח מין שבעה ושולח למין שנים, אם פוגע בי שר של חמה או צנה לא נמצא לעולם חסר בריה אחת, או שמא לאשתי אתה צריך וכו'. וקשה מה ענין רבך שנאני לכאן, ועוד היא נותנת דקב"ה ישמרהו מצנים ופחים שלא

יהיה בעולם בריה אחת חסר. ואע"ג דאמרין¹ הכל בידי שמים חוץ מצנים ופחים, מ"מ ביד הקב"ה להחם עולמו כמו שכתבו תוספות בכתובות פרק ג"ה. ועוד קשה מאי אמר לאשתי אתה צריך, הל"ל לאשתי את צריך².
נ"ל דאיתא בסנהדרין דף נה. בעי מיני' מרב ששת גוי הבא על הבהמה מהו, (פירוש שתסקל הבהמה), תקלה וקלון בעינן והכא תקלה איכא דבני נח הוזהרו על העריות או דילמא תקלה אעפ"י שאין קלון. א"ל רב ששת תניתוהו, ומה אילנות שאין אוכלין ושותין ואין מריחין אמרה תורת השחת וכלה כו' הואיל ובא לאדם תקלה על ידן, אלמא תקלה אע"פ שאין קלון. ופריך אלא מעתה גוי המשתחוה לבהמתו תיתסר, מדאסר רחמנא נעבד לגבוה מכלל דלהדיוט שרי, דאי ס"ד להדיוט אסור לגבוה לא כ"ש. איתא במדרש הנעלם ששלח העורב לעשות בו כשוף ע"ש, וצ"ל דס"ל כמאן דאמר דבן נח אין מצווה על כשוף. ור' שמעון ס"ל דבן נח מצווה על הכשוף³, שנאמר "מכשפה לא תחיה כל שוכב עם בהמה יומת", כל שישנו בשוכב מוזהר על כשוף, והעורב ס"ל כר' שמעון, וא"כ אם יבא תקלה על ידו תחייב מיתה, דהיינו תקלת כישוף, אך שמא תאמר תקלה וקלון בעינן דהא חזינן נעבד שהותר להדיוט מדאסר רחמנא לגבוה, ויש ללמוד זה מדקפיד קרא מן הבקר ומן הצאן תקריבו אבל בהמה טמאה לא, וע"כ משום שאסור להדיוט, לזה אמר העורב, "רבך שנאני", פירוש ע"כ אין הטעם משום שאסור לאכילת הדיוט, רק מכח שנאה⁴ כמו ששנא חיה, ולא צוה להקריב, שהרי צוה לך ליקח מטהורים ז' ומטמאים ב', והיינו להקריב קרבן מטהורים ולא מטמאים, ובההוא שעתא היה הכל הוכשר לאכילת הדיוט, כדפריך בגמרא בזבחים⁵ בההוא שעתא טמאים וטהורים מי הוי, אלא ע"כ

(ז) ע"ז ד' ג: (ח) ד' ל. ד"ה הכל ט) אינו מובן, ומהתירוץ נ' דהק' דהיה לו לומר לאשתי את "רוצה", ד"צריך" משמע שהדבר מותר, דאל"כ אין בו צורך, והל"ל "רוצה" כאדם שעושה עבירה ברצונו (י) סנהדרין ד' נו: (יא) בדפוס פאדגורזא: "שנאמר", ואין לו מובן. ובדפוס ונציא: "שנא", "ופוענח בטעות ל"שנאמר", וצ"ל: "שנאה" שו"ר כן בדפוס ראשון (יב) ד' קטז. [וע"ש התירוץ]

הטעם ששנא אותו, א"כ י"ל אף מה שאסור להדיוט לגבוה שרי, ונעבד אסור להדיוט וא"כ תקלה אף בלא קלון, וא"כ שמא יפגע בי שר חמה וכו' ואמות שאהיה חייב מיתה, אלא ע"כ ס"ל אין בן נח מוזהר על הכשוף, וא"כ אפשר דסבירא לך דאף על הבהמה אינו מוזהר דהא אתקיש להדדי וא"כ שמא לאשתי אתה "צריך".

וזה שאמר הכתוב "עד יבשת המים מעל הארץ", מוכן הוא לשליחות אחרת בימי אליהו והעורבים מביאין לו לחם ובשר². דאיתא בחולין פרק קמא"א אמר רב ענן מומר לעבודה זרה מותר לאכול משחיטתו, לימא מסייע ליה³ "והעורבים מביאין לו לחם ובשר בבקר לחם ובשר בערב", ואמר רב יהודה אמר רב מבי טבח' דאחאב, ומשני על פי נביא שאני. מיתיבי מכם ולא כולכם להוציא את המומר, מן הבהמה להביא בני אדם שדומים לבהמה מכאן אמרו מקבלים קרבנות מפושעי ישראל כדי שיחזרו בתשובה, הא גופא קשיא אמרת מכם להוציא המומר והדר קתני מקבלים קרבנות מפושעי ישראל, אלא ע"כ כאן במומר לע"ז וכאן במומר לשאר עבירות, אלמא משומד לע"ז הוי משומד לכל התורה תיובתא, ופרש"י מן הבהמה דרשינן למעוט רובע ונרבע, וצ"ל דקשה לרש"י הא קי"ל בכל מקום "מן" למעט, וא"כ נמעט פושעי ישראל, ולכן פרש"י דמיעוטא דמן למעוטי רובע ונרבע. והנה רב ענן אתותב מברייטא, מ"מ קרא יש ליישב, כמו שכתבו תוס"ס⁴ דקרא אתא לדרשא אחרינא ע"ש, וא"כ מן הבהמה מרבי כל פושעי ישראל אפי' משומד לע"ז, לזה אמר "מוכן הוא לשליחות אחרת", וא"כ ס"ל דמומר לע"ז שחיטתו מותרת דמרבין ממן "הבהמה", ומעיוטא ד"מן" לרובע ונרבע, וקשה למה לי, הא אסור להדיוט כדפריך בסנהדרין, אלא צ"ל דאף דאסור להדיוט י"ל דשרי לגבוה, וא"כ י"ל דנעבד אסור להדיוט ותקלה אף על פי שאין קלון, ולכן לא הי' רוצה לילך כדלעיל, ולפיכך הוצטרך להכין אותו לשליחות אחרת, וזה שאמר הכתוב "וירא אלקים וגו' כי השחית כל

יג) כדאי' בב"ר פרשה לג אות ה וברש"י על פסוק זה (יד) ד' ד: טו) שם ד' ה.

בשר את דרכו על הארץ", פירוש שלא היה דרכן בכך ואיכא תקלה וקלון, לכן "ויאמר אלקים קץ כל בשר וגו' והנני משחיתם את הארץ", דאף עומק ג' טפחים נטשטש מפני שזרעו כלאים וכלאים אסורים אף להדיוט:

וזה שאמר הכתוב "וירח ה' את ריח הניחוח", שהקריב מטהורים, משום ליכא מידי^י, וא"כ טמאים פסולין להקרבה, דהא אף להדיוט אסור, וא"כ מוכח דנעבד שרי להדיוט, א"כ תקלה וקלון בעינן, "ויאמר לא אוסיף עוד לקלל את האדמה בעבור האדם כי יצר לב האדם רע מנעוריו", וא"כ כיון דדרכו בכך ליכא קלון רק תקלה, לכן לא אוסיף לקלל עוד, וידוע שהקב"ה עושה הכל על פי הכרעת בית דין שלמטה^י:

אי נמי י"ל כמו שכתב מדרש הנעלם פרשת בראשית בשעה שברא הקב"ה שמים וארץ מינה אותן להיות עדים על מעשה בני אדם, בשעה שחטא אדם, השמים החשיכו ואורם והארץ לא ידעה מה לעשות עד שנגלה עליה הקב"ה וקללה שנאמר [ויקרא ה י] "ושמעה קול אלה אם לא יגיד ונשא עונו", ואיתא בשבועות דף ל"ג^ט כל היכא שיש שני עדים השלישי פטור להעיד ואף שכבש עדותו פטור. כתיב^כ "מפנק מנוער עבדו ואחריתו יהיה מנון", ואמרינן פרק ה' דסוכה^{כא} מנון בא"ט ב"ח סהדה^{כב}, וא"כ הכי פירושו "לא אוסיף עוד לקלל האדמה בעבור האדם", בשביל שתכבוש עדותם, "כי יצר לב האדם רע מנעוריו", וא"כ באחריתו יהיה מנון סהדה, וא"כ יש לי שני עדים בלא אדמה, והאדמה פטורה להעיד, לכן לא אוסיף לקלל:

(יז) נ' הכוונה: מי איכא מידי דלהדיוט אסור ולגבוה מותר (יח) נ' צ"ל: שלמעלה (יט) ע"ש ד' לא: עד ד' לג. (כ) משלי כט כא (כא) ד' נב: (כב) ופירושו: היצה"ר מסיתו לאדם לעבירה, ולאחריתו יהיה עד [להענישו]

ובזה מתורץ המדרש הנ"ל, דאיתא בסנהדרין^כ נעבד מותר להדיוט, ופריך מאי שנא מאילנות שאמרה תורה השחת, ומשני שאני בעלי חיים דחס רחמנא עליה, שהצריך להם ב"ד של כ"ג והעדאת עדים, ובדף טו. אמרינן רובע זכר מנ"ל דבעי כ"ג דכתיב כל שוכב עם בהמה יומת. והקשו תוספות^כ תימא ר' שמעון דדריש מיניה דב"נ מוזהרים על הכשוף מדאיתקש, וא"כ מנ"ל דבעינא כ"ג, וא"כ היה מגלה להם ששמו נח. ואיתא במדרש^כ לשם קרבנו נקרא "וירח ה' את ריח הניחוח", וקשה מה היתה מעלה בקרבנו, אלא שהקריב טהורים ולא טמאים, משום דליכא מידי דלהדיוט אסור ולגבוה מותר, וא"כ נעבד שרי להדיוט. וקשה מאי שנא מאילנות, אלא צ"ל שאני בעלי חיים דחס רחמנא עליהו שצריכין כ"ג, וא"כ צ"ל דילפינן מכל שוכב ולא ילפינן הקישא דב"נ מוזהרין על הכשוף, ואם כן שהיו עושין כשוף לכן אמר להם ששמו נחמן אם יעשו תשובה מנחם אתכם, להורות דילפינן מן "הבהמה" לרבות פושעי ישראל שמקבלין מהם קרבנות כדי שיחזרו בתשובה, וקשה הלא "מן" מעוטא, אלא מן למעט רובע ונרבע, וקשה ל"ל קרא הא אסור להדיוט, אלא צ"ל אע"ג דאסור להדיוט לגבוה שרי, וא"כ נעבד אסור להדיוט, וא"כ לא אמרינן דחס על בעלי חיים:



ב] במדרש "ויאמר אלקים לנח קץ כל בשר בא לפני", "בין שורותם יצהירו יקבים דרכו ויצמאו"^כ "בין שורותם יצהירו", שהיו

(כג) ד' נה. (כד) ד"ה אם כה) פרשה כה אות ב - ב -

(א) פרשה לא אות ב (ב) איוב כד יא (ג) ד' צא: (ד) ומקשה בגמ' שם "היתרא הוא", ר"ל דמותר לגוי לאכול בשעת עבודה דמי איכא מידי כפרש"י שם, וס"ל לרבינו דלפי"ז מחוייב הבעל הבית המונע פועלו מלאכול מיתה משום גזל, ועי' הערה ח. כט

עושיין להם בדרייות קטנות "יקבים דרכו ויצמאו" אפי' יקבים דרכו ויצמאו. אמר ר' איבו למה "יקבים דרכו ויצמאו" לפי שהיתה מארה מצויה בעמלו של רשע ולפי שהיו שטופים בזמה וגזל נמוחו מן העולם.

נ"ל דהכי פירושו דאיתא בפרק ז' דבבא מציעא^א הפועלים עד שלא הלכו שתי וערב בגת אוכלין בענבין ואין שותין יין [משום דעדיין אין מלאכת יין נכרת, והוי לי' כעושה ממין זה שאינו אוכל ממין אחר] משהלכו שתי וערב בגת אוכלין בענבים ושותין יין. והם היו עושיין להם בדרייות קטנות [מלשון בית הבד], וא"כ כיון שהלכו שתי וערב כבר נשלמה המלאכה, והי' מפנין הכל מבית הבד ונותנים ענבים אחרים, וא"כ לעולם לא היו הפועלים רשאים לשתות יין, ולכן "יקבים דרכו ויצמאו".

ור' איבו פליג ואמר למה יקבים דרכו ויצמאו, לפי שהיה מארה מצויה וכו', ולפי שהיו שטופין בזמה וגזל וכו', קשה "זמה" מאן דכר שמי'. ונראה דאיתא בסנהדרין דף נז. כיוצא בו בגזל מה הוא פועל בכרם וכו'. ואיתא בגמרא דב"מ ד' פח: ומה שור שאי אתה מצווה להחיותו אתה מצווה על חסימתו, אדם שאתה מצווה להחיותו אינו דין שאתה מצווה על חסימתו, אמר קרא "כנפשך", מה נפשך אם חסמת פטור אף נפשו של פועל אם חסמת פטור. ומקשה בתשובת הרשב"א דאמרינן בב"ק דף נד: אלא מעתה יהא אדם אסור לחרש עם שור דנילף שור שור משבת, ומשני "למען ינוח עבדך ואמתך כמוך", להנחה הקשתיו ולא לדבר אחר, וא"כ "כנפשך" למה לי, דהכא נמי נימא להנחה הקשתיו ולא לדבר אחר, ותירץ דלא ממעטינן מלהנחה הקשתיו ולא לדבר אחר אלא דלא נילף משבת, אבל אם מצינו למילף ממקום אחר ילפינן.

ול"נ ד"למען ינוח" לא ממעט אלא דבר אחד, תדע דלמה איצטריך שור ולא אדם^ה, לנפילות הבור הא אימעט מלמען ינוח [וכעת אין בידי גמרא לעיין שם], אלא לא ממעטינן אלא דבר אחד, וא"כ כך פירוש המדרש, אם היו שטופין בזמה דהיינו שהרביעו אדם על הבהמה כדאיתא במדרש היה להם תירץ דהא דכתיב "בהמתך לא תרביע כלאים" וילפינן בהמתך משבת^א אין אדם בכלל, דכתיב "למען ינוח" להנחה הקשתיו, ולא לדבר אחר, ועל גזל לחודיה דלא היו נותנין לפועל בכרם, הוה אמינא דממעטינן אדם מחסימות מלמען ינוח, דאין אדם בכלל חסימות, אבל עכשיו מכל מקום חייבים, דלא מצינו למעט מלמען ינוח אלא חדא, והם היו רוצים למעט חסימה ורביעה^ב מלמען ינוח, ואע"ג דכתיב "כנפשך", היינו פטור אבל אסור, וגבי בן נח אזהרתן זו מיתתן^ג:

ג] עוד במדרש הנ"ל "שנאו בשער מוכיח דובר תמים יתעבו" דהוי אמר להון רשעים מה אתם מניחין מי שקולו שובר ארזים ומשתחווים לעץ יבש, ולפי שהיו שטופים בגזל נימוחו מן העולם. וקשה מה ענין גזל לדלעיל מינה.

י"ל דאיתא בסנהדרין^ד ת"ר "ויצו" זו דינין שנאמר "כי ידעתיו למען אשר יצוה וגו' לעשות צדקה ומשפט", "אלהים" זו עבודה זרה, וכן הוא אומר

(ה) ב"ק ד' נג: (ו) ב"ק נד: (ז) דהרי עשו זנות עם בהמה, ומש"ה הזכיר ר' איבו הזנות (ח) יש בזה חידוש דבגמ' סנהדרין אינו מבואר רק דפועל יכול לאכול וכפרש"י דמי איכא מידי, אבל שיתחייב בעל הבית ליתן לו, מנלן שיתחייב גוי בכך, ולענין חיוב לא שייך לומר מי איכא מידי, דודאי יש לישראל יותר חיובים מלגוי, וצ"ל דס"ל לרבינו דכיון דהותר לפועל לאכול מצד מי איכא מידי, ה"נ מחוייב הבעל הבית ליתן לו, דכיון דיש לו זכות ליקח, א"כ הבעה"ב מעכב זכותו, והוא גזל ככובש שכר שכיר.

- ג -

(א) פרשה לא אות ג (ב) ד' נו:

"לא יהי' לך אלהים אחרים על פני", כי אתא ר' יצחק תני איפכא, בשלמא "אלהים" זו דינים דכתיב "ונקרב בעל הבית אל האלהים", אלא ויצו ע"ז מאי משמע, חד אמר "סרו מהר מן הדרך אשר צויתם", וחד אמר "הואיל הלך אחרי צו", ופריך מאי בינייהו. והקשה רמ"א למה לא פריך לעיל מיניה מאי בינייהו על כי אתא רב יצחק ותני איפכא. ותירץ די"ל א"כ דלתנא קמא דיליף מ"ויצו" זו דינין מקרא דאברהם, רשאים בני נח לעשות דיני קנסות לעצמן ואין צריך לדון בדיני ישראל, אבל לר' יצחק דיליף דיני מונקרב בעל הבית אל אלהים, דכתיב בפרשת משפטים, מחויבים לדון בדיני ישראל. ול"נ עוד נפקא מיניה, דאי ילפינן ע"ז מ"ויצו" מקרא דעגל, א"כ גם שיתוף אסור לב"נ, דגבי עגל עבדו בשתוף כדאמרין אלמלא וי"ו שבהעלוך נתחייבו ישראל כליה", אבל אי ילפינן מאלהים ע"ז, י"ל שיתוף מותר כמו שכתב רמ"א בא"ח סי' קנ"ו. ועי"ל דאמר' בסנהדרין עבודת פנים כגון זבוח וקטור חייב עליהם אפי' שלא כדרכה ושאר עבודות אינן חייב עליהם אא"כ דרך עבודתן בכך, אך השתחוי' חייב עליה אפי' שלא כדרכה אף שאינה עבודת פנים, דילפינן מדכתיב "לא תשתחוה להם ולא תעבדם" אלא יצאה השתחוויה לדון בעצמה דאפי' שלא כדרכה חיי, והא דכתיב גבי עגל וישתחו לו, אותה השתחואה היתה כדרכה כמ"ש דף ס' ע"ב, א"כ אי ילפינן מ"ויצו" זו ע"ז מקרא דעגל, א"כ ב"נ אינו חייב על השתחוויה, אלא א"כ היתה כדרכה, ואי ילפינן מאלהים ע"ז, מקרא דלא יהי'

ג) בתשובה סי' י' ד) בסנהדרין ד' סג. ה) ופרש"י שלא כפרו בהקב"ה שהרי שתפוהו בדבר אחר, היינו הע"ז, והאמינו בשניהם, ואעפ"כ נענשו, אלמא דבקרא דאשר "צויתם" מוכח דגם שיתוף אסור ו) ק"ק דגם מלא יהיה לך אלהים אחרים על פני נאסר השיתוף כמוש"כ הסמ"ג לא תעשה א' וע"ש בביאורי מהרש"ל, ואולי דלא שמיע ליה או לא ס"ל לרבינו שיטה זו. ועכ"פ מבואר דעת רבינו המגן אברהם דדעת רמ"א בסי' קנו דגוי מותר בשיתוף, ודבריו אלו היו בהעלם עין מכמה אחרונים, ועי' מש"כ בספר סדר יעקב עמ"ס ע"ז בערך "שיתוף" ואכמ"ל. ז) ד' ס: ח) התוס' שם ד"ה מניין [ונדצ"ל: כמ"ש התוס']

לך וגו' לא תשתחוה להם ולא תעבדם, א"כ אפי' שלא כדרכה נמי חייב, והם היו ס"ל דילפינן מויצו ע"ז מקרא דעגל, וא"כ היו אסורין בשתוף ומותר להשתחוות שלא כדרכה, ונח ס"ל דילפינן מאלהים זו ע"ז, א"כ אמר להם "מה אתה מניחים מי שקולו כו' ומשתחויים" וכו', מוטב ה' לכם לעבוד בשתוף, דשתוף מותר, ושלא להשתחוות, דהשתחואה אסור אפי' שלא כדרכה^ט, "ולפי שהיו שטופין בגזל נמוחו", דאלו לא היו שטופין בגזל היה להם תירוץ דס"ל דילפינן מויצו ע"ז כדלעיל, אבל לפי שהי' שטופים בגזל שלא הי' מניחים לאכול פועל בכרם, בלא זה היה להם תירץ דאין מחויבים בדיני ישראל, ובדיניהם אין הפועל רשאי לאכול, אבל עכשיו מויצו זו ע"ז, מאלהים דינים, אם כן מחויבים בדיני ישראל ולפיכך נימוחו:

ד] במדרש הנ"ל דבר אחר "מרב עשוקים יזעיקו" אלו הנעשקים, "ישועו מזרוע" אלו העושקים אלו רבים על אלו בחמס ממון ואלו רבים על אלו בחמוס דברים עד שנחתם גזר דינם וכו' כך היו אנשי דור המבול עושים, היה אחד מהן מביא קופה מליאה תורמסים היה כל אחד נוטל פחות משהו פרוטה עד מקום שאינו יכול להוציא בדיינים, אמר להם הקב"ה "מבקר לערב יוכתו מבלי משים לנצח יאבדו", ואין משים אלא דיון, שנאמר ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם ע"כ.

נ"ל דאיתא בגמרא^א 'ה' הצועק וא' הנצעק במשמע, אלא שממהרים לצועק יותר מהנצעק. ובילקוטי^ב מה יחיד הצועק כך, רבים הצועקים על אחת כמה וכמה, א"כ

ט צ"ב דאם שיתוף מותר א"כ גם השתחיה בשיתוף מותר, והשתחיה דאסור אפי' שלא כדרכה, היינו בלי שיתוף, שאינו מאמין כלל בהקב"ה.

יפה אמר "אלו רבים על אלו" וכולי, ואם כן היו צועקים רבים, ונצעקים רבים לפיכך נחתם גזר דינם.

ובהגזל דף קה. גזל ב' אגוזים^ד בפרוטה והחזיר לו א' מהן מהו, ופשוט אף ע"פ שגזלה אין כאן מצות השבה אין כאן וכתב הרא"ש^ה אף על פי שגזילה אין כאן ואין ב"ד נזקקים לתוכו לכופו בתורת ממון, שאין ב"ד נזקקים לפחות משהו פרוטה, מצות השבה אין כאן, ומכין אותו עד שתצא נפשו כדי לקיים מצות השבה עכ"ל. ודוקא שגזל מתחלה פרוטה אבל אם גזל מתחלה פחות מש"פ, ישראל בני מחילה נינהו, אבל גבי ב"נ דלאו בני מחילה נינהו וא"כ גזל מעלי הוא, אך אין ב"ד נזקקין לפחות מש"פ, וא"כ הדר דינא מכין אותו עד שתצא נפשו, וא"כ כך הפירוש "מבקר לערב יוכתו" פירוש שמכין אותם מבלי משים כו' שאין הדיין נזקקים לירד לנכסיהם, וא"כ "לנצח יאבדו".

ה] בתנחומא^א פרשה בראשית "הן האדם הי' כאחד ממנו" זה שאמר הכתובה "אשר עשה אלהים את האדם ישר" לא בראו בצלמו אלא להיות טוב כמוהו. ואם תאמר למה ברא יצה"ר שכתוב בו "כי יצר לב אדם רע מנעוריו", אמר הקב"ה אתה עשית אותו רע, למה תינזק בן ז' בן ח' אינו חוטא אלא מבן י' ואילך והוא מגדל יצר הרע, וכמה

ד) אצלינו הגירסא: אגודות ונ' דכצ"ל **ד)** ב"ק פרק ט' ס' כה [ע"ש] ו' בדפוס: הדין, ונדצ"ל: בית דין, שו"ר בד"ר: הדיין. ויש בזה חידוש דגם בב"נ הנהרגים על פמש"פ, מ"מ אין ב"ד נזקקין על כך. וצ"ב מנלן זה, ובפרט אם שיעור פרוטה הוא ככל השיעורים, הרי לא ניתנו לבני נח. וע"ע באוה"ח כאן פסוק י"א בדברי המדרש, ולדברי רבינו א"ש. ז) דהדיין יכהו עד שתצא נפשו.

- ה -

א) אות ז

דברים קשים ומרים בראת בעולם יותר מיצר הרע, ואתם שולקים וממתיקים אותם לצורככם, יצר הרע המסור בידכם על אחת כמה וכמה. ונ"ל שזהו שאמר הפסוק [בראשית ג יז] "ארורה אדמה בעבורך קוץ ודרדר תצמיח לך", משום דאדם הראשון ביום שנברא חטא א"כ יהי' לו תירוץ שיצה"ר נברא עמו, לכן אמר הקב"ה "קוץ ודרדר" וגו' וא"כ אתה יכול למתק הדברים המרים, ק"ו היצר הרע.

וזה טעם במרה שנאמר^ב "וישלך אל המים וימתקו המים שם שם לו חק ומשפט וגו' אם שמע תשמע" וגו', הכי פירושו לפי שנמתקו המים אין להם תירץ על יצה"ר, וזה שאמר הכתוב "לא אוסיף לקלל האדמה בעבור האדם", פירוש שתהא מעלה דברים הצריכים תיקון כדי שלא יהי' תירוץ לאדם, כי יצר לב אדם רע מנעוריו, ואע"פ כן אינו חוטא אלא לעת זקנתו, א"כ מוכח שהוא הממשיך יצה"ר עליו^א.

[ו] וירח ה' את ריח הניחות, ריחו של אברהם אבינו הי' עולה מכבשן אש, ריחו של חנניה מישאל ועזריה, משל לאחד שכיבד את המלך א"ל דמי דורון דידך לדורן דסביך, וירח ריח דורו של שמד ע"כ^א. וקשה אברהם חנניה מישאל ועזריה מאי בעי הכא.

נ"ל דאי' בסנהדרין סוף פרק ח"ב איבעיא להו בן נח מצווה על קידוש השם או לא, ואיתא שם בתוס'^ב וא"ת הא אפי' ישראל הוי מחויב למסור עצמו אי לאו וחי בהם ובגוי דלא כתיב וחי בהם פשיטא דמחויב למסור עצמו וכו', והקשה רש"א והא אמרי' לעיל^א רבי מאיר אומר אפי' גוי העוסק בתורה הרי הוא ככהן גדול שנאמר "אשר יעשה אותם האדם וחי בהם", כהנים לויים וישראלים לא נאמר אלא האדם וכו' א"כ דקרא וחי בהם קאי ג"כ אבן נח.

(ב) שמות טו כה

- 1 -

(א) בב"ר פרשה לד אות ט (ב) ד' עד: (ג) ד"ה ב"נ (ד) ד' נט. (ה) שם (ו) יבמות ד' סא. (ז) עי' רש"י ז ב

רש"י פירש"י ר' מאיר לית לי "אתם קרוין אדם ואין עכו"ם קרוין אדם", נמצא דבר זה תלוי במחלוקת אם עכו"ם נקרא אדם. ואיתא במדרש"י "מכל הבהמה טהורה תקח לך שבעה" מכאן שלמד נח תורה. ומקשים דלמא באו מאליהן אל התבה כמ"ש רש"י על אותן שלא נעבדו בהן עבירה. ול"נ דמוכח מדהקריב קרבן מטהורים ולא מטמאים שנח למד תורה וידע דאסור להקריב מטמאים, מדאסר להדיוט. וכמדומה בצדה לדרך"י הקשה היאך אמרי' שלמד נח תורה הא קי"ל דעכו"ם העוסק בתורה חייב מיתה וכו' ע"ש. רש"י"י פירש "אדם" למה נאמר, וכתב בשל"ה בלא זאת הוה אמינא דאדם ממעט עכו"ם, אבל השתא דאמרת בעולת נדבה הכתוב מדבר ומקבלים מן הגוי, וא"כ קשה למה נאמר אדם, א"כ מויקח מכל הבהמה הטהורה מוכח שלמד תורה, וא"כ מוכח שגוים קרוין אדם, ויעל עולות במזבח, מוכח ג"כ שקרוין אדם, וא"כ מוכח שב"נ אינו מצווה על קדוש השם, ואע"פ כן מסר אברהם נפשו, לכן וירח ה' ריח של אברהם וכו'. אך יש מחלוקת הפוסקים ביו"ד סימן קנ"ז כל היכא שאין מחויב למסור עצמו יש אומרים שאסור למסור עצמו ויש אומרים אדרבא הרי זה משובח, ומביאים ראיה דאמרינן "וירח" זה ריחו של שמד מה לך יוצא ליסקול על שמלתי את בני וכו', ובפסחים פרק ג"א מה ראו חנניה מישאל ועזריה שמסרו עצמן על קידוש השם וכו', ש"מ שלא היו מחויבים למסור עצמן כמ"ש"י דאנדרטי היה, וא"כ יפה אמר המדרש, "דמי דורן דידך לדורן דסביך" וכן "דורו של שמד", שאע"פ שאין מחויב למסור עצמו ומסר עצמו ה"ז משובח:

ז] במדרש פרשת משפטים "מלך במשפט יעמיד ארץ" זה ישראל שנאמר "ואתם תהיו לי ממלכת כהנים", ואיש תרומות יהרסנה אלו דור

(ח) בפסוק הנ"ל, וע"ש שהביא הקו' ממהר"ל (ט) ויקרא א ב י) דהרי קרא דאשר יעשה אותם "האדם" וחי בהם, נאמר גם על ב"נ (יא) תוס' שם ד"ה מה

המבול וכו', בקש הקב"ה ליתן להם ד' דברים תורה ותפלה ויסורין ועבודת הקרבנות שנאמר^ב "ויאמרו לאל סור ממנו" אלו יסורין, "ודעת דרכיך לא חפצנו" זו תורה, "ומה שדי כי נעבדנו" אלו קרבנות, "ומה נועיל כי נפגע בו, זה תפלה ע"כ המדרש. וקשה למה כינה את ישראל בשם "מלך המשפט" ולדור המבול בשם "איש תרומות", ועוד מה ענין ד' דברים אלו לכאן.

נ"ל דאיתא בעשרה מאמרות שדור המדבר היה התרומה מאלף דור שנאמר^ג "דבר צוה לאלף דור", ותרומה עין יפה אחד מארבעים, והוא כ"ה דורות, ולדור כ"ו נתנה התורה, ותתקע^ד דורות העביר. ונ"ל שזה הטעם שכל הנשמות העתידות להבראות עמדו על הר סיני, דאמרינן בחגיגה^ה שהקב"ה ראה תתקע^ד דורות הם רשעים עמד ופזרן בכל דור ודור והם עזי פנים שבדור. והנה קי"ל^ה דתרומה צריך להיות מן המוקף והקב"ה לא רצה לברור התתקע^ד דורות לחודייהו להעמידן על הר סיני כדי שיהי' מן המוקף שלא לביישן, לכן העמיד כל הדורות על הר סיני. וזה שאמר הכתוב "ואתם תהיו לי ממלכת כהנים", דכתב הבחי' פרשת פנחס, שלוי היה מעשר, ואהרן הוא עשירי ללוי, והוי תרומת מעשר והוא כהן. והנה עכשיו שכל ישראל היו תרומה היו כולן כהנים, כדדרש בילקוט^ו ראויים היו ישראל לאכול בתרומה אלו לא חטאו.

אך קרא "ואתם תהיו לי ממלכת כהנים" אמר להם בג' בשבת כדאיתא בשבת פ"ט^ז, ונ"ל הטעם דאמרינן ביבמות פ"ד^ח דף צג. ר' ינאי ס"ל דאדם מקנה דבר שלא בא לעולם, דר' ינאי הוה ליה^ט דהוי מייתי ליה כנתרא דפירי כל מעלי שבתא, ההוא יומא נגה ליה ולא אתא שקל עשר מפירי דביתי עלייהו, אתא לקמיה דרב חייא אמר ליה שפיר עבדת דתניא למען תלמד ליראה את ה' אלהיך כל הימים אלו שבתות וי"ט^י [ליראה שלא לבטל עונג שבת בשביל איזה תיקון הטבל], למאי הלכתא אילימא לעשורי ומיכל,

אצטריך קרא למשרי טלטול דרבנן, אלא לאו כהאי גונא דמותר לעשר על מה שלא בא לעולם משום עונג שבת. ותוס' כתבו תימא לר"י דמה לי שבתות וי"ט משאר ימים, ונראה לר"י כמו שפירש ר"ח דאתא קרא למשרי לתרומה שלא מן המוקף כדי שלא יצטרך לטרוח ולתרום בשבת^א, א"כ להכי אמר הקב"ה קודם שבת "ואתם תהיו לי ממלכת כהנים", אע"פ שהוא שלא מן המוקף^ב כדי שלא לתרום בשבת, ואע"פ שאין יגיעה לפניו, מ"מ ללמוד לנו הדין^ג כמו שמצינו כמה פעמים^ד.

ועוד כתבו תוס' אומר ר"י דפירות היו של אריס דאי משל ר' ינאי לא היה חשיב דבר שלא בא לעולם ואפ"ל היו מחוברין כיון שבידם לתלוש ולא מסתבר לומר דלא חשיב בידו כיון שהיה רחוק מהם, דאין זה נראה לחלק בין קרוב לרחוק עכ"ל. וזה שאמר הכתוב^ה "ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי", זו ברית שבת "כי לי כל הארץ", כיון שהם שלי אין זה דבר שלא בא לעולם "ואתם תהיו לי ממלכת כהנים", שתהיו תרומה, כמו שכתבתי לעיל, ואף ע"ג שהוא שלא מן המוקף וא"כ עדיף לתרום בשבת שאז יעמדו כל הנשמות ויהי' מן המוקף, מ"מ אני נמנע מפני עונג שבת, ואע"פ שאין יגיעה לפני, מ"מ "ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי" זו שבת, ודוק.

וזה שאמר הכתוב "רחוק מרשעים ישועה כי חקיך לא דרשו" וכתב בעשרה מאמרות "רחוק מרשעים" בגימטריא 'תתקע"ד' דורות, ולפי דברינו אתי שפיר, שהקב"ה רצה ליתן לדור המבול התורה, לפי שהם היו תרומת מעשר^ו, והם סברי הוי דבר שלא בא לעולם כיון שתתקע"ד דורות נתפזרו בכל דור וא"כ רחוקים הם מהם, וס"ל דרחוק הוי דבר שלא בא לעולם, ובאמת אין סברא לחלק כמ"ש תוס', ועל זה בקש הקב"ה ליתן להם התורה, דהם הוי תרומת מעשר וא"כ נקראו אדם, כמו שכתב בפירוש עשרה

ג) תהלים קה ח ד) חגיגה סוף ד' יג: יד. ה) גיטין ל: ו) יתרו רמז רעו ד"ה ואתם
ז) ד'פז. ח) צ"ל פ"י ט) צ"ל ה"ל אריסא דהוה וכו' י) שם ע"ב ד"ה אלא יא)
עכ"ד התוס'

מאמרות, דישראל נקראים אדם לפי שחותמו של הקב"ה אמת^י, והם מעשר של אמת שהוא אדם^ט, וא"כ אם הם^כ מעשר נקראים ג"כ אדם, ומותרין ללמוד תורה ולהקריב קרבנות דכתיב^{כא} "אדם כי יקריב מכם".

ויסורין דכתיב^{כב} "אדם כי ימות באוהל", אין דברי תורה מתקיימין אלא במי שממית עצמו עליהן^{כג}. **ותפלה** דאיתא בי"ה בשם פר"א דישראל שהם נמולין תפלתן עולה לפני הקב"ה כריח הניחוח שנאמר^{כד} "ואנחנו נברך יה' מעתה עוד עולם הללויה", וכתב הי"ה שצריך ביאור. ולי נראה כפשוטו דאמרינן^{כה} אברהם יושב על פתח גיהנם ואין מניח אדם מהול לירד בתוכה, וא"כ אמר הפסוק, "לא המתים הללויה ולא כל יורדי דומה", פירוש גיהנם, "ואנחנו נברך" וגו' פירוש שאנחנו נמולין ואינן יורדין לגיהנם, לפיכך נברך יה. ואמרינן^{כו} גוי שלמד **תורה** עד שלא מל חייב מיתה, א"כ היה הקב"ה נותן תורה לדור המבול, א"כ ע"כ היו מחייבים לימול עצמן תחלה, א"כ היה **תפלתן** נשמעת:

ובזה מבואר גמרא סוף חולין^{כז} אמר ליה מצא קן בראשו של אדם
מהו אמר ליה "ואדמה על ראשו"^{כח} משמע אעפ"י שהוא על ראש אדם
מקרי אדמה, דאדם ג"כ אדמה הוא. משה מן התורה מנין דכתיב
"בשגם הוא בשר והיו ימיו מאה ועשרים שנה", המן מן התורה מנין
דכתיב "המן העץ", אסתר מן התורה מנין דכתיב "ואנכי הסתיר

(יב) דכל הנשמות לא באו רק בשבת, וא"כ כעת הוא עדיין שלא מן המוקף (יג) דאין לתרום בשבת (יד) על וירא אות ב (טו) שמות יט ה (טז) תהלים קיט קנה (יז) שעשרה דורות מאדם עד נח, א"כ הם דור י' שהוא אחד מק' מאלף דור (יח) יומא סט: יט) נ' דר"ל ד' הוא חלק עשירי ממ"ם, מ' הוא חלק עשירי מתי"ו, ואלף אינו מתחלק ע"כ הוא נשאר, והיינו א'ד'ם (כ) בני דור המבול (כא) ויקרא א ב (כב) במדבר יט יד (כג) שבת פג: (כד) תהלים קטו יח
 (כה) ב"ר פרשה מח אות ח (כו) על' סנהדרין ד' נט. ובשם"ר משפטים פ"ל אות י"ב
 (כז) ד' קלט: (כח) שמואל ב טו טו (כט) ד' טו. (ל) מ"ה

אסתר" מרדכי מן התורה מנין דכתיב "ואתה קח לך בשמים ראש מר דרור" ומתרגמינן מירא דכיא עכ"ל, והוא תמוה.

י"ל דקרא הכי קאמר "לא ידון רוחי באדם לעולם", פירוש שאני רוצה שיהיו הם תרומת מעשר ויקראו אדם, ואני סובר דהוי דבר שבא לעולם כיון שהכל שלי, והם ס"ל דהוי דבר שלא בא לעולם כיון שהוא רחוק ואין אני דן עמהם עוד, רק אקח למשה לתרומה, "והיו ימיו ק"כ שנה", שיהיה הוא התרומה של עולם, וכיון דפשט ליה "ואדמה על ראשו" דאדם יש לו דין מחובר, וכן הוא בפ"ק דסנהדרין^כ לענין מעילה, וקי"ל דאין תרומה במחובר כדאיתא פ"ק דתרומות^א א"כ אף את"ל דחייב מדרבנן מ"מ אינו אלא אחד מששים תרומה, דלרבנן לעולם אין אלא א' מס', ואם כן למה חי משה ק"כ שנה שהוא אחד מן חמישים מכל העולם שהוא ששת אלפים שנה, הלא אדם כמחובר ופטור מדאורייתא.

א"נ שכתבו תוס' ביבמות^א ואם תאמר היאך עשר ר' ינאי שלא מן המוקף שהוא איסור דאורייתא כיון שיכול לתרום בשבת מדאורייתא וי"ל דתרומת פירות דרבנן התירו^ב, א"כ כיון שלקח הקב"ה משה דוקא לתרומה, ע"כ הטעם משום שעמד על הר סיני ששם היו כל הנשמות כדי שיהיה מן המוקף, וא"כ מוכח שהוא דאורייתא, דבתרומת פירות מדרבנן אין צריך שיהיה מן המוקף. וקשה משה מ"ה^ג דהא מחובר הוא ואינו תרומה, ומשני "בשגם הוא בשר" וגומר, דאיתא בפ"ק דסוטה^ד אדם לא כתיב בי' ונרפא, בשר כתיב בי' ונרפא, ופרש"י מי שהוא עניו ומשים עצמו כבשר, וגבי משה כתיב והאיש משה עניו מאוד וא"כ דינו כבשר ולא כאדמה^ה, ולכן היה ימיו ק"כ שנה שהוא א' מחמשים שנה^ו וכ"כ תוס' בקדושין ד' ז.^ז שאדם דינו כתלוש:

(לא) ד' צג: ד"ה אלא (לב) עכ"ד התוס' (לג) מן התורה מנין, ר"ל מנין שהוא התרומה מן התורה (לד) ד' ה. (לה) וא"כ אינו מחובר לקרקע נמצא דתרומתו מה"ת שהוא א' מחמשים (לו) ר"ל משנות העולם (לי) ד"ה אם (לח) קידושין ד' מב: (לט) בתוס' ד' לט: ד"ה מחשבה (מ) קידושין ד' מב: (מא) ואדם וכל ישראל מ

המן מן התורה מנין, דקשה הלא המן עצמו לא הרג אלא צוה להרוג ולמה נתחייב מיתה הלא קי"ל אין שליח לדבר עבירה אלא צ"ל דהוי כמשתמש בהקדש ואיתא בילקוט^ל "קדש ישראל לד' כל אוכליו יאשמו", מה הקדש הנהנה ממנו חייב מיתה אף ישראל כו', א"כ הוי המן כמועל בהקדש וקיי"ל^ט במעילה דיש שליח לדבר עבירה, וגבי גוי דן הקב"ה על המחשבה כמעשה כדאי' בקידושין^ב. אך קשה הלא ילפינן^א חטא חטא מתרומה ואין מעילה במחובר^ב אלא צ"ל כדעת הרשב"ם בפ"ק^ג דסנהדרין דיש מעילה במחובר, וקשה מה ענין דיש מעילה במחובר, לזה אמר "המן עץ אשר צויתך", דכתב בשל"ה שאדם הראשון מעל בהקדש כשאכל מן האילן, א"כ שמע מיניה דיש מעילה במחובר^ד, ולכן רמז הקב"ה להמן כאן:

אסתר מן התורה מנין, דמקשה תוס'^מ וא"ת אמאי לא גירש מרדכי לאסתר וי"ל דהיה מתיירא פן יודע הדבר למלך עכ"ל, איתא ריש זבחים כל הזבחים שנזבחו שלא לשמן פסול ע"ש דף ב.: באריכות דפריך^מ דלאו מינה כגון ששחט חטאת לשם חולין לא מחריב בה כי אינו פוסל, וגבי גט פוסל, וגם מייתי דאמרינן גבי כלי חרס אשר יפול מהם אל תוכו יטמא תוכו ולא תוך תוכו אפי' כלי שטף מציל ש"מ דלאו מינה נמי חייץ בה, פי' חוצץ ע"ש. בספר עשרה מאמרות כתב בח"ב ממאמר חיקור דין פ"ט "השוכן אתם בתוך טומאתם" ולא אמר בטומאתם, אלא שהשכינה מתלבשת בנפרדים פירש במלאכים, כלומר כשישראל בגלות אז השכינה כביכול עמהם אך מתלבשת במלאך, וזה שאמר הכתוב בפרשת כי תשא^מ "ושלחתי לפניך מלאך כי לא אעלה בקרבך" ותרגום לית אפשר לי דאסלק שכינת יקרי מינך עכ"ל, א"כ

כמחובר **מב**) בתוס' ד' טו. ד"ה אין **מג**) ק' דהא בשעה שאוכל היה כבר תלוש, ובכה"ג יש מעילה **מד**) מגילה ד' טו. ד"ה כשם **מה**) ד' ג. **מו**) לג ב ג ע"ש **מז**) כדאי' בסנהדרין ד' עד: **מט**) רמז תתקן אות יד **נ**) נדצ"ל: מהר"י היינו רבינו הנ"ל. וכיו"ב כ' רבינו במ"א שם ס"ק ג' ע"ש

הכי פירושו "ואנכי הסתר אסתיר פני על כל הרעה" וגו', לפי שיצטרכו לירד בגלות, ואנכי אצטרך להסתיר פני במלאך, אם כן אמר אסתר מן התורה מנין, פירוש היאך היה לה סמך מן התורה להבעל לאחשורוש, אף על גב דקרקע עולם היתה ואינה מחייבת למסור עצמה^{מ"ח} מ"מ היה לה לקבל גט ממרדכי, וא"ת שנתיירא מן המלך, היה לו לכתוב גט לשם אשה נכרית, לזה אמר "ואנכי הסתר אסתיר פני", אף המלאך הוי חציצה, ופשוט דמלאך אין ממין השכינה, ואפ"ה חוצץ ואם כן גבי גט נמי אע"פ שכותב לשם אשה נכרית פסול. [וצ"ע הא אמרי' תוכו ולא תוך תוכו וצ"ל תוכו והתם כתיב תוך ולא תוכו:]

מרדכי מן התורה מנין, דאיתא בילקוט ובתרגום ששמעי היה חייב מיתה שמרד במלכות, ודוד ראה שיצא ממנו מרדכי לכן לא המיתו. ובזה יובן ילקוט איוב^{מ"ט} "מי יתן טהור מטמא לא אחד" כגון אברהם מתרח חזקיה מאחז מרדכי משמעי, וקשה אברהם היה בן תרח וחזקיה בן אחז אבל מרדכי היה דור עשירי משמעי ויותר. ולפי דברינו אתי שפיר, בשביל מרדכי ניצול שמעי, ששמעי היה חייב מיתה. וכתב הטור א"ח ס' רי"ו מור הוא מין דם שיצא מחיה ונקרש, וכתב הטור רבינו יונה היה מתירו באכילה אע"ג שתחלה היה דם מ"מ בתר השתא אזלינן והרא"ש חולק עליו ע"ש. וצ"ע דבפ"ק דבכורות דף ו: חלב חידוש הוא דקי"ל דם נעכר ונעשה חלב וא"כ היה להיות אסור ואפילו הכי שריה רחמנא ע"ש, א"כ מוכח דבתר מעיקרא אזלינן ואפשר דמהר"מ^{נ"ב} ס"ל דילפינן מחלב ודוחק, דהא קי"ל מחידוש לא ילפינן. והראב"ד פ"א מהלכות כלי מקדש כתב דע"כ טהור הוא מדמנאו הכתוב בסממני הקטרת והוא^כ מידי דלהדיוט אסור ולגבוה שרי, וא"כ אמר מרדכי מן התורה מנין, כלומר היכן מצא דוד רמז שיחיה שמעי בשביל

נא עי' ראב"ד הנ"ל ומשמע דס"ל דצריך להיות מותר להדיוט, ואולי צ"ל: 'ואינו' מידי דלהדיוט וכו'

מרדכי, לזה אמר מר דרור ומתרגמינן מירא דכיא, א"כ מוכח דיש טהור מטמא הוא הדין מרדכי משמע:

נשלם פרשת נח



- פרשת לך לך -

א] מה כתיב למעלה מן ענין ויצאו אתם מעיר כשדים וגו' ויבואו עד חרן וישבו שם ויאמר ה' אל אברם לך לך מארצך, וק' למה הלך בראשנה עד חרן.

נ"ל דאמרינן בשבת^א למה נקרא שמה שנער שכל מתי מבול ננערו לשם, ובזבחים דף קיג: אמרינן בבל עפרא טמא, וחרן הוא סוריא כמו שכתב הרמב"ם פ"א מהלכות תרומות^ב ואיכא פלוגתא בפ"ק דגיטין^ג ומסקינן דעפרא טמא ואוירא טהור, ולכן מתחילה הלך אברהם מבבל וישב בחרן שסבירא ליה דעפרא טהור, ואמר לו הקב"ה לך לך התרחק עוד וצא, שעכ"פ עפרא טמא. ומ"מ צריך טעם למה דוקא עכשיו יצא מבבל. וי"ל כמו

א ד' קיג: **ב** ה"ג [ע"ש] **ג** ד' ח: **ד** בדפוס ונציא: כמש"ל בפנ"ח ע"ש, [ובדפוס פאדגרוזא: בפ"נ] ונ' הכוונה לפרשת נח **ה** בסוטה ד' יד. **ו** להלן יד כ, אך במפרשי רש"י שהיה המעשר מהשלל, והיינו כעין מעשר כספים, וא"כ אינו שייך לדין מירוח **ז** בגמרא: רבה ונ' דכצ"ל

שכתבנו לעיל בפרשת נח' ע"ש כיון שראה שנהרג הרן ש"מ דבן נח מצווה על קדוש השם כישראל, וא"כ למה ניצל הוא, אלא ע"כ הוא נקרא אדם, וכתוב ביה "וחי בהם ולא שימות בהם", וא"כ כיון שנקרא אדם הוא מקבל טומאה לפיכך יצא משם כדלקמן:

א"נ כיון דעכשיו תיקן חטא אדה"ר ואדם היה כהן כמו שכתב בעשרה מאמרות מאמר חיקור הדין ח"ד פי"ח:

א"נ אמרינן במנחות דף סז. מדאורייתא מירוח הגוי פוטר ממעשר אלא גזירה משום בעלי כיסין, פרוש שיש להם תבואות הרבה וחסים על רוב מעשרות ויתנו כל תבואתם לגוי למרח, ופריך הא אפשר לעיולי דרך גגין וקרפיות ויהיו ג"כ פטורין, ומשני כיון שהיה בעל כיס זילא ביה מילתא. והנה בודאי לא לפרות צריך אברהם לילך לארץ ישראל, אלא בודאי לקיים מצות מעשר כמו שמצינו גבי משה", ע"כ יפה אמר, "לך לך מארצך אל הארץ אשר אראך", כדי לקיים מצות מעשר, כמו שמצינו "ויתן לו מעשר מכל", וק' הלא כולם גוים ויהיה מירוח הגוים ופטור, לזה אמר "ואברכך" בממון, וא"כ חייב דבעלי כיסין חייבים משום גזירה. אך קשה הא אפשר לעיולי דרך גגין, לזה אמר "ואגדלה שמך" ואם אתה מעיילי דרך גגין זילא בך מילתא, ואין זה גידול שם.

אך שיהיה הענין מקושר היטב נקדים גמרא דגיטין ד' מז. אמר רבא' אע"פ שאין קנין לגוי בארץ ישראל להפקיע מיד מעשר, שנאמר "כי לי כל הארץ לי קדושת ארץ", אבל יש קנין ביד גוי לחפור בורות שיחין ומערות שנאמר "והארץ נתן לבני האדם", ור' אלעזר אומר אע"פ שיש קנין לגוי בא"י להפקיע מיד מעשר שנאמר "דגנך" ולא דגן גוי אבל אין קנין לגוי לחפור בה בורות שנאמר "לה' הארץ". תוספות ב"ב דף נח. "וא"ת הא אין קברי גוים מטמאים באוהל משום דאין קרוין אדם י"ל דאברהם קרוי אדם דכתיב האדם גדול בענקים, וכן אדם הראשון ולהכי אין למעטם מקרא דאדם".

ובסנהדרין דף נט.¹ הקשו הא אמרינן אין קנין לגוי משום דכתיב והארץ נתן לבני האדם, ומתרץ לבני אדם הראשון קאמר, ואמרינן בנזיר דף סא: והתנחלתם אותם לבניכם אחריכם כל שיש לו נחלה יש לו טומאה, והני גוים הואיל ואין להם נחלה להוריש עבדו לבנו אין לו טומאה. והר"ש פ"ד² דדמאי הביא ירושלמי מאי טעמא דמאן דאמר אין קנין לגוי בא"י להפקיע מיד מעשר שנאמר "והתנחלתם אותם לבניכם אחריכם לרשת אחוזה", מקיש אחוזה לעבדים מה עבדים הם אינן קונים מכם אף אחוזה כן. ובזה מתורץ קושיית הרא"ם ריש בראשית בתשובת גביהה בן פסיסא דאמר מפני שכנען עבד לפיכך נטלו ארץ ישראל, וקשה הא "עבד עבדים לאחיו" כתיב, וא"כ הוי עבד גם ליפת, ולדידי אתי שפיר דאין קנין לגוי בעבדים³, וא"כ אתי שפיר כיון דאתה תקנת חטא אדה"ר באור כשדים ונשמתו של אדה"ר היתה באמנה אתך, א"כ נקרא אדם ויש לך קנין בארץ ישראל וא"כ יש לך קנין בעבדים וא"כ יש לך טומאה, וא"כ צריך אתה ללכת מכאן לארץ ישראל, "ולך לך מארצך" שהיא טמאה, "אל הארץ אשר אראך", שיהיה לך קנין שם, אבל גוי אין להם קנין, וכתבו תוס"ט⁴ דהא בהא תלי דלמ"ד אין קנין לגוי בארץ ישראל דריש דגנך ולא דיגון גוי ומירווח הגוי פוטר ואם כן א"ש כדלעיל:

ובזה מיושב המדרש⁵ "ויבן שם מזבח" ג' מזבחות בנה, א' לבשורת ארץ ישראל, וא' לקנינה, וא' שלא יפלו בניו בעי ע"כ. לפי פשוטו י"ל למה התפלל עכשיו על עי דאיתא בילקוט יהושע⁶ כיון שכבשו בשבת אמר יהושע שבת קדש וכל מה שכבשנו בשבת יהי קדש, אמר ר' ברכי' כעיר הנדחת עשאה ועיר הנדחת אסורה בהנאה אמר ר' יהודה הלוי ב"ר שלום כתיב "ראשית עריסותיכם תתנו לה", הואיל וכבשנו אותה תחלה נעשה אותה חלה להקב"ה עכ"ל. ובפ"ב דחלה הביא⁷ הירושלמי פירות חוץ לארץ

(ח) הוא ביבמות ד' סא. סוף ד"ה ואין (ט) צ"ל פ"ה מ"ט (י) סנהדרין ד' צא. (יא) צ"ב דגם שם גוי היה (יב) ע"י תוס' גיטין ד' מז. ד"ה מר (יג) פרשה לט אות טז (יד) רמז טו אות ו

שנכנסו לארץ ר"א פוטר וכו' השיב ר"ע אי אתה מודה לי בשעה שנכנסו ישראל לארץ ומצאו קמחים וסלתי ולא גידולי פיטוריהן הן, תמן עד שלא נכנסו למפרע ירשו עכ"ל, נמצא בלא זה הוה אמינא מה שנמצא בא"י לא נתחייב בחלה, וא"כ גם יריחו אינה חלה ואם כן לא נצטרך להתפלל על עי, אבל עכשיו שנתבשר אברהם שהוא זוכה בה א"כ למפרע ירשוה וא"כ חייבים בחלה ולכן התפלל על עי.

ובזה מיושב מה שאמר עכ"ל^ט "וארא בשלל אדרת שנער", וקשה מאי נ"מ מה לקח. אלא כך אמר עכן כיון שהוא של מלך בבל, כדאמרינן במדרש פרשת מסעי^י, א"כ הוי פירות חו"ל שנכנסו לארץ ופטור מן החלה. ובמדרש^י "וארא בשלל" נסתכלתי בתורה שכתוב "ואכלת את שלל אויביך", רש"י פירש בפרק קמא דחולין^ט דילפינן מינה דאפ"ל כתלי דחזירי אשתרי להו, וא"כ ק"ו לאכול בלא חלה, ועל זה בא עכן על נערה המאורסה^כ:

ומכא הנ"ל מוכח דיריחו קדש כמו שכתבנו לעיל, ואמרינן ביומא דף פה. מנין לפקוח נפש שדוחה שבת רבי יונתן בן יוסי אמר "כי קדש היא לכם" היא מסורה בידכם ואין אתם מסורין בידה אמר רב יהודה אמר שמואל אי הואי התם הוי אמינא מלתא דעדיפא מכולהו "וחי בהם" ולא שימות בהם ע"כ. וי"ל דאינון אמוראי^{כא} ס"ל כמו שכתב רש"י בחומש^{כב} וחי בהם קאי אעולם הבא, וא"ת בעולם הזה והלא סופו למות ע"כ^{כג}. בבבא קמא דף עא. חד אמר מעשה שבת, פירוש המבשל בשבת, אסור מדאורייתא דכתיב "כי קדש", וחד אמר דרבנן דכתיב "היא" קדש ואין מעשה קדש ע"כ, וא"כ אמר בלא זה הוה אמינא היא קדש ואין מעשי קדש, וא"כ אין

טו) הר"ש במשנה א **טז**) יהושע ז כא **יז**) ע"ש אות י וצ"ע, אבל כן הוא בילקוט יהושע רמז טז ד"ה תנו **יח**) בילקוט שם בשם תנחומא **יט**) ד' יז. ד"ה אלא [ע"ש] **כ**) כדאי בסנהדרין ד' מד. **כא**) נ' הכוונה "להתנאים" דשם ע"ש **כב**) ויקרא יח ה **כג**) וא"כ הכוונה שיחיה בעוה"ב ואין למילף מכאן דין פיקו"נ

יריחו קדש, אבל עכשיו שנתבשר שיקנה הוא ארץ ישראל דכתיב "קום התהלך בארץ", א"כ מוכח דאקרי אדם כמו שכתבתי לעיל, וא"כ איך מסר נפשו באור כשדים הא כתיב "וחי בהם ולא שימות בהם", ואף שהיה עבודה זרה, מ"מ לא טוב עשה מה שהכניס עצמו לכך ששיבר הצלמים בידים כמ"ש של"ה בסוף הספר, אלא צ"ל ד"וחי בהם" קאי אעולם הבא, וא"כ מנ"ל דפקוח נפש דחי שבת, אלא דדרשי' קדש היא לכם היא מסורה בידכם, וא"כ לא דרשינן דמעשה שבת מותר "היא קדש ואין מעשה קדש", א"כ יריחו קדש דמעשה שבת דאורייתא, לכן התפלל שלא יפלו בניו מכח עכן שנהנה מאיסור שבת, כלומר יריחו שנכבש בשבת כדלעיל.

וא"ל בשורת הזרע יהיה מוכח ג"כ שיריחו קדש, דהקשו המפרשים הלא כבר הבטיחו "ואעשה אותך לגוי גדול". וי"ל דהיה סבור שיהיה לו בן משפחה דהרי שרה איילנית היתה, ובאמת הבטחה זו נתקיימה בישמעאל שהיה לגוי גדול, אבל עתה שאמר "לזרעך" אתן, ובניו משפחה ונכריות אין קרוי בנו, א"כ מוכח שיהיה לו בן משרה לכן בנה מזבח, ואמר' ביבמות ד' כג. בנך הבא מישראלית קרוי בנך ואין בנך הבא מגוי' קרוי בנך, דכתיב "כי יסיר את בנך" ולא כי תסור כו', האי קרא בז' אומות, כתיב ומשני כי יסיר לרבות כל המסירין, הניחא לר' שמעון דדריש טעמא דקרא, א"כ לכתוב כי יסיר, אלא לרבות כל המסירין, אלא לרבנן דלא דרשי טעמא דקרא א"כ צריך כי יסיר משום טעמא דקרא, וא"כ שאר אומות מנ"ל ומשני מאן תנא ר' שמעון ע"כ. ואיתא בסנהדרין דף טז: אין עושין עיר הנדחת בספר שמא ישמעו גוים ויחריבו את ארץ ישראל, ותיפק לי' ד"מקרבך" אמר רחמנא ולא מן הספר, מאן תנא ר' שמעון היא דדריש טעמא דקרא, וא"כ לר"ש כדין עשאו יריחו עיר הנדחת דלא שייך עתה פן ישמעו גוים ויחריבו אף שהיא בספר, אבל לרבנן דלא דרשי טעמא דקרא, לעולם אין עושין עיר הנדחת בספר, וא"כ בלא זה הוה אמינא דהלכה כרבנן דלא דרשינן טעמא דקרא, וא"כ יריחו אינו עיר הנדחת, אבל השתא שנתבשר בזרע, וקשה הא

כבר הבטיחו, אלא צ"ל דהבטחה הזאת היא משרה שהוא נקרא זרע, וקשה מנא ליה הלא "כי יסיר" בז' אומות כתיב, אלא צ"ל דדרשי' טעמא דקרא וכי יסיר לרבות כל המסירים כרבי שמעון דדריש טעמא דקרא, ואם כן יריחו עיר הנדחת, ולכן התפלל על עי:

ב] ויעבר אברהם בארץ עד מקום שכם, פרש"י להתפלל על בני יעקב כשיבואו לשכם. "אלון מורה" הר גריזים והר עיבל ששם קבלו ישראל שבועת התורה. וקשה מה ענין זה לכאן.

נ"ל בהמשך הפסוקים "ויקה אברם את שרי אשתו וגו' ויבאו ארצה כנען ויעבר אברם בארץ עד מקום שכם והכנעני אז בארץ", דכתב הזוהר "ויקה אברם" לקחה בדברים טובים דאסור לאיש להוציא אשתו לארץ אחרת אם לא מדעתה. וקשה דתנן בסוף כתובות^א הכל מעלין לארץ ישראל וכו', וצ"ל כמו שכתבו תוס' דעכשיו אין כופין משום דאיכא סכנת דרכים, שהדרכים משובשים בגייסות, וא"כ אמר "ויקה אברם את שרי אשתו", שלקחה בדברים טובים, וקשה הא קי"ל שיכול לכופה ללכת לא", ולזה אמר "ויצאו ללכת ארצה כנען ויבא ארצה כנען ויעבר", פירוש שכבר היה בארץ כנען, ואברהם הלך משם להלך עד מקום שכם, ועל זה לא היה יכול לכופה. אי נמי "והכנעני אז בארץ" שהיה הולך וכובש מזרעו של שם, א"כ היו הדרכים משובשים בגייסות ולא היה יכול לכופה.

א"נ י"ל דאמרינן^ב ז' מצות נצטוו ב"נ ותנא דבי מנשה מפיק ד"ך ועייל ס"ך, פירוש ד'נין וכל'אים ומעייל ס"ך ס'ירוס כל'אים. תירץ גביהה בן פסיסא^ג

- ב -

א ד' קי: **ב** סנהדרין ד' נו: **ג** שם ד' צא. **ד** ד' ע. **ה** בראשית לד יג ו' **הל'** מלכים פ"ט הי"ג ו' **ד'** פח.

שישראל זכו בארץ כנען מפני שכנען היה עבד ומה שקנה עבד קנה רבו. ובסנהדרין^י שכנען נתקלל לעבד לפי שסירס לאביו. כתב הרמב"ן^י בשם הרמב"ם^י בני נח נצטוו על הדינים ראה אחד שעבר עבירה ולא דנוהו הרי זה הרואה יהרג, ומפני זה נתחייבו כל בעלי שכם הריגה שהרי שכם גזל את דינה והם ראו וידעו ולא דנוהו, והרמב"ן חולק על זה שבאמת שלא כדין הרגם, ולכן כעס יעקב עליהם כו', וא"כ בלא זה הוה אמינא ב"נ נצטוו על הדינים וא"כ כדין הרגו את שכם, וא"כ לא היה צריך להתפלל עליהם, אבל עכשיו "והכנעני יושב בארץ ויאמר ה' לזרעך אתן את הארץ הזאת", וקשה למה אלא שכנען הוא עבד מפני שסירס לאביו, ואם כן מוכח דקיימא ליה כתנא דבי מנשה דמפיק ד"ך ועייל ס"ך, אם כן שלא כדין הרגו לשכם, ואם כן צריך להתפלל עליהם:

ואמרינן בשבת^י, מודעה רבה לאורייתא. ומקשה הכותב^י בשם הרשב"א אם כן למה גלו ישראל על חטאתם ותירץ שמתחלה לא נתן להם אלא על תנאי, שאם לא יקיימו התורה יטול ארץ ישראל מהם. והתוס' הקשה^י אע"פ שקבלו התורה בהר גריזים והר עיבל מ"מ הוי כבעל כרחן כיון שהיה ע"פ הדבור, וע"כ הכי פירושו עכשיו שראה שזכו בארץ כנען מפני שכנען עבד שלו הוא, וא"כ כשחטאו למה נטלה מהם, בשלמא אי הוי מתנה יש לומר שנותן להם על תנאי, אבל עכשיו שזכו בו מן הדין קשה למה נטלה מהם, ואם תאמר מפני שחטאו, הלא אנוסים היו, לזה אמר "הראה הר גריזים" ששם קבלו ישראל התורה מדעתם ולא מחמת אונס, ולא כתירץ התוספת:



(ח) בעין יעקב (ט) שם ד"ה מודעה (י) ר"ל הוקשה להם ותירצו דאע"פ וכו'

ג] בילקוט וירא" אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע אדם יחיד בררת לך משבעים לשון וכרת ברית עם עובד אלילים, אמר להם בן יחיד נתתי לו ואני אומר העלהו לי עולה לפני אם יעלהו הרי זה מוטב ואם לאו יפה אתם אומרים, שנאמר "ויהי אחר הדברים האלה" ע"כ. מאי דקדקו המלאכי השרת בררת לך מע' לשונות, ועוד מה השיב הקב"ה בן יחיד וכו' מה ענין זה לכאן.

נ"ל התוס' ביבמות דף כג.² כתבו כיון ד"כי יסיר" קאי אכל אומות א"כ לא תכרות להם קאי ג"כ אכל אומות, וא"כ היאך כרת שלמה ברית עם חירם מלך צור וכו' וי"ל דלא אסר כריתות אלא לשם ע"ז, וא"כ המלאכים סברי דאברהם טעה בזה וסבר דלא תכרות להם קאי דוקא אז' אומות משום לא תחיה כל נשמה, אבל עם שאר אומות שרי, וא"כ עתה שלא היה עדיין זמן כבוש ארץ ישראל מותר לכרות ברית, ולכן אמרו אדם יחיד בררת לך מע' אומות, פירוש שלא יכרות ברית עמהם והוא כרת ברית עם א"ה. א"ל הקב"ה בן יחיד נתתי לו כו' דכתבו התוס' בע"ז דף יא.³ כל שהוא חק לע"ז אע"ג דכתיבא באורייתא אסור לעשותו, וכ"כ רש"י בפרשת שופטים "ואף ע"פ שמצבה היתה אהובה בימי אבות מ"מ עכשיו שנאה מאחר שעשאוה חק לע"ז", ובסנהדרין דף ס"ד: העביר כל זרעו למולך פטור שנאמר "מזרעך" ולא כל זרעך, בתוס"י וא"ת לחייב אקמא וי"ל כגון שאין לו אלא בן אחד. וכתב הבחיי שהיו מקריבין בן אחד לע"ז והיו אומרים שבסבת זה יתקיימו שאר בנים, וא"כ כשאין לו אלא בן א' אין זה חק לע"ז, ואני אומר העלהו עולה לפני אם יעלהו מוטב, וא"כ ס"ל דישמעאל לא מקרי זרע, ואע"ג דמסתמא שחרר את הגר מ"מ היתה מצרית ולא גיירה ולא מקרי זרע, א"כ מוכח דכי יסיר מיירי בכל אומות, וא"כ לא תכרות להם ברית קאי ג"כ אכל

(א) רמז זה (ב) ד"ה ההוא (ג) ד"ה ואי (ד) דברים טז כא (ה) שם ד"ה העביר

אומות ואברהם שכרת ברית ס"ל כתירץ תוס' שלא אסר אלא כריתת ברית לע"ז, ואם לאו שלא ירצו להקריבו שיאמר שהוא חק לע"ז, וא"כ ס"ל דישמעאל ג"כ נקרא זרע דכי יסיר לא קאי רק אז' אומות, וא"כ ס"ל כריתות ברית קאי נמי רק אז' אומות יפה אתם אומרים:

ד] ותאמר שרי אל אברם חמסי עליך, אנכי נתתי שפחתי בחיקך ותרא כי הרתה ואקל בעיני', ופירש"י כשהתפללת להקב"ה מה תתן לי ואנכי הולך עירי לא התפללת עלי, אלא היה לך להתפלל על שנינו והייתי אני נפקדת עמך. ועוד דברייך אתה חומס שאתה שומע בזיוני ושותק ע"כ. וקשה מה ענין זה לזה שהרי לא אמרה עכשיו אלא חמסי עליך וא"כ מנ"ל שהיתה אומרת בענין תפלה.

ונ"ל דאי' ביבמות דף סד. נשא אשה ושהה עמה עשר שנים ולא ילדה יוציא ויתן כתובה שמא לא זכה להבנות ממנה, ופריך^א ודילמא אידי לא זכי' וא"כ למה יתן כתובה, ומשני איתתא כיון דלא מפקדה אפריה ורביה לא מענשי, פרש"י לא איכפת לה ולא ענש לה הקב"ה על עוונותיה. ורש"י פירש "ותקל גבירתה בעיניה", אמרה שרה אין סתרה כגלוי נראה כצדקת ואינה צדקת, שהרי כמה שנים שהיתה עם אברהם ולא עיברה, ואני נתעברתי מביאה הראשונה ע"כ, וא"כ תי שפיר בלא זה הוה אמינא שלא התפללת עלי מפני שאשה אינה מצווה על פ"ו, אבל עתה שאתה שומע בזיוני ושותק, קשה הלא הקב"ה אינו מענש אשה על כך, אלא ס"ל שאשה מצווה אפ"ו וא"כ למה לא התפללת עלי:

(א) שם ע"ב

ה] איתא במדרש^א ר' שמעון אומר כל הכפרות הראה הקב"ה לאברהם חוץ מעשירית האיפה ורבנן אמרו אף עשירית האיפה הראה לו, נאמר כאן "ויקח את כל אלה" וגו' ונאמר להלן "את המנחה אשר יעשה מאלה", והוא תמוה דבמאי קמפלגי.

נראה לתרץ, דאיתא בהוריות דף ט. פליגי ר"ש^ב אומר משוח פירוש כהן גדול חייב בכולן, בכל הקרבנות חוץ מעשירית האיפה, פירוש אם חטא אינו מביא עשירית איפה לכפרתו דכתיב "זה קרבן אהרן ובניו" וגומר "עשירית האיפה", לפיכך דוקא זה מביא ואינו מביא עשירית איפה אחרת ורבנן סבירא להו כיון דפטור מעשירית האיפה פטור מכל קרבן עולה ויורד, ובדף יב: פליגי רבנן ור' מאיר במשוח שעבר, פירוש שאם ראה כה"ג קרי ומינו אחר תחתיו שהראשון חוזר לעבודתו והשני אינו ראוי לא לכה"ג ולא לכהן הדיוט, לכה"ג לא משום איבה, ור"ש ס"ל כר"מ דאמר כל מצות כהונה גדולה עליו, ומודה דאינו מביא עשירית האיפה בכל יום, וכתב רש"י ביומא דף עג. הטעם דחדא אמר רחמנא להביא ולא שנים, וכיון שכה"ג מביא כל יום, שוב אין כהן משוח שעבר יכול להביא. ואמרינן נמי אין משוח מלחמה מביא עשירית האיפה דכתיב "והכהן המשיח תחתיו מבניו", מי שבנו עומד תחתיו, פירוש שבניו יורשין גדולתו, לאפוקי משוח מלחמה שאין בניו יורשין גדולתו כ"כ רש"י ביומא ד' עב: וכן הוא בתו"כ ואמרינן סוף פרק ג' דנדרים^ג בקש הקב"ה להוציא כהונה משם כיון שהקדים כו' הוציאה מאברהם, והיינו דכתיב "והוא" כהן לאל עליון, "הוא" כהן ואין זרעו כהן, וא"כ אברהם בחיי שם לרבנן אינו ראוי לכה"ג משום איבה, וא"כ לא הקריב עשירית האיפה בכל יום, וא"כ הקריב עשירית איפה לכפרתו, ולכן

(א) פרשה מד אות יד (ב) ע"ש בגמ' דהם דברי ר"ע ועי' במשנה שם וצ"ע שם ג) ד' לב

ס"ל אף עשירית האיפה הראה לו. ור' שמעון לטעמי' דס"ל כר"מ דכל מצות כהונה גדולה עליו, ואע"ג דמודה דאינו מביא עשירית איפה, היינו משום שהכה"ג מביא ולכן אינו מביא הוא משום דאין מביאין שנים, והכא נשם לא הביא משום דבניו לא ירשו גדולתו, ומי שאין בנו יורש גדולתו אינו מביא עשירית האיפה כנ"ל, והוי דומיא דמשוח מלחמה, וכיון ששם לא הביא, אברהם הביא בכל יום, וא"כ אינו מביא לכפרתו עשירית האיפה, וזהו שדקדק ר"ש ואמר כל הכפרות הראה לו חוץ מעשירית האיפה, "כפרות" דייקא, ודוק:

ו] הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את והי' כי יראו אותך המצרים ואמרו אשתו זאת והרגו אותי ואותך יחיו וגו'. וקשה מהיכי תיתי יאמרו אשתו זאת, ועוד למה יהרגוהו.

י"ל דאמרינן ביבמות דף לד: ער ואונן שמשו שלא כדרכן, בשלמא אונן משום "לא לו יהי' זרע", אלא ער מאי טעמא עביד הכי שלא תתעבר ותכחיש יפיה, ובסנהדרין דף נח: אמר ר' אלעזר אמר ר' חנינא ב"נ שבא על אשתו שלא כדרכה חייב מיתה^א שנאמר "ודבק ולא שלא כדרכה", וא"כ הכי פירושו "הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את" והי' כי יראו אותך המצרים ואמרו אשתי זאת", פירוש א"כ למה היא יפה כ"כ, אלא ודאי שלא כדרכה שימש, "והרגו אותי", שיאמרו בן נח שבא על אשתו שלא כדרכה חייב מיתה, וזה שאמר הכתוב גבי אבימלך^ב "הנך מת על אשה אשר לקחת והיא

א) באמת הגמ' חוזר שם מזה דמי איכא מידי וכו', וי"ל דמפרש אליביה דר"ח דוקא. ויתכן דגם לרבא שם אינו אלא ממתן תורה ואילך דלישראל שרי, אבל כאן קודם מ"ת לא שייך מי איכא מידי דלישראל שרי וכו' דאכתי לא שרי, ומש"ה לכו"ע אסור. והעיר חכם אחד דפליגי בזה, עי' פרשת דרכים דרך האתרים דרוש א נג

בעולת בעל", דילפינן מיניה בקדושינ' בעל עושה אותה בעולה שלא כדרכה ואין אחר עושה אותה בעולה שלא כדרכה, וקשה היאך רמוזה שלא כדרכה בקרא, אלא הוא הדבר אשר דברנו, אלא דאבימלך ס"ל מדהיא יפה כ"כ דאברהם בעל אותה שלא כדרכה, וא"כ אינה אשת איש, לכן אמר הקב"ה "הנך מת וגו' והיא בעולת בעל", דבעל עושה בעולה שלא כדרכה, וזה שאמר הכתוב "השב את אשת איש כי נביא הוא", דכתב בשל"ה דף ק' בשם הזוהר והני דמפקין זרעין שלא כדרכן אילין דלא חמאן אנפי שכינתא כלל, א"כ אתי שפיר "ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא", ואי איתא דשמש שלא כדרכה לא חמי אנפי שכינתא, אלא ע"כ כדרכה שימש:

נשלם פרשת לך לך



סוף ד"ה עוד נקדים ע"ש היטב ב) בראשית כ ג (ג) ד' ט: [וע"ש בריטב"א ומהרש"א]

- פרשת וירא -

א] ותצחק שרה בקרבה לאמר אחרי בלותי היתה לי עדנה ואדוני זקן ויאמר ה' אל אברהם למה זה צחקה שרה לאמר האף אמנם אלד ואני זקנתי היפלא מה' דבר למועד אשוב אליך כעת חיה ולשרה בן, וקשה מאי קאמרה "היתה לי עדנה" לשון עבר, ועוד קשה מאי קאמר "היפלא מה' דבר" משמע שהיא אמרה ח"ו שמה' יפלא דבר. ועוד קשה מאי דקדק "למועד וגו' כעת חיה".

ונראה לתרץ דאמרינן בראש השנה^א בפסח נולד יצחק דכתיב "למועד אשוב אליך", אימת אילימא דקאי בפסח ואמרי לי' בעצרת, בחמישים יומי מי קא ילדה, אלא דקאי בחג ואמרי לי' בפסח ויולדת למקוטעים וכו', ובתוס"כ כתבו דאיתא בפרקי דר' אליעזר דבפסח באו המלאכים ולמועד היינו לשנה הבאה, ומקשו שם דהא אמר ליה הקב"ה "למועד" היינו בשנה האחרת וא"כ משמע דבשנה אחרת הוי. וי"ל דגמרא דילן ס"ל דבניסן נברא העולם, וא"כ הוי בניסן שנה אחרת.

ובסוף ר"ה^ב כתבו תוס' דאלו ואלו דברי אלקים חיים דבתשרי עלה במחשבה להבראות ולא נברא עד ניסן. ומודעת זאת שהפילוסופים נתקשו בדברים כאלו בשלמא גבי בן אדם י"ל שחשב לעשות כך ואח"כ נתגלגל לו סבה שלא ידע מתחלה ולכן איחר מלעשות, אבל הקב"ה ידע מה יהי' בסופה וא"כ למה חשב מתחלה כך ואח"כ לא עשאה. והנה אנו נתפוס סברת פרקי רבי אליעזר דבניסן באו המלאכים, וכ"כ רש"י בחומש^ג. וידוע דבאותו פעם חזר להיות לשרה ארח כנשים. וצריך טעם למה בא לה הוסת שנה תמימה קודם הלידה. וצריך לומר משום שהקב"ה רצה להחזירה לנערותיה כדי שיהי' הנס

א) ד' יא. ב) שם בתד"ה אלא עש"ה ג) ד' כז. תד"ה כמאן ד) כאן פסוק י ה) ד' ט:

בדרך הטבע, ואיתא במסכת נדה" שאין אשה חוזרת לנערותי' עד שתהי' לה ג' וסתות, ועונה בינונית ל' יום, ובעינן ג' הפלגות ג' חדשים, וט' חדשים לעיבורה, אבל לתלמודא דידן לא הי' לה רק וסת א'.

והנה אנן ס"ל דבאו המלאכים בניסן, ושרה הבינה דלמועד פירוש בחג, ובשנה האחרת, לפי שבתשרי עלה במחשבה להבראות והוי שנה אחרת, וא"כ סברה שלא יהי' לה רק וסת א' ותלד לז' למקוטעין, וא"כ הוקשה לה ממ"נ, אם רוצה הקב"ה להחזירה לימי נערותי' הלא צריך ג' וסתות, ואם אינו רוצה להחזירה לימי נערותי' למה לי כלל וסת, וזה שאמרה "אחרי בלותי היתה לי עדנה", פירוש וסת, וזקנה אינה חוזרת לימי נערות בוסת אחת, וא"כ מ"מ אני זקנה וגם אדני זקן.

"ויאמר ה' למה זה צחקה שרה לאמר האף אמנם אלד ואני זקנתי", פירוש אף שבאמת אלד מ"מ אני זקנתי מאחר שלא היה לי רק וסת א', מפני שהיא הבינה למועד פירושו ל"ט הבאה דהיינו בחג, ובשנה אחרת היינו תשרי לפי שעלה במחשבה להבראות בתשרי, "היפלא מה' דבר", פירוש וכי אין ה' יודע מה יהי' בסופה כקושיות הפלוסופים הנ"ל, וא"כ אין שייך לומר שעלה במחשבה בתשרי ולא נברא כו', אלא ודאי גם המחשבה היה לבראו בניסן, "ולמועד אשוב אליך כעת חיה ולשרה בן", פי' כעת הזאת דהיינו לשנה הבאה בפסח, וא"כ יהיו לה ג' וסתות ותשוב לימי נערותי', ודו"ק שבזה מוצלת שרה מחטא מפורסם שנאמר ח"ו שלא האמינה שתלד, אלא שהאמינה, רק שסברה שלא תחזירה לימי נערותיה, וגם הקב"ה לא שינה כלל אלא שדילג מה שאמרה "ואדוני זקן" מפני שלום:

ב] ויאמר ה' זעקת סדום ועמורה כי רבה וחטאתם כי כבדה מאוד, ארדה נא ואראה הכצעקתה הבאה אלי עשו כלה, ואם לא אדעה. ויגש אברהם ויאמר האף תספה צדיק עם רשע אולי יש חמשים צדיקים בתוך העיר וגו'. וקשה מאי "וחטאתם כי כבדה מאוד", ועוד קשה "ארדה נא ואראה" ופירש"י לימד לדיינים שלא יפסקו דיני נפשות אלא בראיה, הא

קי"ל דננין על פי עדים. ועוד קשה מאי אמר אברהם "האף תספה צדיק עם רשע", מהיכי תיתי לומר כן.

ונראה לתרץ דאמרינן בסנהדרין פרק ט"א מי שנתחייב ב' מיתות נידון בחמורה ומקשו תוס"ב וא"ת והא הוי עדות השניה עדות שאינו יכול להזימה דמעיקרא גברא קטילא הוא וא"כ לא הוי עדות. ותמצו כגון שמצאו הדיינים בעצמן ע"ש, וא"כ יאמר הכתוב "זעקת סדום ועמורה כי רבה וחטאתם כי כבדה מאוד", פירוש עכשיו עשו חטא חמור מאוד¹ אך הוי עדות שאינו יכול להזימה, לכן אמר "ארדה ואראה" וגו' כלומר אם הדיינים בעצמם רואים, נידון בחמורה כתירוצו של תוס'. אך קשה הלא הקב"ה אין צריך לירד ולראות שידע הכל, אך לימד לדיינים וכולי שלא יפסקו דיני נפשות עד שיראו².

"ויגש אברהם ויאמר" וגו' דאיתא בחולין דף יא: דאזלינן בדיני נפשות אחר הרוב משום דילפינן מרוצח, משום דלמא הוי טריפה והוי עדות שאי אתה יכול להזימה אלא משום דאזלינן בתר רובא. וביפ"ת³ הקשו כיון דאזלינן בתר רוב א"כ אם נתערב אחד שאינו חייב מיתה באחרים חייבי מיתות יהרג. ותירצו משום רוב אין להרג אותו כיון שהוא ודאי נקי, ואף ע"ג דתוס' לא הקשו קושיא זו בפירוש⁴ אך נלמד ממש מדבריהם כן ע"ש. גם בחולין⁵ הקשו תוס' קושיא זו ותירצו דהוי קבוע וכל קבוע כמחצה על מחצה דמי, וא"כ הכי אמר אברהם "האף תספה צדיק עם רשע", כיון שרוב

- ב -

(א ד' פא. ב) שם תד"ה ונגמר (ג) היינו מעשה דריבה אחת ומובא ברש"י כאן (ד) היינו באופן זה שעבר ב' עבירות, שלא יפסקו הדין על האחרונה אלא אם הם בעצמם ראו העבירה דאל"ה ה"ל עשאא"ל (ה) אולי צ"ל ובת' ר"ל במס' בסנהדרין ד' פ: ד"ה הנסקלין (ו) שהתוס' הק' בנתערב מי שנתחייב מיתה קלה ולא בנתערב מי שפטור לגמרי (ז) שם ד"ה ליחוש (ח) בת' ראשון שאין לחייב זכאי מכח רוב (ט) ד' ד. י) ד' ע: ד"ה אפי', ולגבוה גזירה וכו'

רשעים, וזה אינו נכון להרג צדיק עם רשע כמו שכתב תוס"י, ועוד "אולי יש חמשים צדיקים בתוך העיר", וה"ל קבוע וכל קבוע כמחצה על מחצה דמי וא"כ בדין להיות כולם פטורים.

"חלילה לך מעשות" וגו'. דאמר' במס' ע"ז^ז "חלילה לך" חולין הוא לך לעשות כדבר הזה להמית צדיק עם רשע. וקשה מה הוא לשון חולין. נ"ל דאמר' בתוס' בזבחים^ח לחד שינוי^ט דוקא בקדשים אמר' ימותו כולן ולא אמרינן נכבשינהו דניידו אבל לא בחולין, דבחולין אמרינן נכבשינהו דניידו, וכל דפריש מרובא קא פריש, וא"כ הכי קאמר חולין הוא לך ונכבשינהו עד דניידו עד שישארו מחצה על מחצה ויהי' כולם נצולים.

ואפשר שמפני זה אמר "אולי יש חמשים צדיקים", ופוחת והולך עד עשרים, דאיתא בסנהדרין דף טו: עד כמה עושין עיר הנדחת מעשרה עוד מאה דברי ר' יאשיה דבציר מעשרה לא נקרא עיר ויותר ממאה נפקי מתורת עיר ר' יונתן אומר ממאה עד רובו של שבט, וא"כ הכי קאמר "אולי יש חמשים צדיקים", א"כ נכבשינהו דניידו ונקטיל עד שישארו מאה שזה שיעור עיר, וא"כ יהיו חמשים צדיקים וחמשים רשעים, ולזה אמר "האף תספה ולא תשא למקום בעבורם למען חמישים צדיקים אשר בקרבה", "למקום" דייקא, ואח"כ אמר "עשרה" שגם זה מקרי עיר כנ"ל.

ופירש"י וא"ת לא יצילו הצדיקים את הרשעים מ"מ למה תמית הצדיקים, "והיה כצדיק כרשע חלילה לך השופט כל הארץ לא יעשה משפט", הכי פירושו: ואם תאמר שאין שייך זה לגבי דידך שאתה יודע מי הוא צדיק ומי הוא רשע ולכן אף על פי שהצדיקים קבועים לא יוכלו להציל את הרשעים, מ"מ למה תמית הצדיקים, כיון שאתה יודע שהוא צדיק, ועוד וכי בשביל שאתה שופט כל ארץ ויודע כל המחשבות לא תעשה משפט, מ"מ אתה צריך להתנהג במשפט כאלו הוא בבית דין שלמטה וכו':

ג] וְה' פָּקַד אֶת שָׂרָה כַּאֲשֶׁר אָמַר וְגו' וַיַּעַשׂ ה' לְשָׂרָה כַּאֲשֶׁר דָּבַר, לְבִרְכָּהּ בַּחֲלָב^א. וְהוּא תְמוּהָ.

וּנ"ל דַּאֲיָתָא בְּבִרְכּוֹת דָּף לֹא: אִמְרָה חֲנָה כָּל מָה שְׁבִרְאֵת בַּעוֹלָם לֹא בִּרְאֵת דָּבָר אֶחָד לְבִטְלָהּ, דְּדִין הִלְלוּ שְׁנֵת עַל לְבִי לֹא לְהַנִּיק בְּהֵן תֵּן לִי בֶן וְאַנִּיק בְּהֵן ע"כ, נִמְצָא הָכִי קֹאמֶר, שֶׁהַקֶּב"ה עָשָׂה לְשָׂרָה כַּאֲשֶׁר דָּבַר, דִּהְיִינוּ מִתְחַלֵּת הַבְּרִיאָה בְּרָא לָהּ דְּדִין וְהוֹצֵרָךְ לְבִרְכָּהּ בַּחֲלָב וְא"כ הוֹצֵרָךְ לִיתֵּן לָהּ בֶּן לְהַנִּיק:

ד] אִיתָא בְּר"ה דָּף לֵב: "וְה' פָּקַד אֶת שָׂרָה" פִּקְדוֹן דִּיחִיד הוּא, כִּיּוֹן

דַּאֲתָא רַבִּים מִיֵּנָה, כְּרַבִּים דְּמִי. צ"ע דְּמַכֵּל אָדָם אֵתִי רַבִּים.

וּנ"ל דַּאֲיָתָא בְּמִדְרַשׁ^א "אֵת" שָׂרָה, לְרַבּוֹת כָּל הָעִקְרוֹת נִפְקְדוּ עִמָּה, א"כ אֵתִי שְׁפִיר שְׁמַכַּח זְכוּתָהּ נִפְקְדוּ רַבִּים. יְדוּעַ שְׁאֲבִרְהֶם רָאָה בְּמִזְלוֹ שְׁאִינוּ מוֹלִיד, וְאִמֶּר לֹו הַקֶּב"ה אֲבִרְם אִינוּ מוֹלִיד אֲבִרְהֶם מוֹלִיד שְׂרִי אִינָה יוֹלֵדֶת שָׂרָה יוֹלֵדֶת^ב. וּבִתְשׁוּבַת הַרְשָׁב"א סִימֵן קמ"ח הָא דְּאִמְרִינֵן^ג בְּנֵי חַיִּי וּמִזּוּנֵי לֹאוּ בְּזִכּוּתָא תְּלִיא אֵלָא בְּמִזְלָא, וּמִפְסוּקֵי תוֹרָה נִרְאָה כִּי בּוֹכּוֹת הַדְּבָר תְּלוּי. וּנ"ל^ד כִּי לֹא נִחְלָקוּ אֵלָא בְּמִקְרָה יַחֲדִידִים, וְלֹא בְּמָה שִׁישִׁיג אֶת הַצְּבוּר, כִּי כַח הַצִּיּוּר גָּדוֹל לִידוֹן עַל פִּי מַעֲשִׂיהֶם הֵן לִרְעָה הֵן טוֹב^ה, וְא"כ הָכִי קֹאמֶר, "וְה' פָּקַד אֶת שָׂרָה", לִשּׁוֹן צִיּוּי, בְּרִיאָה חֲדָשָׁה כִּמ"ש בַּעֲשָׂרָה מֵאֲמֵרוֹת בְּמֵאֲמֵר אִם כָּל חַי ח"א, וְקִשָּׁה הִלָּא בְּמִזְלָא תְּלִיא בְּנִים, לִזָּה אִמֶּר "אֵת" שָׂרָה, לְרַבּוֹת שְׁכָל הָעִקְרוֹת נִפְקְדוֹת עִמָּה וְהוּי רַבִּים, וְרַבִּים לֹא תְּלִי בְּמִזְלָא:

- ג -

א) ב"ר פ' נג אות ה

- ד -

א) בִּילְקוּט אוֹת צִב (ב) ב"ר מ"ד י"ב וּמוֹבָא בְּרַש"י לְעִיל טו ה (ג) מו"ק ד' כח. (ד) הוּא לִשּׁוֹן הַרְשָׁב"א בְּתִירוּצוֹ (ה) עכ"ד הַרְשָׁב"א (ו) ד' יב:

וצריך לתת טעם למה עשה הקב"ה נס בחנם לברכה בחלב, הלא היה ספק בידה לשכור מינקת. ואפשר לומר כמו שאמרו בסוטה¹ גבי משה רבינו ע"ה "פה שעתיד לדבר עם השכינה ינק מן הנכריות", ופירש רש"י לפי שאוכלין דברים טמאים וגוף המאכל נהפך לחלב, וידוע שבאותו פעם היו כולם נכרים, ואף הגרים שגיייר אברהם היו גרים תושבים כמ"ש הע"מ במאמר צבאות ה', ואי הכי² אכלו נבלות, לכן הוצרכה שרה בעצמה להניק:

וזה שאמר הכתוב "צחוק עשה לי אלקים כל השומע יצחק לי. ותאמר מי מלל לאברהם הניקה בנים שרה כי ילדתי בן לזקוניו". וק' ותאמר ותאמר למה לי.

ונראה דאיתא במדרש קהלת³ ופרשת וילך⁴ טוב יום המות מיום הולדו, משל לשתי ספינות אחת פורשת מן הלמון⁵ ואחת נכנסת ללמון, זה שנכנסה ללמון אין הכל שמחים וזו שפורשת מן הלמון הכל שמחים, היה שם פקח אחד ואמר חלופי דברים אני רואה, זו שיצאו מלמון אין אנו יודעין מה רוח מזדווגת לה וכו' כך אדם נולד הכל שמחים ואין צריך לשמוח שאין אנו יודעים אם יהיה צדיק או רשע, וא"כ אתי שפיר, "צחוק עשה לי אלקים כל השומע יצחק לי", משום דבעלמא יש פקח שאומר שאין לשמוח דלמא יהיה רשע אבל הכא בודאי יהיה צדיק. וק' מנא לן, "ותאמר מי מלל לאברהם הניקה בנים שרה כי ילדתי בן לזקוניו", ועשה לי הקב"ה נס כאשר הבטיח לאברהם כמה פעמים שיהיה לו זרע, אך למה נעשה נס זה⁶, אלא ע"כ שעתיד לדבר עם השכינה, וא"כ בודאי יהיה צדיק, ולכן "כל" השומע יצחק לי:

(ז) בדפוס: וא"ה, ויתכן דצ"ל וא"כ (ח) פרשה ז' אות ד' (ט) צ"ל ויקהל, בתחילתו [מח א] (י) הוא חוף הים, מקום שהספינות פורשות משם לים, מתנות כהונה שם (יא) שהניקה חלב

ה] מה כתיב למעלה מן הענין "ויתפלל אברהם אל אלקים בעד אבימלך כי עצר עצר ה' בעד כל רחם לבית אבימלך וגומר וה' פקד את שרה" גומר. וקשה היאך תלוי זה בזה.

ונראה לתרץ דכתב הר"ן ריש פרק ב' דע"ז* כתב ר"ח דאסור להניק בנה של ישראלית מן הנכריות כבהמה טמאה אבל הרשב"א כתב כיון דאסיקנא בפרק אף על פי דחלב מהלכי שתים מותר מהיכי תיתי יהיה אסור חלב נכריות מחלב ישראלית וכ"כ בפרק חרש^ל. ובבכורות דף ו': דרשינן חלב טמאה מ"את" הגמל לרבות חלב טמא, ורבנן אתים לא דרשו כדתני שמעון העמסוני היה דורש כל אתין שבתורה כיון שהגיע את ה' אלהיך תירא פירש, אמרו לו תלמידיו וכו' עד שבא ר' עקיבא ולימד את ה' אלהיך לרבות תלמידי חכמים. א"ל רב אחא לרב אשי טעמא דכתב רחמנא את הגמל הא לאו הכי הוה אמינא חלב בהמה טמאה שרי, מאי שנא מהא דתנן הטמאים לאסור צירן ורוטבן, ומשני אצטריך, ס"ד הואיל בבהמה טהורה חידוש הוא דאמר מר דם נעכר ונעשה חלב וכיון דחידוש הוא בבהמה טמאה נמי לשתרי קמ"ל, הניחא למאן דאמר דם נעכר ונעשה חלב אלא למ"ד אברים מתפרקין מחמת לידה ואין נפשה חוזרת עד כ"ד חדש מאי איכא למימר. בתשובת מהרי"ל סי' א' מקשה למה לא פירש מואהבת את ה' אלהיך, שהוא כתוב קודם בפרשת ואתחנן^ל. ותירץ דשם ידע שבא לרבות ת"ח שיהא אוהב אותו אהבה יתירה, אבל את ה' אלהיך תירא בזה נתקשה, דאיתא ביבמות^ל ומקדשי תיראו יכול יתיירא אדם מבית המקדש וכו', ומקשו תוס"י הא דלא אמר כן על אביו ואמו תראו. ותרצו דגבי אביו פשיטא לו

- ה -

א) ברי"ף ד' ז': **ב)** כתובות ד' ס. **ג)** יבמות קיד. בחידושי הרשב"א ד"ה הא דתניא **ד)** דברים ו' ה' וקרא דאת ד' אלוקיך תירא הוא בפ' עקב י' כ' **ה)** ד' ו'. **ו)** ו': תד"ה **ז)** ע"ש באורך ורבינו קיצר. והנוגע לכאן דבשלמא אהבה דשייך בכל אדם ה"נ ידענו דשייך ביותר בת"ח, אבל יראה בת"ח שהוא דבר

שלא ישתחוה לו לשם אלהות, אבל גבי מקדש אצטריך לומר דהוי דבר שבקדושה עכ"ל, א"כ הכא נמי הוי תלמיד חכם דבר שבקדושה, כי מצינו מעשים משונים שעשו בתפילתם עכ"ל מהרי"ל, וא"כ הכי קאמר "ויתפלל אברהם וגו' כי עצר ה'" וא"כ צדיק פוקד עקרות, "וה' פקד את שרה", דהא השתא מוכח דלא דרשינן "את", דהא עכשיו הוה אמינא ח"ו להשתחוות להם כיון שהם דומים לבורא, וא"כ חלב טמא מנ"ל, אלא ע"כ דלא צריך קרא דהיוצא מן הטמא טמא, ודם נעכר נעשה חלב אינו חדוש, דבתר השתא אזלינן כמו שכתב הטור אורח חיים סי' רי"ו¹, וא"כ חלב נכרית שרי אעפ"י שאוכלת דברים טמאים², וא"כ למה ברכה בחלב, אלא ע"כ משום שיהיה צדיק ואין ראוי לינק מנכריות.

ואח"כ בא להוכיח ששרה עכ"פ הוכיחה שהטעם משום דם נעכר ונעשה חלב, דאזלינן בתר השתא וא"כ אף חלב נכרית שריא, וא"כ למה ברכה בחלב, אלא שיהי' צדיק, דאין לומר הטעם סילק דמים משום אברים מתפרקין מחמת צער לידה, וזה מוכח מכח "ותהר ותלד", מקיש לידתה להורתה מה הורתה שלא בצער אף לידתה, מכאן לנשים צדקניות שלא היו בפתקה של חוה³, א"כ שרה ילדה שלא בצער, ואפ"ה לא חזיא דם כל כ"ד חודש, שמע מיניה דם נעכר ונעשה חלב ולא משום אברים מתפרקין דהרי ילדה שלא בצער. אך קשה דילמא משום הכי לא חזיא משום שהיתה זקינה, לזה אמר "לאברהם בן לזקוניו", אבל היא חזרה לנערותיה שהרי ילדה למועד אשר דבר אותו אלקים כמו שכתבתי לעיל [אות א] דמוכח דשרה ילדה לשנה תמימה, מדקאמר הקב"ה "למועד הזה בשנה האחרת", וא"כ ראתה ג' וסתות וחזרה לימי נערותיה:

שבקדושה וא"כ ס"ד שצריך להשתחוות לו, וזה היה סובר שמעון העמסוני דאין לדרוש כן דמחזי ח"ו כשתי רשויות (ח) ע"ש במ"א ס"ק ג' דזה לכאורה דלא כגמ' בבכורות הנ"ל (ט) דבתר השתא אזלינן כמו בדם הנעכר, ולא שייך כאן היוצא מן הטמא טמא, דזה שייך רק ביוצא מבהמה טמאה שיוצא ממנה ממש, ולא באוכל דברים טמאים שאינו אלא גורם לחלב, וכן לענין דם הנעכר, אינו יוצא מהדם, אלא שהדם הוא שנהפך לחלב (י) הכי איתא בסוטה ד' יב.

יבזה מיושב מה שכתב רש"י "למועד אשר דבר אתו אלהים", שרט לו שריטה בכותל ואמר ליה בשנה האחרת לכשתגיע חמה למקום זה תלד שרה, דבא להשמיענו דשרה ילדה לשנה תמימה כנ"ל.

"ויקרא אברהם את שם בנו הנולד לו אשר ילדה לו שרה יצחק"
פי הצחוק, דאיתא במגילה^א ששנו לתלמי מלך וכתבו ותצחק שרה בקרוביה, משום דקשה למה הקפיד על שרה ולא על אברהם, שהרי גבי אברהם כתיב ויצחק ע"ש^ב, וא"כ קשה למה קרא אברהם שם בנו יצחק על שם הצחוק, עכ"פ הצחוק היא עבירה.

לכן נ"ל שבא להורות שיהיה צדיק, שהרי צחוק שרה היתה שסברה שלא תחזירה לימי נערוּתיה, ואמר לה הקב"ה שתלד לסוף שנה ויהיה לה ג' וסתות ותחזור לימי נערוּתיה, ואפ"ה אח"כ נסתלק הדם ומכח דם נעכר ונעשה חלב, וא"כ חלב נכרית שריא^ג, ומפני מה לא ינק מן הנכריות אלא משום שעתיד לדבר עם השכינה, "ואברהם בן מאת שנה בהולד לו את יצחק בנו" מוכח ג"כ שהיה לסוף שנה, שהרי כתיב "בן צ"ט שנה היה בהמולו בשר ערלתו"^ד, ושנות אנשים מתשרי מנינן כמ"ש רש"י בפרשת כי תשא^ה, ואם היה בחג כדעת הגמרא^ו א"כ בפסח נולד יצחק ועדיין לא היה בן מאה שנה, אלא ע"כ גם כשנמול אברהם היה בניסן כמו שכתבו תוספות^ז:

ביוכבד מדרשה דותר ותלד הכתוב בלידת משה, ועל ילקוט כאן דריש נמי מהאי טעמא בשרה שילדה שלא בצער, אך הסיום מכאן וכו' ליתא שם יא ד' ט. יב) וע"כ דאברהם צחק רק בלבו אבל שרה אמרה כן בקרוביה יג) וכמו שכתב לעיל ד"ה ונ' לתקן יד) לעיל יז כד טו) שמות ל טז טז) ר"ה ד' יא. יז) שם תד"ה אלא

ו] וימל אברהם את יצחק בנו בן שמונת ימים ואברהם בן מאת שנה וגומר. ותאמר שרה צחוק עשה לי אלהים. וקשה מה שייכות ודבקות הפסוקים זה לזה.

נ"ל דאמרינן בנדה" מ"מ אמרה תורה מילה לשמונה כדי שלא יהיה אביו ואמו עצבין והכל שמחין, פירוש מפני שהיא טמאה נדה. ומצינו בגמרא^א בשופעת דם מתוך ז' לאחר ז' שהיא טמאה לחד מ"ד, וא"כ הכי קאמר קרא "וימל אברהם וגו' בן ח' ימים ואברהם בן מאה שנה", א"כ מוכח שחזרה לנערותיה כנ"ל^ב, והיתה בחזקת דמים ואפ"ה לא ראתה, "ותאמר שרה צחוק עשה לי אלהים" שצוה למול לשמונה כדי שלא אהיה עצב, אבל אם ראתה בח' היתה עצב משום ששופעת מתוך ז' כנ"ל:

ז] בתוספתא פ"ו דסוטה^א ורש"י רמזה לנו בר"ה^ב אמר רשב"י ד' דברים היה דורש ר"ע ודברי נראין מדבריו, ובר"ה הגירסא ואין אני דורש כמותו, דרש ר"ע ותרא שרה את בן הגר המצרית וגומר מצחק אין מצחק אלא לשון עבודה זרה שנאמר "ויקומו לצחק", מלמד שהיתה שרה אמנו רואה את ישמעאל בונה בימסאות וצד חגבים ומעלה ומקטיר לע"ז, ר' אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר אין צחוק אלא גילוי עריות שנאמר^א בא אלי העבד העברי לצחק, בי מלמד שהיתה אמנו שרה רואה את ישמעאל מכבש את הגנות ומענה את הנשים [ובילקוט הגירסא וצד נשי אנשים ומענה אותן], ר' ישמעאל אומר אין צחוק אלא שפיכת דמים מלמד שהיתה שרה אמנו רואה את ישמעאל נוטל קשתו וחצים וזורק כלפי יצחק וכו', ואני אומר ח"ו שיהיה בביתו

ג) באות ה' דמוכח דעבר שנה שלימה מהאמירה ריש הפרשה עד הלידה, ושרה ראתה ג' ראיות וחזרה לנערותיה

- ז -

א) ה"ג ב) יח: ד"ה ארבעה ג) בראשית לט יז

של צדיק כך, אפשר מי שנאמר עליו "כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו לעשות צדקה ומשפט" יהא בביתו ע"ז וג"ע וש"ד, אלא אין צחוק האמור כאן אלא לשון ירושה, שכשנולד בן לאברהם אבינו היו הכל שמחין ואומרים נולד בן לאברהם נוחל את העולם ונוטל ב' חלקים, והיה ישמעאל מצחק בדעתו ואמר אל תהיו שוטים, אני בכור ונוטל שני חלקים שמתשובת הדבר אתה למד, "כי לא יירש בן האמה הזאת" וגו', ונראין דברי מדברי ר"ע. [דרש ר"ע הצאן והבקר וכו' בפ' בהעלותך ככתוב בעזרת הקל] דרש ר"ע הרי אומר^ד "בן אדם יושבי החרבות האלה אומרים אחד הי' אברהם וירש את הארץ ואנחנו רבים לנו נתנה הארץ", והלא דברים ק"ו ומה אברהם שלא עבד אלא אלוה א' ירש הארץ, אנו שעובדים לאלוהות הרבה על אחת כמה וכמה. ר' נחמיה אומר ומה אברהם שלא הי' לו אלא בן אחד והקריבו, ירש הארץ, אנו שבנינו ובנותינו מקריבים לע"ז על אחת כמה וכמה, ר"א בנו של ר' יוסי הגלילי אומר ומה אברהם שלא היה במי לתלות ירש הארץ, אנו שיש לנו במי לתלות עאכ"ו, ואני אומר ומה אברהם שלא נצטוה אלא מצוה [ילקוט הגירסא אחת פירש מצוה אחת] מצוה יחידית, אנו שנצטונו [מצות הרבה כך גורס ילקוט] על כל מצות עאכ"ו, תדע שכן משמע מתשובת הנביא שהשיבן אתה למד שנאמר^ה "כה אמר ה' על הדם תאכלו" זה אבר מן החי "ועיניכם תשא אל גילוליתכם" זה ע"ז, "ודם תשפכו" זה ש"ד "עמדתם על חרבכם" זה הדין וגזל [ובתוספת זה ענוי הדין], "עשיתם תועבות" זה משכב זכר, "ואיש את אשת רעהו טמאתה" זו ג"ע, והרי דברים קל וחומר ומה ז' מצות שנצטוו

(ד) יחזקאל לג כד (ה) שם כה ו (ז) זכריה ח יט

לבני נח לא עשיתם לפני ואתם אומרים נירש הארץ, ורואה אני את דברי מדברי ר"ע.

דרש ר"ע הרי אומר¹ "כה אמר ה' צום הרביעי" זה י"ז בתמוז ואני אומר זו ה' בטבת שבו באתה השמועה לגולה וכו' ועשו יום שמועה כיום שריפה ורואה אני את דברי מדברי ר' עקיבא עכ"ל התוספתא.

הנה הקושיות רבים ובפרשה יודע הדרישה. ראשית דבר צריך ביאור שאמר שהיה ישמעאל מכבש את הגנות.

ונראה דאיתא בסנהדרין דף נ"ט. ליכא מידי דלישראל שרי ולגוי אסור, ופריך והרי יפת תאר, משום דלאו בני כבוש נינהו ופירש"י לא נתנה הארץ לכבוש אלא לישראל שאף לישראל לא הותרה אלא ע"י כבוש. ואפשר לומר כדאמרי' ביבמות דף סה: איש מצווה על פריה ורביה ולא האשה, דאמר קרא "מלאו את הארץ וכבשוה", איש דרכו לכבוש ואין אשה דרכה לכבוש, נמצא מי שאינו בן כבוש אין מצוה על פ"ו, ובאמת יפת תאר איסור הוא, רק התורה התירה כנגד יצר הרע, וא"כ לא התירה התורה אלא מי שמצווה על פ"ו שיש צד מצוה, אבל לא לאומות, כדאמרי' בסנהדרין דף נט. נאמרה לבני נח ולא נשנית בסיני לישראל נאמרה ולא לבני נח [ומזה צ"ע על תוס' פ"ק דחגיגה² בענין חצי עבד וחצי בן חורין שלא כתבו כן], אך קודם מ"ת היו גם ב"נ מצווין על פ"ו, וא"כ היו מותרין ביפת תאר.

וכתב הרא"ם "והבאת אל תוך ביתך" מלמד שלא ילחצנו במלחמה³ פירש"י אפי' ביאה הראשונה, כיון שהוא בביתו בצנעא בא עליה, ל"ל קרא להתירה הלא הבעל ארמית אין אסור מן התורה אלא בפרהסיא. וי"ל משום אשת איש אצטריך קרא להתירה, "אשת" אפי' אשת איש, ואע"ג דיש מלת אשת שהוא בהפסק כמו "נפל אשת" [תהלים נח ט], מ"מ מדאצטריך קרא להתירה בשעת שביה מכלל דבאשת איש דאסירא בעלמא קמיירי, דאי

(ח) דברים כא יא ט) קידושין כב.

בפנויה אפי' בעלמא שרי, כל שכן בשעת שבי' וכו' עכ"ל. והתוס' פירשו בפ"ק דקדושין ד' כב. דביאה הראשונה מותר במלחמה, וא"כ לדידהו ליכא הוכחה דבא"א מיירי, וא"כ הכי קאמר, "מלמד שהי' ישמעאל מכבש את הגנות" וכו' דס"ל דיפת תואר מותר על ידי כבוש, אך שעשה שלא כהוגן שצד נשי אנשים ומענה אותן, דממ"נ אי ס"ל אשת אפי' אשת איש, וקשה ממ"ל הא, אלא צ"ל מדאצטריך קרא למשרי א"כ אסור ללוחצה במלחמה דאי מותר ללוחצה במלחמה א"כ ממ"ל דאשת אפי' א"א, דלמא אצטריך קרא דשרי ללוחצה במלחמה, וא"כ ישמעאל שניהם עשה שלא כדין, דאע"ג שהוא בן נח, מ"מ לאו שרי' גבי' טפי מישראל כיון דילפינן לענין זה ב"נ מישראל א"כ אמרי' דיו.

ולזה אמר רשב"י אפשר מי שכתוב "כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו וגו' לעשות צדקה ומשפט", יהי' בביתו וכו' ג"ע וכו', דאיתא ביבמות דף סה: בתוס' בד"ה אמר קרא, אני אל שדי פרה ורבה ולא פרו ורבו, ואע"ג דלאדם נאמר פרו ורבו ההוא לברכה בעלמא ולא למצוה, וא"כ לדידהו לא נצטוה ב"נ על פ"ו עד יעקב, ובסנהדרין דף נט: כתבו תימה ממ"ל דלא נצטוו ב"נ על פ"ו ואי משום דלא קחשיב לי' בהדי ז' מצות הא אמר לעיל דקום ועשה לא קחשיב וי"ל דשב ואל תעשה הוא דמי שמצווה על פ"ו מצווה שלא להשחית זרע', כדאמרינן בגמרא^א והא דינן קום ועשה נינהו וקחשיב, ומשני קום ועשה ושב ואל תעשה עול הוא, וא"כ נראה לומר דהכי פירושו, אפשר מי שכתוב אשר יצוה את בניו לעשות צדקה ומשפט, א"כ צוה אותם על הדינן, וקשה הא קום ועשה הוא, אלא מפני שיש בו ג"כ שב ואל תעשה לכן צוה אותן, וא"כ אי איתא דב"נ נצטוו על פ"ו, היה לו לאברהם לצוות את ישמעאל, וא"ת דקום ועשה לא קחשיב הלא הוא שב ואל תעשה, א"כ מדלא צוה אותו ש"מ שאין מצווין על פ"ו וא"כ אסור ביפ"ת, ואיך ס"ד שיהי' בביתו של זה גילוי עריות:

(י) עכ"ל התוס' (יא) ד' נט.

ר' ישמעאל אומר אין צחוק אלא שפיכת דמים, דיש לישמעאל תירוץ כמ"ש עשרה מאמרות מאמר חיקור הדין ח"ג פי"ז, יצחק הי' בו נפש של אדם הראשון והוכרח לתקן חטא שפיכת דמים של אדה"ר שגרם מיתה לכל באי עולם, לכן פשט צוארו ע"ג המזבח. ובי"ח ערך אבות סימן ב' אלו זכה הבל היה נעקד בקדושה ע"י קין אחיו, ועתה שלא זכה והציץ בשכינה הוכרח יצחק לבא במקומו ולהעקד בשנת ל"ז מנין הבל עכ"ל, וא"כ למד ישמעאל כיון שיצחק בא במקום הבל אף שהיה ראוי ליהרג ע"י אחיו לכן הוא יהרגנהו כשיגיע לשנת ל"ז.

איתא באבות דרבי נתן² גבי אברהם כתיב "אשר יצוה כו' לעשות צדקה ומשפט", בתחלה צדקה ואחר כך משפט, כיצד ראובן תבע את שמעון אתה חייב לי מנה היה מוציא מנה משלו ונותן לשמעון, אם נתחייב שמעון אמר לו תן מה שבידך ואם לאו אמר להם חלקו מה שעליכם והפטרנו לשלום, אבל דוד עשה משפט תחלה ואח"כ צדקה אחר שנתחייב בדין הי' מוציא מנה משלו ונותן לו עכ"ל. וצ"ל שעשו כן שנתירא שמא טעו בדין לכן שלמו מכיסם. אך קשה אף שלא הי' נתחייב בדין ה"ל לתת משלהם מנה דדילמא שלא כדין פטרוהו.

וצ"ל כדאמרינן בגמ' בסנהדרין פרק ד"ג דדוקא כשנשא ונתן ביד חייב הדיין לשלם, וכשלא נשא ונתן ביד פטור, ופריך בשלמא חייב את הזכאי משכחת לי' אלא זיכה את החייב היכי משכחת לי', דאמר לי' פטור אתה והא לא נשא ונתן ביד וכו', ואם כן אתי שפיר, דכשיצא חייב עכ"פ נתיירא אברהם ודוד שיצטרך לירד לנכסיו ולשאת ולתת ביד על ידי שליח ב"ד, ואולי טעו ולכן שילמו מביתו, אבל כשאמר לו פטור אתה אף שטעה פטור לשלם. אך כתבו הפוסקים דלמאן דדאין דינא דגרמי חייב לשלם אף שלא נשא ונתן ביד א"כ מוכח שאברהם לא דאין דיני דגרמי, וא"כ אף שאדם גרם מיתה לכל באי עולם פטור, וא"כ איך רצה ישמעאל להורגו, אלא שזה שקר שלא רצה ישמעאל להרוג את יצחק:

(יב) פל"ג אות א' (ג) ד' לג.

א"נ י"ל כמו שכתב בשל"ה פרשת משפטים אדם חטא במה שנהנה בלא ברכה וכו' גוזל להקב"ה וכו' ולכן נתחייב מיתה וכו' ע"ש. אך י"ל שאסור לברך דאמרי' בסנהדרין דף ו': אסור לבצוע וכל המברך את הבצוע ה"ז מנעץ שנאמר "ובצוע בירך ניאץ ה'", ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אומר הרי שגזל סאה של חטים טחנה ואפאה והפריש ממנה חלה אין זה מברך אלא מנאץ שנא' ובצוע בירך ניאץ ה', ריב"ק אומר מצוה לבצוע שנאמר ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו איזהו משפט שיש בו צדקה הוי אומר זה בצוע, וא"כ י"ל דהכי קאמר, אפשר אברהם דכתיב אשר יצוה וגו' לעשות צדקה ומשפט, א"כ ע"כ ס"ל דמצוה לבצוע דיש צדקה במקום משפט, ו"בצוע בירך" מלמדנו שאסור לברך על הגזל, וא"כ יפה עשה אדה"ר שלא בירך, וא"כ היאך רצה ישמעאל להרוג את יצחק?:

ר"ע אומר וכו'. נראה לומר דאמרינן בע"ז^{טו} שחט לה חגב ר' יהודה מחייב וחכמים פוטרים, דמר סבר אמרינן כעין זביחה ומר סבר לא אמרינן כעין זביחה אלא כעין פנים ע"ש. וע' מה שכתבתי בפרשת נח^{טז} דאי ילפינן עבודה זרה מ"ויצו" אינו חייב על עבודה שלא כדרכה, ואי ילפינן מ"אלהים" חייב אף על שלא כדרכה, רק שהוא כעין פנים, וא"כ י"ל דהכי קאמר אפשר למי שכתוב "אשר יצוה את בניו לעשות צדקה ומשפט", א"כ ילפינן דינין מויצו דנאמר לאדם, ואם כן ילפינן ע"ז מאלהים, וא"כ כל שהוא כעין פנים אפי' שלא כדרכה חייב, וא"כ איך עשה ישמעאל וצד חגבים ומקריבם לע"ז, הואיל והוא כעין פנים:

יד) דרצה להורגו כיון שהיה חייב מיתה, ופי זה היינו מצד שלא בירך, וזה דקאמר דלא היה חייב לברך, וע"כ לא היה חייב מיתה [וצ"ל דאין כאן עונש כ"כ שיהרגוהו גם עתה, אבל זה ברור שהיה חייב מיתה וגם גרם מיתה לכל הדורות] **טו**) ד נא. **טז**) אות ג **יז**) נ' כוונת רבינו: ד"סבירא ליה", היינו הקב"ה ס"ל דיתכן קנין לעבד, וע"כ נשאר ארץ ישראל לכנען **יח**) ד' צא. **יט**) א א **כ**) נ' שהכוונה לאות ג

וכדי לתרץ הקו' הנ"ל מה ראו על ככה, וגם תשובת הנביא "על הדם תאכלו" וגו'. נראה דאיתא בסנהדרין דף קה. מאי דכתיב "נבוכדנצר עבדי", גלוי וידוע לפני הקב"ה שיאמרו ישראל עבד שמכרו רבו כלום יש להם זה על זה כלום וכו', לפיכך אמר נבוכדנצר "עבדי", מה שקנה עבד קנה רבו, והעולה על רוחכם היה לא תהי', אשר אתם אומרים נהי' כגוים לשרת עץ ואבן. ומקרא זה אמר יחזקאל, א"כ בימיו בקשו לפרוק עול להיות כגוים [ולכן הוכיח הנביא על ז' מצות ב"נ], וא"כ מוכח דס"ל דיש קנין לעבד בלא רבו, א"כ אין להם חלק בארץ ישראל, אבל אי אין קנין לעבד בלא רבו וכנען עבד ומה שקנה עבד וכו' כתירץ גביה בן פסיסא בסנהדרין^י וא"כ הכי קאמר, בלא זה היה תירץ גביה בן פסיסא, אבל עכשיו מוכח דיש קנין לעבד בלא רבו ורצה ללמוד בק"ו דהארץ ישראל להם, דהרא"ם כתב ריש בראשית^ט דא"י של שם היתה, אך י"ל כשמלך כנען נתיאשו ישראל ממנו וקנאה ביאוש, ועיין בב"ב דף מד. דס"ל דיש יאוש לקרקע, ועי' מה שכתבתי פרשת נח^ב, וכאן י"ל דלמאן דאמר דדריש ע"ז מ"ויצו" ויליף מעגל דכתיב "אשר צויתם", ס"ל דבן נח אסור בשתוף דהרי בעגל היה שיתוף, כדאמרין^{כא} אלמלא וי"ו שבהעלוך נתחייבו כלייה^{כב}, וא"כ יליף מ"אלהים" דינים ומחויבים לדין בדין ישראל וא"כ יש יאוש לקרקע וישראל נתיאשו מא"י ולהם הארץ, ותנא דבי מנשה דמפיק ד"ך ועייל סך^{כג} א"כ לא נצטוו על הדינין כלל, א"כ אעפ"י שנצטוו על הגזל מ"מ שאינו גזל בדיניהם מותרים בה, ובח"מ סימן שצ"ו^{כד} כתב דדינא דמלכותא להחזיר אפי' אחר יאוש, וא"כ הכי אמרו: ומה אברהם שלא עבד אלא אלוה א', א"כ דרש עבודה זרה מ"ויצו"^{כה} ומ"אלהים" זו דינין, א"כ מחויבים לדון בדיני ישראל, וא"כ קנו כנענים ביאוש, ואפ"ה ירש הארץ, אנו עובדים לאלוהות הרבה, דסבירא לן כתנא דבי מנשה דיליף ע"ז מ"פן תשחיתון", וא"כ לא מצינו אזהרה על השיתוף, וא"כ לא נצטוו על הדינים וא"כ רשאים לעשות נימוסים לעצמן כמו שכתב בתשובת רמ"א^{כז} א"כ יאוש אינו קונה, אינו דין שנירש הארץ.

ולזה קאמר רשב"י תדע שמתשובת הנביא אתה למד שלא למדו ק"ו זה, שהרי הוכיחן על הדם תאכלו זה אבר מן החי, דאיתא בסנהדרין דף גט. אך בשר^כ לא תאכלו זה אבר מן החי ר' חנינא בן גמליאל אומר על הדם ג"כ נצטוו, קרי ביה בשר בנפשו לא תאכל דמו לא תאכל, ואידך ההוא למשרי שרצים הוא דאתא, וא"כ לת"ק דדריש ז' מצות מקרא דויצו, א"כ יליף אבר מן החי מ"אכל תאכלי^{כח}, וא"כ קרא דבשר בנפשו הוא מיותר, ואתא לדם מן החי, אך למ"ד ב"נ^{כט} דיליף אמ"ה מבשר בנפשו, א"כ דם מן החי שרי א"כ מה הוכיחן. ועוד קשה שאמר להם "עמדתם על חרבכם" זה עינוי דין, דאמרינן^ל משום רבי ישמעאל אמרו אף על עוברין דאמר קרא^{לא} "שופך דם האדם באדם דמו ישפך", ות"ק ס"ל כתנא דבי מנשה דכל מיתה האמורה לבני נח אינו אלא חנק ודריש ליה הכי: איזהו שפכת דם שהוא בגופו של אדם הוי אומר זה חנק, ור' ישמעאל ס"ל דהוא בסייף וחנק קל מסייף, ואי הכי הכי קאמר "עמדתם על חרבכם", זה עינוי הדין, פירוש דהיה להם לדון בחנק שהוא קל ואתם דנתם בחרב, זה עינוי הדין הואיל והוא חמור.

התוס' ^{לב} מקשים אהא דאמרינן ליכא מידי דלישראל שרי ולגוי אסור, והא עוברין אע"ג דישאל פטור גוי אסור^{לג}, וא"כ אי ס"ל כתנא דבי מנשה דדריש ע"ז מפן תשחיתון ועשיתם לכם פסל, א"כ משעת עשיה חייב ע"ש, וקשה ליכא מידי דלישראל שרי, וגבי ע"ז נמי אמרינן גוי שעשה ע"ז ולא השתחוה לה חייב אע"ג דישאל פטור ואי מפן תשחיתון ועשיתם ילפינן

כא) סנהדרין ד' סג **כב**) דלא כפרו בהקב"ה, אלא ששיתפו עמו גם ע"ז **כג**) בסנהדרין ד' נו, ור"ל שמציא מהשבע מצוות ב"ג, ד"ך ד'ינים וברכ"ה השם ומכניס ס"ך ס'ירוס וכלאים **כד**) נ' דצ"ל שנו והכוונה לס"ז בהגה **כה**) כדלעיל דילפינן מהעגל דהיה בשיתוף ואעפ"כ הוא אסור **כו**) סי' י' **כז**) נדצ"ל בשר בנפשו, דכן כתוב שם **כח**) כדאיתא ד' נו: **כט**) ט"ס ואולי צ"ל אך למ"ד דיליף. שו"ר בד"ר: לת"ד ב"מ היינו: לתנא דבי מנשה **ל**) שם ד' נו: **לא**) בראשית טו **לב**) ד' גט. תד"ה ליכא **לג**) עכ"ד התוס', ועפ"י זה הק' רבינו כיו"ב על תנא דבי מנשה **לד**) דצ"ל מיתתו **לה**) אות ג **לו**) תד"ה שלש **לז**) תד"ה וכי **לה**) ויקרא יח כט ע"ש באורך

משעת עשי' תכף חייב, וקשה הא ישראל פטור וליכא מידי וכולי, אלא צ"ל
 אעבודה זרה דישאל פטור, מ"מ אסור לגוי, וא"כ מאי הוכיחן הנביא
 "עמדתם על חרבכם" זה עינוי הדין, דלמא ס"ל כר' ישמעאל דמתול' בסיף,
 בלא זאת ה' קשה על ר' ישמעאל ליכא מידי כו', אבל עכשיו יש תירץ
 דאמרינן איכא מידי, א"כ מאי הוכיחן, אלא ע"כ לא ס"ל כתנא דבי מנשה
 א"כ מוכח שלא למדו ק"ו זה. גם י"ל דסתר זה במה שהוכיחן הנביא ו"דם
 תשפכנו" זה שפיכת דמים, פירוש שאתם שופעים הדם ואין דנין בחנק:

ר' נחמיה אומר וכולי. עי' מה שכתבתי פרשת לך לך^ל דכל דבר שהוא
 חק לע"ז אסור לעשות לשמים, אך לפי שאברהם לא ה' לו אלא בן אחד
 אינו חק לע"ז. ואיתא בסנהדרין דף ס"ד ע"א פליגי חד אמר מולך זה ע"ז
 והא דאצטריך לאזהורי עליה ללמוד אפי' מעביר בנו לשאר ע"ז חייב וחד
 אמר מולך לאו ע"ז ודוקא למולך אבל לשאר ע"ז פטור. שם ע"ב שלשה
 כריתות למה ופירשו התוס'^י דכולהו כתיבי במולך וכולי, כי דבר ה' בזה
 וכו' הכרת תכרת הנפש ההיא הכרת בעה"ז תכרת בעה"ב. ומקשו תוס'^י
 בעה"ז הא נפקי לן לעיל מקרא דמולך וי"ל דס"ל כי דבר ה' בזה לא קאי
 אע"ז אלא אפורק עול וכו' ע"ש. והנה למ"ד מולך לאו ע"ז י"ל דבאמת לא
 נפקא לן ע"ז ממולך רק מכי דבר ה' בזה.

הבחי כתב באחרי מות^ל כרת לגוף מי שהוא צדיק ורובו זכיות, כרת לנפש
 למי שעוונותיו מרובה מזכיותיו, כרת לגוף ונפש בעובד ע"ז, ולא מצינו
 בתורה כרת כפולה כי אם בו שנטרד גופו ונפשו, והוא נטרד מעה"ז ועל
 כרת זה נאמר הכרת תכרת וכו', וכן כשאומר ונכרתה הנפש ההיא מלפני
 מקום שמשרה שכינתי שם היינו בארץ ישראל עכ"ל, וא"כ ה"ק ומה
 אברהם שלא היה לו אלא בן אחד והקריבו, א"כ י"ל דמולך ע"ז היא, והא
 דקי"ל דחק לע"ז אסור לעשות לשמים, י"ל דבן א' אינו חק לע"ז, וא"כ כיון
 דמולך ע"ז א"כ ע"כ כי דבר ה' בזה לא מיירי בע"ז, דאל"כ קשה קושיות
 תוס' הא כרת בעה"ז נפקי לן ממולך אלא ע"כ לא מיירי^ל בע"ז, וא"כ לא
 מצינו כרת כפולות בע"ז, רק כרת א' וגבי רשעים כרת אחד הוא לעולם

הבא וא"כ לא ה"ל לירש את הארץ [דרש"י פירש דף נ"ט² בעון ע"ז גלו כנענים מארצם], ואפ"ה ירש הארץ, דאף על גב דאינו מוכח ממולך דמולך לאו ע"ז מ"מ יש לומר כן. אנו שבנינו ובנותינו מקריבים לאלילים משום דס"ל דמולך לאו ע"ז ולא אסרה תורה אלא למולך וא"כ לא ילפינן כרת לע"ז ממולך אלא כי דבר ה' בזה, וא"כ מצינו כרת כפולה בע"ז דכתיב הכרת תכרת על אחת כמה וכמה שנירש הארץ.

ולזה קאמר רשב"י תדע מתשובת הנביא את ישראל אתה למד שלא למדו ק"ו זה, שהרי הוכיחן "ועיניכם תשאו אל גלוליתם" זו ע"ז, ופירש הרד"ק אפילו להביט בהם אסרו לכם כמו שכתוב^{מא} "אל תפנו אל האלילים" ע"כ, וא"כ קשה דילמא סבירא ליה כפי' רש"י אל תפנו אל אלילים "לעבדם". בלא זה אי אפשר לומר כן, דלעבדם נפקא מ"איכה יעבדו" כדאיתא בגמרא^{מב} [אבל?] דלמדו ק"ו דס"ל דכל דבר שהוא חק לע"ז אסור לעשותם לשמים, וקשה מנ"ל הא, אלא כמו שכתב הרמב"ן^{מג} דנפקא לן מאיכה יעבדו שלא נעבוד ה' בעבודתם, וא"כ י"ל דנפקא לן אל תפנו אל אלילים לעבדם, וא"כ יש לומר דמותר להסתכל בע"ז, ואם כן מאי הוכיחן "ועיניכם תשאו אל גלוליתם" זה ע"ז, אלא ע"כ לא למדו קל וחומר זה:

רבי יוסי הגלילי אומר ומה אברהם שלא הי' במה לתלות כו', נ"ל
דאמר' בקדושין דף י"ח: אמר ר' יוחנן גוי יורש את אביו דבר תורה שנאמר "כי ירושה לעשו נתתי את הר שעיר", פירוש שבני עשו ירשו את עשו, ופריך ודילמא ישראל משומד שאני, פירוש דעשו יש לו דין ישראל עי' בהרא"ש^{מד}, וא"כ עכשיו ישראל נהיה ככל הגוים אמרו כן, ומה אברהם שלא היה במה לתלות, שאביו היה גוי ולא מצי להוריש לבניו, ואפ"ה ירש הארץ אנו שאבותינו היו ישראלים על אחת כמה וכמה שנירש הארץ, אעפ"י שאנחנו גוים, דילפינן מעשו.

(לט) לכ' צ"ל: לא מיירי, שו"ר כן בד"ר (מ) בסנהדרין ד"ה לזה (מא) ויקרא יט ד
(מב) סנהדרין ד' סא. (מג) דברים יב ל (מד) שם ס"י כב

ולזה אמר רשב"י שמתשובת הנביא נסתר זה, שהוכיחן "ודם תשפכו" זה שפיכת דמים, קשה למה לא אמר ודם שפכתם, אלא כמ"ש תוס' בקדושין דף ל"ט ע"ב מחשבה רעה אין הקב"ה מצרף למעשה, ובאומות העולם מצרף למעשה שנאמר "מחמס אחיך יעקב תכסך בושה", ולא מצינו שעשה עשו ליעקב שום רעה אלא שבקש לעשות עכ"ל, וא"כ הכי פירושו, "ודם תשפכו" כיון שאתם אומרים להיות ככל הגוים ואם כן כשאתם חושבים לשפוך דם הוי שפיכת דמים כדאמרינן^מ, הכית לא נאמר אלא תכה, אף ע"פ שלא הכהו נקרא רשע.

בעשרה מאמרות ח"ב ממאמר חיקור הדין פכ"ב מקשה על זה היאך ילפינן מעשו לענין מחשבה, והלא עשו דין ישראל משומד יש לו, ומשני דהאי קושיא דמקשו בקדושין^מ דיחוי' בעלמא הוא ובאמת יש לעשו דין גוי, וא"כ אתי שפיר, דהיאך הוכיחן "ודם תשפכו" שחייבין על המחשבה הלא הם ס"ל דעשו יש לו דין ישראל משומד וא"כ לא מצינו למילף מיניה לענין זה, אלא על כרחך לא למדו ק"ו זה:

ח] ובדרך אחר נראה לתרץ^א. "וה' פקד את שרה" וגו' דאמרינן במכות דף ט. רבא אומר אומר מותר קרוב למזיד הוא ורב חסדא אומר אומר מותר אנוס הוא, איתבי' רבא לרב חסדא הנך מת על האשה אשר לקחת מאי לאו בידי אדם, לא בידי שמים וכתבו התוס' אלא דינו מסור לשמים דאע"ג דחייב אף בדיני אדם מ"מ כיון שלא הי' שם עדים אין דינו מסור אלא לשמים. ה"נ לא ידעו העולם שהיא אשת איש עכ"ל, לזה אמר "כי עצר עצר וה' פקד את שרה", דקשה למה היה עונשו בידי השמים העצירה, ואם תאמר שהיה אומר מותר, לזה אמר "על דבר שרי", דאיתא במדרש אומרת לו אשת איש אני, ולא היה פורש, וא"כ מזיד הוא, וא"ת שלא הי' שם עדים, הלא אמרי' ב"נ

מה (סנהדרין ד' לח: **מו**) "ודילמא ישראל מומר שאני"

- ח -

א (סמיכת הפסוקים כדלעיל ריש אות ה')

נהרג בעד אחד, לזה אמר "אשת אברהם", דאמרינן^ב מפי איש נהרג ולא מפי אשה, לפיכך אין עדות שרה מזקת^ג להרוג בדיני אדם.

ועל ידי זה יתיישב, "וה' פקד" וגומר דאמרינן התם^ד אתיבי' רב המנונא ואשה לא מפקדא והכתיב "אשר יצוה את בניו ואת ביתו לעשות צדקה ומשפט", ומשני בניו לדין ביתו לצדקה, והקשה בחזושי אגדות ולחשוב צדקה גבי ז' מצות ומשני קום ועשה לא קחשיב, וגבי פריה ורביה כתבו ג"כ התוס' דקום ועשה לא קחשיב, וביבמות דף סד: אמרינן אשה כיון דלא מפקדא אפריה ורביה לא איכפת לה ולא ענש לה הקב"ה על עוונותי, ועמ"ש פ' לך לך^ה, וא"כ אתי שפיר, כיון דאמרינן "ולא על פי אשה", א"כ קשה קושיות הגמרא, אלא צריך לומר בניו לדין ביתו לצדקה, וקשה ליחשב גבי ז' מצות, וא"ת דקום ועשה לא קחשיב קשה מנ"ל, ואי משום דלא חשיב פ"ו דילמא אין ב"נ מצווה אפריה ורביה, לזה אמר "וה' פקד את שרה כאשר אמר", וקשה מה איכפת לה בזה כיון שאין ב"נ מצוין אפריה ורביה, ואלא ע"כ הם מצווין, וקשה ליחשבינהו, אלא ע"כ דקום ועשה לא קחשיב ה"נ גבי צדקה דקום ועשה לא קחשיב וביתו לצדקה.

ומקשה הכתוב לעצמו אמאי עבדינן הוכחה משרה ולא מאברהם, לזה אמר "ויעש ה'" וגו', דאיתא ביבמות^ו ההיא דאתא לקמיה דרבי אמר לה, זיל לא מפקדת א"ל מסיבו דילה מאי תהא עלי, ובמדרש^ז "ויעש ה' לשרה כאשר דבר", שהחזירה לימי נערוותיה, ואמרינן^ח "ואברהם זקן בא בימים" מה ת"ל והלא כבר נאמר ואברהם כו' אלא מלמד שהחזירין הקב"ה לימי נערוותם, לפיכך אמר "ואברהם זקן", אבל שרה עמדה בנערוותיה עד יום מותה, וא"כ הכי קאמר, "ויעש ה' לשרה כאשר דבר" שהחזירה לימי נערוותי, וא"כ שפיר מוכח דמפקדת אפריה ורביה, דאי לא תימא הכי מאי איכפת לה בבן, ואין לומר שיהא לה סעד לעת זקנותה, שהרי עמדה

(ב) סנהדרין ד' נז: (ג) נדצ"ל מזקקת (ד) בסנהדרין שם (ה) אות ה (ו) ד' סה: (ז) רבינו קיצר בהעתק הגמ', ובגמ' שם: אמרה ליה הב לי כתובה, וכפרש"י שרוצה להתגרש וכתובה, אמר לה זיל וכו' מסיבו דילה וכו' ופרש"י בזקנותה מה תהא עליה, היינו בלי בנים (ח) פרשה נג אות ה (ט) לא מצאתי

בנערותיה, אבל גבי אברהם "ותהר ותלד לאברהם בן לזקוניו", א"כ לא מצינו למילף כלום מאברהם, דלמא משום שיהא לו לסעד לזקנותיה ולא מפקד אפריה ורביה:

ט] בפ' העקידה איתא בפירוש^א של עשרה מאמרות דף פ"א ע"ג, בשעת העקידה הי' קטרג בין מיכאל ושטן, כי מיכאל היה אומר שינצל יצחק והשטן היה אומר שישחט יצחק. טענתו היה עגל וטענות מיכאל היה קטרת, וזהו "והנה איל" גימטריא מיכאל, "אחר נאחז בסבך" גימטריא שטן, "סבך" אותיות שניות עגל^ב, "בקרניו" גימטרי' שס"ח מנים בקטורת. "ויקה אברהם את האיל" זה אלי^ג "ויעלהו לעולה תחת בנו" שאל' הקריב האיל^ד. והנה הדברים צריכין ביאור למה היתה טענתם דוקא מעגל וקטרת, ובמאי קמפלגי.

- ט -

א הנקרא: יואל משה **ב** ע' אחר ס'מך ג' אחר ב'ית ל' אחר כ'ף ג' ביואל משה הנ"ל כתב: אלקים י'ראה ל'ו ה'שה ראשי תיבות אליה, ואף דאליהו עדיין לא נולד, מזליה היה שם, כי אלי' הקריב ושטן דחף את האיל עכ"ד. והא דחסר הוא"ו דאליהו י"ל דהלא נכתב בה' מקומות חסר כמוש"כ רש"י ויקרא כ"ו מ"ב בשם התו"כ דיעקב לקח הוא"ו ממנו לערבון שיבשר גאולה לבניו. ולמש"כ רבינו להלן דאליהו מקריב בגלות בבהמ"ק, יש לרמז הכי: כדי שלא יאמר אליהו די בהקרבה זו, אלא יגאל את בניו ויבנה בהמ"ק, לקח הוא"ו משמו, וכי תימא באיזה זכות, בזכות זכר אברהם ויעקב, וזכות אפרו של יצחק [ע' רש"י שם], ע"כ נרמז אליה' כאן בלי וא"ו אצל אפרו של יצחק ודו"ק **ד** פרשה נה אות **ה** ס'י ה' **ד** ט:]. והוא מהשבלי לקט אות י"ח [שלא נדפס בימי רבינו, וכידוע הוא המקור לכל דברי ספר תניא], ורמזו בקצרה בב' או"ח ס'י קי"ב, והובא בלשון שבכאן באמרי נועם [לתלמיד הגר"א] בברכות ד' כח: והמו"ל רצה להגיה "שלא נשחט, אלא שפרחה נשמתו", ולדברי רבינו א"ש, וע' בפרקי דר"א פל"א בביאור הרד"ל אות נ"ט הביא דברי התניא ושה"ל וכ' די"ל דלא נשחט, אבל נשרף מהאש, וכ' דלפי"ז אתי שפיר הלשון "אפרו של יצחק" ברכות סב: תענית טז. זבחים סב. עכ"ד ויש להוסיף שהוא דתו"כ לעיל באות ג' **ו** תהלים קל"ג

ונראה לומר דאיתא במדרש^ז "לך לך אל ארץ המוריה", למקום שקטרת קריבה. וקשה למה דקדק הקב"ה בזה, אלא דאיתא בספר תניא^ח וז"ל כשנעקד אבינו יצחק ע"כ המזבח ונעשה דשן ואפרו היה מושלך על הר המורי מיד הביא עליו הקב"ה טל של תחיה והחיה אותו, לפיכך אמר דוד המלך עליו השלום^ט "כטל חרמון שיורד על הררי ציון", כטל שהחיל הקב"ה בו את יצחק אבינו, מיד פתחו מלאכי השרת ואמרו ברוך אתה ד' מחי המתים עכ"ל. והנה באמת זה לא מצינו בשום מדרש^י, וגם לכאורה הוא סותר הכתוב שאמר "אל תשלח ידך אל הנער". וי"ל דאע"פ שצוה הקב"ה שלא לעשות לו כלום, מ"מ אברהם עשה מעצמו והקריבו, לפיכך אמר הכתוב בראשונה "ולא חשכת את בנך ממני", פירוש שאני ידעתי שרצונך היה לשוחטו, אך העולם יאמרו דילמא באמת אברהם עשה כך שידע שימנעהו הקב"ה מלשוחטו מאחר שהבטיחו כבר "כי ביצחק יקרא לך זרע", ואלו ידע שישחטו ממש לא הי' עושה, לכן עשה אברהם מעשה ושחטו והקריבו, ולכן כתיב "ויקרא מלאך ה' שנית וגו' יען אשר עשית הדבר הזה ולא חשכת את בנך את יחידיך" וגו' וכאן לא כתיב "ממני".

ועדיין צריך ביאור בדברי התניא דלעיל, דפתח במזבח וסיים בהר המורי. ועוד מאי אמר הביא טל וכו'. ונראה דאמרינן^י דף יא: דישון מזבח הפנימי לא נהנין מדרבנן ולא מועלין מדאורייתא ופירשו בתוס' היינו משהיו מקטירין קטרת, ולאחר שנדשן פי' שהרימו הדשן מעל גב המזבח והניחו לארץ אז כבר נעשה מצותו ופקעי קדושת' ואין מועלין בה, אבל דישון מזבח החיצון מועלין בהם. ולזה אמר כיון שנעקד יצחק על גבי המזבח ונעשה דשן והי' אפרו מושלך על הר המורי וכו', פירוש שהרים אברהם הדשן והניחו על הר המורי כדין תרומת הדשן מיד שלח הקב"ה טל והחיה אותו, כי קודם לכן אפי' החיה אותו הקב"ה היה קרבן והיה צריך להקריבו, אבל כיון שכבר הרימו הדשן מעל המזבח, א"כ פקעא לה קדושתו, ולכן צוה הקב"ה, אל

(ז) שנשחט יצחק באמת (ח) שבאמת הקב"ה לא ציוה שישחטנו, ואברהם עשה כן מעצמו (ט) במסכת מעילה

ארץ המוריה" למקום שהקטרת קריבה, דאלו הקריבו על המזבח החיצון הי' נשאר בקדושתו אף לאחר שהרימו הדשן.

ביאור על פי' של ע"מ הויכוח שהי' בין מיכאל וס"מ בשעת עקידה. ביאור דברי התניא כשנעקד יצחק אבינו ע"ג המזבח ונעשה דשן ואפרו הי' מושלך על הר המורי' מיד הביא עליו הקב"ה טל של תחי' והחי' אותו לפיכך אמר דהע"ה כטל חרמון שיורד על הררי ציון וכו' מיד פתחו מלאכי השרת ואמרו בא"י מחי המתים.

ובזה מיושב בהוריות דף יב. כמין ב' טיפי מרגליות הי' תלוין לאהרן בזקנו והיה דואג ואומר שמא ח"ו מעלתי בשמן המשחה, יצאה בת קול ואמרה "כטל חרמון שיורד על הררי ציון" מה טל זה אין בו מעילה אף שמן המשחה שבזקן אהרן אין בו מעילה. ולכאורה אין לו ביאור למה דימהו לטל זה ולא למטר. ולפי זה אתי שפיר, מה טל זה אין בו מעילה לפי שנעשית מצותו אף שמן המשחה כן. וזה שסיים הכתוב ^א"חיים עד העולם", פירוש שאין צריך להקריב את יצחק שנית שכבר פקעה קדושתו².

וזה הי' ויכוח מיכאל עם השטן. דאמר' שם במעילה ונילף מתרומת הדשן, פירש ממזבח החיצון דמועלין בו אף אחר שנעשה מצותו, ומשני משום דהוי תרומת הדשן ואברי שעיר המשתלח ב' כתובים ואין מלמדין, ופריך למ"ד איברי שעיר המשתלח אסורין בהנאה מאי איכא למימר, משום דהוי תרומת הדשן ובגדי כהונה ב' כתובין, הניחא לרבנן דאמרי והניחם שם מלמד שטעונין גניזה, אלא לרבי דוסא מאי איכא למימר. ואיתא ברבה פרשת

(י) דכשם שביצחק שהוקם לתחיה על ידי הטל אין בו מעילה, דנעשה כבר מצותו, ה"נ בשמן שבזקן אהרן אין בו ממעילה שכבר נעשה בו מצותו (יא) הוא סיפא דקרא ד"טל חרמון" הנ"ל (יב) משום דנגמר ונעשה המצוה (יג) פרשה כא אות י (יד) חסה על ממנום בשביל שנגזים וצריכים כל שנה חדשים [ובדפוס ראשון נמצא באמת מלת "חסה"] (טו) היינו שהחייהו הקב"ה בטל תחיה, שכבר נעשה מצותו ופקעה קדושתו.

אחרי מות¹² מפני מה אין כהן גדול נכנס בבגדי זהב לפני ולפנים, התורה חסה על ממונם של ישראל, פירוש מפני שטעונין גניזה, ובר"ה דף כו. אמרינן הטעם שאין קטיגר נעשה סניגר לפי שעשה עגל זהב, ופריך והאיכא כף ומחתה פירוש שמכניס הקטרת בהם לפני כללי זהב, ומשני חוטא בל יתגאה קאמרינן, וא"כ מיכאל אמר אל ישחט יצחק שכבר נעשה מצותו¹³, וא"ת נילף מתרומת הדשן י"ל ת"ה ובגדי כהונה ב' כתובים, וא"ת כר' דוסא יקשה, מ"מ אין כהן גדול נכנס לפני ולפנים בבגדי זהב אלא התורה¹⁴ כו' א"כ מוכח דטעונין גניזה, ולזה השיב השטן לעולם אין טעונין גניזה, והא דאמרי' דאין כה"ג נכנס בבגדי זהב משום עגל דאין קטיגר נעשה סניגר, והשיבו מיכאל "בקרניו" שס"ח מנים בקטרת, והיינו שס"ה כמנין ימות החמה וג' מנים יתירים שמכניס בכף ומחתה, וא"כ מוכח דלא אמרינן אין קטיגר וכו' כקושיות הגמרא, אלא ע"כ משום התורה חסה וא"כ מוכח שטעונין גניזה וא"כ הוה ליה תרומת הדשן ובגדי כהונה ב' כתובים ואין מלמדין, וא"כ דבר שנעשה מצותו אין מועלין בו ולכן פקעא קדושה מיניה ואין צריך להקריבו.

ובאמת אין זו טענה כדמשני בגמרא בל יתגאה חוטא קאמרינן¹⁵, ולכן "ויקח אברהם את האיל" דא אליהו, שמכח אלי' שפקע קדושה, דהא משני בגמרא דהוה ליה תרומת הדשן ואיברי שעיר המשתלח ב' כתובים. ביומא דף סז: חד אמר דכתיב במדבר כמדבר שמותר בהנאה, וחד אמר ההוא צריכי לרבות נוב וגבעון ובית עולמים, פירוש שגם בבית המקדש ישלחו שעיר המשתלח. בשבועות דף טז: אם נאמר מקדש למה נאמר משכן, אלו נאמר מקדש הייתי אומר על מקדש יהא חייב שקדושתו קדושת עולם פרש"י שאין אחרי' היתר. וכתבו תוס' דמוכח מזה דס"ל דקדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבא וכתבו תוס' וכן בפרק שני שעירים מצריך קרא לרבות נוב וגבעון ושילה ובית עולמים ע"ש, וא"כ למ"ד

¹² (ז) וא"כ בכלי קטורת לא שייך אין קטיגור וכו' (יז) ד' ט: י. (יח) עדיות פ"ה מ"ו עט

דאצטריך ב' מעוטים לרבות שילה ובית עולמים צ"ל דלא ילפינן מהדדי מפני שקדושת שילה יש אחרי' היתר אבל קדושת ירושלים אין אחרי' היתר כדאיתא סוף פרק קמא דמגילה^ו וכתב בעשרה מאמרות מאמר אם כל חי ח"ג סי' כ"ג אלי' מקריב בבית המקדש אע"פ שהוא שמם שהרי בקדושתו עומד, ואתיא כי הא דתנן^ז מקריבין אע"פ שאין בית שקדושה הראשונה קדשה לעתיד לבוא, פירוש ולכן אמר "מקריבין" ולא אמר "שמותר להקריב". ואפשר שנגנזו לו קופות מתרומת הלשכה כדי שיהא באין משל צבור ע"כ, וא"כ הכי קאמר "ויקח האיל" דא אלי' שיעיד שמקריבין אע"פ שאין בית, א"כ קדשה לעתיד לבא, וא"כ מדבר המדבר אצטריך לרבות שילה ובית עולמים, וא"כ איברי שער אסורין, והוה ליה תרומת הדשן ואיברי שער ב' כתובים ואין מלמדיו, ואין צריך יצחק להקריבו.

בתוי"ט סוף עדיות^ח כתב בשם הרמב"ם^ט מפני מה קדושת ארץ בטלה וקדושת המקדש לא בטלה, שקדושת המקדש מפני השכינה ושכינה אינה בטלה משם לעולם, הרי הוא אומר "והשמותי אני את מקדשיכם" קדושתן כשהן שממים, ולזה אמר הכתוב "ויקרא אברהם את שם המקום ה' יראה", פירוש הטעם שקדושתו קיימת לפי שהשכינה שם, אשר "יאמר היום בהר ה' יראה", פירוש אע"פ שהיום הר וחרב, מכל מקום ה' יראה, ואם כן אף לאחר חורבנו ישאר השכינה, ואם כן קדשה לעתיד לבא, ומוכח שאין צריך להקריב את יצחק, וזה שמסיים במדרש, מלמד שהראה לו הקב"ה בנוי וחרב ובנוי:

[י] במדרש^י ויקרא שם המקום ה' יראה כמה דאת אמר "שלש פעמים בשנה יראה", והוא תמוה.

(יט) שם כ) פ"ו הט"ז

- י -

(א) פרשה נו אות י (ב) שם אות ח (ג) אות ב' ג' ד' ד' ל:

ונראה דאיתא בתוס' ב"ב דף פא: "אבל דבר שאין עושין בו הקרבה כלל אין שייך בו איסור חולין בעזרה דאל"כ לא ילבוש כהן בגדי חול ויכנס בעזרה וגם ישראל לא יכנס בעזרה" עכ"ל, במדרש^ה "אשר לא צויתי ולא דברתי ולא עלתה על לבי" זה יצחק, פי' שמעולם לא עלה על דעת הקב"ה שיקריבו אדם לפניו ובא אברהם להוכיח זה שאדם לאו בר הקרבה, לזה אמר "ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה", כמה דאת אמר "שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני האדון ה'", היינו בעזרה, ואם איתא דאדם בר הקרבה היה אסור לכנוס לעזרה, אלא ע"כ לאו בר הקרבה הוא. אי נמי י"ל כמו שהקשינו לעיל^ה למה עשה הקב"ה נס לשרה לברכה בחלב, והלא היתה יכולה לינק מן נכרית. אלא י"ל כדאיתא בתמורה^ה רבי חנינא בן אנטיגנוס אומר כשרה שינק מן הטריפה פסול לקרבן מפני שינקה חלב אסור, וס"ל^ה דחלב נכרית חלב אסור כמ"ש רש"י^ה שאוכלין דברים טמאים, וא"כ מכח זה בא השטן להוכיח שיצחק מזומן להקרבה, דאל"כ למה לא ינק מנכרית. ואמרינן^ה דם נעכר ונעשה חלב דברי ר' מאיר דכתיב "מי יתן טהור מטמא לא אחד", ורבנן פליגי דמי יתן טהור מטמא^ה קאי אפרה אדומה שכל המתעסקין בה מטמא הבגדים, ומטהר את הטמאים, והיינו דאמר שלמה "אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני", עי' מה שכתבתי סוף נח^ה פלוגתא אי אזלינן בתר השתא או בתר מעיקרא, ורש"י פירש בחומש^ה לפי שהפרה באה לכפר על עגל והעגל טימא כל העוסקים בו ולבסוף נטהרו בו דכתיב "ויזר על פני המים" וכו' אף פרה אדומה כן, א"כ לאו חידוש הוא, ולכן אמר "בסבך" זה עגל^ה, שהשטן הביא ראיותו מן העגל, דמכח עגל פרה אדומה לאו חדוש, וא"כ "מי יתן טהור מטמא" קאי אדם נעכר ונעשה חלב דחידוש הוא, וא"כ לא ילפינן מיני' כדאי' פ"ק דבכורות^ה, דדוקא חלב טהור שאין בו

(ה) ג' כוונת רבינו: "וסבירא לך", ומש"כ בשם רש"י ג' כוונתו לרש"י סוטה ד' יב: ד"ה דבר טמא ע"ש (ו) נדה ד' ט. ז) ד"ה מרדכי (ח) במדבר יט כב ט) כדלעיל ריש אות ט (י) ד' ו: (יא) ב"מ ד' פז. (יב) אות ה (יג) בעניי לא הבנתי רמזי רבינו בזה.

אלא איסור דם שרי, אבל חלב נכרית שבא ג"כ ממאכלות אסורות אסורה, ולפיכך לא ינק יצחק מהם לפי שהוא מזומן לקרבן, דאם לא כן בודאי קטן לאו בר מצוה הוא. ומיכאל הביא ראיה מקטרת, היינו מטעם אחר, כדאיתא בגמרא^א שהיו אומרים הביא אסופי מן השוק וכו' ע"ש, אלא דקשה כיון דחלב לאו חידוש הוא, א"כ למה אצטריך "את הגמל" לאסור חלב טמאה כדפריך בבכורות, לזה לקח אברהם את "האיל" זה "אליהו", שעשה מעשים נוראים שהחיה מתים, וא"כ מוכח דלא דרשינן אתים כמש"ל^ב

"ויעלהו לעולה תחת בנו" עמ"ש סוף נח ומה שכתבתי לעיל ותבין זה^ג:

נשלם פרשת וירא



- פרשת חיי שרה -

א] במדרש "יודע ה' ימי תמימים"^א, כשם שהן תמימים כך שנותיהן תמימים, בת כ' כבת ז' לנוי וכו'. דבר אחר זו שרה שהיתה תמימה במעשיה, א"ר יוחנן כהדא עגלא תמימתא, "ונחלתם לעולם תהיה" שנאמר ויהיו חיי שרה עד כאן המדרש, והוא תמוה.

ונראה לתרץ דהענין דיש רמ"ח איברים באדם כנגד רמ"ח מצות עשה^ב ורמ"ח ימים שקורין בתורה בשנה^ג, ושס"ה גידין כנגד שס"ה מצות ל"ת^ד.

-א-

א) תהלים לו יח (ב) במכות ד' כג: אי' רמ"ח מ"ע נגד רמ"ח איבריו ושס"ה ל"ת נגד שס"ה ימות השנה. ומש"כ רבינו נגד ימים שקורין בתורה ק' דאין קורין פב

ולכן נ"ל דקחשיב בקדושינ' מצוות עשה שזמן גרמא נשים פטורות סוכה לולב שופר וציצית תפילין, וכתבו תוס' ציצית איכא מ"ד דחייבות דלילה זמן ציצית הוא, וא"כ נשאר ד' לפי שאשה יש לה ד' אברים יתרים כדאיתא בנדה^ה, וקי"ל כל יתר כנטול דמי, א"כ הוה לה ד' חסרים ולכן פטורה מד' מצות^ה.

וזה שאמר המדרש כשם שהם תמימים, פירוש צדיקים^ה, כך שנותיהן תמימים, פירוש שנותיהן הם נגד ל"ת^ה, והם תמימים שאשה חייבת בכל מצות ל"ת אע"פ שזמן גרמא^ה, אבל מ"ע שהם נגד האברים אינן תמימים שהן חסרים ד'.

דבר אחר זו שרה שהיתה תמימה במעשים דייקא, פירוש אפי' במצוות עשה היתה תמימה, שאע"פ שלא היתה מצווה אמצוות עשה שהזמן גרמא, מ"מ היתה מקיימת וא"כ היתה תמימה. אך קשה הא אמר ר' חנינא גדול מצווה ועושה יותר ממי שאינו מצווה ועושה [קידושין ד' לא.]. א"כ לא היתה בשלימות, לזה אמר ר' יוחנן כהדא עגלא תמימתא, דקי"ל^ה עגלה ערופה אין

בתורה בימים רבים כרמ"ח במספר, ואפשר להגיה: "ורמ"ח פעמים בשנה", והיינו בכל שבועה ד' פעמים ובצירוף יו"ט ור"ח תעניות חנוכה ופורים יש לכוון לזה, [אבל לא מצאנו מקור לזה], ומש"כ רבינו נגד שסה גידים, אף שכן מביאים מהזהר, מ"מ להלן משמע מרבינו, שכוונתו נגד ימות השנה, וע"כ נ' יותר שיש כאן ט"ס וצ"ל דיש רמ"ח איברים נגד רמ"ח מ"ע ושס"ה ימים נגד שס"ה מצוות ל"ת והשאר נמחק [וצ"ע] ג) סוף ד' לג: לד. ד) שם לד. ד"ה ותפילין ה) כן הוא בבכורות ד' מה. ו) חולין ד' נח: ז) ק"ק דלא שייך בזה "יתר", דהרי כך הוא ברייתא. וצ"ל נגד שלימות האיש נחשב ליתר וע"כ נחשב כיש לה רק רמ"ד איברים. [ועי' מ"א סי' תר"י ס"ק ג' בשם מהרי"ל דאשה אינה מדלקת נר ליוה"כ דנר מכוון לגבי אבריו של איש ואשה יש לה אברים יתירות. וקצר בדבר וז"ל

המהרי"ל דנר שקול נגד אבריו של אדם לכפר עליהם, והם רמ"ח איברים ורוח ונשמה הרי ר"ן כמנין נר, ר"ל שירחם המקום על כולן, אבל הנשים יש להם איברים יתירות כגון דלת ומפתח לפיכך נשים אין נוהגות בנרות הללו עכ"ל]. גם צ"ע דיש יותר מ"ע שהם פטורות דהיינו קריאת שמע [כדאי' בברכות כ:]: ופטורות מספה"ע כמוש"כ המ"א סי' תפ"ט ס"ק א' שהם מעשהז"ג, גם פטורות מת"ת פרו ורבו ועוד [עי' רמב"ם סה"מ סוף מצוות עשה] ה) ר"ל צדיקים זכרים ט) כנ"ל פג

מום פוסל בה אבל מחוסר אבר פוסל בה, ומייתי לה בירושלמי^{יב} מקרבן ב"ג. והתוס' סוף ר"ה^{יג} כתבו דמי שאינו מצווה ועושה מ"מ יש לו שכר ומצווה קעביד, וא"כ מי שאינו מקיים מ"ע הנ"ל^{יד} כמחוסר אבר, אבל מי שמקיימה אע"פ שאינו מצווה ואינו בשלימות, מ"מ לא הוי מחוסר אבר, רק הוי כמו בעל מום, וקי"ל קודם מתן תורה לא היה המום פוסל רק מחוסר אבר כדאיתא פרק קמא דעבודה זרה^{טו}. ואיתא בסוטה^{טז} יש לה זכות תולה וכו', זכות דמאי, אלימא זכות דמצווה מי מגינה כולי האי והכתיב כי נר מצווה ותורה אור, מה נר אינה מגינה אלא לפי שעה אף מצווה אינה מגינה אלא לפי שעה, ומה אור מאיר לעולם אף תורה מגינה לעולם, ואלא זכות דתורה הא אינה מצווה ועושה, ומשני בההוא אגרא דמקרי לבנייהו וממתני לגבריהו עד דאתא מבי מדרשא מי לא מפלגי בהדיהו, וא"כ הכי קאמר "ונחלתם לעולם תהי", פירוש אע"פ שאינה מצווה ועושה, מ"מ זכותה מגינה לעולם, והיינו בההוא אגרא דמקרי לבנייהו וממתני לגבריהו, ולזה אמר: שנאמר "ויהיו חיי שרה" וגו', שהרי שרה עשתה כן כדאיתא במדרש^{יז} שאמר אברהם לשרה שמוליך את יצחק לב"ה^{יח} ללמוד^{יט}:

בהערה ב' י) ק"ק דפטורה מבל תקיף ובל תשחית, קידושין ד' כט, וי"ל דאלו כמאן דלא שייכי בה דמי יא) בסוטה ד' מה: במשנה יב) בסוטה שם, ומבואר דעת המ"א כמוש"כ בספר נחל איתן למרן הגר"ק שליט"א ריש סי' ח אות ג' ס"ק י' שכן מסקנת הירושלמי יג) נ' כוונת רבינו לתוס' ד' לג. ד"ה הא יד) היינו מעשהו"ג טז) ד' ה:; והלא בסתם קרבנות מום פוסל, אמנם זה רק אחר מ"ת, אבל קודם מ"ת גם בקרבנות היה המום כשר, וזה דקדמי ליה לעגלה, דכשם שבעגלה גם אחר מ"ת מום כשר בו, ה"נ בכל הקרבנות קודם מ"ת, וכל צדיק שנפטר הרי הוא נקרב לקרבן לפני ד' טז) ד' כא. יז) אולי הכוונה לילקוט פ' וירא אות צ"ח שקודם עקידה אמר אברהם לשרה שיצחק כבר גדול ולא נתחנך ויש מקום שמחנכין את התינוקות אוליכנו לשם אמרה ליה קחנו לשלום יח) נ' הכוונה: לבית המדרש יט) היינו חוץ מהמצוות שקיימה בתורת אינה מצווה, עוד יש לה זכות "לעולם" וזה רק על ידי התורה, והיינו בזכות שהניחה ליצחק לילך לבית המדרש

ב] בבא קמא פרק ח' המוסר דין על חבירו הוא נענש תחלה שנאמר^ב "ותאמר שרי לאברהם חמסי עליך ה' ישפוט ביני ובינך", וכתוב "ויבא אברהם לספוד לשרה ולבכותה".

וקשה הלא זה לערך מ' שנה קודם מיתתה. ונראה דאיתא ב"ח בשם ס"ח לפי שכזבה שרה ואמרה "לא צחקתי" לפיכך מתה על ידי עקידה. ולכאורה תמוה דסותר להגמרא.

ואחר העיון נראה ששניהם עולין בקנה א', עי' מה שכתבתי פרשת לך לך^ה אגמרא דיבמות^ו "אתתא כיון דלא מפקדא אפריה ורביה לא איכפת לה ולא ענש לה הקב"ה על עונותי בעונש בנים", ובכוונת האר"י מה שכזבה שרה ואמרה "לא צחקתי", היתה כוונתה שלא אמרה ואני זקנתי אלא ואדוני זקן, וקשה מאי נפקא מיניה היאך אמרה, עכ"פ לא האמינה.

ולפי דעתי אתי שפיר, שאברהם שאל כמו שא"ל הקב"ה "למה זה צחקה שרה לאמר האף אמנם אלד ואני זקנתי", ועל זה כחשה ואמרה "לא צחקה", פירוש לא שהכחישה מאמר הקב"ה ח"ו, אלא שאמרה שלא היתה כוונתה לשם צחוק, רק כוונתי כיון שאני זקנתי למה יעשה לי הקב"ה נס בחנם, כיון שאשה אינה מצווה על פריה ורביה, ולא איכפת לי. "ויאמר לא כי צחקת", פירוש שהקב"ה אמר לה באמת היתה כוונתך לצחוק, שהרי אמרה "ואדוני זקן", והוא מצווה אפריה ורביה, ועדיין לא ה' לו אלא בן אחד, ולא קיים פ"ו וראוי הוא לנס א"כ צחקת.

ועי' מה שכתבתי לעיל^ז דשרה אמרה "חמסי עליך", למה לא התפללת עלי, א"כ שמע מינה דאשה מצווה אפריה ורביה, א"כ עכשיו כשכחשה ואמרה לא צחקתי דסבירא לה דאינה מצווה, וא"כ בחנם מסרה דין על אברהם,

- ב -

א) ד' צג. ב) בראשית טז ה [ע"ש בשינוי לשון ג] לאו דוקא דהוא יותר מחמישים שנה. ועיקר הקו' דלא מסתבר שנשתהה העונש כל כך ד) בראשית יח טו ה) אות ד' ו) ד' סד: ז) ה הכונה כדלעיל לך לך אות ד ח) ד' סה: ט) ד' לה. י) ד' יא.

לפיכך נענשה בעקידת יצחק, וא"כ אתי שפיר, "המוסר דין על חבירו", פירוש שהמה מחולקים "בדין", והוא מוסר לשמים, כמו שאמרה שרה "ישפוט ה' ביני ובינך" הוא נענש תחלה, פירוש מזמין לידו שהוא נכשל תחלה באותו דין כמו שאירע לשרה.

אי נמי י"ל דאמרינן ביבמות^א דכתיב "פרו ורבו וכבשוה", איש דרכו לכבוש ואין אשה דרכה לכבוש, ולרבן יוחנן בן ברוקה שניהן מצווין דוכבשה כתיב, פירוש הזכר כובש לנקיבה שלא תהא יצאנית, ובזה אתי שפיר הא דאמרו המלאכים "איה שרה אשתך ויאמר הנה באהל", ופירש"י צנועה, ובזה רמזו לנו שהזכר כובש הנקבה שלא תהא יצאנית, לפיכך שאלו לו "איה שרה אשתך", פירוש שאתה צריך לשום עיניך עליה שלא תהא יצאנית, וא"כ מוכח ששניהן מצווין אפריה ורביה, לפיכך "ויאמר שוב אשוב" וגומר, "והנה בן לשרה אשתך", בלא זה היא לא איכפת לה דלא מפקדא אפריה ורביה, אבל השתא דמוכח דמפקדא, אמר והנה בן "לשרה" וגו'.

אי נמי י"ל כדאמרינן פרק קמא דקידושין^ב מצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות וקחשיב סוכה, וחייבת אמצות עשה שלא הזמן גרמא וקחשיב פ"ו, ומסיק הוקשה כל התורה לתפילין מה תפילין מצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות וכו', ומדמצוות עשה שז"ג פטורות, מכלל שלא הזמן גרמא נשים חייבות, ובר"ה אמרי' דבסוכות באו המלאכים לאברהם ולכן אמרו "איה שרה אשתך", כלומר מפני מה היא אינה בסוכה, ואמר להם "הנה באהל", פירוש מה שאלה הוא זה, "הנה היא באהל" שהרי היא פטורה מן הסוכה, וא"כ הכי קאמר "ויאמרו שוב אשוב וגו', והנה בן לשרה" וגומר, דאמרינן שם^ג הניחא למ"ד תפילין מ"ע שז"ג, אלא למ"ד תפילין מ"ע שלא

ז"ג, מאי איכא למימר, ופרש"י איפכא היה לן למילף, מ"ע שז"ג חייבת, ושלא ז"ג פטורה, וא"כ בלא זה הוה אמינא תפילין שלא ז"ג הוא, וא"כ פטורה מפריה ורביה, וא"כ לא איכפת לה, אבל עכשיו דס"ל דפטורת מסוכה, א"כ ס"ל דילפינן מתפילין, ותפילין מ"ע שז"ג, א"כ שלא הז"ג נשים חייבות, וחייבות בפ"ו א"כ והנה בן "לשרה אשתך":

ג] במדרש^א "עוז והדר לבושה" של תורה "ותשחק ליום אחרון", והוא תמוה.

ונראה לתרץ דאיתא בקדושין^ב בתוס' הקשו אמאי נשים פטורות מת"ת הכתיב כי היא חייך ואורך ימך, וא"כ קשה גברי בעי חיי ונשי לא בעי חיי וי"ל דקרא לא קאי את"ת אלא אקיום מצות, כלומר התורה מלמדת לך מצות שהיא חייך עכ"ל. ותימה לי על זה הא אמרינן לקמן^ג אלו דברים שאדם אוכל מפירותיהן בעוה"ז וכו' ותלמוד תורה כנגד כולם, ומסיק מנא ליה דכתיב כי הוא חייך ואורך ימך כי היא חייך בעולם הזה ואורך ימך לעוה"ב^ד, משמע בהדי' דקאי את"ת, וליכא למימר דהתם נמי הכי קאמר שהתורה מלמד לך מצות שאוכל מפירותיהן בעוה"ב, דא"כ איך אמר התנא ות"ת כנגד כולם הלא מת"ת אין לו פירות רק כשמקיים המצות. ועוד קשה למה לי קרא כי הוא חייך וגו' דכבר ילפינן שיש מצות שאוכל מפירות' בעוה"ז וכו'.

לכן נ"ל דשני מיני תורה הם כשלומד מצות התורה לשמור ולעשות, אותה תורה בעצמה מביא חיים בעוה"ז ואורך ימים לעולם הבא, ובאותה תורה באמת נשים חייבות שהרי חייבות ללמוד דינים שלהם^ה, אבל כשלומד מדרשי תורה ושאר למודים השכר לעוה"ב, ולכן נשים פטורות. לזה אמר

(א) פרשה נט אות ב (ב) ד' לד. תד"ה גברא (ג) ד' מ. (ד) כפרש"י שם (ה) כמוש"כ בב"י בשם סמ"ג ועי' במ"א סי' מז ס"ק יד. ובבית הלוי פרשת משפטים

"עוז והדר לבושה" זו לבושה של תורה, היינו מצות שמהם נעשה לבוש לאדם, "ותשחק ליום אחרון" שמתן שכרה של תורה הוא ליום אחרון לעוה"ב, כדאיתא ברבא סוף פקודי', ממילא אתה למד, מאברהם שכתוב^א "למען אשר יצוה את בניו"^ב וגו', ואמר' בסנהדרין' "בניו" לדין "ביתו" לצדקה, פירוש "ביתו" הנשים. וק' למה לא צוה גם הנשים לדין^א, אלא צ"ל לדין היינו תורה כדאמר' פרק קמא דברכות^ב ונשים פטורות מתלמוד תורה, וקשה קושיות התוס' הכתיב כי הוא חייך וגו', גברא בעי חיי ונשי לא בעי חיי, אלא צריך לומר "כי הוא חייך" קאי על קיום מצות^ג, וא"כ מתן שכרו של תורה לעוה"ב לבד^ד:

בזה. ובמ"א סי' קפז ס"ק ג' כ' דמהאי טעמא יכולין נשים לומר "תורה" בברכת המזון, וצ"ע דאין זה מצד התורה, אלא מצד קיום המצוות שזוכין על ידי הלימוד, אבל על עצם הלימוד לא שייך אשה בה. גם ק' א"כ אין זה טעם שתברך ברכת התורה, ונראה דזה כוונת הגר"א בסי' מ"ז, דאף דחייבת ללמוד דינים השייכים לה, שלזה הסכים הגר"א ביו"ד רמ"ו ו' בהגה, מ"מ מצות ת"ת אין כאן, אבל דעת המ"א שם וגם כאן דאם הלימוד הוא למעשה אז גם על עצם הלימוד תקבל שכר, וע"כ הם שני "מצוות ת"ת" כמוש"כ כאן, ושייך לברך בה"ת וכן להזכיר תורה בבהמ"ז ודו"ק בזה ו) פרשה נב אות ג. ונ' דלפי"ז "עוז והדר לבושה" היינו התורה שלומד לשמור ולעשות, ובזה יש שכר גם בעוה"ז וגם לנשים, אבל "ותשחק ליום אחרון", הוא הלימוד לשם לימוד דרוש וקבל שכר, שאינו למעשה, ועל לימוד זה אין שכר רק ליום אחרון היינו לעוה"ב, וזה רק לאנשים ז) כצ"ל, והוא סיום המדרש בפרשתינו, שהתחיל רבינו בו דבריו ח) לעיל יח יט ט) ואת ביתו אחריו" וכו' י) ד' נז: יא) ק' הא אמר' התם דדין היינו לדון ואשה פסולה לדין, וא"כ מאי קושיא יב) ד' ו. יג) כמוש"כ התוס' וגם למש"כ רבינו כן הוא, דהיינו שלומד ע"מ לקיים המצוות, ובזה מקבל שכר גם בעוה"ז וע"כ נשים חייבות, ולא בת"ת לשם לימוד בעלמא יד) ובזה נשים פטורות, והיינו ביתו לצדקה, ולא למצות ת"ת שהוא דין

ד] במדרש^א ר"א^ב אזל לממלא ראה אותן שחורי ראש^ג אמר להו לכו וטפלו בצדקה ואתם חיים ממי אתה למד מאברהם על ידי שכתוב בו "ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט" זכה לזקנה, מנא לן דכתיב "ואברהם זקן בא" וגו', והוא תמוה.

ונראה לומר דאיתא בראש השנה^ה בעון בית עלי, בזבח ומנחה אינו מתכפר אבל מתכפר הוא בגמילות חסדים, וגמילות חסדים עדיף מצדקה דזה גם בגופו וזה בממונו^ו. ואמרי' סוף פרק ד' דסוכה^ז אין צדקה משתלמת אלא לפי חסד שבה, פירוש לא שיתן לעני מעות, אלא שיטרח ויאפה פת ויתן לו, וא"כ הכי קאמר "לכו וטפלו בצדקה", פירוש שאתם מחוייבים לטפל בעצמיכם בצדקה ולאפות פת ואז יהיה גמילות חסדים ואז תחיו, "ממי אתה למד מאברהם שכתוב למען אשר יצוה את בניו" לדין "וביתו" לצדקה^ח, וקשה למה לא צוה את בניו לצדקה, אלא ע"כ צדקה דאשה עדיף דמקרבה הנייתא^ט שהיא נותנת לו פת אפוי, וא"כ מוכח דעיקר הצדקה הוא גמילות חסדים.

ומסיק מנא לן, מדכתיב "ואברהם זקן בא בימים וה' ברך את אברהם בכל", ואמרי' בבבא בתרא^י "בכל" שהיה לו בן, ואמרינן פרק קמא דבבא בתרא^{יא} מה יעשה אדם ויהיו לו בנים, יפזר מעותיו לעניים, וא"כ מוכח מדקאמר "ואברהם זקן וה' בירך" כו' משמע שזכה לזקנה ולבנים מכח מצוה

(א) פרשה נט אות א (ב) אצלינו הגירסא ר' מאיר [וכן הוא בתוס' יבמות ריש ד' עו.] ונדצ"ל: ר"מ (ג) רבינו קיצר וז"ל המדרש שחורי ראש אמר להם תאמר ממשפחת עלי אתם דכתיב וכל מרבית ביתך ימותו אנשים אמרו ליה רבי התפלל עלינו אמר להם לכו וטפלו וכו' (ד) ד' יח. (ה) הכי אמרי' בסוכה מט: (ו) שם (ז) כדאיתא בסנהדרין ד' נז: ומובא לעיל אות ג (ח) הכי אמרינן בתענית ד' כג: ט' ד' טז: ע"ש ולכ' נתכוון לדברי ר"מ דמפרש שלא היה לו בת, ויותר נ' דצ"ל: בת, וכאינך תנאי שם (י) ד' י: (יא) במדרש הנ"ל בסמוך באות ב (יב) ד' י: (יג) לשון התוס': "שהוא רע ביותר", ר"ל הגיהנם, וצדקה זו היה לה להציל "שהיא מעולה ביותר", כמוש"כ רבינו והיא היא (יד) קידושין ד' לט:

זו, וא"כ ע"כ זו היא צדקה על ידי חסד, דאי לא תימא הכי לא היה לו לזכות אלא לבנים, כנזכר לעיל "יפזר מעותיו".

ולזה אמר^א "עוז והדר לבושה ותשחק ליום אחרון", דאיתא בפרק קמא דבבא בתרא^ב איזה צדקה המצלת ממיתה משונה, נותנה ואינו יודע למי נותנה, והקשו תוס' דאדרבה היא היה לה להציל מדינא של גיהנם שהיא מעולה ביותר^ג, ותרצו דרוב מצות אין עומדות לו לאדם בעוה"ז אלא אותם המעולות ביותר כדאמרינן^ד אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה וכו', וא"כ הכי פירושו "עוז והדר לבושה" זו לבושו של צדקה, כדאמרינן פרק קמא דבבא בתרא^ה "וילבש צדקה כשריון", והראיה "ותשחק ליום אחרון", פירוש דמתן שכרה של תורה הוא ליום אחרון לעולם הבא^ו, וצדקה שכרה בעולם הזה שהרי שכרה אריכות ימים, אם כן מוכח שהוא מעולה ביותר הואיל ושכרה בעולם הזה:

ובזה י"ל דאיתא בבא בתרא פרק קמא^ז אשתעי לי עולא משגש אורחתא דאמיה מאי דכתיב "וילבש צדקה כשריון", מה שריון זה כל קליפה וקליפה מצטרפת לחשבון גדול אף צדקה כל פרוטה ופרוטה מצטרפת לחשבון גדול, ואמאי קרי לי רב ששת עולא^ח משגש כו' תינוק שעשה לאמו כאלו היא משוגעת, דפעם אחת עניש ליה לרב אחדבוי בר אמי, אתיא אמיה ובכיא קמיה ולא אשגח בה, אמרה ליה חזי חדיי דמצית מינייהו ומחל לו ע"ש. וק' למה בכולי תלמודא לא קרי ליה כך רב ששת אלא הכא, ועוד מאי קאמר כל פרוטה ופרוטה מצטרף לחשבון, וקשה פשיטא גם במילי דעלמא הוי הכי שכל פרוטה מצטרפת, ועוד תמוה הא דקאמרה חזי חדיי דמצית מינייהו.

ונראה לומר דאמרינן בקדושין^ט הרב שמחל על כבודו אין כבודו מחול תורה לאו דילי' הוא, הדר אמר רבא אין תורה דילי' הוא דכתיב^י ובתורתו

(טו) ד' ט: טז) דסיפא דקרא: ותשחק ליום אחרון קאי על התורה כמוש"כ רבינו לעיל סוף אות ג (יז) ד' ט: יח) נ' דצ"ל להיפוך: עולא רב ששת, ועכ"פ זה הכוונה שעולא קרי ליה לרב ששת שהוא משגש אורחתא דאמיה, שהוצרכה לבא לפניו לבקש מחילה על רב אחדבוי ולהראות על דדיה ולומר שהוא ינק מהם (יט) ד' לב: (כ) תהלים א ג (כא) ד' יט. ע"ש (כב) עירובין ד' נד: בשינוי לשון (כג) בב"ב שם

יהגה יומם ולילה, ופירש"י קודם שלמד כל צרכו נקראת תורת ה', וכשלמד כל צרכו נקראת תורתו וכן הוא בגמרא דעבודה זרה^{כא}. ונ"ל הטעם משלמד כל צרכו הוא מחדש אח"כ דברים מדעתו ולכן נקראת תורתו, ואמרינן^{כב} "דדיה ירווך בכל עת", דד זו כל זמן שהתינק משמש בה מוצא בה טעם, אף דברי תורה כל זמן שאדם הוגה בהם מוצא בהן טעם, וא"כ אתי שפיר דקשה קושיא גדולה היאך עבר רב ששת על כבוד אם דאתא אמיה ובכיא קמיה ולא רצה למחול, ומשום זה פירשו תוספות^{כג} פ' אחר ע"ש, לכן יש לומר דס"ל^{כד} דחכם אין יכול למחול על כבודו, ולכן אמרה לו אמיה חזי חדיי דמצית מינייהו, דכי היכי שדד זה כל זמן שממשמש בו מוצא טעם אף ד"ת כן וכו', ואם כן אתה מחדש חדושים בכל יום ותורה שלך ואתה יכול למחול:

עד כאן מצאנו מדברי המחבר זלה"ה. וכאשר שמענו היה להמחבר זלה"ה דרשות על כל התורה כנראה מדבריו בפרשת לך לך שכתב שם: "ובפרשת בהעלותך הארכתי", וחבל על דאבדין.

ויעמוד השמן^{כה} [מלכים ב ד ו] לפ"ק.

ד"ה אתיא, אלא שלא כתבו שזה הוא הטעם שפירשו דלא כרש"י (כד) לרב ששת (כה) גימטריא תס"ד, והוא השנה שבו יצא הספר לראשונה בעיר דעסוי.
סליק, בריך רחמנא דסייען.

ליקוטי זית רענן

ליקוטים

מהספר זית רענן הארוך

להמגן אברהם זצוק"ל

על הילקוט שמעוני

ליקוטי זית רענן

ליקוטי זית רענן

- בראשית -

[א כח] פרו ורבו

ילקוט רמז טז ד"ה מעשה: מעשה בצידן באחד שנשא אשה ושהה עמה עשר שנים ולא ילדה, אתון לקמיה דרשב"י בעי למשבקה אמר לה כל חפץ שיש לי בתוך ביתי טלי אותו ולכי לבית אביך, א"ל רשב"י כשם שנתדווגתם מתוך מאכל ומשתה כך אי אתם פורשים זה מזה אלא מתוך מאכל ומשתה*, מה עשתה עשתה סעודה גדולה ושכרתו יותר מדאי ורמזה לשפחותיה ואמרה להן טלו אותו לבית אבא. בחצי הלילה ננער משנתו א"ל היכן אני אמרה לו לא כך אמרת לי כל חפץ שיש לי בתוך ביתי טול אותו ולכי לבית אביך, וכדו אין לי חפץ טוב ממך, וכיון ששמע רשב"י נתפלל עליהם² ונפקדו והלא דברים קל וחומר³ ומה בשר ודם משמח שמחה משמח את הכל, כשיבא הקב"ה לשמח את ירושלים וישראל מצפין לישועתו על אחת כמה וכמה

זית רענן:

(א) נראה לי כוונת ר' שמעון בר יוחי היתה דבאדם המגרש אשתו אפילו מזבח מוריד עליו דמעות*, אבל כזו כיון שגרשה לשם שמים עושה מצוה, וכל אדם העושה מצוה צריך לעשות סעודה כמו מילה וחתונה³.

בראשית

[א גיטין ד' צ: ב] יל"ע דלכ' גט הוא כהקנאה בעלמא, אך במאירי קידושין ד' ט. כ' דאמרינן ביה 'מצוות' לאו ליהנות ניתנו, וכן ברבנו מנוח ברכות פ"א ה"ב כ' טעמים דלא מברכין על גירושין, ע"ש מבואר דשם מצוה עלה וצ"ע.

ליקוטי זית רענן

(ב) הא דלא התפלל עליהם מעיקרא י"ל שהיה סבור אע"פ שהוא אוהב אותה שאמר כל חפץ טוב שלי, היא אינה אוהבת אותו, אבל עכשיו שראה ששניהם אוהבים זה את זה, התפלל עליהם.

(ג) צ"ע מה ענין ק"ו זה לכאן. ואפשר לומר על פי שפירשתי הפסוק¹ "הקטן יהיה לאלף והצעיר לגוי עצום אני ד' בעתה אחישנה". דאמרינן בכתובות² רב חמא בר ביסא אזל לבי רב תרתי עשרי שנה, עד דאתא אעיקרא דביתהו, אמר עניה זו לשוא שמרה, בעא רחמא עלה ואיתסי ואולדה, ופרש"י ואעיקרא, שכן דרך העומדת עשר שנים בלא בעל. וקשה דאמרינן ביבמות³ לא שנו אלא שאין דעתה להינשא, אבל דעתה להינשא לית לן בה, וא"כ כל שכן אשה שיש לה בעל אלא שהלך לו. וי"ל דשאני התם שדעתה להינשא בכל יום, אם יזדמן לה ההגון לה, משא"כ כאן דמעיקרא פסקו לה להיות י"ב שנים בבי רב, אסחיל דעתה שלא ישוב עד הזמן, ולכך אעיקרא, וא"כ הכי קאמר, דקשה האיך אמר הכתוב הקטן יהיה לאלף, הלא ישראל כאשה העומדת כמה שנים בלא בעל, ונעשה עקרה, לזה אמר, "אני ד' בעתה אחישנה", לא זכו בעתה זכו אחישנה⁴, ובכל יום אנו מצפים שישוב אלינו, א"כ יכולין לילד, ובזה מיושב פסוק רני עקרה כו'⁵ כמו שכתבתי באריכות בדרושי, וא"כ הכי קאמר, מה בשר ודם שמח שמחה וכו', שמח שמחה זכו לבנים ומשמח הבריות אע"פ שכבר היתה עשר שנים, ק"ו אנו המצפים לישועתו של הקדוש ברוך הוא בכל יום, אם כן אין אנו עקרות, מכל שכן שישמח אותנו.

- נח -

[ז יא] ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום

ילקוט סוף אות נז: אמר ר' יוחנן שלשה נשתיירו מהן בלועה דגרדי וחמי טבריא וכו'

[ב] ישעיה ס כב ג: סב: [ד] ד' לד: [ה] סנהדרין ד' צח. [ו] ישעיה נד א

ליקוטי זית רענן

זית רענן:

ק"ק דבשבת ד' לט. אמרינן דחמי טבריא תולדות האור נינהו דחלפי אפיתחא דגיהנום. וי"ל דגם מי המבול מתחלה חלפו אפיתחא דגיהנום. אך ק' דבנגעים פ"ט^א אמרינן לקה במי טבריא ובכל דבר שאינו מחמת האור, זה שחין. ואפשר דגבי מכוה בעינן אש ממש, דכתיב "מכות אש", אבל גבי שבת מיקרי תולדות אור

- לך לך א -

[טו כב] הרימוטי ידי

ילקוט רמז עה: אברהם הפריש תרומה גדולה וכו' יצחק הפריש מעשר שני וכו' ויזרע יצחק וכו' ויברכהו ד"י^א וכו' יעקב הפריש מעשר ראשון הדא דכתיב וכל אשר נתן לי עשר אעשרנו לך זית רענן :

קשה מנא ליה, דילמא הפריש מעשר ראשון. וי"ל היינו דמסיים ההא דכתיב "ויברכהו ד"י^א ובמעשר שני כתיב^א "עשר תעשר בשביל שתתעשר" וכו', "כי יברכך ד' אלוקיך". ומ"מ למה לא הפריש מעשר ראשון. וי"ל דלא היו לויים בעולם ליתן להם, אבל יעקב שראה בלילה ההוא מכח האבנים שיצאו ממנו י"ב שבטים, כמו שכתב רש"י, לכן אמר שיפריש גם מעשר ראשון ויתן ללוי. ובזה מתורץ שאמר עתה^ב "וכל אשר נתן לי אעשר אעשרנו לך", משמע דקודם לכן לא נתנן. ומ"מ למ"ד פרק הערל^ג מעשר אף לכהן, ובאותו פעם היה שם בן נח בעולם, כדאיתא לעיל בבראשית^ד.

נח

[א] מ"א וע"ש בתוס' אנשי שם

לך לך א

[א] דברים יד כב [ב] להלן כח כב, [ובכתובות ד' נ. מבואר דהוא צדקה מממונו] [ג] נדצ"ל ומ"מ "קשה" [ד] ד' פו. [ה] נ' דצ"ל: ברש"י, והכוונה לפסוק יח.

ליקוטי זית רענן

וי"ל דהכהנים לא זכו אלא משום שנקראו לויים, והיינו הכהנים שיצאו משבט לוי, מה שאין כן הכהנים שהיו קודם לכן^ה.

- לך לך ב -

[יז כו] בעצם היום הזה נמול אברהם וישמעאל

ילקוט רמז פ [מפרדר"א פכ"ט]: רבן גמליאל אומר שלח אברהם לשם^א בן נח ומל את בשר ערלתו וישמעאל בנו בעצם היום, בגבורת השמש בחצי היום^ב, בעשור לחודש ביוה"כ, כתיב התם כל מלאכה לא תעשו בעצם היום הזה וכתוב הכא בעצם היום הזה נימול, ובכל שנה ושנה רואה הקב"ה דם ברית מילתו של אברהם אבינו ומכפר על עוונותיהם של ישראל שנאמר כי ביום זה יכפר עליכם
זית רענן:

(א) דקיי"ל דערל אסור למול אחרים ושם נולד מהול^א

ה] וע"ע ברמב"ם מלכים פ"ט ה"א ובכ"מ ורדב"ז שם.

לך לך ב

א] כדאי' באדר"נ ובילקוט לעיל רמז טז מדכתיב [לעיל יד יח] "ומלכי צדק מלך שלם". וברד"ל על פרדר"א פכ"ט אות א' כ' דק' לומר טעם זה [ולא הביא דברי רבינו, ובסמוך לענין זריזין הביאו] דהרי אמרי' [ע"ז כז.] דערי מהול אינו כשר, משום שלא נצטוה על המילה, א"כ ה"ה שם אף שנולד מהול. ועי' ג"כ בר"ן נדרים ד' לא: דגם גוי נולד מהול ערל מיקרי. ולכ' י"ל דברי רבינו דהרי אמרי' זה בנדרים ד' לא: מקרא ד"כל הגוים ערלים", היינו דגוי מצד עצמותו נקרא ערל, ואף שאינו ערל בשר ממש, וא"כ י"ל דהרי כ' המשך חכמה כאן [ד"ה ויפול] דרק עתה נתחדש מאיסת הערלה, [דקודם הציווי היה כערלות שלא בזמנה], וא"כ י"ל דה"ה לגבי ערלות דשם גוי, שכל הגוים ערלים, זה עדיין לא נתחדש, אלא בשעה שבחר ד' בישראל לעם הנבחר בשעת מתן תורה, והגוים מאסו בתורה, בזה ניתן עליהם שם ערלה, א"כ עכשיו שלא היה להם שם ערלות מצד גויותם, מ"מ מאיסת הערלה יש עליהם כיון שכיו"ב בישראל יש מצות מילה, ע"כ אף שהם אינם מצוים, מ"מ שם ערלה עליהם, ושם בן נח שנולד מהול, אין לו משני ערלות אלו כלום, ע"כ בחר אברהם בו וק"ל. והנה במעשה דהריגת שכם כתיב [להלן לד טו] דאמרו בני יעקב צח

ליקוטי זית רענן

(ב) וא"ת והא קי"ל זריזין מקדימין למצוות. וי"ל דעשה בכוונה לפרסם נגד בני דורו, ודרגיש ליה ימלל, כדאיתא ברבב"ה

"אם תהיו כמונו להמל לכם כל זכר", ואח"כ ביום השלישי הרגום, ולא מסתבר ששקרו להם, אלא דייקו "כמונו", אלא שדיברו "במרמה" היינו בחכמה ע"ש בתרגום וברש"י, דזה אי אפשר, דאף שנמולו מ"מ עדיין ערלים הם דכל הגוים ערלים, וזה סותר למש"כ לעיל. אך י"ל דאין זה הכוונה, אלא כוונתם היה כמוהם ממש, שיהיו יהודים כמוהם, היינו על ידי גירות, ואח"כ כשנימולו קודם קבלת המצוות, וקודם הטבילה הרגום, שלא רצו כלל להתגייר כדין, ועכ"פ לא התגיירו, וע"כ הרגום וא"כ לא קשה משם.

ויש לפרש דברי הפדר"א מטעמים אחרים, חדא למש"כ באור זרוע הל' מילה סי' ק"ז ס"ק ג' בשם מדרש חזית מקרא דהמול ימול דיקח "יהודי טוב" דיבא טהור ויטפל עם הטהור, א"כ לקח אברהם את שם שהיה נביא מצד צדקותו. עוד יש לפרש, למה דמבואר בפנים חדשות [נדפס בשו"ע סוף הל' מילה] בשם מהר"ש מדינה דיש מצוה לכבד כהן מצד מצוה דוקדשתו, א"כ הרי שם כהן היה כמבואר בקרא [לעיל יד יח] "והוא כהן לקל עליון", וראוי היה שיהיה כל הכהונה מזרעו, אלא שחטא חטא קל, ונלקח מזרעו כדאי' בנדרים ד' לב:, ואיתא במדרש ומוא ברש"י להלן לח כד דמהאי טעמא רצו לשרוף תמר, מפני שהיה בתו של שם ומיתת בת כהן בשריפה, א"כ בו בעצמו שנשאר כהן קיים אברהם אבינו מצוה דוקדשתו, וכבדו במצות מילה. ואף דאברהם נמי כהן היה [ע"ש בנדרים וכן במדרש] ובביאור הלכה סוף סי' קטס נסתפק בכהן לכהן, הני מילי לענין איסור השתמשות ע"ש, אבל לענין להקדימו לישראל אחר מסתבר דגם כהן מצווה, דאם יקדים אחר הוא פחיתות כבוד לזרע אהרן, ולא דמי להשתמשות מכהן לכהן דאין כאן בזיון ודו"ק. והא דלא מל אברהם את עצמו, להמ"א י"ל משום דהיה ערל, ולהנ"ל צ"ל דלא היה שייך מצד המציאות. עוד יש לפרש דעשה כן כדי שיהיה בפרהסיא וכמו שאמר המדרש דמי שרוצה למחות ימחה, והוא מה שכל המפרשים [ע"י שפתי חכמים ריש וירא וכן הוא בבעלי התוס' השלם שם] דזה הוא העצה שנתן ממרא לאברהם, לעשותו בפרהסיא ולא בצנעא. וצדדי הספק בזה י"ל דכיון דבמילה איכא צערא דינוקא ויש בזה קצת אכזריות, אולי לא יתקרבו אליו עוד אנשים, והרי אברהם מגייר גרים דכתיב והנפש אשר עשו בחרן, ואולי אלו אפ"י ימחו בו ממש, או דאדבריה הרי המילה באמת טוב לבריות להחליש כח התאוה והרי יוסף מל את כל מצרים, ע"כ לקח שם שהוא מלך [שלם] ואם הוא ימול היינו שיסכים מי ימרוד במלך וימרה את פיו, ע"כ שלח אחריו, נמצא דהכוונה בעשותו בחצות וקריאתו לשם, אחת היא.

ב פרשה מז אות ט ופירושו: מי שרוצה למחות ידבר ויגיד. וע"י פתחי תשובה יו"ד סי' רס"ב ס"ק ב' דאין לאחר המילה עד אחר חצות דמבטלין בזה דין זריזין מקדימין ע"ש, נ' מזה דשיעור זריזין עד חצות. ונ' הגדר דודאי כל מה דמוקדם טפי צט

ליקוטי זית רענן

- וירא -

[כב ט] ויבן שם אברהם את המזבח

ילקוט רמז קא [מפרקי דר' אליעזר פל"א]: וככהן גדול הגיש את מנחתו ואת נסכו
זית רענן:

צ"ע מנחה ונסכים מאן דכר שמיה. ואין לומר משום דאין עולה בלא מנחה ונסכים, דהא צריך להקריב העולה תחילה ועדיין לא הקריב יצחק. וי"ל דמשום הכי אמר "הגיש" מנחתו ולא קאמר "הקריב". והא דאמר ככהן גדול, משום דקשה כיון שיקריב את יצחק יהיה אונן, וא"כ יאסר להקריב אח"כ מנחה ונסכים, לזה אמר "ככהן גדול", דקיי"ל כהן גדול מקריב אונן^א

טפי עדיף, אך יש שיעור בדבר, וכל שהוא אחר חצות אינו עוד בגדר מוקדם, או משום דכתיב וישכם אברהם "בבקר", ואחר חצות אינו עוד בקר, או משום דחולקים היום לשנים ורק מחצית הראשון הוא הקדמה, אבל מחצית השני הוא כבר איחור [ונ"מ לענין זריזות בלילה ודו"ק], וא"כ י"ל דאף דמוכח מאברהם דיש לאחר משום איזה טעם, י"ל דהיינו עד חצות ולא עד בכלל, דגם זה מיקרי בעצם היום וק"ל.

וירא

א] והרד"ל בבביאורו לפדר"א הביא דברי רבנו. וכל דאינו נכון דבזבחים טו. אמר' דלמא אונן שרי בבמה ואלו המזבחות דין במה היה להם. ואינו מוכרח ובמשך חכמה פ' נח עה"פ ויבן נח מזבח כ' דהיה דין קדושת בהמ"ק, וק"ו באאע"ה, וכ"כ במשך חכמה כאן ד"ה הנה האש ע"ש. וראיה דבזבחים צו: ילפי' מכאן דעוילה בעי כלי, ואמר' שם קיג. דאין כלי שרת בבמה, אך קצת יש לדחות דכלי לחוד וכלי שרת לחוד ע' תוס' חולין ריש ד' ג, ועכ"פ כן סובר המ"א. עוד הק' דכיון דלא היה כאן אבלות דה"ל כהרוגי סנהדרין דתנן [סנהדרין מו:]: דאין קרוביהן מתאבלין, כל שכן שצוהו ד'. ונ' דאינו ראיה, ואדרבה הרי פרש"י שם הטעם כדי שתהא בזיונן כפרה להם, ר"ל במה שאין מתאבלין עליהם, וא"כ פשיטא דיצחק לא צריך לכפרה, וא"כ הדרה לדין אבלות, ולדין אונן. [עוד כ' דמשמע דכל כהן ק

ליקוטי זית רענן

- חיי שרה א -

[כד מו] ותאמר שמה וגם גמליך אשקה.

ז"ל המגן אברהם סי' קס"ז ס"ק יח: דאסור לטעום קודם שיתן לבהמתו (גמרא), אבל לשתות, אדם קודם כדאשכחן ברבקה, שאמרה שמה וגם גמליך אשקה (ס"ח)^א עכ"ל.

- חיי שרה ב -

[כד סג] ויצא יצחק לשוח בשדה

עי' מגן אברהם סי' צ' ס"ק ו'.

- תולדות -

[כו יג] עד כי גדל מאד

ילקוט רמז קיא [וברש"י]: זבל פרדותיו של יצחק ולא כספו וזהבו של אבימלך
זית רענן:

על דרך שאמרו רז"ל^א כל הנוטל פרוטה מאיוב מתברך.

המקריב אז היה נקרא כהן גדול, עוד פי' דאי נימא דהיה ביוה"כ י"ל דמשו"ה אמר ככ"ג מצד שהיום צריך כ"ג].

חיי שרה

א] הוא מגמרא ברכות ד' מ. ויליף ליה מקרא דונתתי עשב בשדך לבהמתך והדר ואכלת ושבעת [דברים יא טו], והחילוק בין אכילה לשתייה הוא מספר חסידים אות קא

ליקוטי זית רענן

תקל"א. ואעיר קצת בזה בעה"ת"ב. ע"י פרדס יוסף כאן דהעירו האחרונים למה אינו מביא ראיה לזה במדבר כ"ח והשקית את העדה ואת בעירם [וכן שם יא]. וכן דאישתמיט להו דהס"ח באמת מייתי גם משם ולא ראו אלא דברי הס"ח שבמ"א. [עוד ילה"ר מפסוק י"ט שם ואם מימד נשתה אני ומקני וכו']. והביא מהכלי חמדה שתמה מאד על ראית הס"ח דכיון שבמי מריבה היה המים בנס והוא מצד ממונם של ישראל, [וכפרש"י שם], דהקב"ה אינו עושה נס בשביל בעלי חיים שהם רק תחת הטבע, א"כ איך שייך להקדים במים אלו מצד צעב"ח עכ"ל. ולכ"י אין בזה תימה, דאע"ג שבני ישראל זכו במים אלו, מצד עצמם, מ"מ כיון דדינא להקדים הבהמה לפני אכילת אדם, שייך זה גם כאן, ומה לי בשביל מי ניתנו לאדם מים אלו. ונ' דסברת קושיתו ע"פ מש"כ בח"ס [מובא להלן ד"ה ועי'] דמזון שקיבל במתנה לא שייך דין זה, וע"כ גם כאן קיבל הדבר בזכות עצמו ונחשב כמקבל מתנה לעצמו. אך אין זה קו' על הס"ח שהרי הביא ראיה גם מרבקה ובהם קיבל אליעזר המים במתנה, וע"כ דלא ס"ל סברא זו, וע"כ הביא נמי ראיה ממי מריבה, דס"ל כל שיש לו מזון אף שקיבל במתנה חייב להקדים לבהמתו, וע"כ הכריח שיש חילוק בין אכילה לשתייה.

ועי' כתב סופר או"ח סי' לב בשם הח"ס ז"ל דדוקא בשלו אסור, לא כן במקבל מתנה, ובוזה נדחה הראיה מרבקה. אך מה שכל הכת"ס לסייע מלשון הגמ' אסור "לו" לאדם לטעום עד שיתן לבהמתו, דמלת לו מרמז זה, תמוה דל' זה הוא לשון הש"ס במקומות רבות כמו אסור לו לאדם שיששה את אשתו בלא כתובה [כתובות נז.], ובמחשב מונה כעשרים מקומות, ע"כ אין לדייק מזה, וכן נוח "לו" לאדם [עירובין יג: ועוד]. והכת"ס כ' שלא מצא סברא לחלק בין שתיה לאכילה.

וביד אפרים בגיליון המ"א סברות וטעמים שונים להקדים הבהמה וכן בישמח משה פ' חוקת שם. ותימה כיון שכל הרמב"ם סוף הל' עבדים [ומובא במסה"ס בברכות שם] וז"ל חכמים הראשונים וכו' ומקדימין מזון העבדים והבהמות על סעודות עצמן, הרי הוא אומר כעניי עבדים וכו' ואין האכזריות מצויה אלא בגוים הערלים אבל זרעו של אברהם אבינו וכו' רחמנים על הכל, וכן במדותיו של הקב"ה שצונו להדמות בהם הוא אומר ורחמיו על כל מעשיו וכו', הרי שמצד רחמנות קאתי עלה, שיש לרחם על עבד ובהמה, שכשהולך לאכול יחשוב על מי שמזונו תלוי בו, ויקדים לו, ואינו מצד ענין מוסר צדי כמוש"כ האחרונים ז"ל, ואי אפשר לחלוק על הרמב"ם.

והנה יש אנשים שיש בבתיהם דגים לנוי, ויל"ע אי דין זה דאסור לאכול לפני בהמתו שייך גם בדגים. ונ' למש"כ בספר יד יהודה יו"ד סי' י"ג דדין צעב"ח אינו במינים שאינם צריכים שחיטה כדגים וכחגבים כשם שלא הקפידה תורה באלו לעשות שחיטה [ויובן היטב למש"כ בחינוך ועוד דכל מצות שחיטה הוא מצד צעב"ח], שלפ"ז גם דין זה אינו נוהג בהו, והרי מקרא דורחמיו על כל מעשיו הנ"ל כ' בהגהת ח"ס ב"מ ד' לב שילפינן צעב"ח ע"ש, וא"כ אין דגים בכלל, [אלא ממש"כ שם להוכיח מקרא ד"ורדו בדגת הים", דכל שהוא לצורך האדם מותר, קב

ליקוטי זית רענן

- ויצא א -

[כח יא] ויקח מאבני המקום

ילקוט רמז קיט: לקח יעקב י"ב אבנים מאבני המזבח שנעקד עליו יצחק ושם אותם מראשותיו וכו'

אינה ראייה לסברת היד יהודה הנ"ל, ומשמע דחולק עליו, וצ"ע, וא"כ עכ"פ אין להפסיק אחר ברכת המוציא שיתן מאכל לדגיו, ובפרט למה דמביאים מתשו' מהר"ם מובא במגן אברהם סי' רע"א ס"ק י"ב דיכול להפסיק משום דדין זה הוא מה"ת, א"כ בדגים מסתבר שאינם בכלל [עכ"פ מה"ת]. ומסברת היד יהודה הנ"ל יש להעיר למה שהתיר בשמירת שבת כהלכתו להחזיר בשבת דג שנפל מהמים לתוכו משום צעב"ח, אע"ג שהוא מוקצה, והרי לדבריו בדגים אין בו משום צעב"ח, וצ"ע לדינא, [ואכמ"ל].

ועי' פמ"ג א"א ס"ק י"ח דהא דפרש"י מכאן שהתורה חסה על ממונם, והא י"ל דאשמעינן דיכול לשתות קודם לשתית בהמה, דכבר שמעינן זה מרבקה. והנה כ' בדברי דוד להט"ז שם דק' אולי הוא מצד צעב"ח, ות' מדכתיב "בעירם" היינו בעיר שלהם, ואם הוא מצד צעב"ח אין לחלק בין בהמה שלהם או סתם בהמה, וא"כ ה"נ לענין זה, אך למש"כ אחרונים דדין זה רק "בבהמתו", אין לתרץ כן, דא"כ אדרבה ק' אולי זה קמ"ל המ"ם דבעירם, דגם בבהמתו מותר להקדים שתיית עצמם לשתית בהמתם.

והנה טעם החילוק בין אכילה ושתייה כ' במקור חסד על הס"ח ע"פ מש"כ הט"ז דטעימה שרי, ושתייה לעולם כטעימה דמיא. וצ"ע דהמ"א העתיק דאסור "לטעום" קודם שיאכל משמע דס"ל דגם טעימה אסור. וע"כ נ' דכוונת הס"ח כמו דראיתי מביאים מתשו' ח"ס חו"מ סי' קי"ט ד"ה ומ"מ, דמשמע דקשה לאדם יותר מניעת השתייה מצער הבהמה, ורק צער מניעת המאכל גדול יותר בבהמה. ועי' עוד בישמח משה בפרשת חקת עוד סברות. ולדבריו היתר זה רק במים ולא בשאר משקים. ונ' דיש לסמוך להלכה למעשה על דברי הס"ח והמ"א אלו וכדהעתיקם גם הגר"ז ס"ק ט' והמ"ב ס"ק מ'.

תולדות

א [ב"ב טו: וכע"ז כ' בספר באר בשדה שיצחק זרע שדותיו בזבל צאן ובקר כדלהלן פסוק יד, והפקיר זבל פרדותיו לרבים, ולקחו וזבלו בו והצליחו, ואמר זבל וכו' ע"ד פרוטת איוב.

ליקוטי זית רענן

זית רענן:

קשה דהא אבני מזבח קדש הם ואסורים בהנאה, ואין לומר דלא בנאו אברהם אלא לפי שעה ואח"כ בטל קדושתו, דהא הוא המזבח שהקריב בו נח. וי"ל דכיון שנתנו סביב ראשו להגן מפני החיות מיקרי שלא כדרך הנאתן ושרי כדאיתא בפסחים דף כו. וכן משמע במגילה ד' כו: שנטלו הארון הקדש והניחו לפני החלון שלא תיכנס הטומאה. ועוד י"ל דהיה פיקוח נפש שנתירא מפני החיות, ודוחק אטו לא היו אבנים אחרות.

- ויצא ב -

[כט כה] ויהי בבקר והנה היא לאה

ז"ל המגן אברהם סי' רמ ס"ק ט: בני תמורה. אפי' שניהם נשיו כגון שנתכוין לזו ונזדמנה לו אחרת (טור). וצ"ע דהלא יעקב נתכוין לרחל על לאה וכו'.

- וישלח -

ויצא ב

א] ע"ש תירוצו. וקו' זו כבר הק' הראב"ד בבעלי הנפש שער הקדושה ותי' וז"ל י"ל שעדיין לא נתנה תורה ולא נאסרו בדקדוקי מצות א"נ אפשר שלא נתעברה בלילה ההיא עכ"ל וכן הוא בשיטה מקובצת נדרים ד' כ:.

וישלח

א] צ"ל סוף פ"ק דמגילה והוא בד' יז. ב] ד' מה: וצ"ע סו"ס אינו סתם איש, ורק לגבי נדרים נתרבה מופלא הסמוך לאיש ועוד הלא כתוב בילקוט שהיו יג שנים. ג] ועי' תוי"ט ספ"ה דאבות ובהרע"א שם בזה [ועי' מש"כ במגילת איבה הוצ. ירושלים תשנ"ט, אות קיב בזה, וע"ש שכ' בשם רבינו בחיי באבות שם דשהה עוד ו' חדשים בדרך קודם שבא לשכם, וע"כ היה גם לוי בן יג], ואכמ"ל.

ליקוטי זית רענן

[לד כה] ויקחו שני בני יעקב איש חרבו

ילקוט רמז קלה: איש חרבו. בני יג שנה היו.

זית רענן:

כדאיתא לעיל לז' חדשים ילדה לאה בנים, וא"כ לוי נולד כ' חדשים אחר נישואי לאה דבעי חדש לימי טומאה כדאיתא בסנהדרין פ"ח [ד' סט:], א"כ כשנסע יעקב מבית לבן היה בן י"א שנים, שהרי היה יג שנה בבית לבן נישואי לאה, ושנה ומחצה היה בשכם כדאיתא סוף מגילה^א, א"כ היה בן יב ומחצה, וא"כ קשה למה קרי ליה איש, הלא לא היו לו יג שלמים. ואפשר דהוה ליה מופלא הסמוך לאיש כדאיתא במס' נדה^ב, ועכ"פ שמעון היה יג שנים^ג.

- וישב א -

[לז כח] וימכרו את יוסף לישמעאלים בעשרים כסף

ילקוט רמז קמב: וימכרו את יוסף בעשרים כסף. כל אחד נטל שני כספים לקנות בו מנעלים לרגליהם שנאמר על מכרם בכסף צדיק ואביון בעבור נעלים.

זית רענן:

אע"פ שראובן לא היה שם, מ"מ נתנו לו חלק במכירה לקנות מנעלים אפשר לומר כפי שכתוב ב"מ" דאמרינן^ה מי שאין לו מנעלים ברגליו הוא

וישב א

[א] בעשרה מאמרות [ב] ובמו"ק טו: נסתפקו לומר דמנודה אסור בנעילת הסנדל, וכן פסק ביו"ד סי' שלד ס"ב וכן משמע בב"מ נט: וכמוש"כ רש"י שם, וכ"כ בהגהת מיימוני פ"ד מהל' יבום אות ד' בשם הבה"ג דזה טעם חליצה, דהוא כמנודה.

וישב ב

ליקוטי זית רענן

כמנודה לשמים, וצריך ללבוש מנעלים להפסיק בינו לבין האדמה אשר אררה ד', ויוסף הוא שופריה דאדם, א"כ הוא הגורם שנתקללה האדמה שצריך ללבוש מנעלים, לכן מכרוהו בעבור מנעלים.

- וישב ב -

[לח יג] הוציאוהו ותשרף

ילקוט רמז קמה: תמר בתו של שם היתה וכתוב ובת איש כהן כי תחל וכו' לפיכך הוציאוהו ותשרף.

זית רענן:

ופרש"י בסוטה^א דפליג אמ"ד קטנה היתה, דהרי שם מת בשנת נ' ליעקב וא"כ היתה עכ"פ בת ס' שנה ויותר. ואפשר לומר כיון דקודם דור המבול לא היו בני עונשין עד מאה שנה מיקרי קטנים לענין קידושין עד ק' שנה דהא בהא תליא^ב.

- מקץ -

[מג לד] וישתו וישכרו עמו

ילקוט רמז קנ: אף הן לא שתו שנאמר וישתו וישכרו עמו, ואידך עמו הוא דלא הוה שתיה מיהא הוה זית רענן:

[א] ד' י. ד"ה יתומה וע"ש במהרש"א ח"א כ' ג"כ לדחות ראיית רש"י [ב] ותימה לומר דקידושי אברהם ויצחק ויעקב לא היו קידושין גמורין, וע"כ דרק לענין עונשין כן הוא, או דלאחר המבול שנתקצרו ימיהם גם זה נשתנה וצ"ע

ליקוטי זית רענן

בשבת ד' קלט. "ואידך שכרות הוא דלא הוה שתיה [מיהא הוה] ה"ג בגמרא. ק"ק דלדידיה "וישתו" למה לי, הוה ליה לכתוב "וישכרו עמו", בשלמא לגירסת הילקוט "עמו הוא דלא הוה", י"ל דהכי פירושו דמנא ליה למידק דעד האידנא לא הוו שתו, דילמא עד האידנא לא שתו עמו, אבל עכשיו שתו עמו, אבל לגי' הגמרא קשה

- ויגש -

[מו כז] כל הנפש וכו' שבעים

ילקוט רמז קנב: וי"א סרח בת אשר השלימה מנינן של ישראל
זית רענן:
קשה דהא חשיב בני זלפה ששה עשר וסרח בכלל

- ויחי -

[נ יז] אנא שא נא פשע אחיך וכו'

ילקוט רמז קסב ד"ה ויראו [מבראשית רבה]: אמר קב"ה אתם אמרתם
בלשון אנא עתיד כהן גדול^א ליכנס לבית קדש הקדשים ומלמד סניגוריא על
בניכם בלשון זה אנא השם
זית רענן:
י"ל דאיתא במשנה פ"ק דיומא^א שחשדו לכהן גדול בצדוקי והיה פורש
ובוכה ואפילו הכי התפלל עליהם, ה"נ יוסף חשדוהו ובכה ואפ"ה התפלל
עליהם

ויחי

א [ד' יח]:

ליקוטי זית רענן

- שמות -

ב כא ויואל משה לשבת את האיש

ילקוט רמז קסט ד"ה ותאמרן [בשם מכילתא]: אמר לו [יתרו] הבן שיהיה תחלה יהיה לעבודה זרה מכאן ואילך לשם שמים וקבל עליו אמר לו השבע לי¹ וישבע לו שנאמר ויואל משה לשבת אין אלה אלא לשון שבועה וכו' לפיכך הקדים המלאך להרוג את משה² וכו' זית רענן:

(א) צ"ע דהא אין שבועה חלה על דבר המצוה, ומצות עשה הוא שאב ימול את בנו³. ואפשר כיון דאמו לאו מזרע אברהם היתה הוה ליה בנך הבאמן

שמות

א] ובפירוש מרכבת המשנה על המכילתא ר"פ ויתרו [מקור הילקוט] חלק על רבינו דודאי נתגיירה צפורה. וענין השבועה פירש להיפוך, דיתרו חשב שמשה איש מצרי הוא והסכים שיתן בנו הראשון לע"ז כמנהג המצריים בבכוריהם, אך מכאן ואילך יתן עכ"פ בניו לשמים, דיתרו כבר כפר בע"ז, ועל זה נשבע, ובדאי משה נתן גם בנו הראשון לשמים, וכיון דעיקר השבועה על בן השני, ולא מלו נענש לאלתר כמבואר בשבועות ד' לט דכשעוברים על השבועה נענשים לאלתר עכ"ד. ולמה דמבואר בתרגום יונתן כאן דקאי על גרשום הדברים כפשוטן. [ובין לפירוש זה בין לרבינו נמצא דלהך מכילתא מה דרצה המלאך להרוג את משה היה בעונש השבועה, מובן בזה מה דאמר' בנדרים ד' י. במשנה נדר במוהי הרי אלו כינויים לשבועה ופי' הר"ן בשם ירושלמי דמוהי היינו משה והוא נשבע דכתיב ויואל משה וכו', וקשה מאי שנא שבועת משה דנשבעים האנשים הרי קדם כבר שבועת אליעזר אברהם ואבימלך יעקב ולבן ויוסף, אבל כיון דמשה כמעט נהרג כשעבר על השבועה ע"כ לקח זה לחיזוק דבריו, ר"ל שמוכן לישבע בשבועה חמורה כ"כ כמשה, וכיון שאין ענין איחור זה לכבודו של משה, הזכירו בכינוי ולא בהדיא, גם בד' כב: שם אמר אי נדרת במוהי שהוא כינוי וכו' עש"ה יתפרש כן דר"ל שיש כאן שבועה חמורה. שו"ר בפנים בירו' שם סוף ה"ב דמקשה משאול שנשבע נמי ולא תירץ וכו' בפני משה דלא חש לתירוץ דממשה שפיר ילפינן דהוא שבועת עצמו, ולהנ"ל נמי אתי שפיר]. שו"ר בס"ד בסנהדרין ד' פב. [וברש"י סוף פרשת בלק] שאמר זמרי למשה בת יתרו מי התיר לך ופרש"י משה קודם מתן

קח

ליקוטי זית רענן

הגויה^א וקרוי בנה ואין מחוייב למולו כדאיתא ברבה פרשת חקת^ב. ומ"מ לפי מה שכתב הרא"ם דקודם מתן תורה הולך אחר הזכר קשה. ואף לתירוצ' הנ"ל נ"ל שהשבועה היתה שלא לגיירה^ג. ומיהו ביבמות ר"פ י"א^ד איתא בהדיא בגמרא להיות לך לאלקים ולזרעך אחרריך, קמזהר רחמנא לאברהם דלא לנסב שפכה וגויה שלא ליזל זרעה בתרה, וצ"ע על הרא"ם שלא הביא זה ע"ש פרשת יתרו^ה.

ב) לכאורה משמע שבן זה היה הראשון, אבל כד מעיינת בקראי תמצא דכתיב^ו שנולד גרשון ואח"כ^ז ויהי בימים הרבים ההם משמע שזה היה בן השני, וכן משמע לעיל. לפיכך נ"ל דהכי פירושו כיון שנשבע שלא ימול בן הראשון, וגם בבן השני נתחיל לפיכך ביקש להורגו, אבל בלא זה לא היה העונש גדול כל כך על שביטל מצות עשה. והטעם כיון שנשבע חלה השבועה על הכל מה שאמר, דהיינו שהבן השני יהיה לשמים, א"כ עבר על השבועה לפיכך ביקש להורגו^ח.

תורה נשא וכשנתנה תורה כולן בני נח היו ונכנסו לכלל מצות והיא עמהם, משמע להדיא דלא נתגיירה, דא"כ מה קושיא מבת יתרו. ואפ"ל דאף דהזהיר הקב"ה לאברהם שלא ישא נכרית היינו, באפשר לישא כשרה, היינו שצריך לגיירה בב"ד, אבל במדין לא היה אפשרי לגיירה, דאין שם ב"ד, ובכה"ג לא היה האיסור קודם מתן תורה. עוד נ' דכוונת הגמ', "אזהר רחמנא לאברהם" אין זה איסור, אלא עצה טובה, דאם ישא נכרית או שפכה לא יתייחס זרעו אחריו, ולא יתקיים בוולד זה הברית והברכה לזרעו, אבל איסור אין כאן, תדע, דהא בצנעה שלא בדרך חתנות, אין איסור אפי' אחר מ"ת, כדאיתא בע"ז ד' לו: , ובזה א"ש מה שנתקשה שם במהרש"א ח"א דא"כ מצינו עוד איסורים קודם מ"ת, ולמה לא נזכרו בסנהדרין, דבאמת אין זה איסור. ועי' להלן ריש פרשת יתרו דהוא מחלוקת ר"י ור"א אי גיירה או לא **ב**) לא מצאתי גם הוא פשיטא ואין צריך ראי' **ג**) דכיון שאשתו גויה פשיטא שאין צריך למולו, וע"כ דנשבע דאינו מגייר את אמה, ואולי צ"ל "לגיירו" היינו את בנו **ד**) צ"ל ס"פ היינו סוף פרק והוא בד' ק: [וע"ש במהרש"א] **ה**) לא מצאתי כעת **ו**) להלן כב **ז**) להלן כג **ח**) ודלא כמ"ד בנדרים לא: במשנה ובמכילתא הנ"ל דגדולה מילה שלא נתלה לשמה אפי' שעה אחת, דהוא מצד ביטול מצות מילה, אלא הוא מצד ביטול השבועה

ליקוטי זית רענן

- וארא -

[ו ז] וידעתם כי אני ד' אלוֹקֵיכֶם המוציא אתכם מתחת סבלות

מצרים

ילקוט קעז [מברכות ד' לח.]: ורבנן, ה"ק למשה עבידנא לכו מילתא כי היכי דתידעו דאנא הוא דאפיקנא יתכון^א וכו' זית רענן:

נראה לי דהיינו בירידת שליו כדאיתא בפרשת בשלח^א ערב וידעתם כי ד' הוציא אתכם מארץ מצרים

- בא א -

[יא ז] ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו

ילקוט רמז קפז : אמר [ר' ישעה] כלבים שכתוב בהם והכלבים עזי נפש יזכו לומר שירה זו^א בואו נשתחוה ונכרעה נברכה לפני ד' עושינו וכו' [עש"ה] זית רענן:

ק"ק מנא ליה שאמרו שירה זו. וי"ל דלעיל מיניה כתיב^א אשר לו הים והוא עשהו ויבשת ידיו יצרו, ואמרינן בחולין^ב הרבה בריות בים והרבה ביבשה שבים אילו עולים ליבשה מיד מתו ושביבשה אילו באו לים מיד מתו, וא"כ מי יוכל להעיד על היבשה ועל הים, אלא כלב, דאיתא במשנה פרק י"ז

וארא

א [ט ז]

בא א

א [תהלים צה ה ב] ד' קכו.

ליקוטי זית רענן

דכלים^ג כל שבים טהור חוץ מן כלב המים, מפני שבורח ליבשה, א"כ הוא בים וביבשה^ה

- בא ב -

[יב כא] משכו וקחו לכם צאן וכו'

ילקוט רמז רו ד"ה ויקרא [מהמכילתא]: משכו מי שיש לו^א, וקחו מי שאין לו וכו' ר' יצחק אומר בא הכתוב ללמד על בהמה דקה שתהא נקנית במשיכה^ב
זית רענן:

א) וקשה דאטו מי שיש לו אינו רשאי ליקח מן השוק. ונ"ל כדאמרינן בעבודה זרה^א אין מעמידין בהמה בפונדקאות של גוים מפני שהן חשודין על הרביעה, ורמיננהו לוקחין מהן בהמה לקרבן ומשני הא לכתחילה הא דיעבד, פירוש הלכיה מיקרי דיעבד, דאין^ב לו בהמה אחרת, א"כ מי שיש לו בהמה אסור ליקח מגוים, ומי שאין לו מותר.

ב) צ"ע מה ענין זה לכאן. וי"ל כיון דלקיחתו היה בעשור לחדש, ואותו יום שבת היה, ולמ"ד דקני בהגבהה לא היו רשאים להגביהו, דבעל חי אסור לטלטל^ג, לכן אמר להן שיקנו אותן במשיכה, דקי"ל^ד מדדין עגלין וסייחין

ג) מ"ג ד' וע"ע בבית אלקים על המבי"ט סוף פרקי שירה ובביאור מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א מה שכתבו בזה

בא ב

א) ד' כב: כג. אמנם לפי מה שביאר שם בריטב"א דהחילוק הוא דאין לסמוך על החזקה לעתיד, וע"כ אין להעמיד שם בהמות, אבל ליקח מותר דזה כבר עבר, שאמרינן שעד עכשיו לא רבעו, זה מותר, א"כ אין לחלק בין יש לו קרבן או לא, דכל כי האי גונא מיקרי בדיעבד, ורבינו לא פירש הכי ב' שבת קכח: ג' ק' דרבינו כ' להלן שלח לך טו לב דלא היו שומרים במצרים השבת כהלכתו ע"ש, ואולי דמר"ח ניסן ואילך שנצטוו במצוות וגם בדין יום טוב כל שכן ששמרו גם השבת, אף דנצטוו עליו רק במרה וצ"ע

ליקוטי זית רענן

ברשות הרבים, אבל משום מקח וממכר מותר בלי פיסוק דמים, כדאיתא פ"ק דשבת⁷

- בשלח א -

[טז ד] דבר יום ביומו למען אנסנו הילך בתורתי אם לא

ילקוט רמז רנח ד"ה אמר [מהמכילתא]: מכאן היה רשב"י אומר לא ניתנה תורה לידרש אלא לאוכלי המן⁸ וכו' [עשה"ה]
זית רענן:

אבל בזמן הזה צריך לעסוק במלאכתו כדי שיהיה לו מה לאכול. וצ"ע דבפ"ו דברכות⁸ ס"ל רשב"י אפשר אדם חורש בשעת חרישה וכו' תורה מה תהא עליה ומסיק שם הרבה עשו כרשב"י ולא עלתה בידם. וי"ל דהכא נמי קאמר, דאם אדם יושב וחורש⁹ ולא היה יודע מהיכן יאכל אין תלמודו

ד] לא מצאתי עוד צ"ע דעצם הקנין אסור גם במתנה
בשלח א

[א] ד' לה: [ב] נדצ"ל ואינו חורש, או מלשון חרש, היינו שיושב ושותק וממתין שיביאו לו פרנסתו, "ואם יחזור אחר פרנסתו" היינו שחורש בשעת חרישה קוצר בשעת קצירה וכו', וכוונת תירוץ רבינו היא, דאע"ג דלדעת רשב"י גם האידנא צריך שלא להתנהג בפרנסה ועבודת הקרקע, מ"מ קשה מאד שיתקיים בו התורה, וע"כ אמר דלא ניתנה תורה בשלימות רק לדור ההוא. אך בפירוש מרכבת המשנה על המכילתא כ' ריש פרשת בשלח על הפסוק "כי קרוב הוא", דאמר רשב"י נמי הכי במכילתא ושמהאי טעמא הקיפן ארבעים שנה במדבר שילמדו התורה ע"ש, דרשב"י לשיטתיה, והכוונה שיהיו ישראל בעלי בטחון שודאי יעשה מלאכתן על ידי אחרים. [והנה לעיל במכילתא סיים ר"ש "ושוין להם אוכלי תרומה", וכאן איתא "ושניים להם אוכלי תרומה" וצ"ע כמובן, ובפירוש מאיר עין כ' דיש שהגיהו לעיל נמי ושניים, וכ' דאינו צריך, ולא ביאר למה. וי"ל דעוד ק"ק דלעיל קתני ר"ש וכאן קתני רשב"י, ושמעתי דהכלל דקודם שהיה במערה נקרא ר"ש ואח"כ רשב"י, וא"כ י"ל דהרי איתא בשבת ד' לג: דרשב"י כשיצא מן המערה ראה בני אדם חורשים כעס עליהם שמניחים חיי עולם ועוסקים בחיי שעה עד יצא בת קול והוצרך לחזור למערה ואחר ששוב חזר אמר לבנו די לעולם אני ואתה, ולפי דברי המרכה"מ הנ"ל, נ' דמקודם סבר דהרבה בני אדם מקבלים איזה תמיכה

קיב

ליקוטי זית רענן

מתקיים בידו, ואם יחזור אחר פרנסתו כ"ש שלא תתקיים בידו, לכן לא ניתנה תורה אלא לאוכלי המן

- בשלח ב -

[יז יב] ואהרן וחור תמכו בידיו

ע' מגן אברהם סי' תקס"ו ס"ק ו'

- יתרו א -

[ית ב] ויקח יתרו וכו' את צפורה וכו' אחר שילוחה

ילקוט ד"ה וישמע [מהמכילתא]: ר' יהושע אומר מאחר שפטרה הימנו בגט"ר א' אליעזר המודעי אומר מאחר שפטרה הימנו במאמר זית רענן:

נראה לי דאזיל לשיטתו דס"ל לקמן* נכרית היתה לו ודאי, פירוש שלא גיירה, וא"כ אע"פ שפטרה בגט היה מותר להחזירה, אע"פ שמשא כהן היה², כיון דעכשיו נתגיירה הוה לה כקטן שנולד, ור' אליעזר המודעי ס"ל שגיירה קודם מתן תורה, וא"כ אם אומר דגרשה הוי אסור להחזירה, אלא

ויכולין ללמוד כדבעי ככהן בתרומה, וכיששכר מזבולון, שמעון אחי עזריה וכו"ב [או שיש להם די כסף עד סוף ימיהם], וע"כ מתחילה כעס על אלו, שיש להם להניח עסקי חיי שעה, שהרי הם אוכלי תרומה ודי להם בכך, וכיון שנענש מן השמים על זה, שינה משנתו, דתמיכה כי האי אינו מחייב להניח עסק בחיי שעה מכל וכל, והוא רק ליחידים כמותו שהם בבחינת אוכלי המן, וע"כ קדקתני 'ר"ש', אמר "ושוין" אוכלי המן קדסבר מעיקרא, וכדקתני 'רשב"י', אמר "ושניים" אוכלי המן כדחזר בו אחר המערה ודו"ק].

יתרו א

א] על הפסוק הבא, "בארץ נכריה" הובא בסמוך [ב] ע' זבחים ד' קא: אמר רב משה רבינו כהן גדול היה וכו' ע"ש

ליקוטי זית רענן

ע"כ שפטרה רק במאמר, פירוש שאמר לה לשוב לביתה כדאיתא פרשת שמות [ע"י רש"י כאן]. וצריך להבין לר"י מנליה ששלחה בגט¹. י"ל דאמרינן ביבמות² דרבא מכריז מאן הוה ליומא, שאסור לעמוד בלא אשה, והרמב"ם כתב בהל' נערה³ שכהן גדול אסור ליקח ב' נשים, לכן הוצרך לגרשה⁴.

- יתרו ב -

[יח ג] גר הייתי בארץ נכריה

ילקוט הנ"ל: ר"י אומר נכריה היתה לו ודאי ר"א המודעי אומר בארץ נכריה, אמר משה הואיל וכל העולם⁵ כולם עובדים ע"ז, למי אני אעבוד למי שאמר והיה העולם, שבשעה שאמר משה ליתרו תן לי את צפורה בתך לאשה, א"ל יתרו וכו' הבן שיהיה לך תחלה יהיה לע"ז מכאן ואילך לשמים וקבל עליו א"ל השבע וישבע לו שנאמר ויואל משה וכו' זית רענן:

נ"ל דהכי פירושו דקי"ל⁶ על ע"ז יהרג ואל יעבור, אבל אם אינו עובד בעצמו ע"ז רק על ידי גרם, דהיינו שגורם לאחרים שיעבדו ע"ז, והיינו לאו דלפני עור לא תתן מכשול, יעבור ואל יהרג, כמו שכתב רמ"א ביו"ד סי' קנ"ו⁷ בשם הר"ן. ואמרינן בגמרא⁸ לא שנו אלא בצנעה, אבל בפרהסיא אפי' מצוה קלה יהרג ואל יעבור, ואמרי"ז אין פרהסיא פחותה מעשרה בני אדם, ודוקא ישראל בעינן, פירוש כשהן יודעים בדבר, אע"פ שאין רואין המעשה כמו שכתב מהרר"י⁹, ואיתא לעיל פרשת שמות¹⁰ שיתרו בקש להרוג את

ג] הרי בפשטות לא אמר לה רק שתשוב לבית אביה [ד' לו: וצ"ל רב ה] הוא בהל' איסורי ביאה פי"ז הי"ג ו] ק' דהרי א"כ תיקשה לר"א, איך היה למשה ב' נשים, ואדרבה, לר"י ל"ק דכיון דלא גיירה לא מיקרי אשתו, משא"כ לר"א. ובמש"כ רבינו שלא גיירה ע"י לעיל פרשת שמות בזה.

יתרו ב

א] סנהדרין ד' עד. ב] צ"ל קנ"ז ס"א ג] שם ד] שם ע"ב ה] כ"כ הש"ך שם ס"ק ד ו] ילקוט שם אות קס"ח

ליקוטי זית רענן

משה, א"כ אמר משה הואיל וכל העולם עובדים ע"ז, א"כ אין כאן ישראלים וליכא חילול השם, א"כ למי אעבוד למי שאמר והיה העולם, פירוש אע"פ שירצה יתרו להרגני, אהרג ולא אעבוד, אבל ליתן בני לע"ז אקבל עלי כיון דליכא ישראלים כאן, והיינו דמסיים שבשעה שאמר משה וכו', ועמ"ש בפרשת שמות¹, ולמצרים אי אפשר לחזור מפני אימת מלכות

- יתרו ג -

ילקוט רמז רפו: ויאמר ד' מסיני בא נגלה על בני עשו הרשע ואמר להם מקבלים אתם עליכם את התורה אמרו מה כתיב בה אמר להם לא תרצח אמרו לו הוא ירושה שהרשה לנו אבינו דכתיב ועל חרבך תחיה² וכו' על בני עמון ומואב וכו' א"ל לא תנאף א"ל והלא כולן בני מנאפים הם וכו' על בני ישמעאל א"ל לא תגנוב א"ל זו ברכה שנתן לנו אבינו וכו' זית רענן:

קשה הא שפיכות דמים לכולי עלמא ממצות בני נח הוא, דכתיב³ שופך דם האדם באדם דמו ישפך, וא"כ אע"פ שלא יקבלו התורה היאך יקיים על חרבך תחיה. וכן קשה גבי עמון וישמעאל⁴, דהא עריות וגנבה הם ג"כ ממצות ב"נ. ומ"מ גבי עריות יש הרבה בדיני ישראל שאין בדיני גוים, וכן גונב נפשות י"ל דאינו אסור בב"נ⁵, דאינו בכלל סתם גניבה, דהא הוצרך לכתוב ב' לאוין, אבל גבי עשו קשיא. ונ"ל לתרץ לפי מה שכתב הזהר לא תרצח יש בו פסיק, דאי לאו הכי הוה אמינא אפי' למידן דיני נפשות אסור

ז] נ' הכוונה למה שהובא לעיל פ' שמות. וצ"ע איך כ' רבינו שם שנשבע לו שלא ימול בנו, כיון שאשתו היתה נכרית, הא הם דברי ר"א המודעי ולדידיה נתגיירה. וצ"ל דנתגיירה רק אחר שילדה בנה הראשון וק"ל.

יתרו ג

א] בראשית טו **ב]** וכן הק' החיד"א בספר כסא רחמים, ועי' ספר סדר יעקב עמ"ס ע"ז ב: ד"ה ויתכן **ג]** צע"ג דלהדיא כ' הרמב"ם הל' מלכים פ"ט ה"ט דאסורים בגונב נפשות [ומש"כ דהוצרך לכתוב ב' לאוין י"ל דהיינו בישראל דחלוקין בעונשיהם, אבל בגוי כל גניבה וגזילה אחת היא ולעולם עונשה מיתה]

ליקוטי זית רענן

אתי פסיק ושריא, וכן לא תנאף הוה דס"ד אמינא אפי' לשמש עם אשתו אסור, קמ"ל דשרי, לא תגנוב אית ביה פסיק דסד"א אפי' דעתיה דרביה אסור^ד קמ"ל, לא תחמוד לית ביה פסיק, והוה אמינא אפי' חמידא דאורייתא אסור ת"ל בית רעך וגו' ושורו וגו' הוה כלל ופרט וכלל ודרשוה כעין הפרט דדוקא חמוד ממון אסור, אבל חמידא דאורייתא שרי עד כאן. והנה החסיד מהרר"י סג"ל ז"ל הוסיף להפלא ופלא, למה כתבה התורה גבי לא תחמוד כלל ופרט וכלל, היה לה לכתוב לא תחמוד ולכתוב פסיק כמו אינך ע"ש מה שתירץ, וגם בנו בספרו כתב מזה, וכל התירוצים אינן עולין, כי קושיא בכל התורה כלה, לא לכתוב כלל ופרט וכלל או שאר ייתורים ולכתוב פסיק. לכן נ"ל ברור דהזוהר אזיל לשיטתו שכתב שלא רצה עשו לקבל התורה אמר הקב"ה במה אפיס לישראל לקבל התורה שאתה צריך לקבל התורה שאתה הוא בכור אחר עשו, אני אתן להם מתנה מברכה שלי, שיהו מותרין לדון דיני נפשות, וגם נתן להם פריה ורביה שיהיו משמשין עם נשותיהן, ואפשר שגם זה נתן להם שיהיו מותרין לגנוב דעתיה דרביה שגניבה ג"כ מברכתו כדאי' בסמוך, נמצא בתחילה כשכתב הקב"ה התורה והחזירה על כל אומה ולשון, והיה כתיב בה לא תרצח לא תנאף לא תגנוב היה הכל אסור, אפי' לדון דיני נפשות ולפרות ורבות עם אשתו ולגנוב דעתיה דרביה, ואח"כ נתנו האומות להם במתנה דברים האלו, וא"כ מה היה להקב"ה לעשות שכבר היתה כתובה התורה, ואי אפשר להוסיף עליה, לכן עשה פסיק, ללמד זה, אבל בכל התורה כלה כתב הקב"ה כלל ופרט או שאר רבויים, כנ"ל ברור, וא"כ אם עשו היה מקבל התורה היה אסור אף למידן ד"נ כי מי הוא נותן לו זאת במתנה, לכן אמר יפה היאך אקיים ועל חרבך תחיה

- יתרו ד -

ד] "להסתכל בו" ונ' דהיינו לגנוב דעתו שילמד אותו

ליקוטי זית רענן

[כ ח] זכור את יום השבת לקדשו

רש"י: וכן פתרונו, תנו לב לזכור תמיד את יום השבת שאם נזדמן לך חפץ יפה תהא מזמינו לשבת עכ"ל.

כ' המגן אברהם סי' ר"נ ס"ק א' בדרכי משה כתוב בא"ז מצוה להכין בחד בשבתא לשבת כשמאי, ואע"פ שאמרו הלל מדה אחרת היתה בו, הכי פירושו אע"פ שכל מעשיו היה לשם שמים, היתה בו מדה זאת, אבל גם הלל מודה שמדת ב"ש עדיפא טפי, וכן משמע במעשה דקצב שיש לעשות כשמאי ע"כ. והרמב"ן כ' בפ"ה החומש דלית הלכתא כשמאי, ובסי' רמ"ב משמע כא"ז עכ"ל, וכן פסק הב"ח בססי' רמ"ב, וכ"כ רש"י בחומש זכור את וכו' עכ"ל^א.

יתרו ד

א] ביאור הדברים: דאמר' בביצה ד' טז. אמרו על שמאי הזקן כל ימיו היה אוכל לכבוד שבת, מצא בהמה נאה אומר זו לשבת, מצא אחרת נאה הימנה מניח את השניה ואוכל את הראשונה, אבל הלל מדה אחרת היתה לו שכל מעשיו לשם שמים שנאמר ברוך ד' יום יום, וא"כ היה לו לפסוק כהלל, וכן דעת הרמב"ן כאן שהשיג על פרש"י הנ"ל דזה כשמאי. אך כ' בדרכי משה בשם א"ז דהלל נהג עצמו אחרת, אבל מודה דעדיף כשמאי, וע"כ קיי"ל כשמאי. [ונ"ל דהלל הקיל בזה מעיקר הדין, אבל מודה דהתנהגות שמאי עדיף, וכיו"ב מצינו לענין לחזור ולברך במקום שאכל וכמוש"כ תוס' סוכה ד' ג. ד"ה דאמר, ומ"מ ק' איך לא התנהג הלל כן לעצמו]. ואנן שזכינו לאור האור זרוע הוא בח"ב הל' ערב שבת סי' י"ח אות ג' ולא ביאר שם כוונת הברייתא בשיטת הלל, והביא משבת ד' קיט. שאמר הקצב לכל בהמה נאה אמרתי זו לשבת, הרי אתה רואה שנהג כב"ש וכו', ומיהו העושה כב"ה לא הפסיד עכ"ד, ומשמע דעיקר הדין כהלל, אלא שראוי להחמיר כשמאי. ומצאנו לכמה מפרשי רש"י שטרחו ליישב דבריו מקו' הרמב"ן הנ"ל כאשר יבואר אי"ה.

א) ע"פ דברי האו"ז הנזכרים א"ש דברי רש"י שהביא דברי המכילתא הנ"ל, ואע"ג דאתיא כשמאי, דמ"מ גם הלל מודה דהכי עדיף, וראוי להחמיר כשמאי.

ב) המזרחי חילק בדבר דרש"י כ' שאם נזדמן לך "חפץ", שאין דרך למצוא בכל יום ויום ע"כ ראוי להזמינו לשבת, אבל מאכלים שבדרך כלל אפשר עוד להשיגם בזה קיי"ל כהלל שיש לאכלם ביום המצאם משום דברוך ד' יום יום. והט"ז בדברי דוד כאן הסכים עמו ממה שדייק רש"י לכתוב שאם "נזדמן" וכו', היינו בהזדמנות ולא במצוי. וכבר העיר הרב שעוועל ז"ל שם דבט"ז סי' רמ"ב סוף הסימן הביא בשם הב"ח ליישב ע"פ דברי א"ז הנ"ל, ולכ' הדברים סותרים זא"ל. ונ"ל דס"ל להט"ז דיש לומר כשניהם ואין כאן סתירה, והיינו דגם במאכלים יש לכתחילה קיז

ליקוטי זית רענן

להחמיר כשמאי וכהא"ז, אבל כיון שלשון רש"י מדויק כהמזרחי, ע"כ בחפצים יש לעשות מעיקר הדין כשיטת שמאי, דבזה לא פליגי כלל. ובמ"ב סי' ר"נ ס"ק ב' כ' בשם ח"א וז"ל ופשיטא בדבר שאינו שכיח לקנות, כשיזדמן לו דבר שלא יהיה נפסד, אזי יניח אותו לשבת עכ"ל. והוא בחי"א ריש הל' שבת כלל א' אות א', ובאמת כבר קדם לזה הרא"ם וכן"ל. ועיקר חילוק הרא"ם אינו בין מאכל לחפץ, דיש מאכלים שקשה להשיגם, ויש חפצים שקל להשיגם, אלא אורחא דמילתא נקט. והכלל והסברה הוא, דאם הוא מצוי ששיג דבר זה עוד לפני שבת בזה פליגי שמאי והלל מה עדיף [ולמש"כ אות א' מודה הלל דמדת שמאי עדיף], ואם אינו מצוי שיהיה עוד לשבת, לכו"ע צריך להשאירו לשבת. [ובזה יש ליישב מה שהק' המהר"ל בגור אריה על הרא"ם מברייטא דגם בחפץ פליגי, דזה איירי בחפץ שהוא מצוי, אלא שלא מצאתי כעת ברייתא כזו, וכן מה שהק' בנחלת יעקב דיש גורסים מנה שהוא אוכל, דעכ"פ י"ל דאיירי באוכל שאינו מצוי]. וביתר הביאור למש"כ המהרש"א שם דסברת הלל דמדת בטחון עדיף, לבטוח שיהיה לו עוד לשבת [וכן הוא בחי' המאירי ובתוס' ר"ד שם], י"ל דזה רק במה שמצוי, אבל דבר שאינו מצוי אין לבטוח, דאין סומכין על הנס.

ג) והמהר"ל בגור אריה חילק אם הוא צריך החפץ בחול בזה פליגי, וכנראה שההלכה כהלל, אבל כשאינו צריך החפץ, אלא שהוא חפץ נאה, ונוח לו להשתמש בו, בזה אמרי' שיזמינו לשבת. ולפי"ז גם בפירות הוא כן, אם אינו אלא לתענוג בעלמא יניחנו לשבת.

ד) ובספר נחלת יעקב על רש"י תי' דרך הלל שמדת בטחון היה כ"כ גדול עד שאמר בברכות ד' ס. דאין קול צוחה בביתו, הוא רשאי לבטוח שיהיה לו עוד לשבת, אבל מדת כל אדם הוא כשמאי ע"ש.

ה) ויתכן עוד לומר דאלו השני שיטות, אינן חיוב אלא הידור בדין זכור או הידור במדת בטחון, אבל חיובא אין כאן, וכלשון הברייתא אמרו עליו על שמאי וכו' הלל "מדה" אחרת היתה לו, וכיון שכן כבר השריש לן הריטב"א שבת כא: דלענין הדור מצוה מותר לעשות כבית שמאי [לענין אי בנר חנוכה מוסיף והולך או פותח והולך, וכיוון לזה הביה"ל סי' תרע"א ב ד"ה וי"א] וע"כ הביא רש"י כן לפרש לשון "זכור", דעכ"פ מותר לעשות כן לדינא.

ו) והנה פשטות לשון רש"י משמע שהוא דאורייתא [או מחיובא או להידורא], דכיון שזכור הוא מקור, ר"ל שיזכור תדיר השבת, ע"כ תיכף ביום א' יכין כבר לשבת. ולפי"ז יש ליישב מי שאינו נזהר מלומר על ימי השבוע שמות הגוים [זונטיג וכו' וכיו"ב], ובמכילתא אסר זה, וברמב"ן כאן ד"ה לקדשו הביא זה, [גם בחי"א הנ"ל הביאו, אך המ"ב השמיטו, אך בספר מצות הקצר שחיבר באחרונה הביאו במצוה יט] ולהנה"ל י"ל דפליגי, דב"ש ס"ל דדין זה על מאכלים ובגדים נאמר וכן"ל, שישאירם לשבת, ר"ל שלעולם יזכור את עונג וכבוד שבת, וישאיר דברים החשובים לשבת, ור' יצחק במכילתא ס"ל שיזכור בפיו שכל הימים הם קיח

ליקוטי זית רענן

- משפטים א -

[כא כו כז] עין עבדו וכו' שן עבדו

ילקוט רמז שלט ד"ה סימא [מבראשית רבה]: מה טעם העבד יוצא בשן ועין משום דכתיב וירא חם אבי כנען ויגד^א וגו' זית רענן:

והגדה הוא בשינים, ואע"ג דעיקר הגדה היא בלשון ואיכא מ"ד בקידושין^א דאין יוצא בה לחירות, וי"ל דעיקר העבירה הוא שאמר מלת "ערוה", ואין בה ממוצא לשון שהוא דט"לנת. ומכל מקום קשה דהא קולא הוא לו שיוצא בשן ועין כדלעיל. וי"ל דהכי קאמר דצריך שיעבוד כל זמן שיש לו עין ושן שחטא בהם, אבל כשסימאם או הפילו שנו הלכו לו סימני חטא^ב

- משפטים ב -

[כא לא] או בן יגח או בת יגח כמשפט הזה יעשה לו

טפלים לשבת, ולא בזכירת החפצים לענגו ולכבדו בתוך יום השבת, וכיון דקיי"ל כשמאי, אין לנו ראייה לחייב גם זכירת הימים עצמם לומר היום יום אחד בשבת, ומותר לתת לו שם עצמי, והרמב"ן לטעמיה דהלל חולק על שמאי בכל גונא, ע"כ מוכרחים לדרוש קרא ד"זכור" כר' יצחק הנ"ל.

[ועי' פרד"י הק' איך אכל שמאי כל יום לכבוד שבת "הא רק זכר וכיבד שבת בימי חול", ותי' ע"פ כתובות קי'; דשינוי וסת תחילת חולי, וע"כ אכל שלא יהא שינוי, והוא לצורך שבת עכ"ד. והוא תימה דסוף סוף הוא בחול, וגם אינו תולה לפי"ז במה שמניח הנאה ממנה לשבת, אבל כבר פירש"י שם נמצא אוכלה לזו כדי שיהא היפה נאכלת בשבת, דה"ל אכילתה של הראשונה לכבוד שבת עכ"ל, והיינו דזה גופא שמניח את היפה שיש לו עתה, הוא הוא הכבוד שבת, ואדרבה כבוד שבת הוא בעיקר בימי החול כמוש"כ בכתבי הגרי"ז וכבר קדם לזה בהגר"א סי' תקכ"ט ס"ק ה' ע"ש, ושייך בכל ימי השבוע].

משפטים א

[א] ד' כה. ב] וע"כ לא קשה מעבד עברי דאינו יוצא באלו, דבלא"ה אינו עובד לעולם, ע"כ נחשב זה לחומרא בעבד כנעני. וע"ע ברכות ד' ה. ובספר אמרי נועם להגר"א שם

ליקוטי זית רענן

ילקוט רמז שמא [מהמכילתא]: אין לי אלא ישראל גרים מנין^א ת"ל
כמשפט הזה יעשה לו

זית רענן:

צ"ע מה צריך לרבווי גרים הכא טפי מבכל דוכתי. ואפשר משום
דאיצטריך לרבווי קטנים, וגר שנתגייר כקטן שנולד דמי, להכי איצטריך
לרבווי גרים^א. אי נמי י"ל דאתא לרבווי גר תושב ועי' פ"ב דמכות^ב

- משפטים ג -

[כג יט] לא תבשל גדי בחלב אמו

ילקוט רמז שנט [מהמכילתא]: ר' ישמעאל אומר מפני מה נאמר בשלשה
מקומות, כנגד שלש בריתות^א שכרת הקב"ה עם ישראל וכו'
זית רענן:

צ"ע מה ענין זה לזה, למה פרט מצוה זו דוקא ג' פעמים. ואפשר לפי שמכח
שהמלאכים אכלו בשר וחלב לא יוכלו המלאכים לקבל התורה^א וקבלוהו
ישראל לכן כתבה בכל פעם שכרת ברית עמהם

משפטים ב

א [צ"ע דאף דנחשב כנולד היינו כנולד בגדלות, דאל"כ למה חייב במצוות
ובעונשין, וע"כ דהוא כאדם הראשון שנולד בגדלות, וי"ל דאה"נ אך מכאן הוא
דילפינן ליה ב] ח: ט. דמרבין ליה לענין גלות. וזה חידוש גדול, דהתם כתיב
להדיא בקרא, משא"כ כאן. ועי' מלבים כאן פי' משום דאין לו יורשים, וא"כ אינו
משלם כופר, וס"ד דאין לו דין שור הנסקל, קמ"ל. ועי' מרכבת המשנה על
המכילתא

משפטים ג

א [כדאיתא במדרש תהלים ועי' כע"ז בבית הלוי פ' יתרו ד"ה הכל מודים בעצרת
וזהירות בבית היהודי בדיני בשר וחלב מזכיר לעולם זכות קבלת התורה ודו"ק]

קכ

ליקוטי זית רענן

- תרומה -

ילקוט רמז שעה: פרוכת ארכה מ' אמה ורחבה כ' אמה^א וכו' רבי אומר שהיו מוציאים בפנים^ב וכו' אמרו לו מי ששימש בקדושה חמורה^ג יחזור וישמש בקדושה קלה זית רענן:

(א) היינו במקדש וכו'

(ב) פירוש לאחר שעשו חדשה בפנים היו מוציאים הישנה ופורסין אותה מבחוץ

(ג) היינו בקדש קדשים. וא"ת הרי קיי"ל דאם התנה עליו שרי כמ"ש בא"ח סי' מ"ב. דאין נכון לעשות כן משום מעלין בקדש ולא מורידין א"נ דלאחר שנשתמש בו גוף הקדושה לא מהני תנאי, כגון אם כתב על הקלף תפילין אסור לכתוב דברי חול בצדו השני אע"פ שהתנה עליו

- תצוה -

[ל י] וכפר אהרן וכו' כי תשא

ילקוט סוף הפרשה: זה הקב"ה שהבחיר את לשונו ואמר למשה כי תשא, אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע בשעה שיש להן זכות לישראל הנח להן, ובשעה שאין להן זכות הנשא להן פעם אחת בשנה כדי שיבא יוה"כ ויכפר שנאמר כי ביום הזה יכפר זית רענן:

יש לפרש כדאמרי'^א בינונים תלוין ועומדין עד יוה"כ זכו נכתבין לחיים לא זכו נכתבין למיתה, משמע דכשהן מחצה עונות ומחצה זכויות נכתבין למיתה

ליקוטי זית רענן

ואין יוה"כ מכפר אלא על אותן שרובן זכויות שאז יוה"כ מכפר על מיעוט עונות. ובדין שלעתיד אמרי"ג גבי בינונים ורב חסד מטה כלפי חסד, בית הלל אמרי נושא שנאמר נושא עון, ועל זה התפלל משה ואמר בשעה שיש להם זכות, פירוש מצוה אחת יתירה על זכויותיו כדאי' ספ"ק דקידושין², הנח להן, בשעה שאין להן זכות, פירוש שאף כשמגיע שאין להם זכות, הנשא להם פעם אחת, פירוש שתהא מגביה העון כדי שיבא יוה"כ, דכשהן רובן זכויות מכפר יוה"כ המיעוט עונות, ודריש מדסמך וכפר אהרן על קרנותיו פעם אחת בשנה ואח"כ כתיב כי תשא וגומר. ואפשר זה שאמר לעיל "שהקב"ה הבחיר לשונו ואמר למשה כי תשא" וגו' ונתנו איש כופר כלומר כשתבקש לשאת ראשם יתנו צדקה שתציל ממות נפשם³

- כי תשא א -

[ל יג] זה יתנו

ילקוט ד"ה כי תשא [בשם תנחומא]: אמר ר' מאיר נטל הקב"ה מטבע של אש⁴ מתחת כסא הכבוד והראהו למשה ואמר לו זה יתנו זית רענן:

קשה בשלמא מנורה לא היה לו להבין אם לא היה מראה לו, אבל הכא מה הוצרך להראות לו, היה לו לומר שיתנו מחצית השקל. והתוס' במנחות⁵

תצוה

א [ר"ה טז: ומשמע דהכוונה ב"זכו" דהוסיפו מצוה אחת עד שהם רובן, ובר"ח שם כ' "עשו תשובה", משמע דצריך תשובה דוקא ועי' היטב בעמק ברכה "תשובה" [עמוד קמז] שפליגי בזה הראשונים וע"ש הטעם ב] שם
ג [לט: ד] וז"ל בעל הטורים ריש כי תשא: וסמך יוה"כ לכופר נפשו, לומר שביוה"כ צריך ליתן כופר נפשו, כי אז כל העם נמנין ועוברים לפניו, ולכך נהגו לפסוק צדקה ביוה"כ. ובא"ח סי' תרכא ס"ה נהגו לידור צדקות ביוה"כ בעד המתים, ובמ"ב ס"ק יח דמשו"ה נקרא יום "הכפורים" בל' רבים, ר"ל לחיים ולמתים עכ"ד, והרי בכל נדר למת, יש נמי מצות החי שנדר בשבילו.

כי תשא א

קכב

ליקוטי זית רענן

כתבו כיוצא בו. וי"ל דהקב"ה הראה לו מטבע של אש לומר כשם שבאש אין חילוק בין רב למעט, דמעט אש מתפשט עד אין סוף, כך הכא, דמעט שיתנו יעלה למעלה ויתרבה הרבה.

כי תשא ב

[לב ב] ויאמר אליהם פרקו נזמי הזהב

ילקוט רמז שצב ד"ה וישב: ויש אומרים כדרך שנתכווין יעקב אבינו, "ויתנו אל יעקב את כל אלהי נכר", קיים יעקב את התורה קודם שניתנה לפניו, כך נתכוין אהרן, ואעפ"כ העלה עליו הכתוב כאילו עבד ע"ז וכו' זית רענן:

קשה מה ענין זה לכאן, ועוד קשה מה ענין אהרן ליעקב, הא יעקב אמר לבניו הסירו את אלהי הנכר, ואהרן אמר פרקו נזמי זהב וגו' ויעשהו עגל גו'. וי"ל דאותן הנזמין היה ג"כ עליהם עבודה זרה^א, ואמרי' בע"ז^ב שעל

א] ד' כט. ד"ה שלשה וז"ל וי"ל דלא שייך התם נתקשה אלא דלא היה ידע בשום ענין אם לא היה מראהו עכ"ל [וצ"ב, ונ' דמהאי טעמא לא העתיק רבינו דבריהם] ועי שם בשיטה אות כד וז"ל א"נ התם לא נתקשה רק בהא דדבר מועט יכפר על עון עגל עכ"ל [ואולי זה כוונת תוס' וחסר בדבריהם], וכן הוא בספר מושב זקנים כאן לבעלי התוס'. ודבריהם יובנו ע"פ דברי רבינו שהראה לו טבע של אש, שניצוץ אחד יכול לשרוף בית ואפי' יער שלם, ועל כן בכחו לכפר למעלה ויתקן הרבה בעולמות העליונים, ה"נ מי שאמר והיה העולם הוא היודע דנתינת מטבע קטנה זו, יתפשט ויתרבה למעלה הרבה אף שאין לבן אדם טעם מספיק בזה וק"ל. גם י"ל בו טעם דהרי העגל לא נעשה רק על ידי נדבת רבים, הרי שהחטא של כל אחד התחיל בדבר מועט, ה"נ התיקון יהיה על ידי דבר מועט ובהצטרפותם יביאו כל קרבנות ציבור, הרי הוא דבר גדול, אע"ג שחלק של כל אחד הוא דבר מועט. [וכידוע כ' הרבה מפרשים דהכוונה של מטבע של אש הוא בלב האדם העושה מצוה בשמחה ואהבה שהוא אש קודש, וי"ל שהוא יכפר על אש זרה שהיה להם בעשיית עגל, וכדכתיב [לב יט] וירא את העגל והמחולות ויחר אף משה וישלך מידיו את הלוחות, גם עפ"ז י"ל פ' דברי השיטה הנ"ל, אך דברי רבינו מתפרשים כמוש"כ לעיל ואכמ"ל].

ליקוטי זית רענן

המכובדין אסורין כגון שירים נזמים טבעת, ונתכוון אהרן להשליך באש שיתוכו באש, ומפני שהיו חקוקין עליהם ע"ז, מצא רוח הטומאה מקום לשרות, ויצא העגל הזה. ומה שאמר "קיים יעקב" וכו', מפני שבני נח נצטוו שלא לעבוד ע"ז, אבל מותרין לקיימן בביתם, לכן אמר קיים יעקב כו', וכן י"ל גבי אהרן, די"ל לא יהיה לך למשה צוה, להם לא צוה כדאיתא במדרש^ז, ואפ"ה נתכוון לבטל העבודה זרה

- ויקהל -

[לה ג] לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת.

ז"ל המגן אברהם סי' שלט ס"ק ב', כ' הרמב"ם פרק כ"ד אין עונשין בשבת אע"ג שהעונש מ"ע אין דוחה שבת כיצד הרי שנתחייב מיתה או מלקות אין מלקין שנאמר לא תבערו אש וה"ה לשאר עונשין וכו' ואפשר דבמלקות נמי איכא חילול שבת כגון שעושה חבורה. ואפשר דמריבוי דקרא דבכל מושבותיכם נפקא לן שאין דנין כלל^א וכו' ודיני ממונות אין דנין גזירה שמא יכתוב^ב.

כי תשא ב

א] שהיו מביזת מצרים והמצריים חקקו בהם ציורי ע"ז, ואע"ג דנתכו כל אלהי מצרים [כמוש"כ רש"י לעיל יב יב], י"ל היינו גוף ע"ז ואלו היו נויי או משמשי ע"ז, וקודם מתן תורה היו מותרים בהם. גם י"ל דכשנתבטל גוף ע"ז בטלו משמשיה כדתנן ע"ז נב:, רק לגבוה מאוסים הם, ומ"מ שייך בזה רוח הטומאה ב] במשנה מב: ג] והא ע"ז היא אחת מז' מצוות בני נח ד] והובא בילקוט בסמוך רמז שצב

ויקהל

א] ועי' מנ"ח מצוה קי"ד, ועי' פרדס יוסף כאן. ובהרע"א במ"א הנ"ל הביא דמ"מ כופין על המצוות בשבת. ויתכן שהוא הטעם שכ' החינוך מצוה ו' דכופין על אכילת קרבן פסח ובמנ"ח העיר למה נטר עד התם, ולהנ"ל י"ל דקמ"ל דכופין אפי' ביו"ט. והטעם, דאין זה עונש, שעונש הוא על העבר, אבל כאן הוא להבא, שיקיים. וי"ל עוד דהאיסור הרי הוא רק על הבית דין עי' בחינוך מצוה קי"ד, וא"כ תלוי במה דנחלקו הקצה"ח ובמשובב והנתיבות בסי' ג' אי בעי ב"ד לכפיה, דהנתיבות ס"ל קכד

ליקוטי זית רענן

דלא בעי ב"ד, והקצות חילק דרק שלא לעבור על לאו דהוא הכאה קלה לא בעי ב"ד, אבל לקיים מ"ע שהוא עד שתצא נפשו בעי ב"ד. ועוד סמוכין לזה ממה ששנה החינוך משנתו סוף מצוה ח' לענין מצה, ולענין תשבייתו מצוה ט' שתק ליה, די"ל ששוב קמ"ל דכופין ביו"ט, וכן במצוה ל"ג לענין כיבוד אב יש בזה חידוש גדול כמוש"כ מנ"ח שם. אך אף שי"ל כן בטעם החינוך, יש לפקפק בראיה זו, חדא אי נימא בדעת החינוך מצוה קי"ד דסובר דלא נאמר הלאו רק על רציחה שיש בו חילול שבת, א"כ אין מזה שום ראיה לדעת הר"מ דאוסר גם מלקות, ועוד הא לא שמענו אלא יו"ט ולא שבת, אך הפמ"ג נסתפק גם לענין יו"ט, וזה מפורש בחינוך, ומ"מ אינה ראיה לדעת הר"מ אם החינוך חולק וק"ל. ובכתובות פו. סוכה אינו עושה לולב אינו עושה מכין אותו וכו' ולולב אינו מה"ת אלא ביו"ט, ושיטת רש"י הובא שם בתד"ה פריעת דאין כופין אלא על מ"ע מה"ת, ובודאי אין לדחות דבמקדש איירי. אך יש לדחות ממה שאמר "עשה לולב ואינו עושה", דאיירי קודם יו"ט ואינו מכין לו לולב, לקוצצו מן האילן [וכן למ"ד דחייב לאגדן] וכיו"ב וע"כ אין מזה ראיה, [ואדרבה יש לדייק למה לא אמר סוכה אינו יושב לולב אינו נוטל]. ובפמ"ג בא"א כאן כ' דמ"מ לענין קנאין פוגעין בו אסור בשבת, ולכ' ק' הא אין זה עונש על העבר כנ"ל, גם אין צריך לזה ב"ד. אך לק"מ דעד כאן לא הוצרכנו לזה אלא מה שהוא חיוב, כגון לכופ על המצוות וכן להציל את הרודף אחר הערוה, אבל לענין קנאין פוגעין בו שהוא מלאכה גמורה, דהיינו נטילת נשמה, ואינו אלא רשות, פשיטא דאסור לעשות כן בשבת, ולא עוד אלא גם ביו"ט אסור, דאיך יחלל שבת או יו"ט בלי כח דחייה, רק הריגת ב"ד ס"ד דדוחה וגילה קרא דאינו דוחה, וכן לכופו על המצוות איירי שאינו עושה בו חבלה, ואין בו איסור חילול שויו"ט, ואינו גם עונש, ע"כ נשאר בהיתירו, אבל לענין קנאין פוגעין בו, בלי קרא הוא באיסורו. וזה באמת כוונת הר"מ הנ"ל הל' ז: אע"פ שהעונש מ"ע אינו דוחה שבת וכו' שנא' לא תבערו וכו' אזהרה לב"ד שלא ישרפו בשבת וכו' וה"ה לשאר עונשין עכ"ל, היינו דס"ד דאפי' עונש מיתה נוהג בשבת דהמצוה להרוג "דוחה" שבת, קמ"ל קרא, וכיון שזה איסור חדש ומיוחד לענוש, ידעינן דאפי' עונש אחר כגון מלקות נמי אסור.

ב] נ' כוונתו דזה לא שייך להרמב"ם הנ"ל, דהאיסור רק על "עונש" היינו עונשי הגוף דומיא דלא תבערו, שהוא עונש מיתה, אבל דיני ממונות אינו עונש, אלא כך הדין לשלם, [וה"נ אין אומרים בתשלומי ממון אין עונשין מן הדין כמוש"כ תוס' בב"ק ד' ב, וצ"ע בלשון רש"י דברים יט טו לא יקום אחד באיש לכל עון וכו' לא עונש גוף ולא "עונש ממון", ואולי שאני התם דכתיב "לכל", אבל כאן לא ילפינן רק דומיא דלא תבערו שהוא עונש הגוף], ועל כן אין זה אסור אלא מדרבנן שמה יכתוב [וזה דלא כמוש"כ במחצית השקל שם לפרש כוונתו לפי פירוש אחד שכוונתו להקשות מהא דהטעם דאין דנים אינו אלא משום שמה יכתוב, דקשה על הרמב"ם הנ"ל].

ליקוטי זית רענן

- פקודי -

[מ לח] כי ענן ד' על המשכן יומם ואש תהיה לילה בו וכו'

ילקוט רמז תיז [ד"ה תניא]: ראב"ש אומר ענן אחד היה וכו' ולה היה משתנה מפני הזבין והמצורעין^א כדי שיהיו יודעין אימתי הוא ערב אימתי הוא בקר
זית רענן:

שצריכין לספור ז' נקיים. וק' דגם כל ישראל צריכין לידע יום ולילה לענין קריאת שמע ולענין שבת. וי"ל דק"ש יכולין לקרות שעה או שנים על היום או תוך הלילה, וזה יכולין לשער, וה"ה שבת יכולין להוסיף מחול על הקדש, אבל זבין ומצורעים צריכין לידע, דאם ראה בין השמשות צריכין לידע אם הוא חייב קרבן או לאו כדי שלא יביאו חולין לעזרה, וגם המצורע צריך לספירת שבעה ועיין במסכת זבים. וא"ת גם בשבת אם עשה מלאכה סמוך לערב צריך לידע אם הוא יום או לילה להתחייב קרבן. ונ"ל דמפני זה לא היה צריך להשתנות רק בשבת, אבל מפני זבים ומצורעים היה צריך להשתנות בכל יום

- ויקרא -

[א ב] אדם כי יקריב מכם קרבם לד'

ילקוט רמז תלד ד"ה הכל [מהתורה כהנים]: אדם לרבות את הגרים^א
זית רענן:

הק' בקרבן אהרן ל"ל קרא אטו גר לאו ישראל הוא. ותירץ כיון דכתיב מכם בכם חילקתי^א הוה אמינא דממעט גרים שהם בכלל ישראל, להכי איצטריך אדם ע"כ^ב. וקשה וכי ס"ד דגרים גרועים מגוים דהא כתיב איש

ליקוטי זית רענן

איש לרבות גוים^א. וי"ל דהוה אמינא איש לרבות הגרים ומכס למעוטי גוים כלל וכלל לא כדפריך בחולין^ב להכי איצטריך אדם. ולי נראה כדפריך בזבחים ד' קג^ג. ומשני לרבות גר שמת ואין לו יורשים, הכא נמי י"ל דאיתרבי לענין סמיכה ע"ש ועי' בשקלים פ"ז

- צו א -

[ו ב] צו את אהרן

ויקרא

א] שמומר אסור להקריב אבל לא בגוים כדאי' בחולין ד' ה. [ב] כן הוא בראב"ד בפירושו על התו"כ. ונ' דכוונתו כיון דלא כל איש יכול להביא קרבן, דהרי משומדים ממועטים מקרבן, א"כ ס"ד דגם גרים ממועטים, דלענין קרבן אין כל אישי ישראל שוין, וא"כ ל"ק דאטו גרועים מגוים, דאה"נ דגרועים, דגם ישראלים גרועים, דהרי בגוים מקבלין אפי' ממומרים, וא"כ גם מישראלים יש שגרועים דהיינו המשומדים, וה"ה כל הגרים גרועים. ועיקר קו' זו י"ל למה שמשמע, דגוי לא רק דאינו סומך, אלא דקרבן גוי וישראל חלוקין הם לגמרי, לא מבעי לר' שמעון זבחים מה. במשנה דאין במ מעילה ולא פיגול ונותר וכו', אלא גם לר' יוסי החולק שם מ"מ אין לו דין רצוי ציץ שאינם בני רצון, כדאיתא שם ע"ב, ויתפרש היטב למש"כ רבינו להלן ריש פרשת צו דגוי אין לו כפרה בקרבן, וא"כ אין כאן רצון, וביותר למש"כ בדבר אברהם [ח"א סי' יג ד] דגוי אינו כלל בעל הקרבן, א"כ הוא חלוק ביחס לקרבנו, [ולר"ש גם קרבנו חלוק], א"כ כיון שיש איזה סברה דגר אינו בר הבאת קרבן מצד הישראליות שבו, לא שייך כלל להקשות וכי נגרע הוא מגוי, דודאי מכלל גוי כבר יצא, וגם לכלל ישראל לא הגיע, [ודמיא לסנהדרין נח: דעבד מותר באמו דיצא מכלל גוי ולכלל ישראל לא בא] ודו"ק. [ג] חולין ד' יג: [ד] שם [ה] דממעט מעולת איש עולת גר, ומקשה אטו גר לאו איש הוא [ו] בפרדס יוסף כאן אחר שהביא דברי רבינו הביא שכ"כ נמי האור זרוע סי' תשנ"ד [ח"א ד' קי:]. שתי' דאיתרבי שיהא קרבנו טעון סמיכה ולא כקרבן גוי. [וכ"כ נמי בפנים יפות כאן]. אך מל' רבינו שהביא ממרחק לחמו וכו' דאיירי בגר שמת וכו', ולא כ"כ בקצרה, נ' כוונה אחרת, והוא דהכא נמי איירי בגר שמת, וקמ"ל דכשם שמביאים בשבילו נסכים כמבואר במשנה [שהביא בסמוך] בשקלים פ"ז מ"ו, ה"נ סומכים בשבילו דב"ד נעשים בעלים על קרבנו, אך הוא חידוש גדול. [ז] וע"ע תירוץ בראב"ד משום דכתיב בני ישראל וגרים לאו בני ישראל הם, ע"כ בעי קרא לרבותם, ונ' דלפי"ז הכוונה לסמיכה. וכ"כ המלבים כאן ועי' נמי באור החיים.

קכז

ליקוטי זית רענן

ילקוט ריש הפרשה [מהתנחומא]: א"ל הקב"ה וכו' ידמה לד' בבני אלים
בבני אברהם ויצחק שהם אלי עולם, אין אני מקבל קרבנות אלא מִישראל
שנאמר צו את אהרן ואת בניו וכו' [ע"ש]
זית רענן:

קשה מה ראייה היא זאת שאין מקבל אלא מבני אברהם, ועוד קשה דהא
קי"ל ג' דגוים ג"כ נודרים נדרים ונדבות כישראל. וי"ל דקי"ל אין הגוי מביא
נסכים כדאיתא במנחות ד' עג', ונ"ל הטעם דאמרינן במנחות ד' כ. כפרה
ושמחה, פירוש דמקריבין נסכים לפי שיש לו כפרה בקרבן, לפיכך מביאין
נסכים המשמח אלקים ואנשים, אבל גוי אין לו כפרה בקרבן, לפיכך אינו
מביא נסכים לפיכך אמר בלעם אתם מקריבין לוג שמן דהיינו למנחת נסכים.
והנה בי"ח מביא בשם הזהר מה הנאה יש להקב"ה בקרבנות ומשני לפי
שהקב"ה זוכר עקידת יצחק ומרחם עליהם, אי נמי שמזכיר שריפת נדב
ואביהו, ואלעזר ואיתמר היו שירי המוקדשים ע"ש, וא"כ בלעם ס"ל שיש
להם כפרה בזכות אברהם, ועל זה אמר גם אנו מקריבין בנינו ובנותינו,
ומשיב הקב"ה ידמה לד' בבני אלים בבני אברהם יצחק ויעקב, פירוש שהוא
רוצה לדמות עצמו לאברהם ויצחק וכו', אין אני מקבל קרבנו אלא מִישראל
שנאמר צו את אהרן ואת בניו לאמור כלומר בזכותם² אני מכפר להם וזה
אין יכולין האומות³ לעשות, שנדב ואביהו נשרפו באש שמים⁴

- צו ב -

[ז יא] וזאת תורת זבח השלמים

צו א

א חולין יג: **ב** בזכותם של בני אהרן, היינו אלו שישרפו **ג** בנדפס: הא"א **ד**
לכאורה הרי נענשו, ואין כאן זכות אלא עון, אך עי' אור החיים ריש אחרי מות דאי
לאו דהיו גדולים לא היו נענשים כ"כ ואדרבה היה התקרבות גדול עש"ה, ע"כ
שפיר נחשב גם לזכות, וגם הרי נקדש בקרוביו וכמוש"כ רש"י להלן י ג שמשה
אמר שמזה ראייה שהם גדולים ממנו ומאהרן

קכח

ליקוטי זית רענן

ילקוט רמז תצג [מהתנחומא]: אמרו אומות העולם לבלעם למה אמר הקב"ה לישראל שיביאו לו קרבנות ולנו לא אמר^א "א"ל בלעם הקרבנות אינן שלום אלא למי שקבל את התורה שהן כתובין בה אתם מתחלה פסלתם אותה וכו' זית רענן:

ואע"ג דאמרינן^א איש איש לרבות הגוים שנודרים נדרים ונדבות כישראל, היינו דוקא עולות אבל לא שלמים כדאמרינן במנחות^ב שלמי הגוי עולות^ג, ולזה השיב להם דוקא מי שקבל התורה מקריב שלמים שהבעלים אוכלין הבשר, שזכו משלחן גבוה, מה שאין כן מי שלא קבל התורה. ולזה מסיים בא וראה וכו'. ובית אהרן פירש דאמרו על שבעים פרי החג שמקריבין נגד ע' אומות^ד, ועל זה התרעמו למה אמר לישראל שיקריבו בשבילנו ולא אמר לנו שנקריב אותם, ועי' ריש הסדר^ה

- שמיני -

[ט יא] כל אשר לו סנפיר וקשקשת

ילקוט רמז תקלז סוף ד"ה תנו [מגמרא חולין סו]: כל שיש קשקשת יש לו סנפיר וכו' ולכתוב רחמנא קשקשים א"ר אבוה וכו' יגדיל תורה ויאדיר^א זית רענן:

יען שלא נמצא בכל הש"ס תירוץ זה^א רק בכאן צריך לתת לב מה ראו על ככה, וגם קשה דא"כ בכל התורה כולה נימא הכי. והתוס'^ב הרגישו בזה:

צו ב

א חולין יג: **ב** מנחות עג: **ג** ר"ל גוי שהביא שלמים מביאים אותו לעולה **ד** סוכה ד' נה: **ה** עי' לעיל צו א, דהיינו שאין להקב"ה הנאה אלא בקרבן ישראל אי משום עקידה אי משום שריפת בני אהרן, וע"כ לא צוה להם אפי' קרבן זה שהוא בשבילים או דכוונתו דלמש"כ שם דגוי אין לו כפרה בקרבן יש לפרש דברי הילקוט אפי' בעולות שאינם מביאים אותם כמו ישראל

שמיני

ליקוטי זית רענן

הרבה טעמים אמר לנו לידע מהו קשקשים ע"ש, ועדיין לא יצאנו חובתינו. והנראה לי שכתב מהרר"ל בס' מע"מ מהר"ר אהרן רופא מווינא שנמצא דג אחד שיש לו קשקשת ואין לו סנפיר ואותו דג הוא סם המות ע"ש במסכת חולין. ואיתא בסוף מכות ר' חנניא בן עקשיא אומר רצה הקב"ה לזכות ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצוות שנא' ד' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר, פרש"י שקצים ורמשים מאוסים על האדם ולמה הוצרכה התורה לאוסרם, אלא חפץ הקב"ה לזכות את ישראל שיהיה להם שכר טוב מאת ד' בעולם לפיכך אסרה בפירוש, שנאמר ד' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר, וצוה מה שבלא"ה אין ראוי לאכילה, א"כ הכא נמי המקשן ידע דאיכא דג אחד שיש לו קשקשת ואין לא סנפיר אך הוא סם המות, ובלא"ה לא יאכלוהו א"כ למה כתיב סנפיר, ולזה משני יגדיל תורה ויאדיר, דהקב"ה רצה להגדיל תורה, דאם לא היו אסורין מדין תורה לא היה שכר על זה¹

- תזריע -

[יג ב] אדם כי יהיה בעור בשרו

ילקוט רמז תקנו: ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחוזתכם חזר בו יפה ואם לאו מלקה בבגדו שנאמר והבגד כי יהיה בו נגע צרעת חזר בו יפה ואם לאו באין בגופו שנאמר אדם כי יהיה בעור בשרו^א זית רענן:

ע' במפרשים^א שהקשו הלא כתיב בקרא איפכא, בתחלה נגעי אדם^ב ואח"כ נגעי בגדים^ב ואח"כ נגעי בתים^ג. ולי נראה דדייק לישנא, מדכתיב גבי כי תבואו אל ארץ ונתתי נגע צרעת בבית גו', אמר בלשון בשורה, כלומר כי

[ו] וזה דלא כמוש"כ התוי"ט שם בתירוציו עש"ה ואכמ"ל בזה]

תזריע

[א] ע' אלשיך וכן הק' באוה"ח יד לד. ומצאתי הקו' ברקח [יד נז] בשם מדרש תדשא עש"ה. [ב] כאן ג] להלן מז ד] להלן יד לד

ליקוטי זית רענן

אדם אין צדיק בארץ וגומר ואתן נגע בבתים, וגבי בגדים אמר והבגד כי היה בו וגו' כלומר אם יהיה בו דשמה יחזור בו אם יראה שבא הנגע בביתו, אך מפני שאמר הבגד בה"א ידיעה משמע שהוא מיוחד לכך, אבל גבי אדם לא אמר האדם אלא אדם כי יהיה גו', כן נראה לי, ועל פ"ו דיבמות בתוס'.

- מצורע א -

[יד ב] זאת תהיה תורת המצורע

ילקוט רמז תקנ"ח: ואף אהרן שהיה כהן גדול^א נגעה בו שנאמר ויחר ד' במ וכו' זית רענן:

וקשה מה בכך וכי משוא פנים יש בדבר. וי"ל מפני שהיה לבוש המעיל ומעיל מכפר על לשון הרע^א, ואפ"ה נגעה בו צרעת כדאיתא פרק ג' דערכין^ב

- מצורע ב -

[יד כא] ולקח כבש אחד אשם

ילקוט רמז תקסג ד"ה ולקח: ולקח הכהן את כבש האשם מה ת"ל אחד שאלה זו שאל^א ר' עקיבא לרבי חנינא וכו' זית רענן:

לכאורה נראה שזהו דאיתא במגלה ד' כח.^א כששאל לו במה הארכת ימים וכולי, אבל רש"י כתב שם דהקשה על קרא דתמיד דכתיב^ב את הכבש אחד תעשה בבקר. ונראה לי דקשה לרש"י דהתם משני אחד המיוחד בעדרו, והכא תירץ בענין אחר, שמע מיניה דשאלה אחריתי היא, והכי קאמר הכא

ליקוטי זית רענן

שאלה זו שאל ר"ע לר"נ^א במקום אחר. וכתב בע"ז והא דלא משני הכא המיוחד שבעדרו, שהרי דל הוא עכ"ל. ולכאורה נראה דהכי קאמר שהרי אין ידו משגת ליקח בהמות, ש"מ שאין לו עדר. וקשה דהמיוחד בעדר לא קאי על עדר שלו, אלא בעדר שהכבש בתוכו, תדע דהא תמיד משל ציבור הוא בא, והציבור לא היו מגדלין עדרים אלא שהיו קונין מן המובחר. ובקרבן אהרן פירש דגבי עני לא הטריח עליו הקב"ה להביא ולקנות היותר מובחר עכ"ל. ולי נראה כיון דכתיב גבי תמיד אחד שיביא מן המובחר ילפינן מיניה לכל הקרבנות שיהיו מן המובחר, וא"כ אחד למה לי?

- אחרי -

[יז י] ואיש איש מבית ישראל וכו' אשר יאכל כל דם וכו'

והכרתי וכו'

ילקוט [סוף רמז תקפב]: למה נאמר איש איש, אמר ראב"ש להביא ולד בת ישראל מן הגוי ומן העבד
זית רענן:

וס"ל גוי ועבד הבא על בת ישראל הולד ישראל ואסור לאכול דם, עי' יבמות ד' מה, וצ"ע למה צריך דוקא כאן קרא גבי דם הא נפקא לן מכי יסיר את בנך^א הבא מן מן הישראלית קרוי בנך. וי"ל דכתיב גבי דם^ב כל נפש מכם לא תאכל דם, ודרשינן ביבמות פי"ד^ג להזהיר גדולים על הקטנים, דלא ליספו ליה בידים, וא"כ הוה אמינא אם אביו גוי ומאכיל להולד טריפות גם אנחנו מותרים להאכילו, קמ"ל דאסור^ד.

א אצלינו במגילה הגירסא לרבי נחוניא הגדול וכאן בילקוט לרבי חנינא, א"כ בודאי הם שני שאלות, אך להלן מוכח דרבינו גורס כאן בילקוט רבי נחוניא

ב במדבר כח ד **ג** ע"כ לדרשה אחריתי
אחרי

א קידושין סח: **ב** להלן פסוק יב **ג** ד' קיד.

ד ר"ל דאה"נ הא דהוא בעצמו הוזהר לא צריך קרא כיון דישאל הוא, וקרא דידן לא איצטריך אלא לענין להאכילו כשהוא קטן, ושו"ר כן להדיא בר"ש כאן בתו"כ.
קלב

ליקוטי זית רענן

- קדושים -

[יט יח] ואהבת לרעך כמוך

ילקוט רמז תריג ד"ה ואהבת [מהתורת כהנים]: ר' עקיבא אומר זה כלל גדול בתורה בן עזאי אומר זה ספר תולדות אדם כלל גדול מזה^א
זית רענן:

שכולנו אחים בני איש אחד, קרבן אהרן. ובית אהרן פירש דכתיב^ב בדמות אלקים עשה אותו ואם כן לא יבזוהו עכ"ל בשם הראב"ד. וקשה היה לו להביא קרא בצלם אלקים עשה אותו דכתיב לעיל מיניה^ג. לכן נראה לי שמקרא ואהבת לרעך כמוך י"ל דעכ"פ לא יאהב חבירו יותר ממנו, וא"כ אם חבירו נוטל שררה והוא רוצה להסיג גבולו שיהא גם הוא שוה כמוהו אין איסור בדבר, לכן מביא קרא זה ספר תולדות אדם, שהראה

אך ק' תינח באביו גוי, אבל באביו עבד הא עבד מוזהר על הדם, וכן מלאכיל דם [ולשון רבנו הלל כאן דעבד אינו מצווה על הדם תמוה], וצ"ל דהוא אשיגרא דלישנא. ויש לבאר דס"ד דאיסור זה אינו נוהג אלא כדי שלא יורגל או שלא יטומטם באיסור, והיינו בקטן שאביו ישראל, דלכל העולם אסור להאכילו, אבל זה שבין כך אביו יאכילו [בהיתר], הרי כבר מורגל ומטומטם הוא בדם, א"כ גם לנו אין איסור להאכילו, קמ"ל דאסור, דסו"ס יורגל ויטומטם יותר, או דהוא איסור עצמי, או דסו"ס לא חילקה תורה ואסור בכל אופן, ועי' תוס' פסחים ד' פח. דמוכח שהוא מצד שלא יורגל באיסור והובא במ"א שמ"ג ג, אך יש לחלק בקל. וברבנו הלל וכן בהגהת הגר"א משמע דהחידוש שבן גוי ועבד עצמם מצווים על הדם, ואולי דראב"ש באמת יליף מכאן דדינו כישראל לכל דבר, וכן משמע במלכים.

קדושים

א] בראשית ה א והוא סיפא דקרא דזה ספר תולדות אדם [ב] בראשית ב כז. ואפ"ל למש"כ במדרש שמואל אבות פ"ג מי"ח בשם הרח"ו ז"ל דלגוי אין צלם אלקים [ודלא כתיב ט שם] י"ל דענין צלם אין לו אבל דמות שפירש בספורנו שם שהוא מה שאדם עושה מעשיו בבחירה חפשית דומה במקצת לבחירת אלקים, זה ודאי יש גם לגוי, ע"כ הביא קרא דדמות לכלול גם הגוים בכלל גדול הזה [ועי' ל' רש"י דברים כא כג] וק"ל [ג] כדאי בע"ז ד' ה. [ד] בבא מציעא סוף ד' פה: לדידי חזי לי ספרא דאדם הראשון וכתוב ביה שמואל ירחינאה וכו' [ה] וע"ע כמה פשטים במושב זקנים ובר"ש כאן ובראב"ן ס' לז דלר"ע יאהב את חבירו כמו את עצמו קלג

ליקוטי זית רענן

הקב"ה דור דור ודורשיו דור דור ומנהיגיו, וא"כ הכל נגזר מבריאת עולם וכמו שאמר¹ שמואל ירחינאה חכים יתקרי רבי לא יתקרי, וא"כ לא יהא רודף אחר הכבוד, שאין אדם נוגע מה שמוכן לחבירו²

- אמור א -

[כא ב] כי אם לשארו הקרוב אליו לאמו ולאביו וכו'

ילקוט רמז תרכז ד"ה בני אהרן [מהתו"כ]: יאמר לאמו מה ת"ל לאביו וכו' אלו כן הייתי אומר מה אמו בידוע אף אביו בידוע, אביו חזקה מנין³ ת"ל לאביו זית רענן:

הק' בתשובת הרשב"א סי' כ"ז ממה נפשך אם הוא אביו שפיר מטמא לו, ואם אינו אביו, שזינתה אמו מאחר, א"כ הרי הוא חלל, ומותר⁴ לטמא למתים. ותירץ שבא לאשמעינן שמצוה לטמא לו כדדרשינן⁵ לה יטמא מצוה. ואני תמה על המאור, איך נעלם ממנו הסוגיא סוף פרק י"א דיבמות⁶ שהקשה כי קושיא זו על המשנה ותירצו שם, וכל הני תירוצים שייכי ג"כ כאן. התירוץ א' כגון שבא⁷ על אשה בזנות וא"כ יש לחוש שזינתה ג"כ מאחר שהוא ג"כ כהן ואסור לטמאה לו קמ"ל דאזלינן בתר חזקה⁸. עוד

ולבן עזאי כמו התולדה שלו היינו בניו דאוהב אותם יותר מגופו, ולר"ע אוהב את עצמו יותר [וצ"ב דהרי כתיב כמוך, ומקרא דזה ספר מנלן שחייב לאהוב חבירו כמו לבניו]. ועי' משך חכמה כאן [ד"ה תו"כ] פירש זה ספר היינו התורה הוא תולדות אדם הוא תכלית האדם [עש"ה]. ואם כי בודאי כן הוא האמת מצד עצמו, אבל בביאור התו"כ דבריו תמוהין שהרי כן איתא גם במדרש רבה בראשית על פסוק דזה ספר, ולביאור זה אין לו שייכות לשם וק"ל

אמור א

א [בנדפס: וממזר ובודאי יש כאן ט"ס, ונ' דצ"ל: ומותר [ב] סוטה ד' ג. ג' ד' ק: ד] ר"ל כגון אלעזר והוא כהן זינתה עם פנויה, סלקא דעתין דיש לחוש שמא זינתה נמי עם כהן אחר, וע"כ כשמת אלעזר אין הבן מטמא לו דס"ד שאינו אביו והבן הוא כהן [ה] ועי' נמי באור החיים כאן תירץ כן וע"ש עוד [ו] דיאמר אמו ולא אביו קלד

ליקוטי זית רענן

משני כגון שקידשה על מנת שאין עליה נדרים ונמצא עליה נדרים שאפילו בנה מורכב על כתפה יוצאה בלא גט, וא"כ אף אם זינתה עם כהן אחר בנה כשר. ובקרבן אהרן כתב שהרשב"א הק' עוד למה לא הקשו כן גבי כבוד אב ואם ומורא. ועוד קשה הא קי"ל סוקלין ושורפין על החזקות, ולכן תירץ מה שתירץ. ולי נראה דמכבוד ומורא אין קושיא, דאמרינן גלוי וידוע שהבן מכבד אמו יותר, ומאביו מתירא יותר כדאמרינן בקידושין. וגם התירוץ לא שייך התם, דהתם אין איסור אם מכבדו ומתירא ממנו, משא"כ כאן שמטמא לו. ומה שהקשו שסוקלין ושורפין על החזקות, זה דוקא באביו גמור דאזלינן בתר רובא, רוב בעילות אחר הבעל, אבל כשבא עליה בזנות אימא ליחוש שמא זינתה ג"כ מאחר קמ"ל. ועוי"ל דהוה אמינא דתורה צותה דאוקמא מלתא אחזקה, וא"כ אם עבר אדאורייתא חייב מיתה, אבל הכא לכתחילה לא יטמא לו קמ"ל.

- אמור ב -

[כא ח] וקדשתו כי את לחם אלוקיך הוא מקריב קדש יהיה לך.

ז"ל המגן אברהם סי' רפ"ב ס"ק ו': ולי נראה דמצות עשה דוקדשתו לא נאמר על כהן קטן דהא כתיב כי את לחם אלוקיך הוא מקריב, וקטן לאו בר עבודה הוא^א עכ"ל

ז' וא"כ פשיטא דיטמא גם אחר אביו חזקה **[ח]** דרק בטומאת כהנים שהוא חידוש ס"ד לומר דוקא אמו ודאית ע"ש באורך **[ט]** ד' לא. **[י]** דכיון דנפסק מכה חזקה לאיסור הרי העובר על זה עבר על דין תורה וע"כ סוקלין אותו, אבל דניקל לכתחילה מכה חזקה מנין, קמ"ל דאפי' לכתחילה יש לסמוך אחזקה. ועי' חת"ס חולין יא. ד"ה ואידי.

אמור ב

[א] והק' בהרע"א כאן [והביאו בשעה"צ ס"ק טו] דכיון שכ' החינוך מצוה רס"ט מספרא דאפי' בעלי מומין חייב לקדשם שאינם כשרים לעבודה, ה"ה נמי קטנים, וכן הק' במנ"ח שם. ויש לחלק בדבר דכהן בעל מום בר עבודה הוא, אלא פסול רביע עליה ודומה לכהן טמא ואונן, אבל קטן עדיין לא הגיע לכלל עבודה, ע"כ לא קלה

ליקוטי זית רענן

מיקרי עובד. ונ' ראייה לזה דבחולין כד: דיליף פסול קטן לעבודה דכתיב "איש" מזרעך לזרורתם לא מקשה קרא לעיכובא מנלן [כדמקשה בזבחים כג: לענין פסול יושב], והיינו טעמא דאין זה פסול, אלא דלא הגיע עדיין לכלל עבודה, וע"כ פשיטא דאפי' בדיעבד פסול, דאינו מטעם פסול, אלא דלא הגיע כלל לשם עובד, תדע דכשמנה שם ריש פ"ב כל פסולי עבודה לא מנה קטן בהדיהו, והיינו טעמא דגרוע מפסול הוא. וכן קטן אינו בכלל בר קשירה, כדאי' בגיטין ד' מה: וכדביאר זה בנודע ביהודה תנינא או"ח סי' א' דקטן נחשב רק לבר זביחה מדאסור להאכילו נבלות מה"ת משא"כ לענין מ"ע דאינו מחויב כלל מה"ת, מיקרי אינו בר קשירה אע"ג דאתי לכלל גדלות, ה"נ לא מיקרי בר עבודה, ולא דמי לבעל מום וק"ל.

עוד יתכן דהא בעל מום עכ"פ אוכל בקדשים ומיקרי עבודה כדאמר' בפסחים ד' עב: דמי שאכל תרומה ונודע לו שהוא בן גרושה וחלוצה שכשם שעבודתו כשרה ה"נ פטור מחומש דכתיב עבודת מתנה וכו' עשו אכילת תרומה כעבודת בית המקדש [ע"ש], וע"כ בעל מום עכ"פ בר עבודת אכילה הוא, אבל כהן קטן אף שמותר לו לאכול תרומה, מ"מ אין אכילתו כעבודה, [ואי נימא דקטן זר האוכל בשוגג תרומה כשיגדיל יש לו לשלם עי' או"ח ססי' שמ"ג ובמ"א שם, גם קטן שאכל תרומה ונמצא שהוא בן גרושה לכשיגדיל ישלם דאין לו פטור מצד שעבד עבודה, לפי תירוצ' הנ"ל בפסחים ע"ש וק"ל]. ומצאתי בנתיבות סי' רמ"ג ס"ק ח' ש"כ עמש"כ בקצה"ח שם דיכול לזכות מתנות כהונה לכהן קטן משום שהוא חלף עבודתכם ע"כ זוכה הקטן בזה מה"ת עש"ה ועל זה כ' הנתיבות [בין הסוגריים]: ולא נהירא לפענ"ד דקטנים לאו בני עבודה נינהו עכ"ל, והוא מכון להמ"א הנ"ל.

שו"ר דבלא"ה אין מדברי הספרא הנ"ל ראייה לזה, דכבר פירשו רבינו הלל והר"ש והגר"א לענין שבעלי מומין אסורים בנשים הפסולות לכהונה, וגם רבינו גופא בזית רענן פירשו הכי [ע"ש עוד], והכי מוכח דבספרא לא הובא כלל הק' דינא דיש להקדימו בדבר שבקדושה, דדריש מוקדשתו דפנו שחייבין לכופו שלא לישא פסולי כהונה ועל זה מוסיף גם בעלי מומין, א"כ לענין להקדים לדבר שבקדושה, אינו מבואר הדין כלל גם בבעלי מומין, אך בספר המצוות להרמב"ם מצוה לב' כ' לענין כבוד לרבות בעלי מומין, אך לא הביא זה בהלכותיו. ועכ"פ עדיין יש לחלק לגבי קטן וכמוש"כ לעיל. שו"ר במ"א סי' ר"א ס"ק ד' ציין [לענין אחר] לספר המצוות הנ"ל, הרי שראה דבריו, וע"כ שס"ל להמ"א שחלוק קטן מבעל מום וזה ברור.

אך יש להעיר לאידך גיסא דברש"י עה"ת כ' דינא דלהקדימם מ"קדוש יהיה לך", וכ"כ הרא"ם ובגור אריה ועוד, וכ"כ באדרת אליהו הובא בהגהת החפץ חיים דגם כוונת הגמ' גיטין נט: הוא מחלק זה של הפסוק, א"כ אינו מבואר כלל הטעם "כי את לחם אלוקיך הוא מקריב" על דין קדימה, א"כ י"ל דלענין זה גם קטן בכלל הוא דסו"ס כהן הוא, וצ"ל דגם לפי"ז קאי אדלעיל, היינו הכהן המקריב יהיה קדוש לך להקדימו. ועי' תשו' אבני חפץ סי' עא לענין כהן בע"מ לענין וקדשתו [ונעלם ממנו דברי החינוך והסה"מ הנ"ל] והביא מש"כ רש"י גיטין נט: על וקדשתו, הוסיף רש"י כי את וגו' וצ"ב, וכ' דכוונתו למעט בעלי מומין. ורחוק שרש"י יכוון לחדש קלו

ליקוטי זית רענן

- אמור ג -

[כד ב] להעלות נר תמיד

ילקוט רמז תרנ"ה [מהתורת כהנים]: [להעלות נר] תמיד, אף בטומאה^א

זית רענן:

ואיתא ביומא ד' ז. גבי מנחת עומר אי ליכא אחרת קריבה בטומאה, וא"כ תימה שנעשה נס בחנוכה בשמן לפי שטימאו כל השמנים, הלא מותר להדליק בטומאה, ובפרט למ"ד^ב הותרה טומאה בציבור, דהיתר גמור הוא^ב,

בפירושו חידוש דין זה, ולהנ"ל יכוון רש"י דלימוד הגמ' הוא מסיפא דקרא וכמוש"כ בפירושו עה"ת. [גם יתכן שכוונת רש"י לציין הפסוק היכן הוא, וכ"כ כמה פעמים].

ועי' בסוף סי' קכ"ח אסור להשתמש בכהן אפי' בזה"ז דהוה כמועל בהקדש וכ' במ"ב ס"ק קע"ד דכתיב וקדשתו. ותימה דהוא מטעם אחר, דמקורו מירושלמי ברכות פ"ח ה"ה וז"ל מנין להמשתמש בכהונה מעל ר' אחא בשם שמואל אמר "ואמרה להן אתם קודש לד' והכלים קודש" [עזרא ח כח] מה כלים המשתמש בהן מעל אף המשתמש בכהנים מעל עכ"ל, דענין להקדימו לאחרים הוא דילפי' מוקדשתו, אבל אין זה אוסר להשתמש בו, וזה קמ"ל האי קרא דשימוש בכהונה נחשב כמועל בקדשים, ומקרא זה לא ילפי' קדימה כמובן. ונ' דלדעת המ"א דאין בכהן קטן מצוה דוקדשתו, מ"מ לענין איסור שימוש דנלמד מהא דהוקשו לכלי המקדש, גם קטן בכלל, דהרי גם כלי אינו עובד בעצמו, רק עצם הקדושה שבו היא הסיבה למעילה, ה"נ קדושת כהן היא סיבה למעילה, וגם כהן קטן נתקדש בקדושת כהונה [דהרי אסור לטמאו מה"ת וכן אוכל קדשים], וכאן לא כתיב הטעם שלחם אלוקיך הוא מקריב, ע"כ מסתבר דקדושת כהונה לבד מספיק לענין זה. וכן שמעתי שיש נזהרים ביותר מלהשתמש בכהן קטן, דבשלמא גדול הרי מהני מחילה, אבל קטן לא מהני מחילה [עי' ב"מ כב: לענין יאוש]. ואיכות השימוש אפשר ללמוד ממה שכ' החו"י במקור חיים סוף סי' קכח וז"ל ויש להזהר בסעודה שלא יאמר לו הושיט לי לחם או הקנקן או מזוג לי אם לא שיעשה מעצמו, ויבקש מחילה ויאמר לו כהן אתה, וקשה לי להשתמש בך, דאל"כ לא יבין הכהן וה"ל מחילה בטעות עכ"ל. גם בהגמ"מ מובא בגליון הש"ס ב"ק כ: ובמ"א סוף סי' קכח מוכח דאפי' כיפול סודר נחשב שימוש.

אמור ג

ליקוטי זית רענן

ואי לאו דמסתפינא הוה אמינא דהא דקאמר שטימאן כל השמנים היינו שטימאום לעבודה זרה כדאיתא בע"ז ד' נב ששיקצום אבני מזבח לע"ז¹, ובוזה אין אנו צריכין לדחוקים שבלבוש²

- בהר א -

[כה יט] ונתנה הארץ פריה

ילקוט תרסא ד"ה ועשיתם: ונתנה הארץ פריה ואכלתם לשבע שיהא אדם אוכל הרבה ושבע^א דברי ר' יהודה רשב"ג אומר אף הוא אינו סימן ברכה וכו' זית רענן:

לכאורה קשה למה לי קרא דהכתיב ונתנה הארץ פריה דפשיטא כשאוכל הרבה יהיה שבע. וי"ל דאמר ר' יהודה בעירובין פרק ח"א^א מזונו לשבת ולא לחול, דכיון שאוכל ג' סעודות אינו אוכל כל כך כמו בחול, אם כן אמר "אוכל הרבה ושבע"^ב, ואיתא בא"ח^ה והחכם עיניו בראשו שלא יאכל בבקר כל צורכו כדי ליתן מקום לסעודה שלישית, א"כ אמר "אוכל הרבה", פירוש שיאכל הרבה פעמים ביום ואפ"ה יאכל כל פעם לשובעו שיתעכל המזון

א [שם ו: ב] ע"י בפני יהושע בשבת ד' כא: ובמנחת ברוך סי' קט בית הלוי על עניני חנוכה **ג** משמע כוונתו דהקריבו מהם לע"ז ונאסר לגבוה מצד "ולא מן הנעבד" היינו איסור ע"ז, ולא מצד הטומאה, וע"כ אין בזה היתר בציבור **ד** [שכ' בס"י תר"ע שהכניסו ע"ז למקדש ונטמא באהל מצד ע"ז. ובמלבושי יו"ט להתווי"ט שם הק' עליו דלא קיי"ל כריב"ב דע"ז מטמא באהל, ואולי משום קו' זו חשבו רבינו לדחוק

בהר א

א [ד' פב: במשנה וכפרש"י שם **ב**] יש כאן כפילת דברים ואולי הוא ט"ס **ג** [סי' רצא ס"א **ד**] נ' דר"ל דהוא ברכה שיתעכל המזון שבמעיו, כדי שגם בסעודה שאחריה שוב יכול לאכול לשובעו ולא יהיה אכילה גסה, ורשב"ג ס"ל דאין זה סימן ברכה דמה ברכה הוא אכילות הרבה, [ואף בשבת אין זה ברכה גשמית אלא רוחנית, והכתוב איירי בברכה גשמית] ועי' להלן בחוקותי כו' ה עוד בזה

קלח

ליקוטי זית רענן

במעיו^ז, ור"ש ס"ל דאף הוא אינו סימן ברכה, פירוש מה תועלת יש בהרבה אוכל^ז

- בהר ב -

[כה לט] לא תעבוד בו עבודת עבד

ילקוט רמז תרסו ד"ה לתת: דבר אחר לא תעבוד בו עבודת עבד, בו אי אתה עובד עבודת עבד, אבל עובד אתה בבן חורין^א עבודת עבד זית רענן:

כגון בשכיר שנה או שנתים כעבדים שלנו וכ"כ הרמב"ם פ"ה מעבדים^א והסמ"ע סי' שס"ט ס"ק י"ח^ב ושל"ה נדחק בזה ונעלם ממנו התורת כהנים הלז

- בחקתי א -

[כו ג] אם בחוקותי תלכו

בהר ב

א [צ"ל פ"א והוא בה"ז ומקורו מכאן כמוש"כ בהג"מ ועי' כ"מ שם ב] דדוקא מי שהשכיר את עצמו מותר לשעבד בו עבודת עבד, אבל אם המלך שעבדו ה"ל כעבד עברי שנפשו שפילה עליו ואסור [וע"ש בבאר הגולה וצ"ל יו"ד סי' רסז טז. וצ"ע על החינוך מצוה שמ"ד שכ' דכיון דאין עבד עברי נוהג בזה"ז אינו נוהג לאו זה האידנא, הא נוהג כי האי גונא שמכרו מלכות. ומיושב בזה ק' המנ"ח מצוה שמז עמוד תקמ"ה ד"ה ובעבד על מש"כ הקצה"ח דבחצי עבד וחב"ח אסור לעבוד בו עבודת עבד מצד ישראליות שבו, והק' הא בבן חורין מותר, ולהנ"ל לק"מ דכיון דמוכרח הוא על העבודה אסור אפי' בבן חורין. ואולי זה כוונת ספר חקר הלכה מובא בהערה י"ד שם. ועי' שערי תשובה לרבנו יונה ח"ג אות ס' כ' דלאו דלא תרדה בו בפרך נוהג אפי' בבן חורין, משמע דלאו דעבודת עבד לא, גם ברמב"ם הנ"ל משמע חילוק זה]

קלט

ליקוטי זית רענן

ילקוט רמז תרע: בכל יום ויום הייתי מחשב^א ואומר למקום פלוני אני הולך לבית דירה פלונית אני הולך, והיו רגלי מוליכות אותי לבתי כנסיות ולבתי מדרשות
זית רענן:

ק"ק^א האיך היה מחשב לביטול תורה. וי"ל דאיתא ברמב"ם^ב מי שאין לו חשק לעבור עבירה אין לו שכר כ"כ כמי שיש לו חשק, א"כ היה דוד מביא עצמו לידי חשק לעבור עבירה, ואפ"ה כבש יצרו הרע

- בחקתי ב -

ילקוט רמז תרעא: הא שאינו אומר אם בחוקתי תלכו אלא שיהיו ישראל עמלים בתורה, וכן הוא אומר אם לא תשמעו לי, וכן הוא אומר זכור את יום השבת לקדשו, יכול בלבד כשהוא אומר וכו' אלא להיות שונה בפיד^ג, וכן הוא אומר זכור את אשר הקצפת^ד וכו' הא אינו אומר זכור [אלא] להיות שונה בפיד, וכן הוא אומר זכור את אשר עשה ד' אלו קידך למרים וכו' שתהא שונה בפיד, וכן הוא אומר זכור את אשר עשה לך עמלק וכו' להיות שונה בפיד

זית רענן:

(א) לומר בפה היינו קידוש היום

(ב) פירוש לזכור מה שהקציפו אבותינו במעשה עגל, שהפשע שמור לדורות^ה, וכמו שכתב הרב בית יוסף בא"ח סי' ל"ב שמהאי טעמא עושין

בחקתי א

א] אבל קו' ממש אין כאן או די"ל דאין אדם ניצול מהרהורי עבירה בכל יום או דחישב לילך באופן שאין בו ביטול תורה, ומ"מ לבסוף החמיר על עצמו ולא הלך ב] נ' כוונת רבינו למש"כ בשמונה פרקים פ"ו וע"ש שכ' "שהם ציוו שיתאוו לעבירה שיאמר אפשי בבשר חזיר אבל מה אעשה" וכו' וה"נ בכה"ג

בחקתי ב

ליקוטי זית רענן

שער עגל בתפילין". וכן לזכור מעשה מרים ליהזר מלשון הרע, ומעשה עמלק ג"כ מצוה לזכור כדאיתא במגילה ד' יח.², וממעשה עמלק נלמד לכל הזכירות שמצוה לזכור אותם פעם אחת בשנה, וא"כ די כשקורין אותו בפרשה בשבתו. אך חז"ל קבעו זכירה בפני עצמה למעשה עמלק סמוך לפורים, כדי לסמוך מעשה עמלק למעשה המן.³ והרמב"ן בפרשת כי תצא גבי מעשה מרים מנה ג"כ מצות הללו לזכור אותם וגבי עמלק" כתב מצוה לספר לבנינו שידעו להיזהר" ע"ש. ובשל"ה כתב שמצוה לזכור אותם בכל יום וכ"כ בכתבי האר"י.⁴ ובית אהרן פירש שמחוייב להיות שונה הלכות

א] ומסנהדרין קב. ורש"י שמות לב לד שאין פורענות בא על ישראל שאין בה מקצת מפרעון דעון עגל אין ראייה שיש לזכרו תמיד, וז"ל הב"י וכן בשימושא רבא שצריך שיהיה שער של עגל כדי שיזכור מעשה העגל ולא יחטא דכתיב [יהושע כב יז] המעט לכם עון פעור אשר לא הטהרנו ממנו, [וק' דפעור אינו עון עגל, וי"ל] **ב**] דתניא זכור [את אשר עשה לך עמלק] יכול בלב כשהוא אומר לא תשכח הרי שכחת הלב אמור הא מה אני מקיים זכור בפה **ג**] שיש בו זכירה ועשיה בכל שנה, משא"כ אינך, ובמ"א סי' ס סוף ס"ק ב' כ' תירוצ' אחר **ד**] דברים כד ט **ה**] ר"ל גבי עמלק בדברים כה יז כ' הרמב"ן שנספר מעשה מרים לבנינו להזהר מלשון הרע ועי' היטב ברמב"ן ו' הביאו רבינו במ"א סי' ס' ס"ק ב'. ובמק"א אספתי עיקרי שיטות בזה ע"כ זכור אזכרנו למען לא תשכח, [אע"פ שאינו בגדר ספר זה]:

ענין הזכירות

א] ז"ל האר"י [בשעה"כ ענין כונת היוצר עמוד קי"ט] דע כי ארבע מצוות עשה צריך האדם לקיים בכל יום, שהם ענין הזכירה, והם ארבע זכירות הכתובים בתורה שתלויים בזכירת הלב, ואלו הם: **הא' היא זכרון מעמד הר סיני וקבלת התורה** וכמש"ה יום אשר עמדת וכו' בחורב וכתוב בתורה פן תשכח הדברים אשר ראו עיניך והיא אחת מרמ"ח מצוות עשה להרמב"ן ז"ל. **זכירה ב' זכור אשר עשה לך עמלק** והיא מצוה שנית. **זכירה ג', זכור את אשר עשה ד' אלוקיך למרים**, והיא מ"ע ג'. **זכירה ד' זכור את היום אשר יצאתם ממצרים**, והיא מ"ע ד' [והם נגד ד' יו"ט שבשנה], כי יוה"כ כשבת נחשב, זכירת יצי"מ נגד פסח זכירת מעמד הר סיני נגד שבועות, זכירת עמלק שלחם עם אלו שפלטן הענן נגד סוכות שהוא זכר לענני הכבוד, זכירת מרים נגד ראש השנה שאז מדברים בשמים לשון הרע על בני אדם ומקטרגין עכ"ד ולא לשונן מתן תורה צריך לרמוז אותה באומרך ובנו בחרת מכל עם וכו' וקרבנתו מלכנו לשמך הגדול באהבה, כי על ידי התורה קרבנו לשמו הגדול וכו', זכירת עמלק נרמוז אותה במלת לשמך הגדול כנודע כי בעבור עמלק אין ה' שלם ולא הכסא שלם, ואנו מתפללים שימחה זכרו קמא

ליקוטי זית רענן

עמלק ויהיה שמו גדול. זכירת מרים נרמזו אותה במלת "להודות לך", פירוש כי הלשון והפה והשפתים הם כלי דיבור שיצר בנו הוא יתברך נודה אותו בהם, ולא נשתמש בהם בסיפור לשון הרע ח"ו, ונזכור לה"ר של מרים ולא נעשה כמו שעשתה היא. [ובעמוד קעד:] ובפסוק אני ד' אלוקיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים תכוין אל הזכירה הד' שביארנו לעיל וכו' והנה זכירת יצי"מ מ"ע מן התורה, ולכן תכוין בפסוק זה לקיים מצוה זו של זכירת יצי"מ בק"ש דשחרית ובק"ש דערבית עכ"ל.

ומבואר דמנה ד' זכירות, היינו א' זכרון מעמד הר סיני ב' זכירת עמלק ג' זכירת מעשה מרים ד' זכירת יציאת מצרים. ועכשיו בסידורים הדפיסו שש זכירות שהוסיפו זכירת שבת וזכור את אשר הקצפת. ובאמת בסידור עבודת ישראל ובסידור שפת אמת הביאו רק ארבעה אלו.

ולאידך גיסא בסידור אישי ישראל עם פירושי ודיני הגר"א [אינו מהגר"א עצמו כידוע] הביא מהחיד"א עשר זכירות, והיינו שהוסיף על אלו עוד א' וזכרת את ד' כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל ב' זכירת המן דכתיב וזכרת את כל הדרך וכו' ג' אם אשכחך ירושלים וכו' אם לא אזכרכי וכו' ד' הזכירה שהציל הקב"ה אותנו מבלעם דכתיב עמי זכר נא מה יעץ בלך וכו' עכ"ד.

והא דהשמיט הרח"ו ז"ל את ששה הנוטרים. ומה גם שהרח"ו עצמו בספר שערי קדושה חלק א' שער ד' כשמנה מצות עשה שאפשר לקיים האידנא לדעת הרמב"ם, כ' "לזכור בכל יום מה שעשה לנו עמלק כשאומר יהא שמיא רבא וכו' וכשאומר וקרבתנו מלכינו לשמך הגדול. ובמנין המצוות לדעת שאר מפרשים ולדעת הזהר כ' א' לזכור יציאת מצרים בפרשת ציצית ביום ובלילה, ב' לזכור בכל יום את יום השבת, ג' לזכור את יום אשר עמדת לפני ד' אלוקיך בחורב, ד' לזכור את יום אשר הקצפת את ד' אלוקיך במדבר, ה' לזכור מעשה מרים, הרי ששם באמת מנה ו' זכירות. וצ"ל דדבריו בשער הכוונות הם דברי רבו האר"י דס"ל שאדם אינו חייב רק בד' זכירות, ואילו בשערי קדושה שהם דברי עצמו, שם לקט המצוות לכל הדעות, וע"כ יש בזה ו' זכירות. וד' הנוטרות כנראה דס"ל דאינם חיובא, וציון בעי דרישה רק לפעמים ע"י סוכה ד' מא.

ולדעת הרמב"ם לא מנה בשערי קדושה אלא זכירה אחת והיא זכירת עמלק. והטעם פשוט **דמצות זכירת יציאת מצרים** לא מנה הר"מ, וע"י בזה באור שמח ריש הל' קריאת שמע דיתכן דס"ל דאינו של תורה. **זכירה דשבת** כ' הרמב"ם סוף הל' שבת שהיא מצוה דקידוש, היינו בשבת או קצת קודם השבת, אבל לא בכל יום, **עמידת מעמד הר סיני** לא מנה הר"מ כלל, וכן **קרא דאת אשר הקצפת וכן קרא דמעשה מרים**, וע"כ לא כ' אלו אלא לדעת שאר מפורשים.

ודעת הרמב"ן, **לענין זכירת שבת** כ' בשמות כ' ט' שעיקר קרא דזכור את יום השבת לחיבינו לזכור את השבת בכל יום ומהאי טעמא אומרים, [וכן הוא במגילה ד' ב. במשנה], היום ראשון או שני בשבת ולא שם אחר לימי החול. וע"י לעיל יתרו ד הערה ד"ה והנה. ולענין **זכירת מעמד הר סיני**, נמי דעת הרמב"ן והוא בספר קמב

ליקוטי זית רענן

המצוות ל"ת ב' ששכח הר"מ לדעת הרמב"ן שלא לשכוח מעמד הר סיני, והרי כ' הכי לעיל שהיא מרמ"ח מצוות להרמב"ן. אך בזה יש לתמוה דאינו ממנין "מצוות עשה" אלא הוא ממנין מצוות "לא תעשה" דהרי לא כתיב זכור אלא השמר לך מאוד פן תשכח וצ"ע. **וזכירת מעשה מרים** נמי דעת הרמב"ן דברים כ"ד ט' שתהא מזכיר זה בפה תמיד, וכן כ' עוד שם פסוק י"ז. והנה ברמב"ן שם לא ביאר קרא **דזכור את אשר הקצפת**, אך בספר המצוות סוף מצוה ז' ששכחה הרמב"ם לדעתו, כ' וז"ל וכן עוד דרשו זכור את אשר הקצפת וכו' יכול בלבבך וכו' ולא ידעתי אם היא אזהרה למקציפים עצמן, כלומר לאנשי דור המדבר ואולי היא [כצ"ל ולא כבדפוסינו: ואולם, כ"כ בספר המצוות הוצאת הרב שעוועל ז"ל, וכמעט מוכרח הוא, או דצ"ל: או היא] מצוה לדורות וכו' וכענין שהנביא מזכירם זכור נא עמי, וא"כ ראוי למנותה למצות עשה עכ"ל, הרי שהרמב"ן נסתפק בזה, ויותר נראה דעתו שלא למנותה, שבפירוש התורה לא כ' כלום מזה על אותו פסוק. והמגילת אסתר ס"ל דיש למנות גם קרא דזכור את אשר הקצפת. ולענין **זכירת יציאת מצרים** בכל יום לא מצאתי להרמב"ן דברים, א"כ סתימתו כמפורש דמ"ע להזכיר יצי"מ בכל יום כדתנן ספ"ק דברכות.

ורבינו במ"א ס' ס' ס' ב' הוסיף בשם האר"י במקום אחר זכירת שבת ויכוון בזכירתם את כל מצוות ד' ששבת שקולה נגד כל המצוות, גם הביא הזכירה דעון העגל וכו' דיכוון זה כשאומר "באהבה" לאפוקי דבאותו פעם לא היה באהבה. וכנראה זכירת יציאת מצרים לא הזכיר לרוב הפשיטות.

אמור מעתה אלו הם השיטות שיש להזכיר אלו הזכירות בכל יום:

(א) זכירת עמלק לכו"ע (ב) זכירת מעמד הר סיני להרמב"ן האר"י והמ"א (ג) וכן זכירת מעשה מרים (ד) וכן יציאת מצרים (ה) זכירת מעשה עגל לדעת המ"א הילקוט וספ"ק ברמב"ן (ו) וכן זכירת שבת לרמב"ן ודעת האר"י המובא במ"א. ובספר בעל הפרדס [שהוא אחד מהספרים היחידים שנתן הגר"א הסכמתו עליהם] להגה"ק הגר"ל עפשטיין ז"ל מנה כל זכירות הנ"ל חוץ מזכירת מעשה עגל, אך כולם לא מנה בחשבון מצוות עשה חוץ מזכירת עמלק וזכירת שבת בשבת בקידוש, והטעם פשוט שהולך בשיטת הרמב"ם שלא מנה רק אלו.

ויש לתמוה טובא על המשנה ברורה שהשמיט כל אלו הזכירות והרי הם מן התורה. ונ' דס"ל להמ"ב שאין זה כלל מה"ת בכל יום [חוץ מזכירת יצי"מ] שזכירת עמלק חיובו פעם אחת בשנה ועי' חינוך ורמב"ן סוף פרשת כי תצא ואכמ"ל, וכמוש"כ ג"כ רבינו כאן בהדיא, ולפי"ז יש ליהזר מאד עכ"פ בזכירת מעשה עגל ומרים ומעמד הר סיני עכ"פ פעם אחת בשנה בשעת קריאתם בתורה או בשעה שמעביר אז את הסדרה דלא צריך זכירה מתוך הספר [כמו פרשת זכור], אבל כל יום מאן דכר שמהי [ושאני יצי"מ דכתיב "כל ימי חיך" ועי' ברכות יב:], ע"כ אין כל זה אלא מצוה מן המובחר או מדת חסידות, ואלו השמיט לרוב וכמוש"כ בנו בתולדותיו וסמך עצמו על הבאר היטב שהביאן, ואפי' לדעת הרמב"ן דזכירת מעשה מרים ומעמד הר סיני נחשב במנין התרי"ג היינו לכל היותר שיזכרם פעם קמא

ליקוטי זית רענון

אחת בשנה כמעשה עמלק, אבל יותר מזה אין חיוב. ומ"מ נ' דיש בזה קיום מצוה מה"ת עכ"פ, וכמוש"כ בעל הפרדס הנ"ל [יום השבת] דיכוון בקידוש על היין למצוה מה"ת אע"ג דכבר יצא בתפלה, מ"מ "זכור מקור הוא ואין לו שיעור וכל היום בכלל", א"כ ה"נ אף שבפעם אחת בשנה סגי לזכירת עמלק ועוד, מ"מ כל זמן שמזכירם יש בזה מצוה קיומית, אבל חיוב אין בו, ע"כ השמיטם המ"ב וכן"ל [ויתכן דזה נמי הטעם דלא הזכיר לא האר"י ולא בעל הפרדס זכירת מעשה העגל, דהתם כתיב [דברים ט כב] זכור בשוא ולא בקמץ, ואין מוכח מקרא שיזכור תדיר, וכמוש"כ רש"י שמות כ ז דמה"ט כתיב זכור את יום השבת בקמץ דהיינו שיזכור תמיד [ע"ש בהוצאת הרב שעוועל ז"ל] וא"כ בזכירת עגל י"ל דאפי' מצוה קיומית אין כאן, ודלא כרבינו שהוסיף זה מדעתו. שו"ר בס"ד בארצות החיים להמליכים ז"ל [ורמזו הוא כאן בפירושו עה"ת] סי' א' בארץ יהודה ס"ק ד' האריך קצת בזה וסיים "שמן התורה אין חיוב לזכור בזה רק מעשה עמלק ורק פעם אחת בשנה, אבל שאר הזכירות אין צריך רק לזכרם בלב, ודברי האר"י ז"ל הם רק למצוה בעלמא עכ"ל, [ופשוט שלא דיבר מזכירת יצי"מ] וטעמו דלא קיי"ל כספרא זה, ועי' נמי בשאגת אריה סוף סי' י"ג אי קיי"ל כספרא זה. אבל אפי' קיי"ל כהספרא וכדעת הרמב"ן מ"מ מה"ת בפעם אחת סגי וכן"ל.

עוד יש להעיר מדברי הטור בס' מ"ז בברכת אשר בחר בנו וכו' על התורה, כ' וז"ל ויכוין בברכתו על מעמד הר סיני, אשר בחר בנו מכל הגוים וקרבתו לפני הר סיני והשמיענו דבריו מתוך האש ונתן לנו את תורתו הקדושה וכו' וכן הב"ח דקשיא ליה להטור דלא מצינו שתי ברכות בענין אחד והרי כבר בירך אשר קדשנו במצוותיו, ותי' דברכה ראשונה ככל ברכות המצוות וכו' אבל ברכה זו הודאה על שנתן לנו תורתו כלי חמדתו מתוך האש וכו' ולפי שהזהיר בתורתו שלא נשכח מעמד הר סיני וכו' פן תשכח את הדברים וכו' לפיכך צריך לכוון בברכה זו השניה להודות לו יתעלה על מעמד הר סיני וכו', ומשמע דמצד איסור שכחה דמעמד הר סיני קאתינן עלה, הרי מפורש בטור כדעת האריז"ל. אך נראה דאינו מצד שלא נשכחהו בכל יום, דהרי אינו אומר ברכה זו רק כשלומד, ויש סוברים דבלא ישן אינו חייב בברכת התורה, [גם ק' מנשים שאינם צריכים ללמוד וא"כ גם ברכה"ת אינם מחוייבות אז, ולכאורה באיסור שכחה מעמד הר סיני גם הם בכלל ככל ל"ת שבתורה [וכדתנן בקידושין ד' כט.], גם ק' דכתוב בתורה איסור שכחה וסיים הב"ח ב"הודאה", היינו ברכה זוהי מנלן, וע"כ דאין כוונת הב"ח לומר שהפסוק מחייב אותנו לזכור מעמד הר סיני בכל יום, אלא דיש איסור שכחה על מעמד הגדול והקדוש הזה, שהוא יסוד התורה ששמענו אז גם אמית נבואת משה רבינו וכמוש"כ הרמב"ם הל' יסוה"ת פ"ח ה"א [ועוד דברים], ע"כ חייבו חז"ל על זה חיוב הודאה, [וממילא גם לא נשכח], אבל אין ברכה זו נובעת ממש מקרא דהשמר, אלא הוא מענפי מצות לימוד התורה, שצריך [מדרבנן] להודות על אופן נתינתה, ואינו נוגע ממש לעניינינו אם צריך לזכור מעמד הר סיני בכל יום. ולפי"ז באמת אינו מוכח מש"כ הב"ח "שהזהירנו" מלשכח וכו' ד"ל כדעת הרמב"ם דאין זה קמד

ליקוטי זית רענן

שבת והלכות ע"ז והלכות נגעים והלכות מגילה¹ עכ"ל, ולא ידעתי מה נשתנה הלכות אלו משאר הלכות², לכן נ"ל כמו שכתבתי, דלא קאי על הלכות, רק על המעשים כמו שכתבתי לעיל

איסור כלל, ומ"מ מצד חשיבות התורה ונתינתה חייבו חז"ל ברכה זו, להודיע להלומד התורה חשיבותה, שאינה כשאר חכמות ח"ו וק"ל. [וגם על זה יש לתמוה על המ"ב שם סוף ס"ק ב' שקיצר בזה והשמיט כל ענין זכירת מעמד ה"ס ע"ש גם הלבוש סוף סעיף ו' העתיקו, אך גם הגר"ז השמיטו. ויתכן דס"ל דהטור אזיל בשיטות הרמב"ן דיש איסור שכחה על זה ואנן קיי"ל כהרמב"ם, דאין על זה איסור שכחה, וע"כ אין צריך לכוון זה, אבל אינו מוכרח וכמוש"כ לעיל].

עוד מצאתי במנ"ח מצוה תר"ג דייק מהרמב"ם מלכים ה' ה' ש"כ "ומצות עשה לזכור תמיד מעשי הרעים ואריבתו כדי לעורר איבתו" וכו', דמשמע דהוא כמו השש מצוות התמידיות [המובאים בביאור הלכה ריש סי' א']. אך תימה, הרי כ' הר"מ באותה הלכה דזכור הוא בפה, וכי כל היום ולעולם יזכור מעשה עמלק. וע"כ נ' כוונת הר"מ שהוא נוהג בין בשעת מלחמה, בין בשעת שלום, דאף דבשעה שלא שייך ללחום בו מאיזה סיבה, מ"מ מצות זכירה נוהגת לעולם, כדי שתהיה שנאתו בלבנו כדי שאם יהיה אפשר ללחום בו, שנלחם בו, אבל אין כוונתו לכל רגע, וא"כ שוב י"ל דסגי בפעם אחת בשנה או כיו"ב, [ועי' בספר המפתח הרבה ציונים בזה].

עוד מצאתי חידוש בזה בחינוך מצוה ש"ל במצוה דלמנות היובלות ש"כ דכל התורה תלויה בפירושה על פי קבלת חז"ל וז"ל מצינו בתורה דכתיב בענין עמלק זכירה ועל דבר מרים זכירה וכתוב ג"כ זכירה בענין יציאת מצרים ועל זכירת יצי"מ באתה הקבלה לעשותה בפה וכמשאז"ל בברכות אמת ויציב דאורייתא ושאר הזכירות די לנו בהם בזכירת הלב לבדו השגחתו על הדברים עכ"ל, וק' מנא ליה דבשאר זכירות בזכירת הלב סגי, הרי אי' כאן בילקוט להיפוך וכן החינוך מצוה תר"ג כ' להדיא דבעי זכירה בפה, ואולי דכוונתו דיצי"מ בעי זכירה בפה בכל יום, אבל בשאר דברים סגי בפעם אחת בשנה או בחייו [ע"ש במצוה תר"ג], אבל לא משמע כן מלשונו, ועוד דשאני התם דכתיב ביצי"מ למען תזכור את יום צאתך מאמי"צ "כל ימי" חייך וצ"ע.

ז' הנה דברי הבית אהרן כתובים בשני ראשונים והם הראב"ד והר"ש בפירושיהם על הספרא כאן, אשר לא היו לפני רבינו המ"א, ואם היו לפנינו בודאי לא היה דוחה אותם מחמת קושיא. וז"ל הראב"ד פירוש הלכות שבת וכו' הלכות נגעים וכו' הלכות מגילה ובר"ש הוסיף הלכות עבודה זרה. ומה שהק' רבינו אינו מובן כ"כ דאף דמצוה ללמוד כל התורה כולה מ"מ באלו יש מצוה מיוחדת שהזהירה תורה בה בייחוד, ללמוד הלכות אלו בל יעבור לשכוח אותם, ויבא לעבור עליהם. ובר"ש הוסיף עוד וז"ל אי נמי כגון ושננתם לבניך שתקבע זמנים להיות קורא בתורה בכל אלו הענינים, ומאלו נלמד לאחרים בין לפי הראשון בין לפירוש האחרון עכ"ל, ואינו מובן דהרי זה הוא החידוש דיש ללמוד במיוחד אלו. וצ"ל דס"ל דאין אומרים קמה

ליקוטי זית רענן

- בחקותי ג -

[כו ה] ואכלתם לחמכם לשבע

ילקוט רמז תרעב: ואכלתם לחמכם לשבע, אצ"ל שיהא אדם אוכל הרבה ושבע, אלא אוכל קמעא ומתברך במעיו וכו' זית רענן:

קשה מאי שנא לעיל בפרשת בהר^א דפירש ר' יודא אוכל "הרבה" ושבע. וי"ל דהתם כתיב ונתנה הארץ "פריה" ואכלתם לשבע, ומיני פירות כשאוכל

בזה ג' כתובים הבאין כאחד ואין מלמדין [וכמוש"כ השג"א הנ"ל] אלא הוא גילוי מילתא על כל התורה ועדיין צ"ע. אך מהראב"ד נ' כמשמעות הבית אהרן שיש מצוה מיוחדת בלימוד אלו ההלכות. ולמדנו דמס' שבת ע"ז נגעים מגילה יש להם עדיפות בלימודם על אחרים ובאמת משמע יותר כפירוש זה, דהרי לא בא דבר זה בספרא אלא דרך גררא וכיו"ב מאת בחוקותי וכו' שתהיו עמלים בתורה, ואם הכוונה לזכירה בעלמא בפה, א"כ תימה למה נקט אלו דוקא, הרי כל התו"כ והמכילתא מלאים מכיו"ב דמצד פסוק אחד הייתי אומר כך ומפסוק שני לומדים שהאמת הוא כך, א"כ מאי שנא דנקט אלו ואיזה חידוש יש כאן, אך למש"כ הראב"ד דאיירי לענין לימוד התורה א"ש דכמו דכאן מבואר ענין עמלים בתורה, כך רואים התם ענין לימוד בפה. ולפי"ז נ' דאף דמעלת לימוד בפה הוא בכל לימוד וכדאי' בעירובין ד' נד., מ"מ באלו הלכות יש ענין מיוחד ואם יעיין בהם בלב אינו יוצא מצות זכירה על ידי לימודם. וצ"ע דלפי"ז יתחייבו גם נשים בלימוד נגעים ע"ז מה שלא שמענו. ואולי זה הוא שהוסיף הר"ש מקרא דושננתם לומר דאין זה מצוה מחודשת, אלא הם נכללים במצות ת"ת, והוא רק דין קדימה במצות ושננתם, וע"כ נשים פטורות. [ועי' ירושלמי מגילה פ"ב סוף ה"ד וזכרם לא יסוף מזרעם, מכאן שקבעו להם חכמים מסכת, ופירש בקרבן עדה שיהגו וילמדו בה תמיד, וק' דלעיל מבואר דהוא מצד זכירת עמלק. וי"ל דאי מצד זה לא צריך מסכת מיוחדת על זה, קמ"ל דימי הפורים לעולם לא יעברו וע"כ הוא חשוב ונוגע לעולם, ע"כ יש בזה מסכת מיוחדת].

סוף דבר הוא שיש בזה כמה ספיקות ושיטות א' אי קיי"ל כהספרא הזה ב' את"ל דקיי"ל כן איזה זכירות הם מ"ע ג' הזכרתם בכל יום בודאי אינו חיוב רק מצוה ד' פירוש התו"כ אי הכוונה לזכור המעשה או ללמוד ההלכות

בחקתי ג

ליקוטי זית רענן

הרבה מתעדן בהם², משא"כ כאן דכתיב ואכלתם "לחמכם" לשובע,
וכשאוכל הרבה אין מתעדן בכך

- במדבר -

[ד יח] אל תכריתו את שבט הקהתי

ילקוט רמז תרצה: זה שאמר הכתוב אל תגזול דל כי דל הוא אמר ר' לוי זה התורמוס שהוא נכנס עם הפרפרת, לא יאמר אדם יש לפניי אגוזים ותמרים עליהם אני מברך ומניח את התורמוס, אמר הקב"ה אל תגזול דל כי דל הוא [וכו']
זית רענן:

קשה דהא תורמוס מין קטניות כדריש כלאים, וברכתו ב"פ האדמה, ופליגי בא"ח סי' רי"א, י"א ב"פ העץ קודם וי"א שהן שווים, וא"כ למה לא יברך ברישא על האגוזים והתמרים. ועוד דהלשון משמע שהאגוזים חביבים עליו, ועוד אם אינו חפץ לאכול התורמוס למה יברך עליו. וי"ל דבאמת מיירי שרוצה לאכול התורמוס ג"כ, אלא שס"ל אם יברך בפה"א על עץ יצא, וא"כ כשיברך על התורמוס בפה"א לא יוכל לברך על האגוזים, ואם יברך ברישא על האגוזים ואח"כ על התורמוס נמצא גורם ברכה שאינה צריכה, ולכן ירצה להניח התורמוס שלא לאכלו כלל, לכן אמר אל תגזול דל כי דל הוא, דבאמת אע"ג דקיי"ל בירך על פרי העץ בפה"א יצא, ה"מ בדיעבד, אבל לכתחילה יברך על כל מין ומין כראוי כמ"ש רש"י בברכות ד' מא.

- נשא א -

א עי' לעיל בהר כה יט **ב** עי' מש"כ רבינו ב' בהר שם, ולכ' הדברים סותרים זה את זה דכאן משמע כפשוטו שאוכל מהם בפעם אחת הרבה, והתם מבואר שהכוונה קמז

ליקוטי זית רענן

[ה ג] מזכר ועד נקבה תשלחו

ילקוט רמז תרצו: מה מצינו במטמא מקדש שלא ענש אלא גדולים וכו' אף כאן לא הזהיר אלא גדולים ת"ל מזכר^א ועד נקבה תשלחו אחד גדולים ואחד קטנים במשמע
זית רענן:

וא"ת הא קי"ל קטן אוכל נבילות אין ב"ד מצווין להפרישו. וי"ל דשאני הכא שמא יטמא את אחרים, בית אהרן. וקשה דהא אחרים יוכלו לשמור עצמן שלא יגעו בו, תדע דהא טמא מת מותר במחנה לוייה ולא חיישינן שמא יטמא אחרים^א. לכן נ"ל דקטן בעי שילוח דלא עדיף מכלים טמאים שהגדולים מצווין לשלחם מן המחנה

- נשא ב -

[ה ו] איש או אשה כי יעשו מכל חטאות האדם

ילקוט רמז תשא[מספרי זוטא]: איש או אשה כי יעשו שחשבו לעשות ולא עשו^א
זית רענן:

וברבה^א מסיים ללמדך כיון שמחשב אדם לחטוא כאילו מועל במקום. וקשה הא אמרינן פרק קמא דקידושין [ד' לט: מ.]. שאין הקב"ה דן על המחשבה כמעשה כי אם בעבודה זרה. וי"ל דגבי גזל שאני דעבר על לאו

שאוכל הרבה פעמים מהם

נשא א

א לא הבנתי דכוונת הב"א שצריך לשלח הקטן ממחנה שכינה שמא יטמא שם אחרים, ויהיו עוברים איסור, אבל טמא מת שמותר במחנה לוייה מה בכך שיטמא אחרים הרי גם הם מותרים להשאר שם, ולא מצינו שניחוש שמא ילך אח"כ בטומאתו למחנה שכינה

קמח

ליקוטי זית רענן

דלא תחמוד כמ"ש בחו"מ סי' שנא', אי נמי דס"ל כבית שמאי דבשליחות יד חייב על המחשב כמעשה כדאי' סוף פרק ג' דבבא מציעא'

- נשא ג -

[ו כג] כה תברכו

ופרש"י כתובות כד: אתם ולא זרים. עי' היטב במגן אברהם סי' קכח ס"ק א"א

נשא ב

א] פרשה ח אות ה [ב] צ"ל שנט והוא בסעיף י'. ולכאורה לא דוקא לא תחמוד, שבזה אינו עובר עד שעשה מעשה, שלקחו ממנו אף ששילם ממון, אלא הכוונה על "לא תתאוה" שבזה עובר אפי' במחשבה לקחתו. אבל ק' א"כ אין זה "שיעשו", אלא שכבר עשו שעברו על לא תחמוד, וצ"ל דמ"מ לא עשו מעשה, ואה"נ דהחידוש דיש דין ויודי גם על איסור לאו שהוא במחשבה בעלמא. אך לשון המדרש ק' "כיון שמחשב אדם" וכו', הלא זה הוא לאו מן התורה. ולכ' י"ל דאיירי בנתכוון לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר טלה וכן כל כיו"ב, דצריך כפרה כדאי' בקידושין ד' פא: וא"ש נמי שיעשו ולא עשו היינו איסור, ולפי"ז החידוש יותר גדול, ומובן יותר לשון המדרש וק"ל

ג] ד' מג: שו"ר בספר הזכרונות להגה"ק ר' צדוק הכהן ז"ל במ"ע של תשובה [עמוד קס] כ' על דברי הילקוט כאן דפשוט דצ"ל "ולא" שחשבו לעשות, היינו דבמחשבה א"צ להתוודות, והטעם דלא נחשב לעבירה, ואפי' במחשבת ע"ז דנחשב לעבירה, מ"מ אין צריך וידוי בפה, וסגי בהרהור תשובה, דמחשבה מוציא מידי מחשבה עכ"ד. ודבריו צ"ע חדא דמהמדרש הנ"ל מבואר להיפוך, עוד צ"ע דמתודין באל חטא על הרהור הלב ועל אימוץ הלב, הרי שגם על חטא הלב צריכין וידוי, ודוחק לומר, דבאמת על אלו אין חיוב והוא רק רשות, וע"כ דבאמת מהני הרהור תשובה לכל עבירות כמוש"כ במנ"ח מצוה שסד, כדאי' בקידושין מט: דנחשב על ידי הרהור תשובה כצדיק אף שעבר כל עבירות, ומ"מ מצות תשובה צריך דוקא וידוי, ולא מצד להוציא מידי עבירה דלזה סגי אפי' לגבי מעשה בהרהור וכו"ל, אלא קיום ואופן מצות תשובה הוא דוקא בוידוי בפה, כי זה צורת מצות וידוי לכל עבירה שתהיה, וכדעת רבינו כאן, שכנראה לא היה לפני הגאון הנ"ל.

נשא ג

א] אציין ואעיר בקצרה: א] עי' משך חכמה כאן, ועי' תוס' הרא"ש בשבת קיח: וכו"מ במאירי שם. ב] ועי' חכמת שלמה במ"א הנ"ל, שהק' א"כ למה לא יכול ר' יוסי לשיטתו דס"ל נשים סומכות רשות, לברך. ונ' דרק אשה שהיא בכלל ישראל, קמט

ליקוטי זית רענן

- בהעלותך א -

[וסופה להנשא לאיש] יכולה לברך, משא"כ ישראל אינו בכלל כהן [ואין סופו להיות טפל לו, ועל רמב"ן ור"ן קידושין ד' לב.]. ומה שחילק בין מעשה לדיבור, לכאורה כן הוא מפורש במ"א סי' רצ"ו ס"ק יא לענין הבדלה ע"ש. ג] וע"ש בהגהת ח"ס ונ' כוונתו דכשם שבהידור מצוה אינו עובר בבל תוסיף, דלא נקרא "הוספה" רק הידור להעיקר, וכהעיקר דמי, ה"נ לא נקרא "ולא זרים" אלא טפל הוא ל"אתם" כיון שיש בזה הידור, דברוב עם הדרת מלך. ועל היטב חל"ס כתובות כד: ה] ועל מקור חיים להחול. ו] ובחל' אגדות למהר"ל בשבת שם כ' דאיירי כשאין רק כהן אחד והוא עלה לפטור הציבור. וצ"ב ונ' דכוונתו כהחרידים הובא בהרע"א ובביה"ל שם דגם הציבור בכלל הברכה, ובכי האי גונא בטל מהם מצוה זו. שו"ר כע"ז בהפלאה שם בפירוש דברי התוס' גופא עש"ה. ז] ועל מור וקציעה שפי' דע"י הברכה נחשב למכוון ועושה מצוה ואז איכא איסור עשה, הלא"ה ה"ל כקורא בתורה ואין בו איסור וכזה כ' במ"ב ס"ק ג' עש"ה ובביה"ל. ח] אך במש"כ במ"ב ובביה"ל שם דלמ"ד מצוות אין צריכות כוונה להדיא שלא לצאת יל"ע דלסברא הידוע והובא בקובץ שיעורים ח"ב סי' לג ס"ק ב' דלענין לעבור על כל תוסף דלמ"ד מצות אצ"כ דעובר אפי' אם מכוון שלא לצאת, דסו"ס יש כאן מעשה המצוה, א"כ ה"ה דכאן מיקרי "אתם ולא זרים". אך יש לחלק דלענין כל תוסף תלוי במעשה המצוה, וע"כ למ"ד מאצ"כ אסור אפי' במכוון להיפוך, אבל לענינינו דכתיב כה תברכו וכו', היינו אתם כהנים תעשו המצוה, ולמ"ד זה אפי' בלא כוונה, ולא ישראל אפי' בכה"ג, אבל במכוון להיפוך, שאתם לא תקיימו המצוה, א"כ גם הזרים מותרים לברך באופן זה, וע"כ במכוון להיפוך אין איסור זה. [ושמעתי ראייה מחכם אחד ממה דהובא בתו"ת כאן בשם הגר"א דלא בירך בב' ידי דהוא רק בכהנים ע"ש, ושו"ר שכן הוא נמי מדוייק בסוף עליות אליהו ד"ה בשנת תקנ"ח ע"ה] "וישלה ידו וישא על ראש בנו וכו' ויברך אותו וכו'", והעיר דהרי הגר"א בסי' תרנא ס"ה כ' דלכו"ע מהני היפוך כוונה, א"כ ה"נ יכוון להיפוך, אע"כ דלא מהני היפוך כוונה. אמנם נ' דזה אינו דהגר"א לא בירכו כלל בברכת כהנים ר"ל יברכך וכו', ואעפ"כ ס"ל דאין לברך חבירו בב' ידי, דעצם נשיאת כפים הוא רק בכהנים וכ"כ בתו"ת הנ"ל, ומסתבר דאין בזה איסור עשה דאתם ולא זרים, רק אינו ראוי [וצ"ב], וע"כ גם כשמכוון להיפוך לא מהני. ובענין זה עי' בספר נוהג כצאן יוסף הל' שבת אות כג דזקן היוסף אומץ ס"ל דצריך לברך בב' ידי והוא חולק וס"ל דזקא ביד אחת ועי' 'גנוזות הגר"א' כאן. ט] ומש"כ עוד בתו"ת שהגירסא נשתבשה ובמקום "שאיני כהן" צ"ל "שאיני כדאי" שכן הוא בהקדמת רבנו ירוחם, פשוט שאין דוחין גירסות כל הראשונים מגירסא אחת גם בדקדוקי סופרים אין זכר לזה, ואדרבה הולכין אחר רוב גם בזה כידוע, ואם נשתבש דבר, נשתבשה הגירסא ברבינו ירוחם, ואכמ"ל.

בהעלותך א

ליקוטי זית רענן

[ח א] יאירו שבעת הנרות

ילקוט רמז תשיט ד"ה דבר: יאירו שבעת הנרות, שומע אני שיהיו דולקים לעולם, ת"ל מבערב עד בקר וכו' זית רענן:

יכבה.^א פירוש כשיבא היום יכבה הנרות, הא כיצד יאירו שבעת הנרות מערב עד בקר, דהיינו שיתן להם שמן שיאירו מערב ועד בקר, בית אהרן וכו'. ומשמע מכאן שאסור לכבות הנרות, ובזה מיושב מה שהק' הרב בית יוסף^ב שהרי הנס של חנוכה לא היה אלא ז' ימים שהרי היה בו להדליק יום אחד ולמה קבעו ח' ימי חנוכה. ולפי מה שכתבתי אתי שפיר, שהיה בו חצי לוג שמן לכל נר, דהיינו להדליק לילה אחת, ולמחרת דלקו עוד והיו אסורין לכבות אותם, והיו דולקין ח' ימים וח' לילות, נמצא שהיה הנס ח' ימים^ג

- בהעלותך ב -

[י ט] והרעתם בחצצרות

ז"ל המגן אברהם סי' תקעו כ' הרמב"ם מצות עשה מן התורה לזעוק ולהריע בחצוצרות על כל צרה שלא תבא שנאמר והרעתם בחצוצרות וכו' ואני תמה למה אין אנו נוהגין לתקוע בעת צרה וכו' מ"מ הלא מדאורייתא מצוה לתקוע בלא תענית^א

[א] אצלינו ליתא מלת "יכבה" וצ"ע [ב] הקו' המפורסמת ריש הל' חנוכה [ג] תירוצ' מחודש, ומשמע דלא הדליקו כלל מחדש כל הח' ימים וצ"ע בזה

בהעלותך ב

[א] ובנתיב חיים לבעל קרבן נתנאל ז"ל כתב ליישב דכיון דכתיב "בארצכם" אינו נוהג אלא בארץ ישראל. ויש להעיר דלעיל ויקרא כב כד לענין סירוס כתוב "ובארצכם לא תעשו" ובתו"כ שם מביא אחד מ"ד ריבוי שנוהג גם בחו"ל, ולכן חכינאי אין ריבוי, וכ' בהגר"א כיון שהוא חובת הגוף פשיטא דנוהג גם בחו"ל, והכי קיי"ל כמבואר בשבת קי; וכ"ה בשאלתות הובא שם בתד"ה ת"ל, וכ"כ רש"י עה"ת עש"ה, וכ"כ הלבוש אה"ע ס"ה סי"א [וכן יש לפרש כוונת הרמב"ם אי"ב פט"ז ה"י ע"ש וק"ל, אך בקרית ספר כ' דילפינן ליה מקרא], עכ"פ דעת רוב קנא

ליקוטי זית רענן

המפרשים דאע"ג דכתיב בארצכם, לא צריך קרא לרבות חו"ל כיון שהוא חובת הגוף, א"כ ה"נ לענין תרועה ביום צרה.

ובפרשת עקב [ח י] הק' בתורה תמימה, כיון דכתיב ואכלת ושבעת וברכת את ד' אלוקיך על הארץ הטובה אשר נתן לך, מגלן דחייבים לברך בהמ"ז בחו"ל [ע"ש וצ"ע מש"כ מקידושין לז: אדרבה זה ק' הגמ' דל"ל קרא דוכי יביאך, דכיון דהוא חובת הגוף נהוג בכל מקום]. והנה הרמב"ן כ' שם "וטעם על הארץ הטובה שתברכהו בכל עת שתשבע, על השובע ועל הארץ שנתן לך שינחילנה לך לעולמים ותשבע מטובה והנה חיוב המצוה הזאת בכל מקום", כוונתו ד"על הארץ", אין פירושו "בתוך" הארץ, אלא על שקבלנו הארץ, על נתינת הארץ וזה פשטא דקרא, והרי מכאן ילפי' ברכת הארץ, ברכות מח:; הרי דהפירוש בשביל הארץ, וכן מוכח בתרגום יונתן כאן, וכן מוכח ממש"כ רש"י ברכות כ: די"ל דנשים בבהמ"ז רק מדרבנן ולא נטלו חלק בארץ, וע"כ הפי' כנ"ל, דאי הכוונה בתוך הארץ, הרי חייבים בכל מצוות התלויות בארץ וק"ל, א"כ אין ענין בהמ"ז לכאן. [אך קצת משמע מהרמב"ן דאי "על הארץ" הפירוש כפשוטו דהיינו בתוך הארץ, היה ק' למה נהוג בהמ"ז בחו"ל, ולהנ"ל זה צ"ע].

ובדברים כא כג לענין הלנת המת דכתיב ולא תטמא את אדמתך עי' ברמב"ן דרק בא"י עובר בלאו זה, ואילו בחו"ל עובר רק משום לא תלין וכמה נ"מ בדבר ע"ש, שאני התם דכתיב להדיא שלא תטמא את א"י באיסור זה ובחו"ל אין באיסור זה רק לאו אחד, אבל לאו אחד מיהא עובר, וא"כ אינו סותר את הכלל דחובת הגוף נהוג בכל מקום, ולא תטמא אינו לאו אחר ממנין התרי"ג, אבל בהנהו דלעיל אי נימא דלאו זה נהוג רק בא"י, סותר את הכלל, ע"כ דלאו דוקא הוא ולא אתא למעוטי חו"ל. [והוא כעין דכתיב לענין עריות סו"פ אחרי "ותטמא הארץ" וכו' והאריך שם הרמב"ן דעיקר כל המצוות בא"י, ולענין הלנת המת גילתה תורה, שיש בא"י ענין מיוחד ממש ויש נ"מ בדבר].

ועי' פמ"ג כאן שכ' די"ל דקרא לא איירי אלא בצרה על רוב ישראל ולא על קהלה אחת ומשו"ה אין מריעין האידינא. והנה ברמב"ם ריש הל' תענית לא משמע כן שכ' בה"א כגון בצורת ודבר או ארבה וכו' על "הצבור", ולא רוב ישראל וכן משמע בה"י ע"ש, וכן בספרי כאן שדפון וירקון ואשה מקשה לילד וספינה המטרפת בים מניין ת"ל על הצר הצורך אתכם על כל צרה וצרה שלא תבוא על הצבור, והרי ספינה טורפת אינה צרה על כל ישראל, אלא ע"כ יש בה עשרה מישראל שהם ציבור [ואשה המקשה לילד צ"ל דאיירי באשת נשיא וכיו"ב שנחשב לצרת רבים, אך א"כ נימא דספינה המטרפת, איירי כשנמצא המלך או כיו"ב בתוכה], ומ"מ משמעות הספרי והרמב"ם דלא איירי בצרת רוב ישראל. ובאגרות משה או"ח סי' קסט כ' ע"פ דברי הריטב"א [והוא בתענית סוף ד' יב:] דאין לנו חוצרות, וק' והרי אפשר לעשות, וכו' דהכוונה דצריך חוצרות של מקדש, אשר בהם תוקעים לקרבנות ככפוסק י', וע"כ אינו נהוג בזה"ז, אך המ"א הק' להשיטות [עי' מ"מ ריש הל' תענית] דבגבולין אפשר בשופר, וע"כ שפיר הק'.

ליקוטי זית רענן

- בהעלותך ג -

ובערוך השולחן כאן כ' דכיון דקרא דקרבות דבסמוך איירי בזמן המקדש, וכן קרא דוכי תבאו מלחמה בארצכם, ש"מ דגם פסוק זה איירי דוקא בזמן המקדש. ונ' ראייה לזה מלשון החינוך מצוה שפ"ד שכ' דנוהגת מצוה זו בזמן הבית וכו' ואם עברו הכהנים ולא תקעו בשעת הקרבן וכן אם לא תקעו בעת הצרה ביטלו עשה זו, משמע דכל המצוה אינה נוהגת אלא בזמן הבית. ולפי זה יתיישב מש"כ הרמב"ן בסה"מ דקרא דלעבדו בכל לבבכם שפי' הרמב"ם לתפלה שהיא מה"ת כ' הרמב"ן [מ"ע ה] בסו"ד שהיא מדרבנן, ואם הוא מה"ת היא "מצוה לעת הצרות שנאמין שהוא יתב' ויתעלה שומע תפלה והוא המציל מן הצרות בתפלה וזעקה עכ"ל, וכו' במגילת אסתר, שעל זה כבר נצטוינו בתרועת חצוצרות ועוד כי בזה הפסוק לא נזכרו חצוצרות ומנא ליה ליתן את האמור של זה בזה עכ"ל, ואי נימא דקרא דידן אינו אלא בזמן שבהמ"ק קיים לק"מ כמוכח, ומש"כ דאין נזכר כאן חצוצרות, נ' דלק"מ דאה"נ הם שני ענינים, דקרא דכאן הוא מצוה מה"ת להעיר בחצוצרות, אבל התפלה לא כתובה שם, ויש נמי חובת התפלה בעת צרה, וזה נלמד מקרא דבכל לבבכם, והיא מצוה לעולם גם בזה"ז, ובזמן הבית נתוסף דבר, להטעים תפלה זו בחצוצרות. ואפי' אם נימא דמצות חצוצרות נוהגת בזה"ז מ"מ התפלה בעת צרה אינו מצד קרא דכאן אלא מצד קרא דלעבדו בכל לבבכם. ובזה מובן מה שהק' שם בקנאת סופרים דה"נ צריך להתפלל אליו בכל יום שהכל בהשגחתו, ומה בין זה לזה. ונ' דלק"מ דהרי החילוק מבואר בתורה גופא, דרק בעת צרה חייבה תורה חצוצרות, וע"כ כמו שביאר החינוך כאן באורך שזה מעורר הכוונה, ומ"מ א"צ זה בכל יום, וע"כ דלא חייבה תורה את איכות התפלה בכל יום מה שחייבה תורה בעת צרה [שהתפללו אז תפלת נעילה, ויש לנו בתפלת נעילת יוה"כ שלנו קצת מושג מתפלתם הרמה הזו וק"ל], וכמו כן לשיטת הרמב"ן אין חיוב תפלה מה"ת, בכל עת, רק התפלה בעת צרה אשר לפני ד' ישפוך שיחו ברתת ובזיעה, ולא כן בכל יום, ותפלה בגדר זה לא שייך כלל בכל יום, והוא שדייק הרמב"ן שכ' בתפלה "וזעקה". ועוד נ' דלשיטת הרמב"ן דקרא דלעבדו בכל לבבכם אתא לעת צרה הוא אפי' בצרת יחיד, וכו' הוא להדיא בחינוך סוף מצוה תלג' "ומי שצר לו ולא קרא אל ד' להושיעו ביטל עשה זו לדעת הרמב"ן", וקרא דכאן פשוט דאינו אלא בצרת רבים, וכמוש"כ לעיל, וא"ש קו' ראשונה של המג"א הנ"ל. [ובמ"א סי' קו ס"ק ב כ' הא דמצוה להתפלל בעת צרה בשם הסמ"ק, והוא בריש מצוה יב ע"ש].

עוד כ' בעה"ש כיון דהתקיעות בסוף הברכות המיוחדת שאין נוהגות עתה כבר נתבטלה המצוה בשב ואל תעשה עכ"ד. ולא מסתבר, דכמו בשופר אע"ג דתיקנום על הברכות, מ"מ לא ביטלו המצוה שלא על הסדר, וכן בקידוש על היין, וכן בתפלה גופא, אם לא ידע נוסחת שמונה עשרה יצטרך להתפלל עכ"פ תפלה קצרה, וה"נ לא ביטלו מ"ע מה"ת מחמת נוסחת חז"ל.

ליקוטי זית רענן

[י י] וביום שמחתכם

ליקוט רמז תשכה ד"ה וביום [מהספרי]: וביום שמחתכם אלו שבתות"

זית רענן:

דאית להו לישראל שמחה ותענוג, תוקעין על כל הקרבנות, בית אהרן. ולא מצינו שבתות שנקראו יום שמחה, דהא מהאי טעמא אין אנו אומרים בהפטרה דשבת לשון ולשמחה. ולי נראה דדריש מדכתיב "וביום" אפי' בשבת, וכן הוא לקמן בספרי זוטא"

- בהעלותך ד -

[יא ו] בלתי אל המן עינינו

ליקוט רמז תשלג: וחכמים אומרים המן היה משתנה לישראל לכל דבר שהיו רוצים אלא שלא היו רואים בעיניהם אלא מן, שנאמר אין כל בלתי אל המן עינינו, אין לנו אלא מן בשחר מן בערב"

זית רענן:

שמעתי משם מהר"ר נח דרשן כדאמרי' ביומא"ה האי מאן דאית ליה סעודתא לא ליכלה אלא ביממא, כשם שנהנה מן הטעם כך נהנה מן הראיה,

בהעלותך ג

[א] ק' דלא הביא רבינו דברי הבית יוסף סי' רפא שכ' בשם שיבולי הלקט דלכך אומרים "ישמחו" במלכותך שסמכו לדרשתם ביום שמחתכם אלו שבתות ועל כן אומרים וישמחו בך כל ישראל מקדשי שמך עכ"ל הרי להדיא כדברי הבית אהרן וצ"ע. שו"ר ברבינו הלל ממש כלשון הבית אהרן, אך הגר"א גורס כביאור רבינו דמ"וביום" דריש ליה. ועי' נמי בב"ח סי' תקצ"ז שכ' דבשבת לא כתיב ביה בפירוש שמחה, ר"ל דאין בו דין שמחה כלל, וכדמוכח ממקורו במהרי"ל סוף הל' יו"ט שכ' דמתענין בשבת תענית חלום"גם כי כתיב ביה וקראת לשבת עונג וכו' אכן ברגלים כתיב שמחה ושמחת בחגך ואין שמחה אלא בבשר ויין עכ"ל, וגם השבה"ל והב"י מודו לזה אלא דאינהו קאמרי דמ"מ מיקרי יום שמחה כיון שדרך לבא בו לידי שמחה, אע"ג שאין בו חיוב או מצות שמחה וזה פשוט.

בהעלותך ד

ליקוטי זית רענן

לזה אמר בלתי אל המן עינינו, פירוש אע"פ שאנו טועמין כל הטעמים, מ"מ אין אנו רואין אלא מן, ואין לנו הנאה כל כך, ולזה אמר מן בשחר מן בערב, פירוש שאנו יכולין לאכול זה המן אפי' בערב שבלא"ה אין אנו נהנין מן הראיה

- בהעלותך ה -

[יב יג] ויאכל חצי בשרו

ילקוט רמז תשמא: ויאכל חצי בשרו. מגיד שהיא היתה מלמדת הנשים^א ואנו אנשים וכו' זית רענן:

כתב הא"א צ"ע והיכא יליף. ולי נראה כיון דכתיב^א ודבק באשתו והיו לבשר אחד, א"כ זכר הוה חצי בשר ונקבה חצי בשרו, וא"כ אמרו כיון שהיא לא תבא לתוך המחנה ולא תלמד לנשים, א"כ יאכל חצי בשרו של אדם, ולכן אמר חצי בשרו לשון נסתר^ב

- שלח לך א -

[יג ב] שלח לך אנשים

[א ד' עד: ע"ש

בהעלותך ה

[א] בראשית ב כד [ודלא כרש"י שם שהכוונה על הוולד, אלא כרמב"ן וא"ע שם שקאי על האשה גופה ב] ר"ל בשרו של כל אחד מישראל, ולא אמר חצי בשרינו או בשרי

ליקוטי זית רענן

ילקוט ריש הפרשה [מהתנחומא]: מהו לפרוש^א לים הגדול קודם לשבת ג' ימים וכו' אין מפליגין בספינה וכו' ואם היה שליח מצוה מותר לו לפרוש איזה יום שירצה וכו' זית רענן:

פרק קמא דשבת ד' יט. ויש לפרש כדאיתא לקמן ששלחם בכ"ט בסיון, ואותו השנה שהוקם המשכן היה ראש חדש ניסן באחד בשבת^א, וא"כ ר"ח סיון היה ביום ד', וכ"ט היה ביום ד', וא"כ אתי שפיר שהלכו ביום ד', וכתב הרב בית יוסף באו"ח סי' רמ"ח שבכל מקום שיש סכנה שיכול לבוא לידי פיקוח נפש אסור לילך ביום ד' שיבא לידי חילול שבת, ואין לך סכנה גדולה מזו שילכו למקום הכנענים. ואף יהושע ששלח פנחס וכלב י"ל שהיה בד' בשבת, דהרי נשלחו בז"ב בניסן כדמוכח בקידושין ד' לח. שקודם לכן לא דיבר הקב"ה עמו, ואיתא לעיל בפ' בשלח שמשה מת בז' באדר ובשבת, וא"כ היה ראש חדש ביום א', והיה מלא גם אדר היה מלא, א"כ היה ניסן ביום ה' וז' ניסן ביום ד"ה

- שלח לך ב -

[טו כח] וכפר הכהן על הנפש השוגגת

ילקוט רמז תשמח ד"ה ונסלח: וכפר הכהן על הנפש השוגגת, חטאים שבידו^א הם גרמו שיבא לידי חטאת זית רענן:

שלח לך א

א] כדאי' בשבת ד' פז: ב] והק' ח"א דברש"י יהושע ב א מבואר שנשלחו עוד בימי אבלו, והיינו בה' ניסן עש"ה וא"כ היה ביום ב', ובהגר"א שם א י"א כ' שהיה ביום ו' ניסן, וא"כ היה ביום ג' לשבת וצע"ג ג] ע"כ היה אסור לילך, אך ההיתר הוא לדבר מצוה מותר ואלו הם שליחות לדבר מצוה, ועי' בילקוט.

ליקוטי זית רענן

שצדיק אין הקב"ה מביא תקלה על ידו כדאיתא בנדרים ד' י.^א והתוספות שכתבו בשבת ד' יב:^ב דדוקא במידי דאכילה אין הקב"ה מביא תקלה על ידם א"כ מצינו שיתחייב חטאת על חילול שבת וכיוצא בזה. וי"ל דמ"מ צדיק גמור שאין לו חטא כלל אין הקב"ה מביא תקלה על ידו כלל כדמוכח בההוא דנדרים, והתוס' מיירי בצדיק שחוטא קצת, כנ"ל לדחוק ליישב דברי התוספות^ג

- שלח לך ג -

[טו לב] וימצאו איש מקושש עצים

ילקוט רמז תש"נ: וימצאו איש מקושש. מגיד^א שמינה משה שומרים ומצאו אותו מקושש.

זית רענן:

שלח לך ב

[א] ר"י אומר חסידים הראשונים היו מתאווים להביא קרבן חטאת לפי שאין הקב"ה מביא תקלה על ידיהם, מה היו עושין היו מתנדבין נזירות למקום כדי שיתחייבו חטאת למקום [ב] ד"ה רבי ג [יתכן ליישב בזה החילוק מה דק' על התוס' מהמדרש [ב"ר נט ח] שהביאו התוס' בעצמם דמקשה וכי לא היו גמליו של אברהם אבינו כחמורו של פנחס בן יאיר שהוצרך לאסור זמומיהם, ומאי קושיא הרי התם הוא עבירה דגזל ואינו מידי דאכילה [ועי' קובץ שיעורים פסחים אות קיב], ולהנ"ל י"ל דצדיק כאברהם אבינו אין הקב"ה מביא תקלה על ידו בכל חטא. ונ' שזה תלוי בשני פירושים בהמפרש שם ע"ש. ובשיטה בשם הרא"ם שם העיר כעין דברי רבנו ע"ש, ואולי דגם התוס' לא גרסו ליה. ועי' רמב"ן חולין ד' ה: העיר כן ע"ש. ונ' ראה מברכות ז: דאמר' דלא יאונה איירי דוקא בצדיק גמור, וכן אמר' ביבמות קכא. ובנדה סד. האי קרא על רב אפי' בשאר דברים.

ליקוטי זית רענן

מדכתיב וימצאו, ואין מציאה אלא דבר המתבקש. ולפי שלא היו רגילין בשמירת שבת הוצרך למנות שומרים. ואע"ג ששמרו שבת במצרים*, לא נחו אלא מעבודה, אבל לא מאבות ותולדות*

- שלח לך ד -

[טו לח] דבר אל בני ישראל ואמרת עליהם ועשו להם ציצית

שלח לך ג

[א] נ' ביאורו ע"פ מש"כ הטור או"ח סי' רפ"א דמהאי טעמא אומרים ישמח משה "במתנת חלקו", דראה משה כובד השיעבוד שהכבידו עליהם, בקש מפרעה יום אחד שינוחו בו, ובחר ביום השביעי, וכשנצטוה על יום השבת שמח משה שבחר בו עכ"ד, מבואר דנחו בו מהמלאכות הכבידות, היינו העבודה, אמנם איסורי מלאכות י"ל דלא שמרו. ועי' מלבושי יו"ט לבעל התו"ט סי' תל שהק' על מש"כ הלבוש דמצריים שראו שישראל מטפלין בעשירי לניסן בבהמות ושאלו להם הא אתם שומרים שבת, ואיך אתם מטפלין בבהמה בשבת, ואמרו להם שהוא לקרבן וקהו שיניהם והק' התו"ט מנלן ששמרו שבותים. מבואר דהלבוש ס"ל דשמרו שבת אפי' מן השבותים, והתו"ט לא חלק רק על שבותים, ואילו לרבינו לא שמרו כלל את מצות השבת, אלא נחו בו מן העבודה קשה. ולכ' ק' על רבינו דאפי' נימא דס"ל כדעת הרמב"ן בראשית כו ה' דלא שמרו אפי' האבות את התורה רק בארץ ישראל, מ"מ לגבי שבת כ' שם דיוסף שמר שבת גם במצרים "מפני שהיא שקולה נגד כל המצוות, לפי שהיא עדות על חידוש העולם, והיה עושה כן ללמד לבניו אמונת בריאת העולם" וכו', הרי ששמרו שבת במצרים. וי"ל דזה בזמן יוסף אבל אח"כ כשביטלו אפי' המילה שנצטוו בה, ק"ו שלא שמרו השבת שלא נצטוו בה כלל. עו"ל למש"כ הרמב"ם הובא ברמב"ן דברים ה' יד [אלא שהרמב"ן חולק עליו] דאיסור מלאכה דשבת הוא מצד זכר ליציאת מצרים שעשו מלאכות [אלו עי' תוס' פסחים ד' קיח:], אבל מצד זכרון למעשה בראשית העיקר שיהא יום מעונג ונוח ע"ש, א"כ לא מצאנו אלא שיוסף "ענג" את השבת והכין לו מאכל, אבל אה"נ שלא שמרו מכל הל"ט מלאכות, וע"כ גם בני ישראל, אף אחר ששוחררו בשבת מן עבודת הפרך לא שמרו אותו מכל הל"ט מלאכות, שבחו"ל לא שמרו כל מצוות התורה וכו"ל.

ליקוטי זית רענן

באו"ח סי' יד ס"א: האשה כשרה לעשותן, וז"ל המגן אברהם סי' יד ס"ק ב: צ"ע דהא בכל דוכתא דרשינן בני ישראל ולא בנות ישראל בקידושין לו. וכו' ^א

- שלח לך ה -

[טו לח] ועשו להם ציצית על כנפי בגדיהם לדרתם

בילקוט רמז תשן ד"ה ויניחו]: אין לדורותם אלא לדור תם, ואין תם אלא יעקב שנא' ויעקב איש תם, תם מגזל, תם מגילוי עריות תם משפיכות דמים ^א.

ז"ל המ"א סי' כ ס"ק ג': והוא פלאי מה בעי הכא לגבי ציצית לומר שהם תמימים מג' עבירות הללו, אלא ע"כ הכי קאמר שיעשו להם ציצית על כנפי בגדיהם, ולא על בגדי עובדי כוכבים, וקשה למה באמת, לזה אמר לדורותם לדור תם מגזל וג"ע וש"ד, אבל העכו"ם חשודין עליהם ואיכא למיחש שמא יתלוה עמו בדרך ויהרגנו או יגזול ממנו או משום זונה עכ"ל ^א.

שלח לך ד

א] וע"ש בהרע"א. ולכ' למש"כ הוא ז"ל בעצמו שם ריש סי' יא דמשו"ה כתיב מתחילה ל' דיבור ואח"כ ל' אמירה, דדיבור לשון קשה נאמר דוקא לאנשים היינו קיום המצוה, אבל "ועשו" היינו העשייה שהיא מלאכת הנשים, נאמר בלשון רכה "אמירה", וכפרש"י פ' יתרו, א"כ הרי מוכח מקרא דלא ממעטינן נשים בעשייה ולק"מ. ומצאתי בפירוש כור לזהב על הריטב"א גיטין מה: אות י שתירץ דלא ממעטינן נשים רק כשהפרשה נאמרה בלשון יחיד, ע"כ "בני" ממעט בנות, אבל כאן דהפרשה בל' רבים, י"ל ד"בני" כולל שניהם בנים ובנות.

שלח לך ה

א] ר"ל שמשו"ה אסור למכור ציצית מצוייצת לגוי או לעשות לבגדו ציצית שיחשבו שהוא ישראל ויהרגנו בדרך או שיתננה לזונה באתננה ויאמרו ישראל נתן לה או יגזול ממנו ע"ש במ"א. [והא דיעקב היה תם מג' עבירות אלו י"ל גזל דלא לקח כלום מלבן וכדאמר' ע"ז ג. על יעקב שמהאי טעמא לא נחשד על הגזל וע"ש ברש"י, רציחה י"ל כפרש"י בראשית לב ח ויצר לו "אם יהרוג הוא את האחרים", ועריות י"ל דאמר' בע"ז שם שיוסף לא נחשד על עריות במעשה דאשת פוטיפר, קנט

ליקוטי זית רענן

- קרז -

[טז א] ויקח קרז

ילקוט ריש הפרשה [וברש"י]: טלית שכולה תכלת* וכו'

זית רענן:

נראה לי דס"ל לקרז דצריך להטיל בה ד' חוטין לבן, רק שפטורין מתכלת*

- חקת -

[כ יב] יען לא האמנתם

ילקוט רמז תשסג ד"ה קח: וכבר היה בידם שלש, ששתקו ולא אמרו

שירה*

זית רענן:

דקשה ליה הלא אין הקב"ה מעניש על חטא ראשון, כי אם על חטא

שלישי*, לזה אמר שהיו שלש חטאים, שקראם ממרים, ושהכה הסלע, ושלא

אמרו שירה על הנס הזה*

ואי יעקב ח"ו היה נחשד על כך, הרי ממר לא יצא מתוק כ"ש באופן כזה, ועוד הרי לא למד אלא מיעקב וכפרש"י ריש וישב, ועוד שיעקב הצילו כפרש"י בראשית לט יא].

קרז

א דאין סברא כלל שיפטר מפני צבע התכלת מחוטי הציצית, אבל להפטר מצבע התכלת עשה ק"ו, וכן הק"ו בבית מלא ספרים שיפטר מן המזוזה יש עכ"פ בס"ת מה שכתוב במזוזה

חקת

א וכמוש"כ הרמב"ם הל' תשובה פ"ג ה"ה עש"ה **ב** קריאת ממרים הוא מענפי הכעס וכמוש"כ הרמב"ם באורך הובא ברמב"ן כאן, ומה שהכה הסלע יחסר בקידוש השם כמוש"כ רש"י כאן ע"ש, ושלא אמרו שירה נ' דחסר בהכרת הטוב שהוא מן המדות היסודיות [ובזה א"ש טפי הא דלהלן כא כ ברש"י דלא נזכר משה קס

ליקוטי זית רענן

- בלק -

[כג י] מי מנה עפר יעקב

ילקוט רמז תשסו [ד' רסו]: אמר מי יכול לעמוד בזכות דם ברית מילה זאת שהיא מכוסה בעפר וכו' מנעה להם ברית מילה ועמד אליהו זכור לטוב וקנא קנאה גדולה וכו' אמר לו הקב"ה לעולם אתה מקנא, קנאת בשטים על גילוי עריות^א וקנאת כאן, חייך שאין ישראל עושין ברית מילה עד שאתה רואה אותה בעיניך מכאן וכו' זית רענן:

דס"ל^א אליהו הוא פנחס, וגילוי עריות הוא ג"כ חילול הברית קדש^ב

- פניחס -

[כח א] את הכבש אחד

בשירת ישראל על הבאר, כיון שלקה על ידי הבאר עכ"ד, היינו שלקה על זה גופא שלא אמר שירה]

בלק

א] הפרקי דר' אליעזר וכן הוא בב"מ קיד: וברש"י שם ד"ה לאו, הביא מהא דקנא כאן ושם. ועי' ילקוט סוף נצבים י"א מזרע לאה וי"א שהוא בא משבט גד ויש מהן אומרים מזרע רחל ובא אליהו ואמר אין אני אלא מזרע לאה.

ב] דס"ל דשני הקנאות היו מענין אחד. ועי' ג"כ בב"ח יו"ד ריש הל' מילה שהאריך דבביאות אסורות יש חילול הברית. ועל פי פשוטו יובן למש"כ במהר"ח אור זרוע ובבית הלוי דמצות מילה היא תמידית לא רק מעשה חיתוך הערלה, ומכלל המצוה התמידית שלא לחלל אבר הברית בכל מעשה איסור, [דאל"כ איזה קיום מצוה בפועל יש כאן]. ומובן הא דעירובין יט. דאברהם אבינו אינו מעלה הבעל ארמית

קסא

ליקוטי זית רענן

ילקוט רמז תשעז[מהספרי]: את הכבש אחד, למה נאמר^א, לפי שהוא אומר ואמרת להם זה האשה וגו' וזה אשר תעשה על המזבח שומע אני יקריב ארבעה ת"ל את הכבש אחד שלא להוסיף ולא לגרוע זית רענן:

פירוש הלא כתיב לעיל^א סוף פרשת תצוה, ומשני לפי שהוא אומר "ואמרת להם שנים ליום" גומר "וזה אשר תעשה שנים ליום" גו' שומע אני יקריב ד' ליום, דהיינו ב' בבוקר וב' בערב, תלמוד לומר את הכבש אחד גו', שלא להוסיף ולא לגרוע, פירוש "את הכבש אחד" מורה שלא יקריב ב' בבוקר, "ואת הכבש השני" מורה שלא לגרוע. וקרא דכתיב לקמן "ואת הכבש השני תעשה בין הערבים כמנחת הבקר" וכו' דרשינן לקמן על כן שאע"פ שלא הקריבו בבקר, יקריבו בין הערבים, דלא כתיב שם "את הכבש האחד", וכן הוא כוונת הספרי בכאן. ובמנחות ד' נ.^א מקשה מהרש"ק בספר ברכת הזבח, דא"כ דאפילו בשעת חינוך יקריבו בין הערבים, דהא כתיב לעיל בפרשת תצוה ג"כ "ואת הכבש השני תעשה בין הערבים", ולא כתיב שם "את הכבש האחד תעשה בבקר". ולי נראה דאין כאן קושיא, דהתם הכי פירושו, כיון דכתיב לבסוף "ואת הכבש השני תעשה בין הערבים כמנחת" וכולי, למה כתוב בתחלה "ואת הכבש השני תעשה בין הערבים", אלא ללמדינו, אם תעשה כבש אחד בבקר, תעשה השני בין הערבים, ואם לא לא, אבל הכא בפרשת פנחס השני מקראות יתירים, ודרשינן כל אחד לעניינו.

- מטרות -

[ל ד] ואשה כי תדור וכו'

מגיהנם דמשכה ערלתו, ר"ל דעי"ז מחולל בריתו של אאע"ה, ואינו מכירו, אף שערלתו חתוכה, מ"מ הברית מחולל, [וגרוע משאר איסורי עריות].

פנחס

א [וע"ש בשיטה אות יז יח ובהגרי"ז עה"ת פ' תצוה, ואכמ"ל.

ליקוטי זית רענן

ילקוט רמז תשפ"ה ד"ה לא: מקיש אשה לאיש, מה איש עובר על בל יחל ועל בל תאחר, אף אשה עוברת על בל יחל ועל בל תאחר זית רענן:

אע"ג דאשה שוותה לאיש לכל עונשין שבתורה^א, מ"מ הכא ס"ד מדהוציאה הכתוב מכללה לומר שאביה ובעלה מפירין נדריה, סד"א שלא תעבור^ב עי' ריש תמורה^ג

משות

א [כדאי' בב"ק טו. **ב**] צ"ב דאין זה קולא באשה אלא בנדר שלה, דהא אם אחר הדיר את אשת איש או נערה אין בעלה או אביה יכולין להפר, וע"כ דהוא רק קולא במעשה הנדר שלהם, וכדאמר' נמי [נדרים עג:] דכל הנודרת על דעת בעלה היא נודרת [וכ' המפרשים דכן הוא באב], וא"כ מהיכ"ת שלא תעבור על בל יחל עכ"פ אם אחרים הדירום. וי"ל דאה"נ זה פשוט, אם איש הדיר האשה דהאשה עוברת [ועי' ר"ן נדרים סוף ד' טו.], אבל נדר אשה ס"ד דגרוע הוא כנ"ל. וק' א"כ ס"ד דגם איש לא יעבור כשנדרה אשה, ואמאי נקט אשה, ואולי דאה"נ דהכוונה דקמ"ל אף אשה עוברת על נדרה וה"ה דאיש עובר על נדרה. וק' אם אין עוברים על נדר אשה, ל"ל הפרת הבעל והאב. י"ל אע"ג דאין איסור בל יחל ממש, איסורא מיהא איכא, קמ"ל דעוברים ולוקין כמו נדר האיש, וצ"ע.

ומה דאמר דעוברת על בל תאחר יל"ע דבר"ה ו: נסתפק הגמ' אשה מהו בבל תאחר, כיון דלא מחייבא בראיה ע"ש. שו"ר בספרי דבי רב לרבינו דוד פרוז ז"ל העיר בזה ע"ש. וי"ל דכל ספק הגמ' שם אינו אלא בבל יחל דקרבנות כיון דתלוי ברגלים והיא אינה חייבת לעלות לרגל, אימא דאינה בבל יחל דקרבנות שתלויים ברגלים, אבל בבל תאחר דצדקה דאי קיימא עניים עוברים תיכף בבל תאחר כדאי בר"ה ו. וע"כ נסתפק הגמ' בר"ה הנ"ל דאע"ג דאשה נתרבתה בבל תאחר [ואפי' נימא דילפינן ליה מגזירה שוה דבל יחל ובל תאחר דכי תצא] י"ל דלא נתרבתה אלא בעיקר הלאו דבל תאחר, והיינו דצדקה וכיו"ב, אבל בל תאחר דנדרים לא שייכי באשה כלל, ודון מינה ואוקי באתריה וק"ל [שו"ר במנ"ח מצוה תקע"ה בשם הטורי אבן שך' נמי דבבל תאחר דצדקה וכיו"ב נשים עוברים, והוא פשוט, וי"ל דעל זה קאי הספרי]. ולמש"כ לעיל דהחידוש מצד נדר דאשה י"ל דה"נ קמ"ל דאשה שנדרה או נדבה קרבן לאיש שעובר בבל תאחר וצ"ע ד"ל דדומה לירוש דאמר' בר"ה שם דאינו עובר בב"ת וה"נ דהרי הוא לא נדר וצ"ע.

עוד נ' למה דאיתא בילקוט פ' חיי שרה [הובא בשמן ששון בראשית ו בהערה] עה"פ ותכחש שרה מכאן שנשים פסולות לעדות, והיינו דחשודות לשקר. ונ' הטעם דנשים דעתן קלות [שבת לג:] וע"כ אומרות דברים בלי כובד ראש, ותיכף מתחרטים וכיו"ב וע"כ נפסלו לעדות, וכיון שדיבורי נשים, אינן בכובד ראש וע"כ פסולות לעדות, ס"ד דכל דיבוריהן אינן מחייבות אותן, וה"ל כנדר אונסין, שקלות קסג

ליקוטי זית רענן

- מסעי -

[לה יט] גאל הדם הוא ימית את הרוצח

ילקוט סוף רמז תשפ"ז: לפי שנאמר כבוד את אביך, הרי מי שהרג את בנו מנין שבנו מותר בו ת"ל גואל הדם הוא ימית זית רענן:

במכות ד' יב. מפרש ברייתא זו בנו של הרוג שהוא בן בנו של רוצח אסור להרגו ע"ש. וקשה א"כ איך אמר לפי שנאמר כבוד את אביך, הא בן בנו אין שייך לכאן. ועי' להלן ד' רפ"ז^א. ואפשר דילפינן מ'את' אביך לרבות אבי אביר^ב. ועי' ברבא פרשת ויגש^ג

דעתן אנסו אותן, ואף צריכה לקיים נדרה, כדמוכח מהא דבעי הפרה, אבל שילקה על דיבורה ס"ד דלא, דאין זה נדר גמור כנדר איש, קמ"ל.

ג] לכ' הכוונה על ד' ב: דמרבא נשים לתמורה, דס"ד כיון דאינו שוה בכל [דאינו בציבור ובשותפין] נשים אין חייבות בו, וה"נ כיון דיש להם הפרה ה"א דאינו עוברין וכו"ל. ולכ' י"ל דכיון דנדר איתא בשאלת חכם, ונחשב לקולא כדאמרי' יבמות ה. שכן ישנן בשאלה, י"ל דס"ד דלאו שישנו בשאלה אין הנשים מצווים, קמ"ל דלא. ואף דאשה נוזרת ככתוב בתורה במדבר ו ב ואיתא בשאלה, י"ל היינו נוזרות דאית ביה קיצותא, ע"כ צריכה לשמור נדרה, ולוקה אבל לא בנדר דלית ביה קיצותא [וכדמחלקין בזה בנדרים ד: לענין אחר], או דגם שם ס"ד דאינו לוקה, ואולי זה כוונת המ"א שציין לתמורה לומר די"ל כאן תירוץ כעין זה, דס"ד דלאו זה הוא קל.

מסעי

א] שם [רמז תתקכ] איתא בילקוט: מכלל שנאמר כי יחם לבבו אין לי אלא מי שיש לו חמום הלב האב את הבן והבן את האב וכו' מנין ת"ל רוצח רוצח ריבה וכו' רבינו: עמש"ל דף רנו ע"ד [והוא הנ"ל] ומהכא נמי קשה על הגמרא דמוקי לברייתא בבנו של נרצח והוא בן הבן של הרוצח, והכא לא משמע כן עכ"ל.

ב] חכם עדיף מנביא שכן הוא נמי בבעלי תוס' השלם פ' יתרו. אך א"כ שוב יקשה איך הורג בן הבן את זקנו הא חייב בכבודו, ומ"ש מהבן שאסור, והלא כל הסברא של חילוק זה פרש"י במכות שם דאינו חייב בכבוד זקנו. וי"ל דהני מילי בחיי אביו, נכלל הוא בכלל כבוד אביו וכמו אשת אביו דדרשינן ליה בכתובות קג. מ'את' שחייב בכבוד אשת אביו, והוא דוקא בחיי אביו, כדאי' בגמ' שם, וזה הקמ"ל דמותר להרוג את זקנו, כיון שאביו כבר מת. ומ"מ י"ל דחייב גם לאחר מיתת אביו קסד

ליקוטי זית רענן

- דברים -

[א ג] דבר משה אל בני ישראל

ילקוט רמז תת [מהספרי וברש"י]: אין מוכיחין את האדם אלא סמוך למיתה^א
זית רענן:

וא"ת הכתיב^ב הוכח תוכיח את עמיתך, ומצינו כמה מימרות בערכיך^ג שמחויב להוכיח בחבירו. וי"ל דודאי חייב להוכיחו שלא יחטא עוד, אבל אדם שבא לידי עבירה פעם אחת, ושוב עושה טוב אין להזכיר לו אותו חטא אלא סמוך למיתה מותר, אולי צריך לעשות תשובה עוד על זה^ד.

בכבוד זקנו עי' בב"ח יו"ד סוף סי' ר"מ כמה סברות, ומ"מ אינו בכלל המצוה ממש, ואולי זה נמי כוונת רש"י במכות שם, דאינו חייב בכבודו ר"ל כמו אשת אביו, ומ"מ חייב בכבודו וכדמשמע מרש"י בפרשת ויגש וכדלהלן אות ג. או י"ל דקמ"ל דאע"ג שהוא בכלל "את", מ"מ אינו כבוד אביו ממש, וה"ל ככבוד אשת אביו, די"ל דהורג אשת אביו אפי' בחיי אביו אם הוא גואל הדם, ה"נ הורג את זקנו, וגם כוונת רש"י שם יש לפרש דאינו חייב לכבדו כחומר כבוד אביו.
ג] נ' הכוונה על המדרש פרשה צד אות ה והובא ברש"י שם מו א "שחייב אדם בכבוד אביו יותר מכבוד זקנו", הרי שחייב בכבוד זקנו. ועי' יו"ד ר"מ סכ"ד בהגה ובנו"כ שם

דברים

א] ויקרא יט יז ב] ד' טז: ג] קו' זו הק' גם הגרע"א [בהגהותיו על הספרי הובא בגנזי רע"א, ומשם ברע"א על התורה ע"ש תירוצו ועוד תי'] וכדברי רבינו כתב במושב זקנים לבעלי תוס'. עוד תי' שם דזה רק כאן שהיה קללה בדבר כדאמר בכי תבא ואם לא תשמעו וכו'. גם רבינו הלל הק' הקו' ולא תירצה. ועי' גם בתה"ד בביאוריו לרש"י כאן [וצ"ב].

ליקוטי זית רענן

- ואתחנן א -

[ה יב טז] שמור את יום השבת וכו' כבד את אביך

ילקוט רמז תתלה: דבר אחר זכור את יום השבת כבד את אביך, וכי מה ענין זה לזה, אלא ללמדך שכל מי שמכבד אביו ואמו אין חילול שבתות באות על ידיו שנאמר אשרי אנוש וגו'^א אל תאמר מחללו אלא מחול לו זית רענן:

נ"ל משום דכתיב^א אח"כ "ואל יאמר בן הנכר הנלוה אל ד' לאמר הבדל הבדלני ד' מעל עמו ואל יאמר הסריס הן אני עץ יבש כי כה אמר ד' לסריסים אשר ישמרו את שבתותי" גו'. וקשה הלא הגר מקיים כל המצוות, וקל וחומר סריס, ולמה יאמר הבדל הבדלני, אלא דקרא דלעיל קאי על כבוד אב ואם וקאמר "אשרי אנוש יעשה זאת", פירוש כבוד אב ואם ואז "שומר שבת מחללו", ועל זה יאמר הגר מאחר שאין אני יכול לקיים כבוד אב ואם, א"כ הבדל וכו', וכן הסריס יאמר מאחר שאין לו בנים שיקיימו כבוד אב ואם, א"כ חסר ממנו מצוה רבה דאחרים מקיימים כבוד אב ואם וגם גורמים לבניהם לקיים כבוד אב ואם, אבל הסריס אין לו אלא זכות עצמו, ועל זה נאמר "כה אמר ד' לסריסים אשר ישמרו שבתותי", "אשר" משמע לשון ודאי, כדאמר' גבי "אשר נשיא יחטא"^ב, כלומר מ"מ מובטחים הם שלא יחללו כיון שמקיימין כבוד אב ואם, ואח"כ כתיב "ובני ישראל" גו' "כל שומר שבת מחללו", כלומר "אם" ישמרו שבת וכו'. הרי הכתובים מבוארים. אך צריך טעם למה באמת אם מקיים כבוד אב ואם אין חילול בא

ואתחנן א

[א] ישעיה נז ב וגו'

[ב] ויקרא ד כב, וע"ש בספורנו שהוא שכיח, ע"כ אמר אשר [וצ"ע]. [ג] גיטין ד' ו: [ד] שמוחל על כבודו לכבוד השבת, וזכות זה אין לו לסריס [ואולי כוונתו דגם לגר אין לו תיכף זכות זה דאחר גירותו אין לו תיכף בנים]. ועי' מהרש"א ח"א נדה ד' לח.

ליקוטי זית רענן

על ידו. וי"ל דאמרי בגיטין^א אל יטיל אדם אימה יתירה בתוך ביתו שמביא לידי חילול שבת דלפעמים אין התבשיל מתבשל סמוך לשבת, ומפני אימתו מבשלין אותו בשבת, ועל זה קאי שלא תאמר מכח שתהיה להוט אחר מצות כבוד לתקון מאכל, אבא לפעמים לידי חילול שבת, לזה אמר אני מבטיחו שאין חילול שבת בא על ידו, שנאמר "אשרי אנוש" וכו' אל תאמר מחללו אלא מחול לו, פירוש שאב מוחל לבן על כבודו כששומר שבת כראוי, וא"כ ביד אב יש זכות^ב, ואתי שפיר טפי מה שכתבנו לעיל בסריסים^ג.

- ואתחנן ב -

[ו ז] ודברת במ בשבתך וכו' ובקומך

עי' מגן אברהם סי' נ"ח ס"ק ז.

- עקב א -

[ז יג] וברך פרי בטןך ופרי אדמתך

ילקוט רמז תתמח: דבר אחר מה פרי אדמתך צריכין עישור אף פרי בטןך צריכין עישור וזו מילה^א.
זית רענן:

קשה למה לי היקישא הא כתיב בקרא שצריך למול בנו, בית אהרן. וי"ל דטעמיה אתא לאשמעינן, שהוא מדין מעשר^ב.

עקב א

[א] נ' פשוט דאין זה טעם היחידי, אלא דערלה הוא מום באדם, עי' רש"י בראשית יז א, ועוד להחליש כח התאוה כמוש"כ הרמב"ם, אלא שהוא גם משום מעשר. ועי' קסז

ליקוטי זית רענן

- עקב ב -

[יא יג] ולעבדו בכל לבבכם

ז"ל המגן אברהם סי' קא ס"ק ב צ"ע אם התפלל בלבו אם יצא דלכאורה משמע דיצא וכו' דגמרינן* מדכתיב ולעבדו בכל לבבכם איזו עבודה שבלב

ע"ז ד' י: בגוי שדיבר טוב על היהודים ורצו להורגו ומל את עצמו מקודם הריגתו משום "ווי ליה לאילפא דאזיל בלי מיכסא", ופרש"י הואיל ואתה נהרג עליהם, וכיון שלא מלת ואתה ערל אין לך חלק עמהם. וק' לשון "מכס" על המילה, שהוא ענין של נתינה למי שהוא, אך אם הוא מטעם מעשר ניחא. אך ק' באמת איזה מעשר יש כאן הלא הוא רק הסרת ערלה [ומשום מום וכהרמב"ם כנ"ל], ואין כאן נתינה. ויתכן דהנה כתיב [במדבר כג י] מי מנה עפר יעקב ובמדרש הובא בעוללות אפרים אות תלת "מכאן התקינו חכמים שיהיו מכסים את הערלה בעפר" [שו"ר שהוא בפרקי דר' אליעזר פכ"ט הובא בהגר"א ביו"ד רסה י, וע"ש ברד"ל בשם הזהר ולפי"ז אין ענינו לכאן], ופירש בעוללות אפרים כדי שגוף הצדיק יכול לעלות לשמים, היינו כאלהו [ועי' מש"כ א"ז ז"ל בספר נחלת יעקב פרשת בלק אות ג] כדי שלא יהא עול לגבי הקרקע, שממנו לוקח, ע"כ נותנים בקרקע ראש הגויה, ונחשב כאלו קיבל הארץ כל חלקו, ושפיר יכול גוף הצדיק לעלות לרקיע עכ"ד בקיצור. ולפי"ז יתפרש ענין מעשר במילה, דחוץ שהוא תיקון הגוף להסיר הערלה והמום שבו, יש בזה גם נתינה, והיינו מעשר ממנו ונותן לארץ היינו בעפר. אך שיהא כל תכליתו רק לאלהו הנביא לכ' הוא דחוק טובא כמובן, גם אי נימא, שזה ביאור גמ' ע"ז הנ"ל, הרי לא עלה גופו לשמים, ע"כ נראה דהרי מתים שעתידיים להחיות אין חוזרים עוד לעפרן, ובזה יקשה הא זה עול לארץ, וע"כ שיש בזה נתינה במילה. יהיה איך שיהיה עכ"פ ממה שיש ענין לתת הערלה לעפר, מבוואר שיש בזה ענין עישור ונתינה. [אך יקשה הדבר בנשים, ולא שייך כאן סברת הגמ' ע"ז כו. דאשה כמאן דמהילא, דסו"ס אין כאן נתינה. וי"ל דכל ענין זה הוא רק באיש, שנברא מן האדמה, אבל אשה שנבראה מן האיש, אין לאדמה תביעה עליה, גם לעת"ל כיון דבעוה"ז נבראת האשה מן האיש]. ועי' עוד מה שכתבנו בהוספות לכאן.

עקב ב

ליקוטי זית רענן

זו תפלה א"כ עיקר תלי בכוונת הלב והקב"ה יודע מחשבות, אלא דבגמ' משמע דלא יצא וכו' דבעי שיחתוך בשפתיו, כי הקול מעורר למעלה כידוע²

- עקב ג -

[יא יט] ולמדתם את בניכם

ילקוט רמז תתעא [מהספרי]: ולמדתם אותם את בניכם. ולא בנותיכם. אמר ר' יוסי בן עקיבא "לדבר במ" מכאן" אמרו כשהתינוק מתחיל לדבר, אביו מדבר עמו לשון הקדש ומלמדו תורה וכו' זית רענן:

א] בספרי כאן והובא ברש"י ובתענית ב [ב] וכ"כ בביה"ל בשם נפש החיים. ולכ' ראייה מהא דאמרו סוטה לג. דתפלה נאמרת בכל לשון דרחמי נינהו, ואי סגי בלב, נודעת הסברא דאין בהרהור דין לשון. שו"ר בס"ד כן באל"י רבה, [ועי' מגן גבורים וצ"ע]. אך באמת פליגי בסברא זו, דאף דכך כ' הרשב"א ברכות טו, התוס' שבת ד' מ: חולקים על זה וכמו שהעיר שם ברש"ש ע"ש.

ועי' חינוך מצוה שסד לענין וידוי דבעי בפה, כ' "לפי שבהודאת העון בפה תתגלה מחשבת החוטא ודעתו שהוא מאמין באמת כי גלוי וידוע" וכו', נ' דהוק' לו כיון דוידוי הוא בינו לבין קונו, ל"ל הוצאת פה, ות' דרק על ידי הוצאת הפה חושב באמת, א"כ גם כאן י"ל טעמא דמילתא, דחסר בכוונת הלב אם לא יוציאו בפה. שו"ר בס"ד כן ב"אמרות טהורות" לרבינו דוד אברהם חיון ז"ל [בדור התרומת הדשן, דוב צולם בירושלים בשנת תש"ל] וז"ל ספ"ג לענין וידוי: וכשיאמר בפיו מה שעשה יזכור דברים רבים שלא יעלו על לבו בעת שיחשוב בהם, ולזאת הסיבה צוו חז"ל לומר האדם תפלתו בפיו לא בלב לבד, כי הנאמרת בפה תהיה יותר שלימה מהנאמרת בלב לבד עכ"ל, [ועי' תוס' ב"מ מג: לענין פגול וביתר בשיטה מקובצת שם בשם תוס' שאנץ]. ועי' רמב"ם ריש הל' תפלה יליף ליה מועבדתם את ד' אלוקיכם ושוב מביא מלעבדו בכל לבבכם, וכ' הכ"מ דלא יליף ליה מלעבדו, דהוא רק סיפור דברים [וכיו"ב כ' הצל"ח בברכות דמהאי טעמא לא מנה הר"מ מצות זכירת יצי"ם למצוה שאינו בלשון צווי, ועי' מש"כ בחוקותי בהערה], וא"כ י"ל כיון דיסוד המצוה מועבדתם, באמת אין יסוד המצוה העבודה שבלב, רק עבודה, אלא שעבודה זו צריך כוונת הלב, אבל סתם עבודה אינה בלב, וה"נ עבודה זו היא הדיבור, אלא שצריך לזה כוונת הלב.

ליקוטי זית רענן

סוכה פרק ג"א. ונ"ל דהכי פירושן, דהוה אמינא שילמד לבנו קריאת שמע לדבר בו בשבתך וכולי, אבל עכשיו שכתוב בניכם ולא בנותיכם קשה למה לי מיעוטא, הא מצות עשה שהזמן גרמא הוא ונשים פטורות, אלא קאי אתלמוד תורה, ולכן אמרו: מכאן אמרו וכולי. והא דכתיב לעיל^ב ושננתם לבניך לא אתא למעוטי בנות אלא לבניך אלו התלמידים^ב.

- ראה -

[יב יט] השמר לך פן תעזוב את הלוי כל ימיך על אדמתך.

ובספרי ובפרש"י: אבל בגולה אינך מוזהר עליו יותר מעניי ישראל. ז"ל המגן אברהם סי' ר"א ס"ק ד' כ' הטור י"א שיש להקדים לוי לישראל וכו' אח"כ ראיתי בירושלמי סוף הוריות דאי' התם שלוי וישראל שוין, רק בזמן הדוכן היה לוי קודם, אבל ביו"ד פסקו דלא כותיה וכמ"ש הרב"י שם, וצ"ע למה דהא רש"י [פרשת ראה] כתב ג"כ כן וכ"ה בספרי שם^א.

עקב ג

[א ד' מב. אך ק' דהתם איתא: יודע לדבר אביו לומדו תורה "וקריאת שמע", ונ' דהתם לא קאי אקרא, אלא הברייתא הביאה כל דיני חינוך וע"כ גם ק"ש בכלל, [ועי' ברכות ד' כ. בתד"ה וקטנים ובספר אמרי נועם ואכמ"ל], אך הספרי כאן איירי מדין תורה בלימוד הבנים, וכן מבואר ברמב"ם הל' ת"ת פ"א ה"ה שהוא דין תורה [אך ע"ש שהביא נמי ק"ש]. ונ' דמשו"ה מבואר נמי כאן בספרי דמלמדו לשון הקדש ובסוכה ליתא זה, [ועי' בזה באורך בויזאל משה ריש ח"ג] דבאמת ק' לשון הקדש מאן דכר שמיה, וע"כ דלהבין וללמוד התורה צריך להבין משפט לשון הקדש, ודוקא אז יבין התורה הכתובה לנכון, והוא כעזר וסעד ללמוד התורה, וע"כ בסוכה שאינה אלא לחינוך בעלמא, סגי בלימוד גרידא, דבחינוך לא צריך אפי' כל פרטי המצוה עי' מ"ב סי' תרנ"ח ס"ק נ"ח, ואפי' להחולק שם, מ"מ לא צריך יותר כגוף המצוה, אבל מצות ולמדתם הוא להבינו התורה על בוריה, ולזה צריך לימוד לשונה, שהוא לה"ק. נמצא דנשים פטורות מלימוד לה"ק, דלא יהא טפל חמור מן העיקר וק"ל. [ב ו ז ג] כדאי' בספרי וברש"י שם

ראה

[א] הנה מה שהק' רבינו מהירו', לפי מש"כ בפני משה שם לק"מ, שכתב דאיירי לענין טומאה מי יטמא למת, ישראל או לוי, ועל זה קאמר דכשיש דוכן שהלוי קע

ליקוטי זית רענן

- שופטים א -

[כ יט] כי ממנו תאכל

ילקוט רמז תתקכד: "כי ממנו תאכל" מצות עשה^א, "ואותו לא תכרות" מצות לא תעשה וכו'
זית רענן:

צריך ליכנס לעזרה משום שיר, יטמא ישראל, אבל שלא בשעת דוכן שניהם שוין, דלענין טומאה שניהם שוין, אבל יש ענינים שיש דין קדימה ללוי, והוא אפי' שלא בשעת הדוכן. אך הב"י [יו"ד סי' רנט] שכ' דבגמ' דילן לא חילקו בכך ודלא כהירוש', מוכח דס"ל להירוש' כפשטא.

ומה שהק' המג"א מיו"ד הכוונה מסי' רנא ס"ט [כמוש"כ בפמ"ג] דיש להקדים לוי בנתינת צדקה לישראל אפי' בזה"ז. ובמשכיל לדוד על פרש"י וכן בספרו ספרי דבי רב על הספרי כ' דהלאו הוא רק בארץ ישראל, ובגולה אין לאו, אבל מ"מ איסור יש, וכ"כ במנ"ח מצוה ת"נ. ובפרישה שם כ' "היינו בזמן שהיה תרומות ומעשרות נוהג, אבל בזה"ז יש לו קדימה", וצריך ביאור. ונ' עוד לתרץ דהלאו הנ"ל הוא לאו מיוחד שלא למנוע ממנו מעשר ראשון וכן מלשמחו ברגל, וכל זה כשישראל על אדמתו, ולכולם יש קרקע וללוי אין, ע"כ יש לאו זה, אבל בגולה שכולם שוים אין לאו זה, ומ"מ דין אחר יש שהלוי יותר מקודש, וכדילפינן ליה בהוריות יג. מקרא דאז הבדיל ד' את שבט הלוי, היינו כשלא עשה כל שבט הלוי את העגל, היינו מצד שנתקדשו יותר, ולא מצד שאין לו קרקע, וזה אינו מחייב ליתן לו כלום, אלא הוא דין קדימה, וכגון שיש ב' ענינים ואחד מהם לוי, יש להקדימו מצד קדושתו, וזה נוהג לעולם וק"ל.

[ויל"ע בדין קדימה ללוי אי יכול למחול או לא, ובכהנים פליגי עי' מ"ב סוף סי' קכח. ונ' דגם לוי קטן יש להקדים, ואע"ג דס"ל להמ"א דאין להקדים כהן קטן, [וכדהובא לעיל ויקרא כא ח ע"ש], שאני התם דכתיב "כי את לחם אלקיך הוא מקריב", וקטן לאו בר הקרבה הוא, אבל בלוי דכתיב הבדיל ד' את "שבט הלוי", גם הקטנים בכלל. ואין להקשות א"כ יקדים כהן קטן עכ"פ מצד שהוא לוי, דכבר כ' במנ"ח דכהן אינו בכלל לאו דידן, א"כ י"ל דאינו נמי בכלל קרא דאז הבדיל, וצ"ע. וע"ע בקובץ שיעורים ב"ב אות רעז רעח בשם מהר"ם דאין צריך להקדים לוי לישראל, ונתקשה הא לוי מקודש יותר עש"ה ונשאר בצ"ע].

קעא

ליקוטי זית רענן

פירוש שהקוצץ אילן עובר בעשה ולא תעשה וכ"כ התו' ואפשר לומר כי ממנו תאכל זה מצות עשה שיאכל, כדאמרינן בירושלמי^א עתיד אדם ליתן חשבון על מה שראתה עינו ולא אכל ע"ש

- שופטים ב -

[כא ח] כפר לעמך אשר פדית

ילקוט סוף הפרשה: כפר לעמך אלו החיים אשר פדית אלו המתים מלמד שהמתים צריכים כפרה, נמצינו למדים ששופך דמים חוטא^א זית רענן:

נ"ל דהכי פירושו דאמרינן בסנהדרין ד' מז. מת מתוך רשעו כיון דכי אורחיה מת אין לו כפרה, נהרג מתוך רשעו כיון דלא אורחיה מיית הוה ליה כפרה, א"כ הכי קאמר מלמד שהמתים צריכין כפרה, קשה למה לא כיפר להם^א המיתה, אלא כיון דכי אורחיה קמיית אין לו כפרה, שמע מיניה שיש חילוק בין המת עצמו לנהרג, נמצינו למדים ששופך דם הוא חוטא. בלא זה הוה אמינא הגיע זמנו למות, א"כ מה לי מת מעצמו או נהרג, אבל עכשיו ש"מ דיש חילוק^ב. ובב"י בא"ח^ה מביא הנוסחא: נמצינו למדים ששופך דמים חוטא עד יוצאי מצרים, וא"כ לק"מ.

שופטים א

[א] סוף קידושין, ובקרבן עדה שם פירש לפשט אחד דהוא משום ברכת שהחיינו וכ"ה בהגר"א או"ח סי' תקנא, וא"כ ודאי אינו מה"ת

שופטים ב

[א] בנדפס: ולמה, ונ' דצ"ל: להם

[ב] צ"ב רב וכי לא ידענו עדיין דרוצח במזיד במיתה ובשוגג גולה, ועוד א"כ אדרבה יפטר הרוצח דעשה לו טובה במה שהרגו שכיפר לו עוונותיו **[ג]** כן הוא בב"י סוף סי' רפ"ד, ועי' בענף הלל כאן על רבינו הלל [שגורס נמי כרבינו] כתב דאינו בב"י לפנינו, והרי שלך לפניך, והגר"א גורס כהב"י.

קעב

ליקוטי זית רענן

- כי תצא א -

[כא יח] כי יהיה לאיש בן סורר ומורה

ילקוט רמז תתקכט: בן סורר ומורה נידון על שם סופו, מוטב ימות זכאי ואל ימות חייב, אביו של זה שחשק יפת תואר והכניס שטן לתוך ביתו נעשה בנו סורר ומורה וסופו להמיתו מיתה משונה שנאמר וכי יהיה באיש חטא משפט מות^א זית רענן:

"וכי יהיה באיש באיש חטא משפט מות והומת ולא בשבת ויו"ט", כן הוא בספרי^א. וצ"ע מה ענין זה לכאן. וי"ל כמו שכתבו המפרשים מפני שסופו ללסטם הבריות יהרג, הלא אין חייב מיתה על זה, ותירצו שסופו להרוג הבריות, והקשו דמ"מ למה נידון בסקילה החמורה, ותירצו דיהרוג אנשים בשבת דהוי בסקילה. והתוספות בסנהדרין ד' לה.^ב למ"ד מקלקל בחבורה פטור א"כ אין חייב [סקילה] על רציחה בשבת, וסתם ספרי ר' שמעון דס"ל מקלקל בחבורה חייב, ויליף מדאסר רחמנא לידון בשבת, עי' שבת ד' קז., וא"כ הכי קאמר דבן סורר ומורה נהרג שסופו להרוג בשבת, וקשה מנא לן שחייב, הלא מקלקל הוא, לזה אמר "והומת" לא בשבת ולא ביו"ט, א"כ מוכח שחייב.

- כי תצא ב -

[כב א] לא תראה את שור אחיך או שיו נדחים וכו'

כי תצא א

[א] כן הוא גירסת רבינו הלל וע"ש בענף הלל, והגר"א גורס כבילקוט כאן [ב] ד"ה אין [ג] סקילה, ועל כן אסור להמיתו בשבת, ושפיר נהרג בן סורר ומורה על שם סופו.

קעג

ליקוטי זית רענן

תוספתא בבא קמא פ"ח ה"ד: אין מגדלין בהמה דקה בארץ ישראל וכו' ומה אני מקיים לא תראה את שור אחיך או שיו נדחים וגו' במדברות שביהודה במדברות שבספר נימאייק

ז"ל רבינו בפירוש מגן אברהם שם: צ"ע דהא דאין מגדלין בהמה דקה בא"י תקנת חכמים הוא. ואפשר דס"ל דעכ"פ כיון דקרא לא חייש להפסידא דא"י למה תקנו חכמים*. ואין להק' דילמא מקרא זה איירי בחו"ל, דא"כ לא ה"ל למיכתב שיו כלל, רק ה"ל למיכתב מין אחר דנוהג גם בארץ. אך קשה דה"ל לאתויי קרא דפ' משפטים דכתיב^ב על שור ועל חמור על שה, או קרא דארבע צאן תחת השה^ג. וי"ל דלהכי מייתי קרא דמשנה תורה דנאמר סמוך לכניסתן לא"י, א"כ מסתמא מיירי בא"י. א"נ י"ל דהנך קראי י"ל דכתבה התורה לאשמועינן דאם אחד עבר וגידל בהמה דקה, וחבירו גנב ממנו או הזיקו חייב לשלם, אבל הכא דקאמר אם ראיתם נדחים חייב לרדוף אחריהם ולהצילם, מקשה שפיר, דיניחם לברוח או יתפוס אותם וישחטם^ד

כי תצא ב

א כעין סברת הט"ז הידוע, אך רבינו כ' "למה תיקנו", משמע דיכולין לתקן, ומקשה רק מהיכי תיתי יתקנו. וק' הא כמה תקנות וגדרים תיקנו וחששו לדבר מה שלא חשש קרא. וצ"ל דבמקום שמפורש בקרא להיתירא בעי טעם למה תיקנו. **ב** כב ח **ג** כא לז

ד מבואר דיש נ"מ לדינא בין שני תירוצי רבינו, דלתי' א' המוצא בהמה דקה בא"י חייב להחזירו, ולתי' ב' אינו חייב להחזירו אלא יניחה או ישחטה. ועי' משך חכמה כאן דמתרץ קו' הגמ' ב"מ כז. ד"שה" הוא מיותר, דקמ"ל דאע"ג דאין מגדלין בהמה דקה, מ"מ צריך להחזיר שה אבוד, ושוב ציין לתוספתא הנ"ל. וכוונתו דהגמ' נשאר שם ב"קשיא", ע"כ יש ליישבה, ובאמת כאן שהוא קושיא על הפסוק הלא בודאי יש לזה תירוץ. אך עי' בספר למנצח לדוד לרבינו דוד פרוז ז"ל ב"ק נד. תירוץ אחר, וא"כ מהא לא איראי. ומצאתי בגבורת ארי להשג"א בתענית ד' כה. ד"ה אמר ר"פ, נסתפק בזה אי במקום מצות השבת אבידה מותר לקיימן, וכ' דנראה דאסור לקיימן וחייב לקנות דבר אחר בדמיהן עש"ה. ושלש סברות בדבר א' מצוה להחזירם ב' יניחם נדחים ג' יחזיר ממונם, ר"ל שישחטם או כיו"ב.

ובמה דפשיטא ליה לרבינו דגונב שה בא"י חייב בדין דו"ה [ר"ל ד] י"ל קו' התו"ט במשנה ב"ק סוף מרובה ד' עט: דתנן שם אין מגדלין בהמה דקה, והק' דזה הוה ליה למתני בפ"ו שם, ר"ל בפרק הכונס צאן לדיר דאיירי בהיזק צאן. ולהנ"ל י"ל דנטר תנא זה עד סוף מרובה, דס"ד דכיון דאין מגדלין בהמה דקה בא"י, אינו בדין קעד

ליקוטי זית רענן

- כי תבא -

[כו ה] ארמי אובד אבי

ילקוט ד"ה ואמרת: מלמד שלא ירד יעקב אבינו אלא לאבדם".

זית רענן:

ובספרי גרס אלא לאובד, ודריש מדכתיב "ארמי אובד אבי" משמע שאבי אובד ארמי^א כדאיתא בספר שיח יצחק, ופירושו שיעקב ירד לשם לאבד לבן וליקח ממנו, אי נמי שידע שהוא רשע וירד לאבדו ליטול ממנו שתי פרידות^ב טובות שלא ישאר בו ניצוצות קדושה כענין שכתוב בי' מאמרות

- נצבים -

[כט י] אתם נצבים היום כולכם

ילקוט ד"ה אתם: ד"א אתם נצבים אימתי כשתהיו אגודה אחת היום כולכם, בנוהג שבעולם אדם נוטל אגודה אחת של קנים בבת אחת שמא יכול

שהגונב ממנו, וטבחו או מכרו, יתחייב לו ארבע צאן, ויעשה סחורה בדבר איסור, קמ"ל דאע"ג דאין מגדליו, הוא רק איסורא בעלמא דרכיב על בעל הצאן, אבל סו"ס ממנו הוא ולא הפקיעו חכמים בעלותו, וחייב לשלם לו ד' [ובאוצר מפרשי התלמוד שם יש דברים בזה].

כי תבא

[א] וק' א"כ איך מסיים "ומעלה על לבן כאלו אבדו", והכוונה מצד מחשבתו עי' רש"י כאן [ובתוס' קידושין לט: ד"ה מחשבה], והגר"א גורס "להאבד", וא"ש, גם לגירסא הנ"ל פי' בספרי דבי רב שהוא שם דבר "שה אובד", ושוב הכוונה כלפירוש הגר"א ולפי' רבינו ק', גם בהגדה אומרים ולבן ביקש לעקור את הכל שנאמר ארמי אובד אבי וצ"ע [ב] בנדפס: ברידו', ונ' דצ"ל פרידות, והכוונה על רחל ולאה שתי בנותיו.

ליקוטי זית רענן

לשברם, ואילו אחת אחת אפי' תינוק יכול לשברם, וכן אתה מוצא שאין
ישראל נגאלין עד שיהו אגודה אחת
זית רענן:
מנחות ספ"א^א

- וילך -

[לא יד] הן קרבו ימיד למות

ילקוט ד"ה הן: אמר משה לפניו, אם אין אתה מכניס אותי לארץ ישראל
הנך אותי וכו' אמר לפניו רבש"ע הנח עין אחת^א שלי תחת הדלת ויתנו עליה
את הדלת שלשה פעמים בשנה ואחיה ולא אמות וכו' אמר לו אני בן עמרם
שיצאתי מהול ממעי אמי, ולא נצרכת למול, ובו ביום שנולדתי מצאתי
פתחון פה והלכתי ברגלי ודברתי עם אבי ואמי, אפילו חלב לא ינקתי^ב /
וכו',
זית רענן:

א) שמעתי פירושו שמשוה בקש לחיות ולא יכנס לא"י, וקשה דהא חייב
לעלות ג' פעמים בשנה לרגל, ועל זה קאמר הנח עין אחת תחת הדלת, היינו

נצבים

א] נ' דצ"ל פ"ג והוא במנחות ד' כז. "וכן ישראל בהרצאה עד שיהו כולן באגודה
אחת". ועי' רש"י להלן לג ה ד"א בהתאסף, בהתאסף יחד באגודה אחת ושלום
ביניהם הוא מלכם, ולא כשיש מחלוקת ביניהם. [וכיון דקורין פ' נצבים קודם ר"ה,
ועוד דמלת "היום" מרמז על ר"ה כידוע, הוא התעוררות לזכות ליום הדין להיות
באגודה אחת, אפי' עם הפחות שבישראל, וכטעם הילקוט, ועי' ע"ז ד: ואף דכל
אחד שייך לאיזה חוג, זה חסיד וזה מתנגד זה ספרדי וכו', הרי גם ד' מינים
שבלולב, שונים זה מזה, וגדלים כל אחד במקום אחר, מ"מ לקוחים באגודה, היינו
שלפעמים אגודים ביחד, ועכ"פ מוכן לזה להיות נאגד עם המין השני, [ועי' היטב
בחפץ חיים עה"ת פ' ראה עה"פ לא תתגודדו], וזה אינו קשה כ"כ, והענין גדול
שהרי "אין נגאלין" אלא מתוך כך ודו"ק, יה"ר שיהיה בב"א].

ליקוטי זית רענן

העור שעל גבי העין, פ' שיסתום עינו, ויהיה סומא באחת מעיניו ופטור מן הראיה^א

(ב) והא דכתיב^ב "ותניקיהו", י"ל דהכי קאמר שלא ינק בחנם רק בשכר^ג

- האזינו -

[לב ג] כי שם ד' אקרא

ע' חזקוני דלא הזכיר השם רק אחר כ"א תיבות וכן בקדושה עש"ה, וע' מגן אברהם ס' קכ"ה סוף ס"ק ב' הביאו וע"כ אומרים "ככתוב" ולא "וכן כתוב", דא"כ הם כ"ב^א

- וזאת הברכה -

וילך

א] כדאיתא בחגיגה ד' ג... [וע' תוס' פסחים ג: ד"ה מאליה דבחול פטורים מהראיה, וא"כ א"א לומר הכי, וע"ש בצל"ח] ב] שמות ב ט ג] נ' כוונת רבינו דמצד עצמו לא ינק כלל, רק כדי שאמו תקבל שכר היניקה מבת פרעה ינק. וע' עיון יעקב סוטה יב: ד"ה יינק.

האזינו

א] הובא במ"ב ס"ק ח' בקיצור. וכן הוא בתרגום יונתן וירושלמי, עוד כ' שהוא אחר פ"ה אותיות. וי"ל הטעם שהוא כמו אחר ספר ששלם, כשבת ד' קטו: וי"ל דלכך לא הביאו המ"א, רק הילקוט, ששם אין הקפדה למנין אותיות, דבנוסחתינו יש פחות מפ"ה אותיות. [וכ"א תיבות הוא לנוסח אשכנז, אבל לנוסח ספרד הם כב תיבות, וכן בשבת יש רק בנו"א כא תיבות, וע"ע היטב בחזקוני]. וק"ק דלכ' העיקר שלא יהיו פחות מכ"א, אבל להרבות לית לן בה, ואת"ל שיש ענין מסוים בכ"א, מ"מ אפשר להוסיף כמוש"כ הרמ"א או"ח סי' רס"ג ס"א דאף דיש להדליק ב' נרות נגד זכור ושמור, אפשר להוסיף עליהם וא"כ ה"נ, ואולי דהענין למהר להזכיר השם בכל האפשרי, וע"כ אין להרבות מלים. ועכ"פ נ' דאף לשיטת המחבר רס"י קכה וכן מנהג אשכנז דאין לציבור לומר נקדישך [או נקדש], הוא רק כששומעין להחזן ומכוונין לצאת ממנו, אבל אם אין שומעין דבריו, יש להם לומר בעצמם, כי קדושה בעי הכנה וכמוש"כ החזקוני, רק יוצאים מהש"ץ, אבל אם אין שומעין הכנתו, חייבין להכין בעצמם].

קעז

ליקוטי זית רענן

[לג כד] יהי רצוי אחיו

ילקוט רמז תתקסב: דבר אחר יהי רצוי אחיו, כשהיו ישראל מתייחסים^א, זה אומר שלי היא לויה וזה אומר שלי היא לויה, אם מראובן הכתוב מייחס שלי היא לויה, ואם ממנו הכתוב מייחס שלי היא לויה, ריצה את אחיו באותה שעה, לכך נאמר יהי רצוי אחיו.
זית רענן:

נ"ל משום דיעקב אמר^א עשר אעשרנו לך, וילפינן מיניה בכתובות^ב דאל יבזבז יותר מחומש, דהיינו מעשרה בנים, א"כ היו סבורים שיתן עוד א' מעשר מלבד שבט לוי, ואמר אשר אם מראובן הכתוב מייחס, שגם ראובן נמצא עמהם, א"כ ע"כ עישר למפרע, כדאיתא לעיל פרשת ויצא^ג, והיה לוי עשירי א"כ היה אשר החמישי, דהא למפרע הוא בנימין יוסף זבולון יששכר אשר, ואם ממנו הכתוב מייחס, דהיינו שהפריש ד' בכורים לד' אמהות, א"כ התחיל משמעון, והיו ח' ואח"כ חזר לשמעון ולוי היה עשירי, א"כ היה אשר ג"כ החמישי, שמעון לוי יהודה נפתלי אשר, וא"כ ממ"נ שלי הוא לויה. ועי' בספר ראב"ן סי' קי"ז^ד

וזאת הברכה

א] בראשית כח כב [ב] ד' נ. ג] עי' ילקוט וישלח רמז קלג ובתרגום יונתן שם לב כה

ד] וז"ל במחלוקת קרה היה המעשה, כדכתיב ואנשים מבני ישראל מאתים וחמישים וגו', ומכל השבטים היו זה אומר שלי היא הלויה, קדושת לויה, ששבטי הוא המעשר שאמר אבינו יעקב וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך, וכל שבט ושבט היה אומר כן, ואמר להם שבט אשר לשבטים אם מראובן הכתוב מייחסו, כלומר שיש להתחיל המנין מראובן ולקדש עשירי שלו היא הבכורה של לוי, לפי שקדושת לויה היא הבכורה ואין בכור מוציא בכור, ויש לך לסלק ד' בכורות של ד' אמהות, ראובן יוסף דן וגד, וישארו ח' שבטים, וכשתמנה שמעון לוי יהודה יששכר זבולון בנימין נפתלי אשר ח', ויש לך לחזור לשמעון הרי ט' ולוי העשירי קדש, ואם ממני הכתוב מייחס שיש לכם לחשוב אחרונות ולהתחיל המנין ממני שאני אחרון במנין שבטים ביחס על דברי הימים, שכן מנוים שם ראובן שמעון לוי ויהודה יששכר זבולון דן יוסף ובנימין גד ואשר, ובמנין אחר אין לסלק הבכורות דמנין אחר האחרונים הם ראשונים, וכי תחשבו לאחור מאשר, יהיה לוי העשירי קדש, ובזה הדבר ריצה את השבטים והודו לו עכ"ל וע"ש באבן שלמה

קעח

ליקוטי זית רענן - הוספות

הוספות

א] שמות יב י והנותר עד הבקר וכו'. ובמכילתא דלר' ישמעאל דהחידוש **דבשבת לא ישרף.** ותמוזה דהוא ק"ו מיו"ט. וכו' **רבנו בזית רענן:** וי"ל דגבי שבת איכא למימר דקרא 'לא תעשה כל מלאכה' [שמות כ י] איירי בשאר שבתות השנה, אבל כל מלאכה לא יעשה בהם [יב טז] כתוב [בפסח], וא"כ אי אמרת ששורפין נותר בפסח, א"כ כל פסח מותר במלאכה, וא"כ בטלת כל מלאכה לא יעשה בהם עכ"ל. ועי' בבית הלוי כאן וציין לרבנו, ועי' במלבים.

ב] במדבר לד ו. הים הגדול. ועל כן סובר המחבר או"ח סי' רכח ס"א דמברכין עליו שעשה את הים הגדול, כמוש"כ הגר"א שם מהאי קרא. אך המ"א שם הביא מהתוי"ט מהרא"ש שרק על האוקיינוס מברכין. ונ' לדחות הראיה מהפסוק דבדברים א ז כתיב 'הנהר הגדול' ופרש"י מפני שנזכר עם ארץ ישראל, וכו' בשפת"ח שבאמת הוא הקטן שבנהרות, א"כ ה"נ הים התיכון אינו גדול בעצמו, אלא כיון שהוזכר כאן עם ארץ ישראל שהוא גבול המערבי, אבל לברך עליו בסתם את הים הגדול זה לא מספיק.

ג] עי' מה שהובא מרבנו פרשת עקב א, ובהערות. עוד נ' להסביר דברי הילקוט כאן עם מש"כ רבנו על דברי הילקוט פרשת לך לך אות א שיצחק הפריש מעשר שני דכתיב ביה ברכה ע"ש, א"כ הכא נמי דכתיב ובירך פרי בטנך ופרי אדמתך, איירי במעשר שני דכתיב ביה ברכה. ומה שהוקשה מילה דוקא למעשר שני, נ' דכשם שמע"ש אין בו נתינה למי שהוא אלא הבעלים אוכלים אותה בקדושה [כדין נטע רבעי שכתוב ביה [ויקרא יט כד] יהיה כל פריו קדש הילולים לד'], ובזה זוכה ליראת שמים כדכתיב [דברים יד כג] ואכלת לפני ד' אלוקיך למען תלמד ליראה את ד' אלוקיך כל הימים וכו' [ועי' תוס' ב"ב ד' כא. ד"ה כי מציון, ובחינוך מצוה שס באורך], שהאכילה מתאוותיו של אדם, עד שאפשר שיהיה זולל וסובא, ועי' רמב"ן ריש פרשת קדושים, וכל עמל אדם לפיהו [קהלת ו ז], ועל כן מע"ש משרה בו קדושה ובפרט באכילתו, וכן הוא במילה אשר היא מצוה ממושכת כל ימיו, וכידוע מדוד המלך שניחם עצמו על ידה בבית המרחץ כדאיתא במנחות ד' מג.

קעט

ליקוטי זית רענן - הוספות

ומצאתי טעם זה ברמב"ם אחר ספר המצוות הקצר לפני הל' יסוה"ת וז"ל הספר השני המצוות התדירות וכו' כדי לאהוב את המקום וזכרו תמיד וכו' ומילה בכללן לפי שהיא אות בבשרינו להזכיר תמיד בשעה שאין שם לא תפילין ולא ציצית וכיוצא בהן עכ"ל, [והוא מרגניא], הרי שזה תכלית המצוה, והיינו אחד מתכליותיו. וזה הביא בספר היד שמקורו מקור טהור מגמרא הנ"ל, אבל הטעמים המפורסמים ממורה נבוכים המציא הוא ז"ל מדעתו הרחבה, וביד הביא מה שמפורש בחז"ל. ובזה ניצל מהרהורי עבירה שהן קשין מעבירה, יומא ד' כט., וכל שכן מעבירות עצמן [ועי' ב"ח ריש הל' מילה], וזה מגלה לן ההיקש הזה, שכמו המעשר שני משרה קדושה ויראת שמים, כמו כן המילה, שמקיימים מצוה זו בכל מקום ובכל זמן והיא משרה קדושה עליו, אחר הפרשת הרע ממנו, ושניהם על ידי הפרשה, זה בחלק הנפרש והנאכל, וזה החלק שנפרש ממנו הנשאר לעולם, וקמ"ל דמצות מילה אינה כמצות לולב וכיו"ב שהיא המעשה, אלא הוא כמו אכילת מע"ש, ולא הפרשת מע"ש, זה ביאור דברי רבנו הקצרים והנפלאים, ודו"ק.

ד] דברים י ח. עי' גליון הש"ס סוטה ד' לח. וז"ל רבנו וי"ל דהוה אמינא דוקא לפני ד' כשמשמש לפני ולפנים צריך עמידה, אבל במזבח בחוץ לא, לכן יליף מלעמוד ולשרת [דברים יח ה, דלא כתיב ביה לפני ה'].

ה] שם טז ג. יום צאתך. ועל כן בקריאת שירת הים לא יצא, שלא היה זה ביום היציאה, החת"ס דלא כמ"א סוף סי' סז כדהובא שם בהרע"א וכדהגיהו שם בהוצאת מכוון ירושלים ע"ש.

ותימה שאדונינו המג"א מופרך מפסוק בחומש. והנה האבן עזרא [והרד"ק בספר השרשים סוף שרש 'יום'], להלן במדבר ג יג 'ביום הכתי כל בכור' כ' שהכוונה על הזמן, שהרי מכת בכורות היה באמצע הלילה, והוסיף: 'וכן רבי'ם', ונ' דגם 'יום צאתך', אין הכוונה רק מה שהיה בט"ו ניסן, שהרי מספרים מהשיעבוד ועשר מכות זמן רב קודם יום ההוצאה, וע"כ הביאור, 'יום צאתך' זמן היציאה שכולל אפי' השיעבוד, וס"ל להמ"א דדבר גדול כמו קריעת ים סוף הוא בכלל, וא"כ מהפסוק לק"מ. ומהמדרש הרי שנינו שאין למדים הלכה מהמדרש [או מן ההגדות כדהובא ברשב"ם ב"ב ד' קל: סוף ד"ה עד שיאמר], והובא במג"א עצמו כן בסי' קכח ס"ק כט, וא"כ ת"ל לא קשה כלום. ועי' עוד בתוס' רע"א ברכות פ"ה אות לו ובתו"ט שם, ובמ"ב סי' רכה ס"ק ח, ואכמ"ל.

ליקוטי זית רענן - הוספות

ו] **בילקוט יהושע** רמז ט יש נשים חסידות גיורות: קָגָר אסנת וכו' ויעל אשת חבר הקניי. וכו' **רבנו בזית רענן**: ובוזה מיושב מה ששמעתי קושיא מהגאון מוהר"ר ישראל אב"ד דקהלתינו ק"ק קאליש לפי מש"כ בספר עשרה מאמרות [חיקור הדין ח"ה פי"א] שר' עקיבא בא מסיסרא שבא על יעל, ור' עקיבא ס"ל דגוי ועבד הבא על בת ישראל הולד ממזר [קידושין ד' עה:], א"כ ר"ע חס ושלום ממזר. ולפי מה שאמרו פה שהיתה גיורת, יש לומר שנתגיירה אח"כ.

ז] **אסתר א א. מגילה ד' יא. מהודו ועד כוש. הודו בסוף העולם וכו' כי הדדי וכו'.** כ' **רבנו בזית רענן**: פירשו הראשונים דהא והא איתנהו, ולא נחלקו במציאות, כי העולם עגול ככדור, ותפסח ועזה הם זה בצד זה, ואם באנו לחשב העיגול מצד תפסח עד שתגיע לעזה נמצאת כל אחת מהן בסוף העולם, והם גם סמוכות זו לזו, וכן אתה אומר בהודו וכוש, דלא פליגי במציאות דגבי הדדי קיימי ומצד חגורת העיגול תהיה הודו בסוף העולם וכוש בסופו עכ"ל.

כן הוא במנות הלוי בשם ר' משה אבן תיבון בספר פאה, [ועשה ציור], וא"ש הערת השפתי חכמים ע"ש. וכןראה קרא רבנו גם את בעל מנות הלוי בעל הלכה דודי רבנו שלמה אלקבץ 'ראשון' ולכן כ' לשון רבים 'הראשונים'. ומש"כ שהעולם עגול עי' תוס' ע"ז ד' מא. ד"ה ככדור, ובספר סדר יעקב שם.

ח] **מגילה ד' יב. מפני מה נתחייבו כלייה, שנהנו מסעודתו של אותו רשע וכו' מפני שהשתחוו לצם. וכי משא פנים יש בדבר ע"ש.** וכו' **רבנו בזית רענן** [רמז תתרמח]: פירוש בשלמא לדידן ניחא כי על ענין שנהנו תיקנו בצומות, שצמו ג' ימים כדאיתא במדרש, אלא לדידך דאמרת שעל שהשתחוו לצלם לא מצינו תיקון שלם ותשובה שלימה מיוחסת לעון, ויש להקשות וכו' משא פנים יש בדבר. פירוש אחר בשלמא לדידן ניחא דלא יקשה משוא פנים יש בדבר, דאין הכי נמי דנושא השי"ת פנים לישראל כדכתיב ישא ה' פניו אליך, אמר הקב"ה לא אשא פנים לישראל, שאני כתבתי בתורה ואכלת ושבעת וברכת, והם מחמירים על עצמן עד כזית ועד כביצה [כדאמר']

ליקוטי זית רענן - הוספות

בברכות ד' כ:], וזה לא יתייחס להם אלא בהיותם בתואר היושר אלוקים, אך אם חס ושלום יתפסו במומי עבודה זרה הרי הם יוצאים מחזקת הישראל, שהמודה בע"ז ככופר בכל התורה כולה, והרי הוא כנכרי לכל דבריו, ומעתה לא יתייחס להם משוא פנים כלל, א"כ לדידן ניחא ולדידך קשיא ודו"ק עכ"ל.

ולפי"ז התירוץ שלא עשו אלא לפנים, דאף שהיו צריכים למסור עצמם למיתה, מ"מ לא האמינו ח"ו בע"ז, ולא יצאו מכלל 'ישראל', וכן לפירוש הראשון כיון שהיה באונס, יש על זה תשובה רגילה בחרטה ותענית, ועל' תוס' ע"ז ד' ג. ד"ה שלא השתחוו ואכמ"ל.

ט] אסתר א יב. ויקצוף המלך מאד וחמתו בערה בו. מגילה ד' יב: אמאי דלקה ביה כולי האי וכו'. כ' רבנו בזית רענן [רמז תתרמט]: הוקשה לרז"ל וכו' ואין דרך העולם כן, אלא הכעס הולך ומתמעט ומתקרב דעתו, וכאן וחמתו בערה בו והולך ומבעיר, מאי שלחה לו דלקה ביה חמתיה ואזלא דולקת הולכת יותר ואין טבע העולם כן, אלא שלחה ליה בר ארוריה דאבא וכו', א"כ בתחילה קצף המלך מעט שמיאנה לבא, קודם שישמע דבריה, ואח"כ שמע מה שביזהו, אז וחמתו בערה בו עכ"ל.

י] מגילה ד' טז. שהיתה מחווה כלפי אחשורוש ובא מלאך וכו'. עי' רש"י. וכו' רבנו בזית רענן: ואפשר לומר דדייקי מלת 'נמכרנו' כי היה לו לומר כי נקנינו, כי הוא הקונה מהמלך, אלא שכוונתה היתה כנגד אחשורוש ה'מוכר'.

יא] אסתר. ח טז. ליהודים היתה אורה וכו'. מגילה ד' טז: אורה זו תורה וכו'. וכו' רבנו בזית רענן: אורה זו תורה. יען אז קיימו מה שקבלו כבר [שבת פח.], שהיה להם מודעה רבה לאורייתא שכפה עליהם הר כגיגית [שם], ועתה קיימו מה שקבלו בסיני, א"כ עד עתה לא היה להם תורה, ועתה נתקיימה התורה בידם וקבלוה מרצונם הטוב, וזה שאמר ליהודים היתה אורה זו תורה שקבלו התורה בלי כפיה. **שמחה זהו יום טוב.** של פורים שניתוסף להם יו"ט זה מחדש, כמו שאמרו רז"ל [מגילה ד' יג:]: שהמן אמר

ליקוטי זית רענן - הוספות

מפקי ליה לכולה שתא בש"י פה"י, שבת היום פסח היום, אמר הקב"ה אני נותן להם יו"ט אחר מפלתו של המן, הוא פורים. **ששון זו מילה**. יען שעמלק היה חותך מילותיהן של ישראל ואומר הי לך מה שבחרת טול מה שבחרת [תנחומה כי תצא ט], ובמפלת המן הבא מזרע עמלק ששו במצות מילה ודו"ק. **ויקר אלו תפילין**. שבראש, שעתה נתקיים יקרה והדרם, כי נפל פחדם על כל העמים, ורבים מעמי הארץ מתייהדים, ומה שעד עתה נחשבו לנבלי חרס [איכה ד ב], עתה בא להם יקר התפילין עכ"ל.

ורש"י מגילה ד' טז: כ' דעל כל אלה גזר המן שלא יקיימוה, וע"ש במהרש"א והגר"א. ויש לפרש וששו כולם במצוות מילה, ועד עכשיו לא מצינו כן אלא בדוד המלך, עי' שבת קל. מנחות מג:, אי נמי ששמחו רק במרחץ עי' לעיל אות ב ועתה שמחו תמיד.

ולדברי רבנו יתכן לפרש מש"כ הרמ"א סי' תרצה ס"ב טוב לעסוק מעט בתורה קודם שיתחיל הסעודה וסימן לדבר להיהודים היתה אורה ושמחה ודרשינן אורה זו תורה, וע"ש בדרכי משה ובעטרת זקנים דזה מגין שלא יארע קלקול בסעודה ע"ש, דאמרי' בסוטה ד' כא. דתורה אינו מגין רק למי שמצווה בה, וזה החידוש בפורים שקבלוה ברצון, וא"כ מחוייבים בה, וגדול המצווה, וע"כ היא מגינה, וזה מחייב כל השנה שהרי הוא מחוייב בה, א"כ זה מחזק כמו ביום מתן תורה בשבועות או יותר ודו"ק. ואפשר לעסוק בהלכות פסח, ויקיים גם הא דשלשים יום, כדאי' בס"י תכט מ"ב ס"ק ב שמתחילים בפורים עצמו, ושניהם בידו.

יב] שם. י ג. ורצוי לרוב אחיו. עי' רש"י ובמגילה ד' טז: גדולה ת"ת יותר מהצלת נפשות. וכ' רבנו בויט רענן בשם מאור עינים: וי"ל דהני מילי תלמוד תורה דיחיד, אבל ת"ת דרבים וכו' ומרדכי היה עוסק בת"ת דרבים ללמד את בני ישראל תורה, ולכן גדול ת"ת דרבים יותר מהצלת נפשות עכ"ל. ועי' מגילה ד' ג: הא דיחיד הא דרבים. ובעיקר הקו' עי' היטב בט"ז יו"ד סי' רנא ס"ק נ, וכנראה לא היו הדברים לפני רבנו.

יג] בילקוט שמואל א' [רמז עח] ד"ה וחנה, למה נשתתפו הנשים עם הקטנים והעבדים לענין המצוות לפי שאין להם אלא לב אחד. וכ' רבנו בזית רענן

קפג

ליקוטי זית רענן - הוספות

פירוש לענין מצות עשה שהזמן גרמא וכו' וא"כ מ"ע שאינו נוהג לעולם קרוב הוא שלא תעשה. [וידוע טעם הכל בו שאין להם תמיד פנאי כיון שרשות בעליהם עליהם, אך טעם הנ"ל כדבסמוך א"ש טפי בפנויה]. וי"ל דכוונת רבנו מצד שתשכחו. וז"ל התשב"ץ בספר מגן אבות, אבות פ"ה מ"ב ורוב החכמים הם האדומיים וזה הוא הטבע הראוי לזכרים שיהיו חמים ויבשים ולזה נקראים "זכרים" לשון זכירה, היפוך הנקיבות שהם קרות ולחות, ולזה נקראים "נשים" לשון שכחה, מענין "נשיתי" טובה עכ"ל.

[וכן 'נשני' אלקים בראשית מא נא. אך ק"ק דנשים הוא ל' רבים, ול' יחיד הוא אשה כמו איש, וגם ל' רבים 'אנשים' כעין "נשני", ועוד דברד"ק בספר השרשים כ' דלשון רבים דאשה הוא אישות, ול' נשים בא מלשון אנש, ובערך אנש כ' דאפשר דל' אשה בא מל' אנש והדגש לחסרון הנון, והראוי אנשה. וצ"ל דמ"מ נשים הוא כלשון נשני, אבל 'א'נשים בהוספת א' אינו דומה עוד ללשון נשני, וכמובן אכמ"ל בזה. ועי' בראשית אות ו ובהערות].

[לולא דמסתפינא הייתי מפרש הילקוט אחרת, דכוונת חנה 'על לבה', אמרי' בברכות סוף ד' לא: על דדיה, וזה נחשב יופי, ע"ש ד' י: 'בהוד יפיה' כפרש"י, וזה גורם ההרהור בגברים, ואמרי' בב"ב ד' קסד: שאין אדם ניצול מאלו בכל יום, אבל אשה אין לה הרהורים כאלו, וע"כ אין לה מעשהז"ג שזה מייסר את המחויב בהן, ובבמדבר כג כד הן עם כלביא יקום ופרש"י מתגברים וכו'. לחטוף המצוות קריאת שמע תפילין, ואינם בנשים, כי אלו קשים לקיימם שהוא שוכב עיף ויגיע אבל צריך לקום דזמן ק"ש [ותפלה] עובר, וכופה מחליש כחות היצר שלו, אבל אשה שאין לה היצר לכל אלו הדברים כנ"ל, לא צריך הקושי שבמעשז"ג, שאין לה אלא לב אחד, ואמרו בביצה ד' כה: שניתנה תורה לישראל מפני שהן עזין ופרש"י והיא מתשת כחם ומכנעת לבם, אבל נשים אין להם גם תורה, שאין לה רק לב אחד, ולא הוצרכו לתורה ולא למעשז"ג וק"ל. גם יש לפרש כעין זה שבב"ב שם אמרי' שאין אדם ניצול מהרהור עבירה ומעיון תפלה ומאבק לשון הרע, וכיון שעל פי רוב היא מתפללת רק תפלה קצרה וכמוש"כ רבנו סי' קו ס"ק ב, לא שייך אצלה כ"כ עיון תפלה, לא נשאר רק אבק לה"ר, היינו 'לב אחד'.

אמנם נ' פשוט שאין כל אלו רק טעמים בעלמא ואין לעשות מזה שום נפקא מינה לדינא, ולהלכה זה גזו"כ שפטורים ממעשז"ג, ועי' קידושין ד' לד: לה הילפותות.

ליקוטי זית רענן - הוספות

ומש"כ בתשו' רע"א מת"ל סי' פ דבשב ואל תעשה חייבין, אינו מצד שלא שייכות סברות הנ"ל, רק דהגזה"כ לא נדרש רק על מצוות, ולא על איסורים ע"ש, ואלו איסור הם. ועי' פני יהושע ביצה ד' ל. ובצל"ח שם.

ובאותו ענין: בבראשית ב כט. כ' בטעמא דקרא [מהדורא ה'] להגר"ח קניבסקי שליט"א [ז"ל] הק' למה יש לאשה רנ"ב אברים, הא אדרבה יש לה פחות מצוות מהאיש שיש לו רמ"ח, שאין לה המצוות שהזמן גרמא, ולמה יש לה אברים אפי' יותר מהאיש. ותל' דמה שהיא מקיימת מעשהז"ג בלי חיוב שוה ביותר ע"ש. וצ"ב שלפי"ז יש לה כמה אברים למצוה אחת. גם ק' כיון שאמרו גדול המצווה ועושה, וכמו שהביא שם, איך נעשה בסוף האיני מצווה גדול יותר.

ונ' שגם באיש לא נבראו רמ"ח אברים, כיון שיש רמ"ח מצוות, אלא להיפוך דגוף האיש צריך רמ"ח אברים, ואח"כ נתן הקב"ה רמ"ח מצוות כנגדן, וכן משמעות לשון הגמרא במכות סוף ד' כג: ורמ"ח עשה כנגד איבריו של אדם, שהיו האברים וכלנגדן ניתנו מצוות, ולא להיפך. ואשה הגוף שלה צריך רנ"ב אברים, ואצלה לא ניתן מצותיה נגד האברים, ויש לה כמה אברים שאינם מכוונים לאיזה מצוה, ואם כן אולי אפי' כולם ודו"ק, גם בשמן ששון חיי שרה אות א מבואר דבאשה אינו מכוון נגד איבריה.].

יד] ויקרא יט יד. ולפני עיור לא תתן מכשול. רבנו בסי' קנו ס"ק ב בהביא הרבה מצוות כ' שלא להכשיל תם בדרך שנא' ולפני עיור וכו', והמקום ינחנו בדרך אמת וישר. וצ"ב למה ומה הוסיף כאן, שלא כדרכו. ונ' דהנזהר שלא להכשיל אחר בדרך, וכדכתיב [דברים כז יח] ארור משגה עיור בדרך', בשכר זה יעזור הית"ב לזה האדם שילך בדרכו באמת וישר. כהא כשמדליק נר שבת זוכה לבן שמאיר בתורה שנא' נר מצוה ותורה אור עי' שבת כג: מדה כנגד מדה, ה"נ בשכר שאינו מכשיל השני, גם הוא נשמר מחטאים ועוד יותר. ומתורץ מה כוונתו, אבל עדיין ק' למה כתב כן הכא, התפלה הזו. ונ' שעיקר ספר המ"א הוא לבאר דברי השו"ע והרמ"א, אבל בזה הסעיף קטן, אשר 'זה הקטן גדול היה', הלך בדרך אחר והביא המון דברים שהמחבר והרמ"א לא דברו כלל מזה, והיה אפשר להביא עוד, או אולי החמיר ביותר במה שהביא, והמ"א ידע שספר הזה יהיה המורה דרך לכל ישראל, בדרך הישראלי היינו 'אורח חיים', עד עמוד הכהן לאורים ולתומים, וכן היה, שגם המ"ב העתיק כאן דבריו של המ"א, א"כ בלי סייעתא דשמיא מרובה,

ליקוטי זית רענן - הוספות

אי אפשר לכתוב הס"ק הזה, ע"כ הציל ההזדמנות, להתפלל ש'המקום ינחנו בדרך אמת וישר', אמת שלא ימעט, וישר שלא ירבה, וכתפלת הש"ץ בימים נוראים 'הוה מצליח דרכי אשר אני הולך' וק"ל.

[והמ"ב כ' שלא ליתן לו עצה שאינה הוגנת, וכ"כ בספר המצוות הקצר שלו ל"ת עו וכן שלא להכשילו באיזה איסור [וצ"ע למה השמיט זה כאן], משמע דס"ל דיצא הפסוק לגמרי מן הפשט ובמשים לפני עיור מכשול ממש שיפול עליון אינו עובר. ובמנחת חינוך מצוה רלב נסתפק בזה וע"ש בהערות. ובקובץ שיעורים ב"ב אות עו עז, הביא מהיד רמ"ה שעובר גם כפשוטו. ופלא שלהגר"ז כאן נשמט לאו זה].

בשמן ששון בראשית אות יב. 'בילקוט': שמות רמז קסה וע"ש בזית רענן הרגיל, וברד"ל בפרקי דר' אליעזר פמ"ח אות לת.

טו] בילקוט תהלים רמז תתעד. 'ובימי אקרא' בימים טובים שנתת לי, ביום השבת וכו' בא' לחודש השביעי בעשור לחודש השביעי. פירש רבנו'בזית רענן שאלו נקראו 'יום' ביום השבת יום תרועה יום הכיפורים. אבל צ"ב מאי שנא אלו מהשלוש רגלים. וי"ל דבאלו יש מצוה מיוחדת בדיבור 'בקריאה', בשבת קידוש הוא מה"ת, משא"כ יו"ט [כמוש"כ המ"מ והמ"א סי' רעא ס"ק א], בראש השנה תקיעת שופר, לא מבעי אי הוא כתפלה כמוש"כ הגרי"ז, גם בלי זה סוף סוף הוא על ידי הפה גם י"א שבשעה שאין שופר, אז אמירת פסוקי מלכיות וכו' הם מה"ת, וביו"כ הוידוי הוא מה"ת כמו שכתוב לפני ד' תטהרו. [אך ק' דבליל הסדר איכא והגדת לבנך. ואולי י"ל דעיקרו להגיד לאחרים, וכן כתיב למען תספר באזני בנך וכו', ואף שגם בינו לבין עצמו חייב, משא"כ אלו השלוש הוא מדבר אל הקב"ה ואלו נקראים 'אקרא']. אך עי' רמב"ם הל' חו"מ פ"ז, משמע שאין עיקר המצוה לאחרים וי"ל ד'אקרא' הוא להקב"ה משא"כ ההגדה הוא לאחרים או לעצמו אבל לא להקב"ה. וי"ל עוד כיון דכתיב 'בימי' היינו שהוא ביום ולא בלילה, וכמו שדורשין כן בכמה דוכתי, משא"כ ההגדה היא דוקא בלילה, ואף שקידוש עושין בלילה, אפשר לקדש מבעוד יום וכמו שעושין כן, בקיץ בחו"ל, גם אם נאנס בלילה מקדש ביום, שאין המצוה דוקא בלילה כמו ההגדה. וק"ל.

טז] דברים יט ח. ואם ירחיב וכו' כי תשמור וכו' ויספת וכו'. כ' רבנו בזית רענן כ' בשם ב"א, והכוונה לספר 'ברית אברהם' שמביא פירושים שקדמו לו

ליקוטי זית רענן - הוספות

וז"ל: וא"ת למה צריכין לעת"ל, הא כתיב ולא ילמדו עוד מלחמה [ישעיה ד ב] וכתיב השם גבולך שלום [תהלים כמו יד]. וי"ל דלעת"ל היינו לימות המשיח וכמ"ד [ברכות לד:] אין בין העוה"ז לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות וכתיב 'לא ילמדו', לעולם הבא, אי נמי אע"ג דלא איצטריך מבדלי להו כי היכי דלא ליבצר מצוה אחת מן התורה עכ"ל. [וכוונת תירוץ השני דיש דין ומצוה, בכיבוש ארץ ישראל להפריש ערי מקלט, אע"ג שאין נצרכים כלל, עצם הפרשה היא נמי מצוה]. ובזה א"ש שבאמת אין צורך, אבל ה' נותן המצוה לשם מצוה. וכן הוא בפירוש 'המיוחס' להראב"ד על הספרי כאן [ואפי' אם אינו להראב"ד הוא עכ"פ פירוש קדמון, ומשם העתיקם הבית אהרן].

ג] אך ק' א"כ מה בכך דידע משה רבינו שאין קולטות, מ"מ יפרישם, משום מצוה הבא על ידו רצה לקיימן, מכות ד' ט:, הרי זה חיוב, דלא גרע מלעתיד לבא דלא צריכים לקליטתם, ומ"מ מצוה איכא. וי"ל דחלוקים ביסודם, לעת"ל הם ערי מקלט ובכחם לקלוט, אלא שלא יבא לשם רוצה כיון שאין חוטאים, [אבל אם רצה לפני ביאת המשיח יכול לנוס להם], משא"כ בזמן משה שהיה החסרון בערים עצמם, לא מיקרו כלל ערי מקלט, ואעפ"כ הפרישם וק"ל.

ובמשך חכמה כ' דוקא כי ירחיב מצד כי תשמור וכו', היינו זמן של 'אחישנה', ואז אין בין עוה"ז לימים אלו רק שיעבוד מלכיות, אבל אם יבא משיח מצד בעתה אז יתקיים וגר זאב עם כבש ולא צריך להו, וא"כ מיושב היטב דיש עוד עשיית עבירה. [וכזה כ' נמי באלשיך [פסוק ח ד"ה אם ירחיב] דבאחישנה יהיו בני ישראל רבים, ובעתה יהיו מועטים ואין צורך בהוספת ערים].

אך ברמב"ן כאן מבואר שאיירי בזמן העתיד היינו בזמן 'בעתה' וז"ל כאשר תגיע זכותך שתשמור כל המצוה לאהבה את השם אהבה שלימה קיימת לעולם שיהיה גלוי לפניו שלא תחטא עוד לעולם אז ירחיב את גבולך ויתן לך כל העמים והוא לימים אשר אמר [להלן ל ו] ומל ה' אלהיך את לבבך ואת לבב זרעך ולבב זרעך יורה על 'כל הימים' העתידיים לבוא וכענין שנאמר בקבלה ירמיה [לב לט מ] ונתתי להם לב אחד וכו' ואז כאשר יכרות להם ברית עולם יבדילו שלש הערים האלה. וברמב"ן על הפסוק ומל ד' וכו' כ' דאז תתבטל הבחירה. וק' למה לא ביאר כלל, שא"כ למה לי ערי מקלט.

ומ"מ כיון שהרמב"ן לא כ' מזה כלום, והוא חידוש שיהא מצוה בעלמא בלי צורך, נ' יותר דס"ל הדבר כפשוטו, חדא אולי חטאו לפני ביאת המשיח, ועכשיו מקבלים קפז

ליקוטי זית רענן - הוספות

העונש שהשוגג נופל על המזיד, או כמוש"כ הח"ס כאן ד"ה ולא ישפך, שהאור עדיין טמא כיון שהיה ביד האומות עד עכשיו, וקורה רציחות [עכ"פ בשוגג]. ויסוד זה ביאר גם בבית הלוי ריש פרשת נח, שכאלו יש החטא באור ע"ש באורך.

וכעין חילוק המש"ח כ' גם באמרי נועם להגר"א ברכות ד' יג ד"ה וכן, ע"ש. אך יל"ע על המש"ח שהרי הרמב"ם פי"ב ה"א כ' דפסוק זה הוא משל. וכנראה שסובר שהר"מ לא הביא כלל הזמן דבעתו, ולפי"ז לא קשה קו' הראב"ד שם מקרא [ויקרא מב ו] והשבתי חיה רעה מן הארץ, דזה לעולם הבא ואז הרמב"ם מודה. [גם דברי המש"ח דלא כהרדב"ז שם דבארץ ישראל יהיו שינוים מהטבע, ובהם קיימינן כאן, אך לא היו דבריו לפני המש"ח].

וכעין דברי המש"ח כ' גם בשער המצוות להרח"ו ורמז לו המ"א בזית רענן כאן, רק מטעם אחר, שכ' כי יוצאי הבל נהרגים כ' וז"ל ונודע כי שני קצים לביאת המשיח אם זכו אחישנה, לא זכו בעתה, והנה אם הקץ הוא בעתה ודאי שיתוקנו כל זרעו של הבל אבל אם הקץ הוא אחישנה עדיין לא נתקן זרעו של הבל והתיקון להם הוא זה שיהרגו אחר ביאת המשיח אך לא במזיד שהרי אז לא ישא גוי אל גוי חרב וגו' אלא יהיה בשוגג ועי"כ יתרבו הרוצחים בשוגג ובפרט שצריך למהר תיקון זרעותיו במהירות גדול ולכן צריך שלעתיד לבא תוסיף ג' ערי מקלט, וזה שאמר הכתוב ואם ירחיב וגו' כי תשמור וגו' כלומר אם הרחבת את גבולך בביאת המשיח יהיה על ידי זכות 'כי תשמור את כל המצוה' וגו' ועל ידי כן יוקדם הקץ אז מוכרח אתה להוסיף עוד שלש ערים כו' למהר תיקון זרעותיו של הבל וכו' עכ"ל.

נספחים

נספחים

א] הערה אחת מהמגן אברהם בפירושו "מגן אברהם" על התוספתא שנשמטה בתוספתא בש"ס דפוס ווילנא, גם בגמרת עוז והדר.

תוספתא מכות פ"ג ה"י: מכות תורה ארבעים חסר אחת, אומדין אותו אם יש לו ללקות לוקה ואם לאו אינו לוקה, מכת מרדות אינו כן, אלא מכין אותו עד שיקבל עליו או עד שתצא נפשו.

על זה כ' המגן אברהם: וזה שלא כמהרא"י בביאורי רש"י. ונ' כוונתו למש"כ מהרא"י [הוא התרומת הדשן] בספרו קטן הכמות ורב האיכות "ביאורי רש"י" פרשת כי תצא [כה ב], על מש"כ רש"י [והכהו לפניו] "כדי רשתו". ולאחריו כדי שתים, מכאן אמרו מלקין אותו שתי ידות מלאחריו, ושליש מלפניו עכ"ל רש"י, וכ' התה"ד [ויען שגם ספר זה אינו מצוי אעתיק כל דבריו] וז"ל משמע בגמרא דבי"ג היה יוצא מכדי רשתו, אלא שהתורה קנסתו עוד בכפלים. ושמעתי מאדוני מורי הקדוש ששמע שהשיעור הוא לפי מספר השנים, כי בן י"ג שנים בר עונשין הוא בב"ד של מטה, אבל בב"ד של מעלה אין עונשין אלא מבן כ' ולמעלה, ואמרינן בפרק הפועלים דמחו לאליהו בשתין פולסא דנורא, דהיינו בכפליים יותר מחשבון השנים של העונש למעלה. ומכאן יש ללמוד דמכות מרדות אינן אלא י"ג הכאות כמנין אותיות שבפסוק "והוא רחום", וגומר, דהמלקות שתיקנו חכמים על דבריהן אין להם רשות להוסיף ולקנסו יותר מכדי רשתו, דקנס לקנס לא עבדינן עכ"ל, וכוונת המ"א דהרי לפנינו בתוספתא מבואר דלמ"מ אין מנין מסויים.

ואבאר בעהית"ב דברי התה"ד הקצרים והיקרים, וניישב גם קו' רבינו עליו. מש"כ דמשמע בגמרא וכו' נ' כוונתו מלשון הגמ' מכות כג. כדי רשתו. רשעה אחת מלפניו שתי רשעיות מאחריו, מדלא קאמר שליש רשעו מלפניו וכו', אלא רשעה אחת ושתי רשעיות, משמע דהרשעות הוא י"ג הכאות, וא"כ ע"כ די"ג הכאות מגיעים לו לפי שורת הדין, ופי' שנים האחרים הם קנס, ודו"ק בזה. וכן הוא במכות ב"ד של מעלה, שהם ג' פעמים עשרים, היינו חוץ מעשרים עוד ארבעים לקנסא. ומש"כ מב"מ הוא בסוף ד' פה: ומש"כ דמ"מ הוא י"ג דקנס לקנס לא עבדינן, נ"כ קפט

נספחים

דלאו דוקא קנס, אלא דבריהם הם הוספה על דברי תורה, וכשם שאין גוזרים גזירה על גזירה ופרש"י ריש ביצה [ב:]: דיליף ליה מושמרתם את משמתי עשו משמרת למשמתי, ולא משמרת למשמרתכם ע"ש, ה"נ אין נותנים רק גוף העונש על דבריהם, היינו י"ג, ולא קנסא.

ובזה א"ש קו' רבינו, דכוונת התה"ד אינו אלא כשעבר על איסור מדרבנן, וכמוש"כ שתקנו חכמים "על דבריהם", אבל העובר על לאו שאין בו מעשה מה"ת שגם הוא מקבל מ"מ, וכן מי שאינו רוצה לקיים מצות עשה, בזה הרי הוא עונש או כפייה על דין תורה, על זה לא כ' התה"ד כלום, וא"כ י"ל דכוונת התוספתא על מ"מ הזה.

ובעיקר ספק הנ"ל נסתפק בזה הפמ"ג בספרו שושנת העמקים כלל ט וכו' דיש אומרים שמ"מ הוא עד שתצא נפשו וי"א ל"ט אלא שאין חזקין כדן תורה וי"א י"ג מכות ושלש [לכאורה צ"ל כשלש, דהיינו שמקבל י"ג שהוא שליש משל תורה, דלא שייך שילקה שליש מכה]. שוב ראיתי שהביא מהמגן אברהם סי' תצ"ו ס"ק ב במכות מרדות במי שעבר על יו"ט שני, וז"ל שם פירוש מכות מרדות כ' מהרא"י בביאור רש"י ס"פ כי תצא שהוא י"ג מכות ע"ש וברמב"ם לא משמע כן עכ"ל, הרי דעל מהרא"י הנ"ל כיוון, ומה שלא העיר מהתוספתא, כי זה דרכו כי במ"א דבריו כפוסק ומקשה מפוסק אחר ולא מדברי הגמ' וכ"ש מתוס' וכידוע לכל רגיל בדבריו, ובתוספתא קיצר ולא העיר רק ממקומו. עוד הביא שם מדברי הפר"ח בסי' תע"א עש"ה. ויש להוסיף דברי הנמ"י סוף מכות [ברי"ף ד' ד:]: דמכות מרדות הוא "בלא מספר ובלא אומד" וכו' "אלא לפי שודא דדינא", וכן הוא בשערי תשובה לרבנו יונה ח"ג סוף אות ח. עוד מצאתי ברבנו מנוח פ"ו מהל' חמץ ומצה הי"ב [שיתכן שלהלכה זו רמז המ"א, ולפי"ז תתיישב קושיתו] שכ' עמש"כ הר"מ שם דמי שאכל מצה בערב פסח דמכין אותו מכות מרדות עד שתצא נפשו ותוכן דבריו נ' דהיינו שאכל ורוצה עוד לאכול שאינו מקבל עליו דברי חכמים, אבל מי שעבר כבר ואינו רוצה לאכול עוד, מכין אותו מ"מ "פחות מארבעים לפום מאי דחזו בי דינא", הרי שיש חילוק בין מלפני ובין מלאחר העבירה, גם בפר"ח ופמ"ג רוצים לחלק כך, וה"נ יש לחלק לדעת תה"ד הנ"ל וכמוש"כ לעיל. וכן מצאתי חילוק זה בשיטה מקובצת כתובות סוף ד' מה: ד"ה לוקה בשם הריטב"א ע"ש. שו"ר ברמב"ן בספר המצוות בשורש א' כ' וז"ל מכות מרדות והוא למי שעובר על מצוות של דבריהם שהם כעין תורה והם כל הגזירות שגזרו בהם מדבריהם שמכין אותו עד שיקבל אותה עליו או עד שתצא נפשו כמו שמפורש בתוספתא בסנהדרין, לא כמו שמחמיר הרב בכל עבירות של דבריהם עד שתצא נפשו עכ"ל ונ' דכוונתו על תוס' דכאן

נספחים

וקרי לה סנהדרין. ואם כוונת הרמב"ן לחלוק על הרמב"ם הוא על דבריו בהל' חמץ ומצה במש"כ דהאוכל מצה בע"פ מכין אותו עד שתצא נפשו, הרי יתיישב קו' זו היטב בחילוק הנ"ל שכ' רבינו מנוח על מקומו. גם א"ש בזה דברי הרמב"ם בפירוש המשנה נזיר פ"ד מ"ג [הובא בש"מ הנ"ל] שכ' שמכות מרדות הוא לפי ראות הדיין, דהתם הכוונה על מה שעבר כבר וק"ל. ועי' במהרש"א ח"א ברכות ד' ז. ד"ה טובה, אם מכות 'מרדות' מלשון מרד, שמרד נגד החכמים או מלשון הכנעה כדי שיכנע לבו ויקבל עליו, והיינו אם תכליתו לשעבר או מכאן ולהבא.

ועיקר דברי מהר"א הנ"ל לחלק בין ב"ד של מעלה ושלמטה מצאתי כן בדעת זקנים וירא [יט א] בשם ר' יהודה החסיד ז"ל [וכנראה ממנו בא השמועה הזו] והביא מחגיגה ד' טו. שהלקו ס' פולסא דנורא למלאך.

[ויל"ע למה אין מכות מרדות ארבעים, הלא כל דתיקון רבנן כעין דאורייתא תיקון [ב"מ ד.], ולהתה"ד נחא. ויתכן הטעם לדעת הסוברים דאין בזה מספר מסויים [ולא י"ג דוקא וע"כ א"א לומר כהתה"ד], דכיון דעיקר יסוד דין דרבנן הוא שלא שמע לדברי חכמים ולא עצם הדבר, והוא לאו דלא תסור מן הדברים אשר יגידו לך וכו', ועי' משך חכמה פ' שופטים על הפסוק זה, [והוא נמי סברת הנתיבות ססי' רל"ד הידוע], א"כ כיון דעל לא תסור ליכא מלקות דהוא לאו שניתן לאזהרת מיתת ב"ד דזקן ממרא, ה"נ אין בו מלקות מצד דרבנן, דהרי על לאו הזה אין בו מלקות, ולא שייך כאן כעין דאורייתא, וע"כ יסוד מכות "מרדות", כשמו כן הוא, הוא באמת המרידה בחכמים, ולא על עבירה פרטית זו, וע"כ הוא לפי אומדן הדיין שעל ידי ההכאות לא יהיה מורד עוד, ועיקר העונש לעולם הוא להבא שיקבל עליו עול חכמים, א"כ חלוק מכות מרדות ממלקות דאורייתא ביסודו ודו"ק ואכמ"ל [ועי' היטב ל' רש"י יבמות נב. ד"ה והתניא לוקה]. ואין להק' א"כ איך יוכלו חכמים להכותו, הא עצם ההכאה הוא עבירה בקום ועשה, ולא יוכלו לתקן זה עי' יבמות ד' צ. די"ל דאמרי' בכתובות ד' לא. שאני לאו דחבלה דהותר בב"ד, היינו דהכאת ב"ד אין בו איסור כלל, וי"ל דלגבי זה יש לב"ד כח גם על איסור דרבנן, לתקן הכאה. ועי' קובץ שיעורים שם אות צב דהיכי דהתיקון הוא על להבא הותר אפי' שלא בב"ד כגון הרב המכה תלמידו והאב את בנו, ואי נימא דגם כאן הוא מצד להבא, א"כ פשיטא דב"ד לא גרע ממנו, ואין כאן עקירה כלל].

נספחים

ב] תשובת המגן אברהם נדפסה בסוף ספר מגן אברהם על התוספתא:

בכתובות ד' סג: בתוס' ד"ה אבל וכו' י"מ דכופין אותו להוציא וכו' ועוד קשה משלהי נדרים וכו' ואמאי תהא נאמנת במגו דאי בעי אמרה מאוס עלי, משמע דלפר"ת א"ש, והא לדידי' נמי ק', אלא על כרחך לדידי' לק"מ, דבטמאה כופין וקאמר התם אתתא שרי' דאין כופין להוציא, וליכא למימר תה' נאמנת במגו דאי בעי אמרה מאוס עלי דהתם נמי אין כופין, אבל אי אמרת דבטמאה נמי אין כופין, והא דאמר התם לא מהימנ' היינו להתירה לבעלה, א"כ ק' גם על ר"ת להימנה במגו דאי בעי אמרה מאוס עלי והוי ג"כ יושבת לבדה, אלא ע"כ בטמא' כופין, רק שחשו חז"ל נתנה עיניה באחר, אבל כשיש עדים שהיא טמאה כופין להוציא. ומה שהביא ראייה מתשב עד שתלבין ראשה י"ל דהתם אינו חייב בשאר' כסות' ועונ', אבל הכא אם אינו רוצה לגרשה מחויב בשאר' כסות' ועונת', ואעפ"י שאסור בה, מ"מ מחויב ליתן שארה וכסותה כל זמן שלא גירשה. מה שהקשה על הר"ן י"ל דהתם איהו גופו לא אמר' ברי שנבעלה לכותי, רק שאמרה מאחר שאתה לא הייתה, א"כ דילמא חד מנהון, א"כ לא הוי וודאי ולא אסרינן מספק, דאזלי' בתר רוב ישראלים, אך מפני די"ל דאף את"ל דישאל הוי, מ"מ נאסרה על בעלה, לזה אמר עיניה נתנה באחר, ואפקעינהו לקידושין מינ', כנ"ל ברור אברהם אבלי סג"ל.

ג] **קינה לתשעה באב שחיברה רבנו** לאומרה [בנגון יום אכפי], והיתה נאמרת בבית הכנסת בקאליש מידי שנה בשנה. והדפיסה חתנו בסוף ספרו לחם הפנים דפוס הענא שנת תע"ו, מיוסדת על משניות פ"א דכלים מ"ו עשר קדושות הן ארץ ישראל וכו', [וב"ק ד' פב: עשרה דברים נאמרו בירושלים וכו' וראש השנה ד' לא. עשרה מסעות נסעה שכינה מקראי וכנגדן גלתה סנהדרין מגמרא וכו'] וחתום בראשי חרוזות **אברהם בן רבי חיים קדוש**, [שנהרג על קדה"ש] ובין כל חרוז חוזרים פעם ארץ ישראל וכו' ופעם ירושלים וכו'. העתקתי מספר החשוב תולדות יהודי קאליש. עוד שם פיוט לשמחת תורה.

ואף שלא חסר לנו קינות, נ' שמויחדת היא שדבריה במלים פשוטים ומובנים לכל, ויש להתבונן בה בקלות, שכל הקדושה עזבה את עיר קדשינו, גם עכשיו שתודה קצב

נספחים

לקל דרים בה בהרחבה, אבל קדושת המקדש והשכינה וסנהדרין וישראל והארץ, זוה העיקר, חסרים, ועל מקום קדש הקדשים טומאת המשוגע הרוצח והנואף הנביא שקר, והוא כצלם בהיכל לעין כל מאות שנים, ואולי בזכות רבינו המחבר נתחבר לענין זה יותר, להצטער בזה ולהעבירו מהרה בבג"צ אכ"ר.

ארץ ישראל היו בה עשר קדושות

איכה פרישה השכינה עשר פרישות

ירושלים נאמרו בה עשרה דברים

איכה עשר גליות גלו המורים

ארץ ישראל מביאין ממנה עומר

וביכורים ושתי הלחם

ועתה נפשם יבשה ועוללים שאלו לחם

וגלתה השכינה מכפורת לכרוב ולא נחם

ועל זאת מאנה נפשי הנחם.

ירושלים אין בית חלוט בה

ועתה הוחלטה לצמיתות בית מדהבה

וגלתה לחנויות בי דינא רבה

וירדה עד תהום רבה

בעיירות המוקפין משלחין מצורעים

איכה עתה מלאים בעלי נגעים

וגלתה שכינה למפתן ממעשה צעצועים

ואמות הספים נדים ונעים.

ירושלים אין מוציאין בה גזוזטראות

איכה מלאה טומאה ועינינו רואות

וגלתה סנהדרין לעיר מלאה תשואות

והגליות התחילו ממשמשות ובאות

רבתי עם אוכלים שם קדשים קלים

וגלתה שכינה לחצר קדש הילולים

ימלאו מטפסים ועולים

ועתה אכלו טפוחי עולים

ירושלים אין נעשית עיר הנדחת

ועתה היו מדיחיה מתוכה מסרחת

וסנהדרין היתה ליבנה בורחת

ורגז ושחק ואין נחת

הר הבית אין נכנסים לשם נדות

ועתה מושלכים שם שכולות וגלמודות

והתחילה שכינה למזבח לדדות

מקום שלמים וזבחי תודות

ירושלים אין עושין בה כבשונות

ועתה מלאה קיטור עשנות

וגלו סנהדרין לאושא ותקנו תקנות

וצפנו חדשות וגם ישינות

מחיל ולפנים אין גוים נכנסין

איכה נכנסו שם בעלי תריסין

וגלתה שכינה לגג אמה טרקסין

איכה נחשבו לנבלי חרסין

ירושלים אין עושין בה אשפות

ועתה מושלכים בה עקרבים כקשתות

וגלו ליבנה מבקשי נכלי דתות

איכה נמשכו בחבלי אדם בעבותות

נספחים

איכה עתה באו שמה יחדיו עור ופסח
וגלתה לה שכינה למדבר אין צומח
ויחיל במדבר קדש ונתן ריח

ירושלים אין מגדלים בה תרנגולים
ועתה עופות טמאים מקננים בבתים
ובמגדלים
וסנהדרין גלו לצפורי כור הלולים
היושבת כצפור בראש הרים גדולים

ידיים ורגלי שאין מקודשין אין נכנסין
להיכל
ועתה איכה חלו בה ידי סכל
וגלתה שכינה למקומה עם כל אבקת
רוכל
ועל זאת איככה להתאפק אוכל

מתי ירושלים אין מלינים בה
ועתה לגין בתוכה לינות הרבה
וגלו סנהדרין לטבריה תהום רבה
והשח יושבי מרום קריה נשגבה

קדש קדשים בה עול כהנא רבא
קדושתה קיים אף כשהיא חריבה
ומטבריא עתידה לעלות בחבה
התנערי קומי שובה.

(ארץ ישראל היו בה עשר קדושות
יהי רצון שיהיו באות וממשמשות
ירושלים נאמרו בה עשרה דברים
יהי רצון שתרוממנה עשרה קרנות
ישרים).

בעזרת נשים אין טבול יום בא לה
איכה נכנסו לתוכה מחוסרי טבילה
גלתה שכינה לחומה ענן ואבק רגלה
ויאבל חיל וגם חומה אומללה

ירושלים אין עושין בה פרדסות וגנות
ועתה סרוחה נבלתם בכל מחנות
וסנהדרין גלו לאושה בכדור בנות
מתגלגל ובא בכל פינות

רובדים לישראל אין נכנס שם מחוסר
כפורים
ועתה בא לשם מלאי חטאות נעורים
וגלתה שכינה מחומה לעיר ולהרים
וקראה בראש הומיות ליד שערים

ירושלים אין בתיה מטמאין בנגעים
איכה עתה טומאתה בשוליה נוגעים
וגלו לשפרעם כל אבירי הרועים
המה היוצרים ויושבים נטעים

בעזרת הכהנים אין ישראל נכנס לה
איכה מלאה חללים ובדם מגואלה
וגלתה שכינה להר ששמנה אגור לה
ויחרד כל ההר בחיל ורתת ותלחלה

ירושלים אין מביאין בה עגלה ערופה
ועתה רחובותיה בדם הוצפה
ועלית לך לבית שערים הנך יפה
כסולת מנופה בשלש עשרה נפה

תגריים ופסחים לא יבאו בין האולם
למזבח

מפתח

מפתח

הוראת שימוש:

שמות כ י - בראשית ה גמ = שמות פרק כ פסוק י - מדובר בו – בשמן ששון
בראשית אות ה דיבור המתחיל גם
צעב"ח בדגים - ליק. לך לך ב = ענין צעב"ח בדגים - מדובר בו –בליקוטי זית
רענן לך לך אות ב

- מקראי קודש -

בראשית		כ ח	ליק. חיי שרה
ב כד	בהעלותך ה	ח י	דברים בהעלותך ב
ה א	קדושים		
יט א בדע"ק	נספח ב		
כח כב	וזאת הברכה	יא טו	ליק. חיי שרה וירא ז וכתב בהעלותך ב בראשית ב בראשית ב
לד יג	ברמב"ן - לך ב		
לה ד	כי תשא ב		
שמות		כא יב	יהושע
יד כז	בראשית ד		
טו כה	נח ה		
כ י	בראשית ד	ב א	שלך לך לך א ובזה
ויקרא			
א ב ברש"י	נח ו		
כב כד	בהעלותך ב	ז כא	ישעיה
במדבר			
		ל כו	בראשית ה
		נו ב	ואתחנן
קצה			

מפתח

ס כב	ליק. בראשית	משלי
תהלים	ו ל לא	בראשית ה
קלט ה	בראשית ג	

- ש"ס -

ברכות	פב: במשנה	בהר
לא: אמרה חנה	ורא ג	ראש השנה
לה: רשב"י	בשלח	מטות
לח. ה"ק למשה	וארא	בראשית ג;
מ. מאכל לבהמתו	ליק. חיי שרה	ירא א
שבת		תצוה
יב: תד"ה רבי	שלח לך ב	ורא א
לט. אפיתחא דגיהנם	ליק. נח	ורא ד
נה: קנסת מיתה	בראשית ה	יומא
סט: המהלך במדבר	בראשית יב	יח: שחשדוהו
פז.	נח ז אך	ליק. ויחי
פח. מודעה רבה	לך ב	בהעלותך ד
קי: ובארצכם	בהעלותך ב	לך א ומכח
קיח: בתוס'	נשא ג	
קיט. קצב הייתי	יתרו ד	סוכה מב. יודע לדבר
קלט. שכרות וכו'	מקץ	ביצה טז. שמאי הזקן
קמו. רש"י ד"ה כשבא בראשית ה גם		ד
עירובין		תענית
יח: אדם פירש וכו'	בראשית ח	ב. עבודה שבלב
יט. אברהם אבינו	בלק	כה. עיזי
		עקב ב
		כי תצא ב

מפתח

מגילה		י. נדר במוהי	שמות
טו. תד"ה כשם	נח ז אסתר		הערה א
ית. זכירה	בחוקותי ב		
כו: דלו תיבותא	ויצא	גישין ו: אימה יתירה	ואתחנן
כח. כבש אחד	מצורע ב	קידושין	
מועד קטן כח. בני חיי וירא ד		כב. בתוס'	וירא ז
		יירושלמי בסופו - שופטים	וכתב
תגילה			
ב: תד"ה לא	וירא ז	סוטה	
טו. שתיין פולסא	נספח ב	לג. תפלה בכל לשון	עקב ב
יבמות		תוספתא פ"ו	וירא ז
ו. ומקדשי תיראו וכו'	וירא ה	ב"ק	
כג. תד"ה ואי	לך ג	נד: אדם לחרוש	נח ב
סד: שהה עם אשתו	בראשית	עט: אין מגדלין	כי תצא ב
סה: תד"ה אמר	ח; לך ד	קה. גזל ב' אגודות	נח ד
צג. ר' ינאי וכו'	וירא ז ד	ב"מ	
ק:	ולזה	כו. שה דאבידה	כי תצא ב
	נח ז	פה: שתיין פולסא	נספח ב
	אמור	ב"ב עה.	בראשית ה
כתובות			
כד: אתם ולא זרים	נשא ג	טז: עיהנ"ד בספר	לך א
סג: תד"ה אבל	נספח ב	לז. נברא יחיד	נח א
פו. סוכה	ויקהל	מד: ברש"י	נח א א"נ
קי: הכל מעלין	לך ב	מז. מתוך רשעו	שופטים ב
נדרים			
י. תקלה	שלח לך ב	קצז	

מפתח

- ענינים לפי סדר א - ב

ברית קדש בלק
ברכה בכמה ידיים נשא ג
ברכת כהנים בזר נשא ג
בשר בחלב. כתיב בו ברית
משפטים ג

- ג -

גואל הדם לאביו ולזקנו
מסעי

גוים בשעת מתן תורה

יתרו ג

קרבתם צו א; ב

גרים דאברהם וירא ד

גר. כ"קטן" שנולד משפטים ב

קרבתו ויקרא

- ד -

דור המבול מכשפים היו

נח א א"נ

דור המדבר היה תרומה

נח ז

דם. איסור להאכילו אחרי

דרך ארץ קדמה לתורה

בראשית ט

- ה -

הוכחה. רק סמוך למיתה

דברים

- א -

אברהם אבינו ככ"ג ליק. וירא

אדם וחוה כבני כ' נבראו

בראשית ג

- נבראו בר"ה בראשית ה

- קללות דחוה בראשית ו

- פירש ק"ל שנה בראשית ח

- קבל עליו מיתה לכפרה בראשית

ט

- ידע שיחיה אלף שנים בראשית

יב

- היה לו ליתן לדוד ק' שנה בראשית

יב

- חטא שלא בירך וירא ז א"נ

- ישראל קרויין אדם נח ז וזה

אין מגדלין בהמה דקה בא"י

כי תצא ב

אסור להאכיל קטן אחרי

אסור לאכול לפני שיאכיל לבהמתו

ליק. חיי שרה

אש. טבעו כי תשא

אשה. פסולה לעדות בראשית ו

- ב -

"בארצכם" אי ממעט חו"ל

בהעלותך ב

בהמ"ז בחו"ל בהעלותך ב

בל יחל ובל תאחר בנשים מטות

מפתח

כ כבוד אביו וזקנו מסעי כפייה על המצוות בשויו"ט ויקהל	הלכות שבת ע"ז וכו' בחוקותי ב הלנת המת בא"י ובחו"ל בהעלותך ב המן. למה נהרג נח ז המן השבת אבידה בבהמה דקה כי תצא ב
ל לשון הרע בכהן גדול מצורע א	- ו - ואהבת לרעך כמוך קדושים וידידי בפה עקב ב
מ מחלוקת ב"ש וב"ה בהידור יתרו ד מילה הוא מעשר לגוף	- ז - זכירות בחוקותי ב זריזות לענין מילה ליק. לך לך ב
עקב - מצותה היא תמידית בלק מכות מרדות נספח ב מלקות ארבעים נספח ב מן. טבעו בהעלותך ד מעשרות שהפרישו האבות ליק. לך לך מצוה. צריך סעודה ליק. בראשית	- ח - חטא אה"ר בראשית ה הרי לא היה עדיין יצה"ר בראשית ה נראה חמי טבריא ליק. נח חנוכה. למה הוצרכו לנס אמור ב קו' הבית יוסף בהעלותך א
משה. תרומת העולם נח ז ובזה כהן גדול היה יתרו א בחטא מי מריבה חוקת ממעלותיו וילך	י יוה"כ. כפרתו תצוה יעקב. ירד לאבד לבן כי תבא יריחו. טעם שנחרם לך א ישראל באגודה אחת נצבים
נ נגעים. כפרה לעונות תזריע	

מפתח

בלק	קנאות דפנחס	ע	
שופטים	קציצת אילן	עבד. למה יוצא בשן ועין	
ר		משפטים	
רבים. הכל בזכותם	וירא ד	עבודת עבד בב"ח	בהר ב
ש		העולם נברא בשביל האבות	
שבת. לענין שמחה	בהעלותך	בראשית א	
שירת הכלבים	בא	בראשית ב	
שיתוף בגוי	נח ג; וירא ז	ויקהל	
וכדי		פיקודי	
שמים וארץ הם עדים	נח א	בראשית ז	
א"נ	[הב']	עקידת יצחק כבהמ"ק או כבמה	
שלוח טמאים בקטן	נשא	ליק. וירא	
שמירת שבת במצרים		ליק. לך לך ב	ערל
בא ב; בשלח		פ	
שרה האמינה שתלד	וירא א	פסח מצרים	בראשית ד
ת		פרו ורבו קודם מתן תורה	
תורה. חיבור סופה עם תחילתה		וירא ז הנה, ולזה	
בראשית א		צ	
יפה תורה עם ד"א		צעב"ח בדגים	ליק. חיי שרה
בראשית ט		צפורה. מתי נתגיירה שמות; יתרו	
תפלה בעת צרה	בהעלותך ב	ק	
- בלב	עקב ב	קדושה. נוסחה	האזינו
תקיעה בחצוצרות בתעניות		קין והבל	בראשית ה; י;
בהעלותך ב		יא; טז	
תשובה על מחשבה	נשא ב	קללת הארץ	בראשית ג
		קנאים פוגעים בשויו"ט	
		ויקהל	